

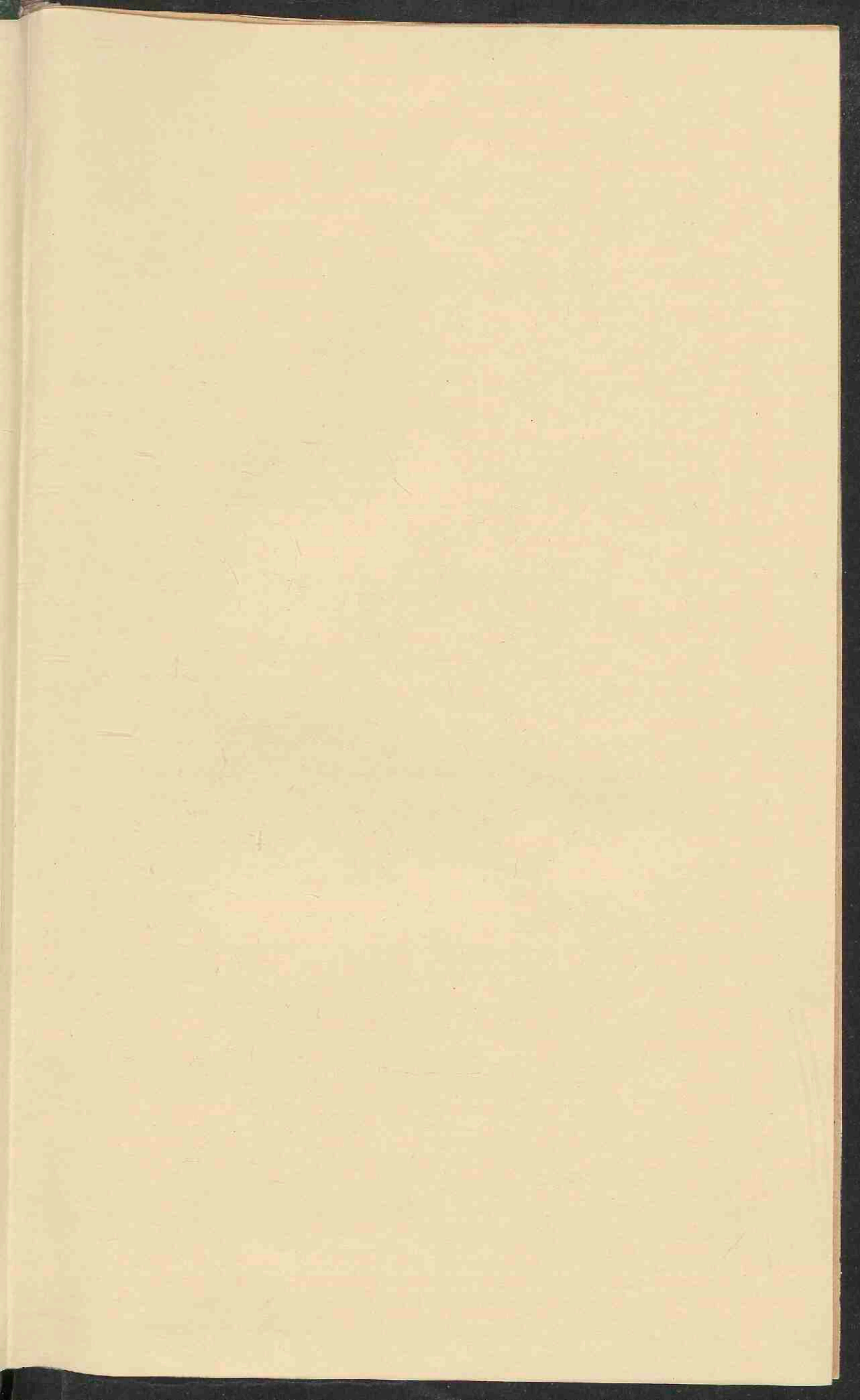
De sleutels van de Sont: het aandeel van de republiek in den Deensch-Zweedschen oorlog van 1644-1645

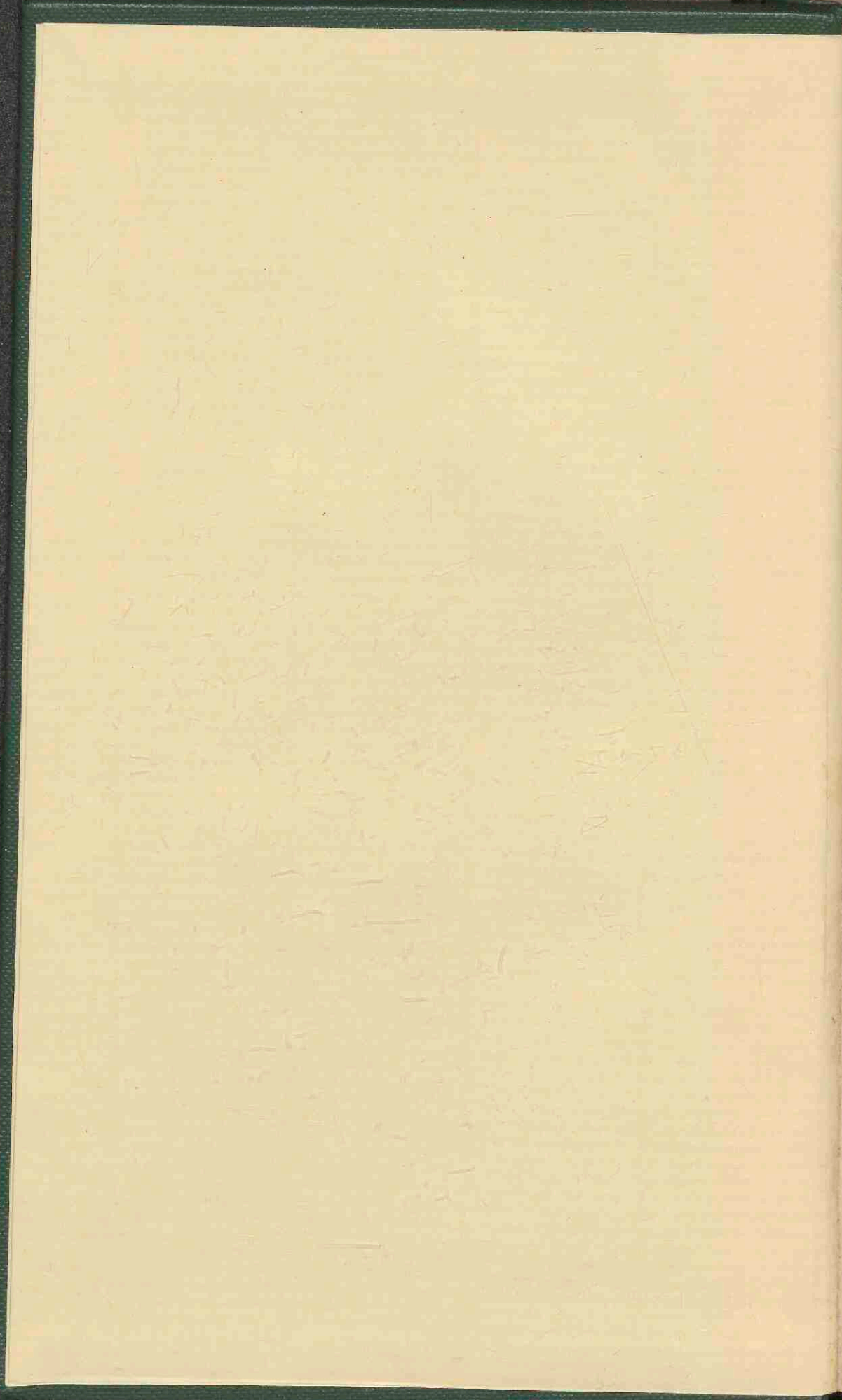
<https://hdl.handle.net/1874/240321>

DE KROONLAND

recht

190

DE SLEUTELS VAN DE SONT.

Het aandeel van de Republiek in den Deensch—
Zweedschen oorlog van 1644—1645.

Diss. Utrecht - 1890
De Sleutels van de Sont.

Het aandeel van de Republiek in den Deensch—
Zweedschen oorlog van 1644—1645.

PROEFSCHRIFT

TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD

VAN

DOCTOR IN DE NEDERLANDSCHE LETTERKUNDE

AAN DE

RIJKS-UNIVERSITEIT TE UTRECHT,

NA BEKOMEN MACTHIGING VAN DEN RECTOR MAGNIFICUS

D^r. J. A. C. Oudemans,

HOOGLEERRAAR IN DE FACULTEIT DER WIS- EN NATUURKUNDE,

EN

MET TOESTEMMING VAN DEN SENAAT DER UNIVERSITEIT

TEGEN DE BEDENKINGEN DER

FACULTEIT VAN LETTEREN EN WIJSBEGEERTE

TE VERDEDIGEN

Op Donderdag 19 Juni 1890, des namiddags te half twee,

DOOR

GERHARD WILHELM KERNKAMP

GEBOREN TE HOORN.

'S HAGE.
MARTINUS NIJHOFF.

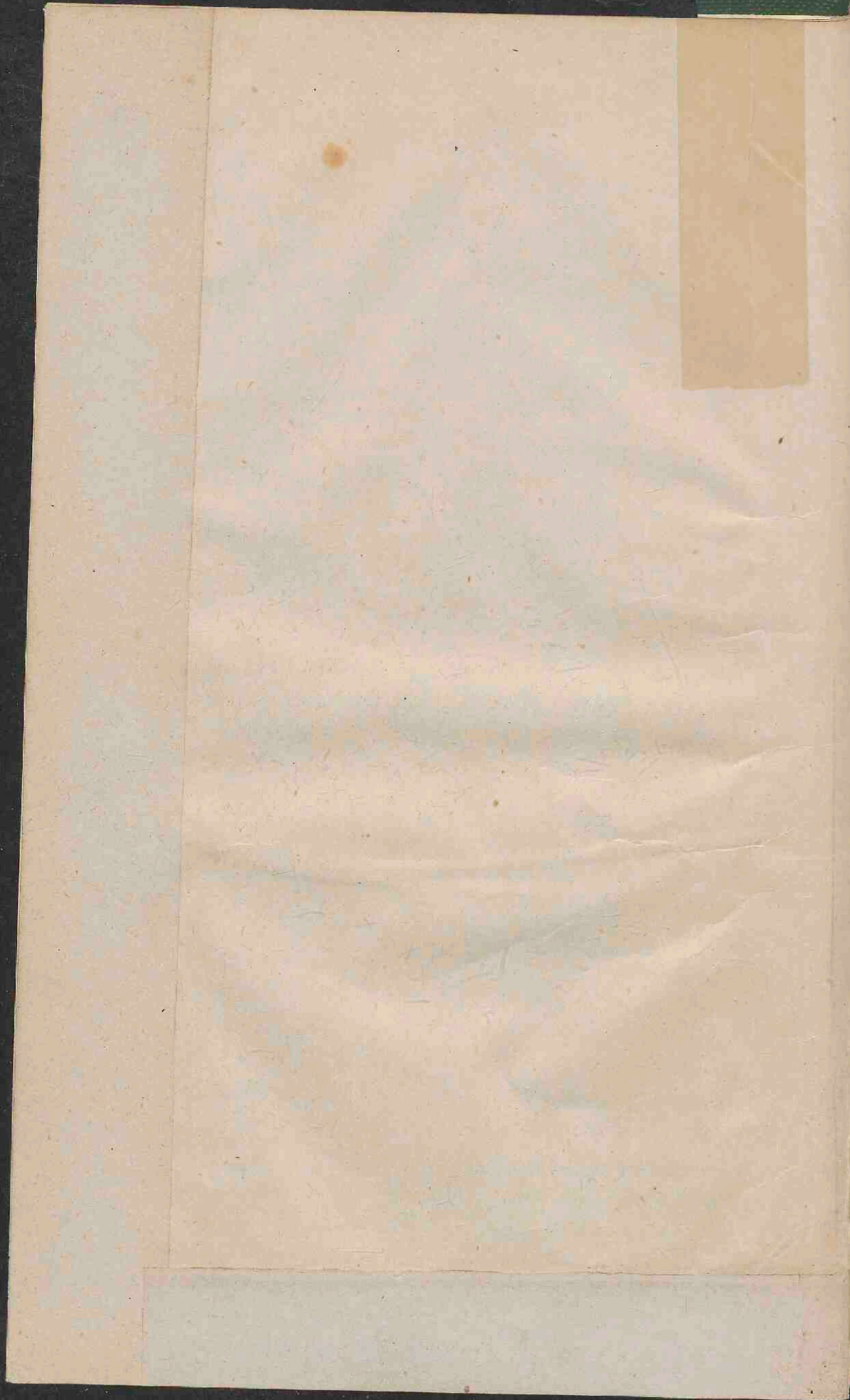
1890.

RIJKSUNIVERSITEIT UTRECHT

1087 4935

AAN MIJNE OUDERS.

Bij het einde van mijn academischen studietijd wensch ik met een enkel woord afscheid te nemen van hen, wier onderwijs ik genoot, van hen, wier vriendschap mij dierbaar was.

Hooggeleerde Heeren Professoren in de Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte, mijn hartelijke dank aan u voor het vele, dat ik van u leerde, voor de welwillendheid, mij steeds betoond.

Hooggeleerde WUNNE, Hooggeachte Promotor. Met groote belangstelling hebt gij de schreden van uw leerling gevolgd, waar deze voor het eerst de baan van eigen onderzoek betrad. Uw raad lichtte mij voor bij het schiften der verzamelde stof, en ook onder het afdrukken dezer bladen kwamen uwe nuttige opmerkingen en dienstvaardige hulp mij zeer te stade. Aanvaard daarvoor de betuiging mijner erkentelijkheid, ook voor den steun, mij op maatschappelijk gebied verleend.

Hooggeleerde MOLTZER. Zoo ik ooit zal slagen in mijn streven om een goed docent te worden, dan is dat voorzeker niet het minst te danken aan het voorbeeld, dat gij op uwe college's gewoon waart te geven, waar de — in het vroege morgenuur — vaak mijmerzieke geest van den jongen student door den zoeten dwang uwer welsprekendheid tot luisteren werd geroept.

Hooggeleerde GALLEE. Dat mijne belangstelling in de wetenschap der linguïstiek zich heeft bepaald tot het voldoen aan de eischen der wet is u niet onbekend. Ik ben u

zeer verplicht voor de wijze, waarop gij het mij gemakkelijk hebt gemaakt aan die eischen te voldoen, en ik stel er eer in, dat gij de schatkamer van uw hart ook hebt ontsloten voor hem, die niet tot den engeren kring uwer leerlingen behoorde.

Bij het schrijven mijner dissertatie ontving ik van vele zijden gewenschte inlichtingen. Met name ben ik veel verplicht aan Jhr. Mr. VAN RIEMSDIJK, Algemeen-Rijksarchivaris te 's Gravenhage, die mij het raadplegen van stukken uit de verzameling, aan zijn zorg toevertrouwd, op vrijgeveige wijze toestond. Aan hem, en aan allen, in wier bijstand ik mij mocht verheugen, mijn hartelijke dank.

Mijne beste vrienden. Het tijdperk van mijn leven, dat ik thans afsluit, zal mij bovenal dierbaar blijven door de herinnering aan u, wier hoofd, tegelijk met het mijne, beschenen werd door de zon der vreugde, tevens die der gerechtigheid. Onder die blijde herinneringen sluipt, helaas! ook een droeve gedachte binnen, en met ontroering herdenk ik den dood van onzen vriend Dr. DIRK WILLEM VAN LEEUWEN, dien wij zoo noode zullen missen, als later het sein van verzamelen wordt geblazen.

Velen onzer zijn reeds heinde en ver verspreid, anderen staan gereed de Academie te verlaten. Aan allen een hartelijk tot weerziens, niet het minst aan hen, die naar overzeesche gewesten vertrekken. Moge, bij het weerzien, aan u de waarheid der spreuk blijken:

»Coelum, non animum mutant qui trans mare currunt.»

HOOFDSTUK I.

Schets van de vaart en den handel op de Oostzee en op Noorwegen in 't midden der 17de eeuw. — Overzicht der moeielijkheden wegens den Sonttol na het tractaat van Spiers (1544). — Diplomatieke betrekkingen van de Republiek der Zeven-Provinciën met Denemarken en Zweden, vooral na 1639. — Toelichting der geschillen, welke over de tolheffing in de Sont en in Noorwegen rezen. — Inval der Zweden in Holstein (December 1643).

„Het geheel leven ende welvaren, mitsgaders reputatie van den Staet der Geuniceerde provintien is bestaende in de scheepvaart, ende den handel ende commercie die daer door over ende langhs de zee werden ghedreven:” ¹⁾ die meening verkondigden de Staten-Generaal in het jaar 1645 en hunne daden waren met dat woord in overeenstemming. Immers, bij het afbakenen van de gedragslijn, welke de Republiek zou volgen ten opzichte van Denemarken en Zweden, sloeg de schaal der beraadslagingen over naar die zijde, waar de „scheepvaart en commercie” op Noorwegen en de Oostzee haar gewicht liet gevoelen. De politiek van den stadhouder Frederik Hendrik, die te rade ging met het belang zijner dynastie, het oor, leende aan de wenschen van een machtigen bondgenoot en tegelijk luisterde naar de lokstem van eigen eerzucht, moest de vlag strijken voor de staatkunde der regenten-kooplieden, wier blik door geen bijoogmerken van de hoofdzaak werd afgeleid. Zij zochten slechts het antwoord op de vraag hoe de Nederlandsche handel het meeste voordeel kon putten

¹⁾ Uit de inleiding van het plac. van 8 Febr. 1645: Zie Groot Placaet-Boeck col. 984 en 985.

uit de troebele bron van den Noordschen krijg. Het verwijt, dat zij te veel rekening hielden met de winsten van het oogenblik, te weinig koers zetten op de baak der toekomst, moge hen terecht treffen — steeds zal het hun tot eer strekken, dat hun staatkunde de hoogste belangen van het volk tot richtsnoer had.

De hartader der nationale welvaart in de zestiende en zeventiende eeuw was de „Oosterse negotie”: klopte zij flauwer, de uitwerking was door het gansche land te bespeuren. „Moederhandel”, zoo noemden de staten van Holland haar eenmaal, met juiste kenschetsing van de plaats, welke zij in de geschiedenis van den Nederlandschen handel inneemt. ¹⁾ De wijnen en het zout der Zuidelijke landen werden eerst gezochte ladingen, toen de schippers van Noord-Nederland ze ter markt konden brengen in de havens, langs de Oostzee gelegen. Onder de bescherming der Hansa daar binnegeleid, werden de Hollanders en de Zeeuwen spoedig geduchte mededingers, groeiden straks de Oosterlingen boven het hoofd. De zestiende eeuw biedt het schouwspel der verbazend snelle ontwikkeling van scheepvaart en handel der Noord-Nederlandsche gewesten. Tal van omstandigheden werkten daartoe samen: de ongunst der tijden trof het machtige handelsverbond, dat eenmaal gebied over de wateren van Noord-Europa; de zeemanschap van Hollanders en Zeeuwen bleek beter te zijn dan die van enig ander volk; ²⁾ niet langer waren Brugge en Antwerpen de

1) Resol. v. Holland 17 Aug. 1714.

2) Fruin, Tien Jaren enz. pag. 216, wijst er op hoe verschillende schrijvers verschillende verklaringen geven voor de snelle opkomst der scheepvaart van Noord-Nederland. Naar aanleiding daarvan haal ik hier de volgende plaats aan uit een memorie, door Martinus Tancken, resident van den Koning van Denemarken in den Haag, aan H. H. M. ingediend. Het stuk draagt geen datum; maar uit de Res. Sw. en Denem. 19 October 1645 blijkt dat het op dien dag bij H. H. M. werd ingediend. De strekking van het betoog — waarop later zal worden teruggekomen — is, te bewijzen dat de Nederlanders niet bevreesd behoeven te zijn voor de mededinging der „Oostersche steden”, die belangrijke handelsvoordeelen hadden bekomen bij het tractaat, in 1645 tusschen Zweden en Denemarken gesloten. Het zal wel niet gewaagd zijn aan te nemen, dat de Noord-Nederlanders zich reeds in de 16de eeuw boven de „Ooster-

marktplaatsen, waar de kooplieden van alle natiën hunne waren van de hand zetten en weer inkochten wat van hun gading was; Spanjaarden en Portugeezen, verlost door de voordeelen van den wereldhandel op nieuw ontdekte gewesten, zagen af van den buurthandel op Vlaanderen, en de Noord-Nederlandsche schippers namen spoedig bezit van de vaart op deze Zuidelijke landen en gingen zelf halen, wat hun vroeger werd toegevoerd. Het gunstige verloop van den opstand tegen koning Filips bracht de afvallige provincien tot meerder bloei en gaf den genadeslag aan de reeds geknakte grootheid van Antwerpen. Steeds werd het handelsveld der geunieerde gewesten uitgebreid, vooral sinds het laatst der zestiende eeuw, toen voor het eerst Hollandsche schepen door de Straat van Gibraltar voeren en de Hollandsche vlag vertoonden in de kuststeden van Zuid-Frankrijk en Italie, weldra ook in de havens van Turkije en de Levant.

lingen" onderscheidden door dezelfde eigenschappen, welke hun in dit geschrift worden toegekend. De bedoelde plaats is deze:

„De Inwoonderen der Vereenigde Nederlanden, hebben eerstelick groeter experientie aengaende de schipvaart, dan de Oosterlingen, uijt welcke havenen die oock vaeren, connen oock met minder volck haere schepen regeeren. Houdende op haere schepen beter mesnagie, ende geven aen het scheepsvolk minder Tractement welck schipvolck in Hollandt ende Vrieslandt overvloedich is te becomen ende in de Oostersche steden daerjegens seer raer, sulcx dat man het daer voor hout, dat een Hollants schip met ses mannen geregeert can werden, daer een schip van gelijcke groote van de Oosterlingen meer dan thien van noode heeft, derhalven omdat de onkosten soo ongelijk sijn als verhaelt is, connen de Ingesctenen deser Landen varende door den Orisondt, ende dat met gelijcke waeren als den Oosterlingen, evenwel noch meer profijjt doen, dan de selve Oosterlingen.

Ten anderen hebben de Inwoonderen deser Landen die Oostwaerts trafiqueren in de Oosterzee, selve de binnenvaerten, in voegen dat ingevalle sij in de eene haven haere waeren niet en connen met profijjt vercoopen ofte haere Ladingen profijjtelic innemen, besoecken sy wel de tweede jae derde ofte vierde haven, niet koorende door den Orisondt te rugge tot dat sij haer profijjt wel hebben gedaen. De oosterlingen van wat eusten sij oock affvaeren, en hebben de kennisse ofte wetenschap, noch de gewoonheit met de binnenvaerten te houden, maer als sij eens des jaers den Sondt gepasseert hebben, laeten sij het int gemeen daerbij blijven, de trafiquerende deser Landen passeren daer jegens op een jaer den Zondt wel 3 a vier reijisen, ende doen alsoo grooteren profijjt soo in de Oostzee als met diversche mael te vaeren door den Orisondt.”

Naarmate de betrekkingen met „het Zuiden” levendiger werden, vermeerderde de drukte van het handelsverkeer met „het Oosten”: een wisselwerking, welke haar verklaring vindt in de groote verscheidenheid der voortbrengselen van de landen langs de Middollandsche zee en die langs de Oostzee. Het Zuiden deelde zijn overvloed mede aan het Oosten, en omgekeerd, en het waren de Noord-Nederlanders, door wier tusschenkomst deze ruil geschiedde. ¹⁾

De vaart op Oost- en West-Indië en Brazilië opende een nieuwe bron van inkomsten. Toch wordt haar waarde vaak overschat. ²⁾ Niet zij is het geweest, die de eerste helft der zeventiende eeuw tot „de wittebroodsweken van de Nederlandsche maagd” ³⁾ heeft gemaakt. De oorzaken van die grootheid liggen hooger op. Wie haar verklaren wil moet teruggaan tot de tijden van Karel V en vroeger. ⁴⁾

Doch het ligt geheel buiten het bestek van dit werk de geschiedenis van den Nederlandschen handel in oorsprong en ontwikkeling te volgen. Voor mijn doel is het slechts noodig een denkbeeld te geven van de handelsbetrekkingen, welke tusschen de Republiek en het Noorden en Oosten van Europa in het midden der zeventiende eeuw bestonden. Daaruit moge blijken, dat de kooplieden recht van meespreken hadden, wanneer de verhouding met de Oostzeemogendheden een punt van beraadslaging ter Generaliteit uitmaakte.

1) Bovenstaand overzicht is ontleend aan:

Fruin: Tien jaren enz. Hoofdstuk XIII.

Van Rees: Geschied. der Staathuishoudkunde in Nederland I pg. XXVII en XXVIII, pg. 21, 25, 28, 39-42, 96-105, 116 en 117, 160.

Scherer: Geschiede des Welthandels I pg. 346 vv. 390 vv.

Berg: De Nederlanden en het Hanseverbond, passim.

Luzac: Hollands Rijkdom I pg. 136-138, 196-209, 340-350, II pg. 282-286, III pg. 87, 96, 97.

Koenen: Voorlezingen over de geschied. des Nederl. handels.

Velius: Chronijk van Hooru pg. 220.

2) Naar mij voorkomt o.a. bij Busken Huet, Land van Rembrand, III¹ pg. 164.

3) Busken Huet, Land van Rembrand II¹ pg. 257.

4) Van Rees: Geschied. der Staathuishoudk. I. Inleiding pg. XXVII en XXVIII.

Scherer: Geschiede des Welthandels I pg. 346.

De scheepvaart der Nederlanders op de Oostzee overtrof verre die van de andere volken tezamen, ja de laatste zinkt bij de eerste in het niet. Van de 1035 schepen, die tusschen 19 Juni en 16 November 1645 uit de Noordzee de Sont binnenstevenden, waren 986 uit Nederlandsche havens en slechts 49 uit havens van vreemde landen uitgelopen. ¹⁾ Met uitzondering van Harlingen, zijn deze Nederlandsche havens alle zeededen van de provincie Holland: geen enkele Zeeuwsche komt er bij voor.

Gelijk Holland de andere gewesten, zoo overtreft Amsterdam de andere steden, in dezelfde provincie gelegen: het rust alleen meer schepen uit dan de overige tezamen. Dan komen de steden van het Noorderkwartier, Hoorn, maar vooral Enkhuizen; vervolgens, met vrij wat mindere getallen: Harlingen, Rotterdam, Medemblik, Zaandam, Monnikendam en Edam. De lading bestaat hoofdzakelijk uit zout en haring: het eerste, of ruw, en dan gehaald uit de havens van Frankrijk, Portugal en Spanje, uit la Rochelle en Brouage, Setubal en Santa-Maria, San Luear en Cadix; of gezoden in de talrijke ziederijen der visschersplaatsen van Holland en Zeeland. ²⁾ Terwijl in de middel-

1) De volgende schets is hoofdzakelijk samengesteld uit de gegevens, welke ik heb verkregen door het onderzoek, medegedeeld in Bijlage 1: Statistiek van den Oostzeehandel in het jaar 1645. De getallen, welke ik noem, gelden dus slechts voor dat jaar; maar zij staan vast.

2) Het zout van Setubal was het beste. In zijn miss. van 2 Aug. 1642 aan H. H. M. schrijft de Nederlandsche resident te Helseneur, Carel van Cracauw, over een contract tusschen den Koning van Denemarken en dien van Spanje gesloten, waarbij de eerste recht kreeg een groote hoeveelheid Spaansch zout naar zijn rijk te mogen voeren. Naar aanleiding daarvan zegt van Cracauw:

„Het soude wejnich effect hobben, alsoo het Settubals Sout in dit Rijke ongelijk beeter begeert is, als het Cadiz ofte St. Lucas sout, twelck de gem^{te} scheepen sullen overbrengen, sijnde in Sweoden oock gansch niet begeert, omdat het al te fijn is, haest peeckelt, ende onbequaem om op peerden voort gebracht te werden.”

Alleen in Denemarken voerden de Nederlanders jaarlijks „wel 4600 en meer Last soo fransch als spaensch sout.” (miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 18 Oct. 1642).

Ook van de Kaap-Verdische eilanden en uit West-Indië werd zout gehaald: Zie Scheltema: Gesch. en Letterk. mengelwerk, dl. V. stuk 1 pg. 264 vv. en Velius: Chronijk van Hoorn pg. 605—608.

eeuwen de aan de kusten van Scandinavie gevangen haring bij groote hoeveelheden hier te lande werd ingevoerd, behoort deze vischsoort thans tot de voornaamste artikelen van uitvoer naar de Oostzee, sinds de koers der haring-scholen is veranderd en niet langer de kusten van Schonen, maar die van Schotland, Engeland en Vlaanderen het bedrijvig tooneel der haringvangst aanschouwen. ¹⁾ Maar behalve de genoemde waren, zijn er nog een menigte andere, met welke de „Oostvaarders” bevracht worden: wijnen en olie, zuidvruchten, producten der tropen, voortbrengselen van eigen nijverheid, zooals lakens en linnen, munt en juweelen en alle andere artikelen, tezamen vormend die gemengde lading, welke in koopmansstijl „stukgoed” heet.

Het aantal schepen, die geballast uitloopen, is grooter dan men zou vermoeden: ²⁾ een bewijs, dat handel en nijverheid nog niet voldoende lading konden bezorgen aan alle schippers, bestemd „naar Oosten”.

En wat brachten de Nederlandsche schepen uit de Oostzeehavens terug? in hoofdzaak granen en hout. De overvloedige toevoer van granen maakte de Zeven-Provinciën tot een korenschuur, die nog gevuld bleef, wanneer overal elders gebrek heerschte. Dantzig was de haven, waar de landbouwstreek der oevers van Weichsel en Pregel haar rijke oogsten ter markt bracht. Ook Riga en Koningsbergen waren van belang voor den graanhandel, nog meer voor den houthandel, die zich daar kon voorzien van klaphout en wagenschot, masten en sparren, planken en delen, welke de scheepstimmerwerven van het vaderland steeds in grooter hoeveelheden noodig hadden, wilden zij alle bestellingen, waaronder vele uit het buitenland, nakomen. ³⁾ Niet alleen hout, ook hennep en vlas, teer en pik moest de Nederlandsche scheepsbouw uit het Noorden en Oosten van Europa betrekken. Al die ruwe stoffen

1) Wagenaar: Vaderl. Historie III pg. 499.

Luzac: Holl. Rijkdom I pg. 135—138.

Van Recs: Geschd. der Staath. I pg. 39—42.

2) Ruim $\frac{1}{3}$ van de schepen, die tusschen 19 Juni en 16 November 1645 uit de Noordzee in de Sont kwamen, waren geballast, zie Bijlage I: Statistiek van den Oostzeehandel in het jaar 1645.

3) Koenen: Voorlez. over de gesch. van scheepsbouw en zeevaart, pg. 87.

werden hier te lande bewerkt; het aantal houtzaagmolens en touwslagerijen, blok- en zeilmakerijen nam toe met de stijgende behoeften van scheepvaart en visscherij.

Nog is de lijst der waren, welke uit de Oostzee-gewesten naar de Republiek werden gevoerd, niet volledig; nog dienen genoemd te worden: pelzen en veeren, potasch en weedasch, salpeter, steenen, geschut, ijzer en koper. De laatste artikelen, uit Zweedsche havens afkomstig, brengen ons van zelf den naam op de lippen van een persoon, die in de geschiedenis der betrekkingen tusschen Zweden en de Republiek het merk zijner daden heeft achtergelaten. Ik bedoel Lodewijk de Geer.

Lodewijk de Geer was één der vele Zuid-Nederlanders, die krachtig hebben medegewerkt tot de uitbreiding van handel en scheepvaart der Noordelijke provinciën. Gesproken uit een oud adellijk geslacht, dat te het Luiksche thuis behoorde, maar om geloofsredenen was uitgeweken, achtte hij het niet beneden zich het koopmansbedrijf tot het zijne te maken. Na zijn leerjaren in la Rochelle te hebben doorgebracht, vestigde hij zijn kantoor te Amsterdam en wijdde zich — op raad van zijn zwager Trip — aan den handel in wapenen, gewilde artikelen in een tijd, toen de oorlogsbliksem bijna niet van de lucht was. Door zijn tussehenkomst deden de Staten-Generaal herhaalde malen groote aankopen van geschut in Zweden. Ook voor het werven van troepen en de uitmonstering van gansche regimenten maakten destijds de regeeringen gebruik van de diensten van particulieren. Al weder waren het leden der familie's de Geer en Trip, met wie zoowel Haar Hoog Mogenden als Gustaaf Adolf en de republiek Venetië contracten sloten voor dergelijke leverantiën. Vooral met de regeering van Zweden trad de Geer in nauwe verbinding, deels door zijn handel in kanonnen, deels omdat hij een der grootste inschrijvers was op een geldleening, welke Gustaaf Adolf te Amsterdam had laten volteekenen. De opbrengst der Zweedsche kopermijnen strekte gewoonlijk tot betaalmiddel of tot onderpand van geleende sommen. Zoo ook hier. Deze omstandigheid schijnt voor de Geer een aanleiding geweest te zijn, om zich op de hoogte te gaan stellen van de exploitatie der Zweedsche bergwerken. IJzer en koper — de grondstoffen, welke in de eerste plaats noodig waren bij het vervaardigen van wapenen — doorkleefden er den bodem

met rijke aderen. Zoodra de Geer zijn kans schoon zag, trad hij op als fabrikant van de artikelen, in welke hij handel dreef. In den beginne slechts pachter, later ook eigenaar van verschillende mijnen, werd hij weldra de eerste van zijn vakgenooten door de vele verbeteringen, welke hij in de bewerking der ertsen aanbracht. In zekeren zin kan men hem den Krupp van het tijdvak noemen: de Finspongsche geschutgieterij — het eerste goed, dat de Geer had gepacht — leverde het grootste deel der vuurmonden en kogels, welke het Zweedsche leger behoefde. Maar het terrein zijner werkzaamheden strekte zich nog verder uit: voor zijn rekening verrezen smederijen en smelterijen van ijzer en koper, fabrieken van staven, spijkers, hoefijzers, kogels, goweren, pieken, harnassen en ander krijgstuig. Naar alle landen werden de producten van die nijverheid vervoerd, niet het minst naar de Nederlanden. De Geer's pakhuizen te Amsterdam bevatten een voorraad krijgsbehoefigheden, welke aanblik den grimmigsten ijzervreter een genoeglijken glimlach moest ontlokken. ¹⁾

Aan vele ondernemingen van Lodewijk de Geer hadden ook leden der familie Trip aandeel. Vooral Elias Trip was een beste klant voor het koper, dat de regeering van Zweden overal tegen munt van beter gehalte zocht in te ruilen. ²⁾ Gelijk zij de zaakgelastigden waren van Gustaaf Adolf en koningin Christina voor het sluiten van leeningen, het werven van troepen en het koopen van schepen, was een ander Amsterdamsch koopman, Gabriel Marcellis, de

1) Bovenstaande schets is ontleend aan:

J. L. W. de Geer: Lodewijk de Geer.

Pierre de Witt: Louis de Geer.

2) Zie Res. St. Gen. 2 Juni 1644, waar is ingelascht een request van de weduwe van Elias Trip. Zij vertelt daarin, dat haar man vroeger geld verstrekte aan den koning van Zweden; op het koper, dat deze naar Holland zond; dat haar man ook wapenen verkocht aan den genoemden vorst en bij zijn dood nog een aanmerkelijke som van de regeering van Zweden had te vorderen; de weduwe roept nu de tusschenkomst van H. H. M. in, om in 't bezit dezer penningen te mogen geraken. — Over de levering van wapenen, zie ook het Contract, afgedrukt in Kron. Hist. Genootschap Utrecht, 31ste Jaargang 1875. Serie 6, deel 6, pg. 151—154.

faktor van den koning van Denemarken in dergelijke aan-
gelegenheden. 1)

Behoeft het betoog, dat aan het bedrijf van Lodewijk de Geer een plaats moest worden ingeruimd bij deze schets van den Oostzeehandel? Ook nemen wij nog geen afscheid van hem, maar zullen hem straks terugvinden als leverancier van een geheele vloot, een bestelling, welke hij zoo nauwkeurig uitvoerde, dat hij zelfs eenige zeehelden op den koop toe gaf.

Tot nog toe maakten alleen de gewesten, langs de kusten der Oostzee gelegen, het voorwerp onzer beschouwing uit. Doch ook de Deense gewesten aan deze zijde van de Sont, Holstein, Jutland en Noorwegen, hadden hun aandeel in de groote handelsbeweging. De eerstgenoemde voerden jaarlijks een groot aantal ossen naar de Nederlanden uit. Ook in dit opzicht waren de tijden veranderd. Niet langer kwamen de Denen zelf hunne ossen op de Hoornsche markt te koop aanbieden. 2) Thans zeilden elk voorjaar een aantal schepen uit het Vlie naar de kusten van Holstein en Jutland en kochten daar „magere ossen” ten behoeve der vaderlandsche vetweiderij, die aan de besten eer kon behalen, dank zij de malsche klaver der Hollandsche weiden.

De handel op Noorwegen werd bijna uitsluitend gedreven in hout, dat jaarlijks door eenige honderden schepen werd afgehaald. Wij zagen reeds, dat Riga en Koningsbergen insgelijks hout uitvoerden, maar op verre na niet zooveel als de havens van Noorwegen. Amsterdam en Hoorn hadden het grootste aandeel in dezen handel 3), die de windmolens

1) Zie over hem de bijlage, getiteld: Gabriel Marcolis — een tegenhanger van Lodewijk de Geer.

2) Uit een handvest van 1389 blijkt, dat de Denen toen reeds hunne ossen te Hoorn ter markt brachten. Tegenw. Staat der Vereenigde Nederl. deel V pg. 411.

Zie verder hierover:

Velius, Chronijk van Hoorn, pg. 11, 21, 524.

Luzac, Holl. Rijkdom II pg. 285.

3) Dit blijkt uit een miss. van Jacob de Witt aan H. H. M. dat. 5 Jan. 1646. (Portef. Denem. 1646. H. H. M. hadden hem inlichtingen gevraagd over de tollën in Noorwegen; de Witt antwoordde daarvan niet genoeg op de hoogte te zijn en ried hun aan advies te vragen bij de

der nijvere Zaanstreek in schier rustelooze beweging hield.¹⁾ Slechts in enkele Noorsche havens, voornamelijk te Bergen, werd geen hout ingeladen²⁾. Wel droeven Amsterdamsche kooplieden handel met Bergen, maar in andere artikelen, o. a. in stokvisch en hazelnoten.³⁾

Nog ontbreekt er een trek aan de schets der betrekkingen tusschen de Nederlanden en het Noorden van Europa. De walvischvangst in de Noordelijke IJzsee komt mede in aanmerking. Juist in de jaren 1644 en 1645 — de lijst onzer teekening — beloofde zij een tijdperk van kentering. Het octrooi der Noordsche Compagnie was in 1642 niet vernieuwd en de walvischvangst begon te kwijnen, sinds het bedrijf voor alle Nederlanders was opengesteld. De visschen, schuw geworden door het groote aantal der vervolgers, vertoonden zich niet langer in de baaien, waar zij vroeger zich ophielden, evenmin in volle zee, maar trokken terug in het drijfjz. Doch sinds de walvischvaarders ook daar hun prooi opzochten, kwam het bedrijf binnen korten tijd tot ongekenden bloei en wierp ruime winsten af.⁴⁾ Hooger dan dit geldelijk

Burgem. van „Amsterdam ende Hoorn, daar de handelingen op Noorwegen meest wort gedreven.”

Nog een opmerking naar aanleiding van bovenst. miss. Mag men uit het feit dat H. H. M. zich tot Jacob de Witt om de genoemde inlichtingen wendden, afleiden, dat de Witt houtkoopster was geweest? (Zie over deze quaestie: Mr. D. Veegens: Geddes en Jacob de Witt, in Hist. Studien dl. II pg. 10 en 11). Of vroegen zij alleen advies aan de Witt, als gewezen lid van het gezantschap naar Zweden in 1644 en 1645, in welke hoedanigheid hij bekend moest zijn met het onderwerp der Noorsche tollén? Het antwoord van de Witt, dat hij niet genoeg op de hoogte was van deze zaak, is nog geen bewijs, dat hij met den houthandel niets had te maken.

1) Koenen: Voorlez. over de geschd. van scheepsbouw en zeevaart pg. 79 vv.

2) Dit blijkt uit art. 12 van het „Traetaet van de Noortsche Tol”, in Februari 1647 tusschen Denemarken en de Republiek gesloten. (Zie dit traet. bij Aitz. VI pg. 357—364).

3) Deze laatste bijzonderheid ontleen ik aan de miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 17 Aug. 1641.

4) Mr. S. Muller Fz., Geschiedenis der Noordsche Compagnie. Zie o.a. pg. 126, 351 en 352.

voordeel mag misschien worden gerekend de gunstige invloed op het gehalte van het scheepsvolk. Alleen het jacht maken op de walvissen was reeds een gevaarlijke bezigheid, en de vaart in de Noordelijke zeeën, de rusteloze strijd met het ijs, de snerpende koude en de ontberingen, welke daarmede gepaard gaan, verhoogden in niet geringe mate de „zeemanschap” en de kordaatheid van hen, die zich aan dit bedrijf hadden gewijd. ¹⁾

Ook handelsbetrekkingen waren met het hooge Noorden aangeknoopt. Aan Olivier Brunel komt de verdienste toe den grond te hebben gelegd van Nederlands handel op de Witte Zee; ²⁾ de Moucheron en anderen volgden zijn spoor en brachten den handel in pelterijen geheel in handen der Hollanders. ³⁾ Toen de toegang tot het rijk van Moscoviën eenmaal was ontsloten, vond de Nederlandsche koopman daar een uitgestrekt arbeidsveld, dat de moeite van het ontginnen in ruime mate beloonde.

Keeren wij thans terug tot de vaart op de Oostzee. De afstand tussehen Nederlandsche havens en Dantzig, Koningsbergen, Riga, is zoo gering, dat de schepen, die daarheen bestemd waren, het niet bij één reis behoeften te laten, maar drie of viermaal in één jaar hun reis konden herhalen. Nog laat in den herfst voeren Nederlandsche schippers door de Sont; maar dikwijls overviel de vorst hen en noodzaakte tot overwinteren in een of andere Oostzechaven. Het aantal dier „winterleggers” bedroeg soms wel honderd. ⁴⁾ Menig Amsterdamsch reeder of koopman zal met schrik de tijding van dat invriezen hebben vernomen, want de ijsgang deed verscheiden schepen „blijven”. ⁵⁾ En nog afgezien daarvan, was de Oostzee in de herfst- en winter-

1) Welke hooge eischen de vaart door het drijfijis aan zeelieden stelt, blijkt o.a. uit de levendige schets van Koolemans Reijnen: „In het Kraaieneest.” Gids April 1879.

2) Muller: Noordsche Compagnie pg. 24—28.

3) Scheltoma: Rusland en de Nederlanden I pg. 38—42, 172 vv.

4) „Tot Dantsich ende Coninexbergen leggen noch wel 100 schepen winterlaech”. Uit de miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 9 Jan. 1644.

5) Zie o.a. de miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 13 Jan. 1646.

maanden een gevaarlijk vaarwater. Herhaaldelijk gewagen de brieven van den Nederlandschen residont te Helseneur van schepen en vloten, die, in het genoemde seizoen, door storm werden overvallen en groote schaden leden of vergingen.

Voor één geduchten vijand waren de koopvaarders in de Oostzee althans veilig: voor de Duinkerker kapers. De doortocht door de Sont was hun verboden. In de havens van Noorwegen daarentegen vertoonden zij zich dikwijls en werden daar soms oogluikend geduld, op voorwaarde dat zij de Deensche schepen ongehinderd lieten. Vielen zij deze echter aan, dan rustte de koning van Denemarken een kleine vloot uit om hen te verjagen.¹⁾ Behalve de Duinkerkers, namen ook Biscaya's aan de kaapvaart deel.²⁾ De Noordzee was het groote jachtveld, vanwaar zij maar zelden zonder buit huiswaarts keerden, ondanks de buitengewone uitrustingen der Republiek tot het „veilen”, d. i. beveiligen der zee.³⁾ Zoo groot was het aantal veroverde

1) Extract-schrijvens aan van Cracauw uit Denemarken dat. 15 Aug. 1643. (Portef. Denem. 1643). (In het genoemde jaar was van Cracauw een tijd lang met verlof hier te lande en liet zich de voornaamste gebeurtenissen in Denemarken vandaar berichten.) In de „Capitulatie gemaect tusschen de Coningen van Spaignen en van Dennemarcken int jaer 1641” (portef. Denem. 1641) was den Duinkerkers toegestaan met den buit, dien zij buiten de havens en rivieren van Denem. gemaakt hadden, in deze havens en rivieren binnen te loopen; ook mochten zij daar een schuilplaats zoeken, als zij door storm er heen gedreven of door den vijand vervolgd werden; in 't laatste geval zouden zij ook, in de havens van Denemarken, tegen hun vijand beschermd worden. — Zie hierover ook de miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 28 Dec. 1641, 4 Juni en 28 Juni 1642.

2) „Deese 2 plaatsen (passagie en St. Sebastiaen) sullen werden soo groote Roofnesten als Duijnkercken.” (Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 15 Nov. 1642.)

3) Aitz. V pg. 190 vv.

Res. St. Gen. 16 Jan. en 14 Febr. 1641. Den 16 Jan. 1641 werd ter Genrlt. een request ingediend van „159 van de principaelste cooplieden binnen Amsterdam,” klagende over de groote schade ter zee door de Duinkerkers hun aangedaan, vooral in 1640.

De voornaamste reden, waarom zoo weinig Duinkerkers werden opgebracht, was dat zij veel sneller zeilden dan de Nederl. oorlschep. Hier van las ik verschillende voorbeelden in de Journ. v. d. Vice-Admir

koopvaarders, dat te Duinkerken een markt van schepen werd gehouden, waar allerlei natiën, Engelschen, Denen en Noren, Lubeckers en Dantzigers, zich kwamen voorzien en rijke keus hadden uit de Nederlandsche „prinsen”, d. i. buit gemaakte schepen. 1)

Het zijn niet altijd onze beste vrienden, die het meest belang stellen in onzen voorspoed. Niemand zal de Duinkerker kapers onder de boezemvrienden der zeventiende-euwsche Nederlanders rekenen, en toch moesten de eersten de uitbreiding van de scheepvaart der laatsten met blijdschap begroeten, daar zij hun kans op buit aanmerkelijk deed stijgen. Zoo echter iemand reden had zich te verheugen over de vlucht van handel en scheepvaart der Republiek, in 't bijzonder op de Oostzee, dan was het de koning van Denemarken. Ook al weer niet uit zuivere welwillendheid, maar gedreven door de krachtige drijfveer van het eigenbelang. Sinds onheugelijke tijden hief deze vorst een schatting van de schepen, die door de Sont voeren en de opbrengst van dien tol was — in de jaren, over welke wij spreken —

Witte Korn. de With van 5 Nov. 1643 — 10 Maart 1644 en van 8 Nov. 1644 — 1 Febr. 1645. In de genoemde tijdperken stond de With aan het hoofd der vloot, die het kanaal moest veilen. De uitrusting der „nieuwe geuzen,” snelvarende kruisers, vrijbuiters die op premiën voeren, bracht aan de Duinkerkers veel nadeel toe. Zie hierover: „Discours over de ghelegentheit van de nieuwe Cruijssers enz.” Catalogus Knuttel: Eerste deel, tweede stuk, No. 5221. Kon. Biblioth. 's Hage.)

1) „De Engelschen hiardoor (d. i. voorbij Helseneur) passeerende nae Oosten plachten altijd te voeren scheepen in Engelandt gemaect, nu voeren se meest al Nederlantsche scheepen tot Duijkercken gecoft. In dit voorjaar heeft men hier sien passceeren wel 80 a 90 soodaenige scheepen bij de Engelschen gevoert tot groot leetweesen van veele goede patriotten. De Deenen, Noormans, Lubschen, Danzickers Ende andere loopen nu alle nae Duijkercken daer sij jaer uijt jaer in leggen om de genoomen Neederlantsche scheepen te coopen die oock bij deselvige werden gevoert derhalven weijnich scheepen in deese quartieren werden gebouwt.” (Uit miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 4 Juni 1642).

Uit het bovenstaande blijkt, dat er wel iets af te dingen valt op de voorstelling (o.a. bij Busken Huet, Land van Rembrand II¹ pg. 260 en 270) alsof, na den slag bij Duins, ook de macht der Duinkerkers gebroken was.

de hoofdbron zijner inkomsten geworden. Want juist dit moet bij de geschiedenis van den Sonttol in het oog worden gehouden: alleen de koning, niet het rijk, trok er voordeel van; het verhoogen of verlagen van de schatting behoorde tot Zijner Ma^{ts}. regalia. ¹⁾ Daar nu de Nederlanders de vaart op de Oostzee, bijna met uitsluiting van alle andere volken hadden bemachtigd, waren het hoofdzakelijk Hollandsche rijksdaalders, die de kisten van het tolkantoor te Helsingør kwamen vullen. De Republiek verschaftte den koning van Denemarken zijn „speel-penninck.” ²⁾

Den oorsprong en de geschiedenis van den Sont-tol kunnen wij voor een groot deel laten rusten. ³⁾ Het is genoeg aan te stippen, dat reeds in de middeleeuwen deze heffing de spil was van vele politieke geschillen. In den tijd van Karel V ondervonden de Nederlanders het vooral, dat een goede verstandhouding met den beheerscher van de Sont wenschelijk was voor de ongestoorde ontwikkeling van hun „Oosterschen” handel. Toen Christiaan II, uit zijn rijken verdreven, een toevlucht zocht bij zijn zwager Karel V en deze de partij van zijn bloedverwant in de Noordsche verwickelingen opnam, werd herhaaldelijk de Sont voor Nederlandsche schepen gesloten en daardoor groot nadeel toegebracht aan de in-

1) Zie „Relation über das Königreich Dänemark, verfasst von Magno Dureel, Resident Sr. K. Majestät von Schweden” bij Geijer, Geschichte Schwedens III pg. 337—344.

Aan de Nederl. gezanten, die in 1639 naar Denemarken waren afgevaardigd, vertelde Gunther, de secretaris des konings, „dat S.M^t. als een stuk van sijnne hooge regalien voor hem gereserveert hadde, omme denselven (nl. den Sont-tol) te verhoogen ende te verlaegen buiten iemands kennis, soals hij t'goet vonde” en „dat de penningen uijt de tolln procedeerende wierden noijt gebracht inde publieque rekeninge, maer alleen in handen van den Coninck geleverdt”. Eveneens de opbrengst van den tol te Glückstadt. Rapport van H. H. M. Ambass. Legatie aen den Koninck van Denem. 1639.

2) „Den tol in de Sondt moet oock des Conincks speel-penninckh genoemd worden.” Uit het „manifest, Waer in die Oorsaecken verclaert worden, Welcke die Con. Maj^t. tot Sweeden etc. Bewoghen tot oorlogh.” (Kon. Biblioth. 's Hage: Catal. Knuttel: eerste deel, tweede stuk No. 5075.) Dit pamflet is het manifest, bedoeld bij Aitz. VI pg. 8.

3) Een overzicht daarvan vindt men bij:

Jhr. Mr. F. P. van der Hoeven; Bijdrage tot de Geschiedenis van den Sonttol, Tweede Hoofdstuk.

woners dezer gewesten. 1) Eerst het Ertractaat van Spiers — ook wel het Bourgondisch tractaat genoemd —, in 1544 tusschen Karel V en Christiaan III van Denemarken gesloten, herstelde de vriendschappelijke betrekkingen. Ten aanzien van handel en scheepvaart bepaalde het o.a., dat de onderdanen der beide vorsten onbelemmerd met elkaar handel mochten drijven, tegen „betalinge van de gewoonlijke Tollen.” 2)

Deze uitdrukking heeft in vervolg van tijd aanleiding gegeven tot ver uiteenlopende opvattingen. Het ging er mee als met de beruchte woorden „nu ter tijd wezende” in art. 9 der Unie van Utrecht. Volgens de Deense vorsten moest onder „gewoonlijke tollens” verstaan worden het bedrag der tollens, zooals elk beheerscher van Denemarken dat, krachtens zijn koninklijk recht, telkens kon vaststellen. Van Nederlandsche zijde werd natuurlijk beweerd, dat zij slechts verplicht waren tot betaling der tollens, zooals die geweest waren op het tijdstip van het tractaat van Spiers. Natuurlijk, zeg ik, omdat na 1544 de Sonttol steeds werd opgedreven en het dus in het belang der Republiek was terug te keeren tot den toestand van dat jaar.

Dat de regeering van Denemarken haar opvatting ook in de praktijk wilde huldigen zou spoedig blijken. Reeds vijf jaren na de overeenkomst van Spiers vertrok een Nederlandsch gezantschap naar dat rijk om „de nieuwe beswaernisse van den tol af te hebben.” 3) Het baatte weinig. Naarmate, in vervolg van tijd, de toestand der Nederlanden onrustiger werd en de regeering de handen vol kreeg met de oproerige onderdanen, nam de begeerlijkheid van den beheerscher der Sont toe. Allerlei voorwendselen had hij gereed om de verhooging der tollens te verontschuldigen:

1) Velius, Chronijk van Hoorn, pg. 231—234, 238, 247, 258.

2) Het tractaat van Spiers is afgedrukt bij Aitz. V pg. 651—660. Zie daarover ook Altmeijer: Hist. des relations commerciales et diplomatiques des Pays-Bas avec le Nord de l'Europe pendant le XVIIe siècle pg. 474 vv.

van der Hoeven: Bijdrage tot de geschiedenis v. d. Sonttol pg. 45—47.

3) Velius, Chronijk van Hoorn pg. 231.

nu was het een oorlog met Zweden, die gevoerd werd — zoo het heette — ter beveiliging van de Oostzee, dan weer de aanleg van het fort Kronenburg, dat nog wel gebouwd werd met het doel om den ingang der Oostzee onder het bereik van Deensche kanonnen te brengen. Zoolang de koning van Spanje of zijn landvoogd over de Nederlanden heerschte, kon de willekeur van Denemarken nog worden beperkt, en het is een der weinige verdiensten van den hertog van Alva, dat hij, toen een nieuw lastgeld in de Sont was ingesteld, „enen ernstigen ende wel ge-extendeerden brief (heeft) geschreven aan de Coninck Fredrick de tweede dewelcke oock van sodanigen stercken operatie is geweest, dat de gemelde Koninck van Dennemareken het voornoemde nieuwe opgestelde lastgelt datelijck heeft gecassert.”¹⁾ Maar na de afzwering moesten de Staten een toontje lager zingen, te meer toen het ruchtbaar werd dat Denemarken ~~in~~ Spanje pogingen aanwendde om het tractaat van Spiers — dat door Karel V hoofdzakelijk gesloten was met het oog op zijn Nederlandsche gewesten — vervallen te verklaren. Het gelukte den staten de vriendschappelijke betrekkingen met Denemarken aan te houden. Bij den doop van Frederik Hendrik was ook koning Frederik II, als peter, door zijn gezant vertegenwoordigd: en de notulen der staten van Holland bewijzen, dat deze uitnoodiging niet slechts een bewijs van hoffelijkheid was van Willem van Oranje, maar opzettelijk geschiedde om „de gunste ende affectie” van den genoemden vorst „daermede te mogen winnen en vermeerderen”²⁾ De Nederlandsche maagd moest in haar prille jeugd nog streven naar „de gunste ende affectie” van vorsten, tegenover wie zij, op meer gevorderden leeftijd, de coquette zou spelen.³⁾

1) Uit de „Instructie voor de Amb. Denem. 1641.” Ook gedrukt bij Aitz. V pg. 277—288.

2) Vreede, Inleiding tot een Geschd. der Nederl. diplom. II¹ pg. 137 en 138.

3) Over onze betrekkingen met Denemarken in het laatste deel der 16e eeuw, zie:

Vreede, Inl. enz. II¹ pg. 132—138.

v. d. Hoeven, Bijdr. tot de geschd. van den Sonttol pg. 48—51, 54—59.

Valis, Chronik van Hoorn pg. 301.

Instr. Amb. Denem. 1641.

De betrekkingen der Republiek met Zweden ondervonden den terugslag der gedwongen verhouding tot Denemarken. Elk betoon van goede gezindheid jegens het Wasa-geslacht moest de vorsten van Denemarken ontstichten, die in hun rijkswapen de drie kronen bleven voeren, symbool der heerschappij over geheel het Noorden. ¹⁾ Vandaar dat Zweden en Nederland elkaar eerst de hand reikten, toen beider vereenigde macht opwoog tegen die van den bewaker der Sont. Het was Oldenbarnevelt, onder wiens ministerie de Hollandsche politiek deze frontsverandering maakte. De advocaat was overtuigd van de hooge waarde eener alliantie met het protestantsche Zweden, ²⁾ dat evenveel belang had als de Republiek bij het beperken van de macht der katholieke vorsten, wier gebied aan de Oostzee paalde — Polen en de Keizer —, te meer nu Christiaan IV hoe langer hoe meer in de kaart der Habsburgsche ligue begon te spelen. De in 1611 tusschen Denemarken en Zweden uitgebroken ³⁾ krijg had een verhooging der Sonttollen ten gevolge, ongemeen drukkend voor den Oosterschen handel. Vandaar dat Lubeck — eenmaal de geduchtste mededinger der Nederlanders — zich met de Republiek verbond tot handhaving der vrijheid van handel en scheepvaart op de Oost- en de Noordzee. De andere Hanzesteden volgden later dit voorbeeld. Soortgelijk verdrag nu werd in 1614 getroffen tusschen Gustaaf Adolf en de Vereenigde Nederlanden. Deze triple-alliantie boezemde den koning van Denemarken eerbied in: de tolln werden op redelijken voet teruggebracht. ³⁾ Zoolang de genoemde tractaten van kracht bleven, had de Republiek weinig reden tot klachten over Denemarken, al bleef zij koning Christiaan IV steeds van

1) Geijer: Geschiede Schwedens II pg. 130.

2) „Een oudt seggen van den Heer van Oldenbarnevelt, van dat onsen staet in de correspondentie met Franckrijk ende Sweden haer meeste sekerheit hadde te soecken.” C. van Beuningen aan de Witt, Stockholm den 23 November 1652. Brieven de Witt V pg. 54.

3) Vreede, Inl. enz. II¹ pg. 326—345.

Vreede, Nederland en Zweden 1e en 2de afl.

v. d. Hoeven, Bijdr. tot de geschd. v. d. Sonttol pg. 60 en 61.

Geijer, Gesch. Schwedens III pg. 91.

G. Droysen, Gustaf Adolf I pg. 75—78.

Spaanschgezindheid verdenken. ¹⁾ Deze argwaan werd weggenomen, toen de loop van den Duitschen oorlog den koning van Denemarken er toe bracht een tijd lang als verdediger van het protestantisme op te treden. De Republiek en Engeland beloofden Christiaan IV hun steun bij het Haagsche tractaat van 1625. ²⁾ Men kent den ongelukkigen afloop van Christiaans krijgstoht: Tilly bracht hem een geduchte nederlaag toe, Wallenstein joeg hem naar zijn land terug. Toch verwierf Denemarken gunstige voorwaarden bij den vrede te Lubeck van 1629. Het had zich in het vervolg te onthouden van eenige bemoeiing met de aangelegenheden van het Duitsche rijk: voor dien prijs kreeg Christiaan IV alle landen terug, die hem waren ontnomen. ³⁾ Trouwens, het viel hem niet zwaar zijn Haagschen bondgenooten den rug toe te keeren. Onder de vorsten, die deel namen aan den dertigjarigen oorlog, waren er weinige, die stredden voor een beginsel, en koning Christiaan behoort niet tot die weinigen. ⁴⁾

Naarmate Denemarken zich nauwer bij Spanje en Oostenrijk aansloot, werd de verstandhouding tusschen de Republiek en Zweden inniger, vooral toen het bleek dat de heerschappij over de Oostzee de eigenlijke inleg was van den Duitschen krijg. De Staten-Generaal gaven zich veel moeite om Gustaaf Adolf „in de waepenen te raeden”, ⁵⁾ al luisterden zij niet naar het Zweedsche voorstel om gezamenlijk den keizer te bestrijden. Frederik Hendrik waakte er voor, dat de neutraliteit tegenover Duitschland in naam bewaard bleef; maar feitelijk bestond, sedert 1635, een triple-alliantie van

1) Vrede, Inl. enz. II¹ pg. 341—345.

2) Zie over het tot stand komen daarvan G. Droysen: Gustaf Adolf I pg. 237—254.

3) G. Droysen: Gustaf Adolf I pg. 366—368.

Over de pogingen, door de Staten-Generaal aangewend om het sluiten van den vrede te Lubeck te verhinderen, zie: Vrede, Inl. enz. II² Bijlage XIII.

4) Een scherp oordeel van Richelieu over hem wordt meegedeeld bij Droysen: Gustaf Adolf I pg. 368.

5) Miss. v. d. Zweedschen resident Spiering aan H. H. M., dat. 2 April 1642. (Portef. Zweden 1642).

Frankrijk, Zweden en de Republiek, gericht tegen het Habsburgsche huis, in Oostenrijk en in Spanje. ¹⁾

Terwijl alle staten van Europa in buitenlandschen krijg gewikkeld of ten prooi waren aan inwendige twisten, leefde alleen de koning van Denemarken in vrede. Van deze bevoorrechte stelling maakte hij misbruik door de tollén in de Sont te verhoogen. De aandacht der andere mogendheden, vooral van de Republiek, werd — dus meende hij niet ten onrechte — zoo zeer door andere zaken in beslag genomen, dat hij geen krachtig verzet behoefde te vreezen. Toch begreep hij niet te veel van de lijdzaamheid der volkeren, die bij den Oostzeehandel belang hadden, te moeten eischen: als de Sonttol eenigen tijd zeer hoog was gesteld, werd hij daarna weer verlaagd, om even spoedig op den ouden voet te worden teruggebracht. Tusschen de jaren 1629 en 1639 werd tot acht malen het tarief gewijzigd. ²⁾ Juist de onzekerheid, hoeveel in de Sont aan tol moest worden betaald, was een groote belemmering voor vele handelsspeculaties: een geringe verhooging van de belasting op een enkel artikel was voldoende om de winstberekening der kooplieden te doen falen. ³⁾ De vele klachten, welke over deze Deensehe willekeur rezen, hadden de Staten-Generaal reeds in 1631 bewogen een gezantschap naar Denemarken af te vaardigen. Een kleine verlaging der tollén was het gevolg geweest dezer bezending; maar het duurde niet lang of het spel begon op nieuw. In 1638 was de tol „gansch ondraegelijk“ ⁴⁾

1) Vreede, Inleiding enz. I pg. 181 vv. en II² pg. 262.

2) Zie Instr. Amb. Denem. 1641, ook bij Aitz. V pg. 284.

3) „Want voorwaar hoe breed en vast de visserij, manufacturen, reederij in scheepen ofte navigatie, en negotie sig schijnen in Holland needer geset te hebben, soo is nochtans seer klaar, dat een stuiver profijt ofte schaade meer ofte min, eene geheele koopmanschap die in aequilibrio is, en dat gebeurd seer dikwils, (namentlik dat men nauweliks weet of de winst genoeg is om te moogen die koopmanschap continueeren) geheel doet overslaan ofte stille staan.“ de la Court, Aanwijzing der heilsame politike Gronden enz. 1671. Cp. XVII pg. 75.

4) Instr. Amb. Denem. 1641. (Aitz. V pg. 284.) Wegens den hoogen tol was het aantal schepen, die in 1638 door de Sont voeren, $\frac{1}{4}$ minder dan gewoonlijk. (Schriftel. propositie aan kon. Chr. IV: Zie verb. amb. Denem. 1639.)

en het volgend jaar werd hij nog „in veele verscheijden specien” verhoogd, en juist „op waeren, die men in deesen tijt van oorloge door de geheele Christenheijt niet en (conde) missen”, ¹⁾ nl. salpeter. Wederom besloten H. H. M. een poging te doen om de begeerlijkheid van den Deenschen vorst te temperen. De heeren Aelbert Burgh en Bernhardt Conders van Helpen vertrokken in 1639 naar Denemarken met de volgende opdracht: zij moesten verzoeken dat de Sonttol voorloopig zou worden geheven op den vrij lagen voet van 1637, totdat een nader tractaat daarover was gesloten; met de afgevaardigden van de stad Hamburg hadden zij verder te overleggen, welke middelen men zou aanwenden om den tol te Glückstadt afgeschafft te krijgen. Want ook op de Elbe had Christiaan IV zich het recht aangematigd een schatting te eischen van de voorbijvarende schepen, een maatregel, welke een straf heette voor Hamburg, dat met den vorst overhoop lag, tegelijk echter een nieuwe bron van inkomsten voor 's konings beurs. Ook de vaart op de Wezer was met een dergelijk recht bezwaard, zoodra de belemmerde handel langs die rivier een uitweg had gezocht. ²⁾ Nog is het aantal onderwerpen, waarover de Staten-Generaal bezwaren hadden in te brengen, niet ten einde. De walvischvangst bij Spitsbergen had mede aanleiding gegeven tot langdurige verwickelingen. De vrij algemeen heerschende dwaling dat Spitsbergen een deel was van de Oostkust van Groenland — dat bij Noorwegen behoorde — was den koning van Denemarken en Noorwegen een welkome aanleiding geweest om zich tot heer van Spitsbergen te proclameeren. Als zoodanig kwam hem het recht toe de walvischvangst langs de kust aan vreemden te verbieden. Doch dit was geenszins zijn doel. Gaarne wilde hij de Engelschen en de Nederlanders ongestoord hun bedrijf laten uitoefenen, zoo zij hem een vergoeding daarvoor betaalden, een erkenning tevens van het beweerd recht van souvereiniteit. De poging — eerst met geweld, later langs diplomatieken weg — om deze „recognitie” te heffen, mislukte; doch Christiaan IV

1) Instr. Amb. Denem. 1639.

2) Zie verder over de tolheffing op de Wezer: Aitz. V. pg. 82, 83, 113—114 en 122—123.

liet zijn recht niet varen. Hij wachtte slechts een geschikte gelegenheid af om er op nieuw mede voor den dag te komen. Wij kunnen de geschillen over deze zaak niet in bijzonderheden volgen. Genoeg is het mede te deelen, dat juist in 1638 een nieuw conflict was uitgebroken. Ditmaal was het den koning niet te doen om zijn eigen beurs te stijven: het belang van zijn onderdanen — die ook aan de walvischvangst deel namen — werd bedreigd door het toenemend aantal Nederlandsche walvischvaarders, waaronder vele, die niet behoorden tot de geotrooieerde Noordsche Compagnie. Deze wilde de koning niet toelaten. In den zomer van 1638 verschenen drie Deensche oorlogschepen in de IJszee en pleegden geweld tegen Nederlandsche schepen. Dit feit bracht een nasleep van diplomatieke onderhandelingen mede; aan de gezanten, die in 1639 naar Denemarken vertrokken, werd de beslechting van het geschil opgedragen. Hun last kwam in hoofdzaak hierop neer: te zorgen dat alle Nederlanders, zoowel die van de Noordsche Compagnie als anderen, ongestoord de walvischvangst bij Spitsbergen mochten uitoefenen. ¹⁾ Toen de heeren Burgh en van Helpen te Kopenhagen kwamen, vertoefde Christiaan IV buiten zijn hoofdstad. Na lang wachten besloten zij den koning op te zoeken in Glückstadt en kweten zich aldaar van hun last. Zij ontvingen een in elk opzicht onbevredigend antwoord op hunne klachten. Zelfs werden van Deensche zijde allerlei bezwaren — waaronder verscheidene van ouden datum — te berde gebracht tegen Nederlandsche kooplieden en compagniën. Christiaan IV vertrok uit Glückstadt buiten kennis der gezanten, en toen deze op nadere onderhandeling aandrongen, liet de koning weten, dat hij daartoe slechts bereid was, wanneer zij òf voldoening wilden geven over de klachten der Denen, òf een nieuwen last van de Staten-Generaal hadden ontvangen: in dat geval — dus schreef Zijne Mat. — „werdet ihr uns an dem Orthe, wo wir als dan pro tempore an zu treffen, zu suchen haben.” Het was bijna onmogelijk de gezanten der Republiek met meer kleinachting te behandelen.

1) Deze korte schets is getrokken uit de uitvoerige beschouwing bij Mr. S. Müller Fz. Geschiedenis der Noordsche Compagnie: Hoofdstuk VII: Deensche pretensiën, pg. 236—285.

Nauwelijks was deze diplomatieke vuistslag toegebracht, of Burgh reisde terug naar H. H. M. om verslag te doen van hun wedervaren. Van Helpen bleef achter, doch behoefde niet lang op bescheid uit het vaderland te wachten. Reeds spoedig gewerd hem de last om onmiddellijk naar de Nederlanden terug te keeren, „sonder van den Coninck off yemandt van desselfs Raden ende ministers afscheyt te neemen.”¹⁾ Op deze wijze gaven de Staten-Generaal uiting aan hunne verontwaardiging. Doch, naar de meening van sommigen, moest den overmoedigen vorst een schitterende voldoening worden afdwongen. Bovendien maakte men zich bezorgd over de tocnemende Spaanschgezindheid van Denemarken, vanwaar juist in dezen tijd een aanzienlijk gezantschap naar Spanje was vertrokken. Zij, die het heftigst verbolgen waren, rieden zelfs aan koning Christiaan „met eene royale vloote te gaen besoucken”.²⁾ In de vergaderzaal van H. H. M. sprak de hartstocht minder luid: den 27 Februari 1640 werden, uit het midden der Generaliteit, negen Gedeputeerden aangewezen om met Zijne Hoogheid middelen te beramen, „waerdoor t' zy by desen Staet allcen oft oock bij vuytheemsche princen men soude connen ontwyeken ende affweren t'ongelyck dat by ende van wegen den Coninck van Denemarken desen staet wort aengedaen”.³⁾ In onzekerheid over de ontvangst, welke aan Nederlandsche koopvaardij-schepen in de Deensche wateren zou worden bereid, besloten de Staten-Generaal om de vaart op de Oostzee en op Noorwegen tijdelijk te verbieden.⁴⁾ Zoowel in Denemarken als in de Republiek liepen onder het volk oorlogsgeruchten. Christiaan IV liet bootsvolk werven en bracht tegen den zomer een sterke vloot in den Droogen — dus heet het nauwste gedeelte van de Sont, vlak vóór Kopenhagen.⁵⁾ De Nederlandsche schippers en kooplieden

1) Uit Verb. Amb. Denem. 1639. Over deze ambass. meer uitvoerig bij Arend (Brill), 3de deel, 5de stuk pg. 212—218.

2) Aitz, V pg. 81.

3) Res. St. Gen. 27 Febr. 1640.

4) Res. St. Gen. 12, 14, 16, 31 Maart, 10, 20 en 22 April 1640.

5) Res. St. Gen. 25 Febr. 1640.

Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 2 Jan. en 16 Juni 1640.

Garde: Den dansk-norske Sœmagts Historie 1535—1700, pg. 183.

die, wegens verzwoegen tol of om andere redenen, in Denemarken in proces lagen, werden 's konings ongunst tot hun schade gewaar. Hun gewone pleitbezorger, de resident te Helseneur van Cracauw, vermocht niets voor hen: „bij den grootsten minister des Coninexs” — dus schrijft hij in December 1639 — werden mijne redenen jeegenwoordich niet aengenoomen”¹⁾ en eenige maanden later bericht hij dat in Denemarken „noch advocaet noch procureur meer gevonden wiert die de beschadigde Hollanders dorste voorsprecken.”²⁾

Toch kwam het niet tot oorlog. De Gedeputeerden van H. H. M., die in overleg met den stadhouder de betrekkingen met Denemarken moesten regelen, waren gewoon aan den leiband van Frederik Hendrik te loopen. De prins had vele redenen om geen krijg met Denemarken te wenschen en het kan hem niet moeilijk zijn gevallen aan de Generaliteitsleden dezen uitersten maatregel af te raden. Geen wapengeweld, maar diplomatiek beleid moest Christiaan IV tot reden brengen. Het verbond van 1614 tusschen Zweden en de Republiek was reeds lang geëindigd: thans diende een nauwer vereeniging te worden gesloten tusschen deze mogendheden, wier belang tegenover Denemarken één was. Tezamen moesten zij de vrijheid van handel en scheepvaart op de Oost- en de Noordzee verdedigen tegen de aanrandingen van den Deenschen monarch.

In dien zin viel de beslissing der Staten-Generaal. De Heeren Boreel, Sonck en van Aijlva werden met de zending naar Zweden belast.³⁾

Vóór dat de Nederlandsche gezanten de hernieuwing van het oude verbond ter sprake brachten, moesten zij een plan opperen, dat een sterk sprekend bewijs is van den ondernemingsgeest hunner eeuw. Het bevatte het voorstel om een kanaal te graven ter verbinding van de Oost- en de Noordzee, hetzij dwars door Zweden, hetzij over Lubeck, langs de Trave, zoodat de schippers niet door Sont of Belt behoefden te varen. De gezanten werden vergezeld door een

1) Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 18 Dec. 1639.

2) Aitz. V pg. 81.

3) Res. St. Gen. 24 Maart, 19, 21, 22, 30 April, 2, 3, 4, 5, 10, 12, 15, 24 Mei 1640. De Heer van Vosbergen, mede tot de ambassade verzocht, verontschuldigde zich. In zijn plaats werd geen ander benoemd.

landmeter en een adsistent-landmeter: ¹⁾ de opmeting van het terrein kon dus dadelijk geschieden. Doch de technische moeielijkheden bleken onoverkomelijk voor de zwakke hulpmiddelen der waterbouwkunde van dien tijd, en het plan wekte meer spotlust dan bewondering. ²⁾ Zoo gingen de gezanten dus over tot het tweede gedeelte hunner opdracht. De Zweedsche kanselier Oxenstjerna toonde zich weldra bereid de wenschen der Republiek in te willigen. Op den eersten September 1640 werd tusschen Zweden en de Nederlanden een tractaat gesloten, „tot verzekering van de veiligheid en vrijheijt van de Scheep-vaart en Koophandel in d'Oost- en Noordzee.” Zoo één der bondgenooten in die vrijheid belemmerd werd, zou hij aan den ander daarvan kennis geven; vereenigd zouden beiden dan trachten, door minnelijke schikking, herstel van grieven te erlangen. Gelukte dit niet, dan hadden de wapenen het pleit te beslissen. ³⁾

De inhoud van het tractaat werd zooveel mogelijk geheim gehouden: aan de staten der provinciën werd het slechts voorgelezen; doch er mocht geen copie van worden gemaakt. ⁴⁾ De koning van Denemarken — dus meldde het gerucht — was er zoo nieuwsgierig naar, dat hij tien duizend rijksdaalders uitloofde om een afschrift er van te bekomen. ⁵⁾ Is dit waar, dan zal Zijne Ma^t. spoedig in het bezit van het verlangde stuk zijn geweest.

Intusschen had Christiaan IV gezien, dat de Republiek het moede werd naar zijn pijpen te dansen. Een weinig matiging scheen dus wenschelijk, om een vredebreuk te vermijden. Zoo werden, volgens de gewone taktiek, de

1) Res. St. Gen. 12, 19, 23, 26 Mei, 6 en 8 Juni 1640. Als landmeter werd eerst benoemd Abraham van Tijen; deze bedankte voor de eer. In zijn plaats werd toen Balten Loby, wonende te Utrecht, aangesteld. De adsistent heette Caspar Witten.

2) Uit Holberg: Dänische Reichs-Historie II pg. 841 blijkt hoezeer de Denen zich vroolijk maakten over dit plan. Hoe groot zou hun verbazing wel geweest zijn, indien zij het in 1641 uitgegeven Haarlemmermeerboek van Leeghwater hadden gekend!

3) Zie Verb. Amb. Zw. 1640. De korte inhoud daarvan is te vinden bij Aitz. V pg. 42—73. Zie ook Arend Brill, 3de deel, 5de stuk pg. 287—293.

4) Res. St. Gen. 3 Jan. 1641.

5) Aitz. V pg. 125.

tollen weer wat verlaagd, hoewel niet veel. 1) Van zijn kant eischte de koning op hoogen toon voldoening voor de grieven, welke zijn onderdanen tegen Nederlanders hadden ingebracht. Vooral de zaak van kapitein Malcontent gaf aanleiding tot heel wat geschrijf. Genoemde kapitein, met zijn oorlogschip tot convooi medegegeven aan Nederlandsche koopvaarders, had in een haven van Noorwegen een Duinkerker kaper aangetroffen, die daar op de loer lag. De Duinkerker, geen kans ziende te ontsnappen, stak zijn schip in brand en vluchtte met zijn volk naar den wal, waar hij zich borg in het huis van een „onder-besoecker” (een ambtenaar, belast met het visiteren der schepen). Malcontent zond eenige manschappen aan land om hem op te sporen; men raakte handgemeen en de „onder-besoecker” — die kennelijk op de hand van de Duinkerkers was — benevens een Noorsche boer werden dood geschoten. Dit was de eenvoudige toedracht der zaak, welke aan Christiaan IV gelegenheid gaf met veel vertoon in de bres te springen voor zijn onderdanen. De Staten-Generaal namen het echter heel kalm op. Volgens den raad van van Cracauw besloten zij, dat kapitein Malcontent zich voorloopig niet in de Deensche wateren zou vertoonen. Tevens werd de Nederlandsche resident gelast aan de nabestaanden der verslagenen een som gelds aan te bieden. Het duurde intusschen lang, vóór de zaak geheel uit de wereld was. 2)

Met meer recht kon de koning van Denemarken zich beklagen over het volgende feit. In Augustus 1640 werden 31 Nederlandsche „Noortsvaerders” uit Noorwegen naar Kopenhagen opgebracht: deels omdat zij verboden waren hadden geladen — (sommige houtsoorten en masten mochten niet worden uitgevoerd), — maar vooral omdat zij een groot deel van de lading bij de aangifte in den tol hadden verzwegen. Dat de schippers hiermede smokkelden wist een ieder; maar dezen keer hadden zij het te erg gemaakt: zelfs

1) Aitz. V. pag. 123. De tol werd teruggebracht op den voet van 1638, die echter nog zeer hoog was. Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 16 Juni en 29 Juli 1640.

2) Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 1, 15, 29 Sept. 16 Nov. en 15 Dec. 1640, 14 Dec. 1641, 15 Febr., 24 Mei, 4 en 28 Juni 1642.

getuigt van Cracauw van hen: „deselvige hebben in de tolle in Noorwegen soo veel versweegen, dat ick mijn selfs schaeme, eenige de helfte andere drie vierde paert van haere ladinge.” De resident had heel wat moeite om te zorgen, dat niet al te streng gericht over hen werd gehouden. Werkelijk kwamen zij er nog al genadig af: de verzweegen lading werd verbeurd verklaard, en tezamen moesten zij 6000 rijksdaalders betalen als boete. Daarmede, schrijft van Cracauw, was alles vergeven en vergeten, „alsoo S. M^{ts}. meeste pretentien meest gefondeert waeren op de voorgaende fauten der schippers, hebbende deselvige soo veele jaeren hunne scheepen te cleijn in de tolle aengegeeven ende hunne ladinge versweegen.” Christiaan IV wist echter, welk vleesch hij in de kuip had: toen de schippers werden ontslagen, zei hij dat de heeren wel spoedig terug zouden komen, daar het bedriegen hun tot tweede natuur was geworden: op een kleintje wou hij niet zien, maar zij maakten het al te grof. ¹⁾

Bij het lezen der voortdurende klachten van Nederlandsche zijde over de tolheffing in de Sont en in Noorwegen behoort men wel rekening te houden met de omstandigheid, dat de Nederlandsche schippers zulk een ruim geweten hadden. Van Cracauw geeft een kort begrip van de eindelooze verwikkelingen over deze zaak, waar hij schrijft: „De schippers connen qualijck laten des Coninxs tolln te fraudeeren, ende de Deenen connen niet laten de schippers daer over in groote moeyten ende swarichoijt te brengen.” ²⁾ Zelfs kleine overtredingen werden soms breed uitgemeten, waar de tolbeambten kans zagen voor zich zelve munt te slaan uit het vergrijp der schippers en dit was hun mogelijk, daar zij een deel kregen der waarde van schip en goed, zoo deze verbeurd werden verklaard. ³⁾ Aanhoudend werd er van beide kanten geknoeid en gekonkeld, gewoonlijk tot schade van 's konings beurs. Ter eere van Christiaan IV moet worden gezegd, dat hij een streng rechter was voor zijn

1) Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 1, 8, 15, 22, 29 Sept. 10 Nov. en 1 Dec. 1640.

2) Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 13 Oct. 1640.

3) Dit blijkt uit de miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 2 Nov. 1641.

tolbeambten, niet alleen voor hen, die zich te zinnen koste verrijkten, maar ook voor hen, die den schippers te veel afpersten. ¹⁾

Dat de schippers deze onoorlijke praktijken dikwijls in de hand werkten of althans er de oogen voor sloten wordt begrijpelijk, wanneer men nagaat, hoeveel belang zij er bij hadden op goeden voet te staan met de Deensche tolbeambten. Van hen hing het af, of een schip het eerst of het laatst zou worden „vertold” of gevisiteert”: geen onverschillige zaak als men weet dat soms eenige honderden schopen tegelijk in de Sont aankwamen, dat de lading van sommige aan bederf onderhevig was, en dat voor den vrachtvaarder een snelle reis de halve winst was. Ook op andere wijze konden de beambten de schippers hinderen, b.v. door ruw te werke te gaan bij het visiteeren, door balen en pakken open te snijden en den kostbaren inhoud over het dek te werpen. Is het wonder dat de Nederlanders „emolumenten” betaalden aan de heeren van het tolkantoor, liever dan zich bloot te stellen aan grooter schade?

De verhouding tusschen schippers en tolbeambten wordt bij Aitzema met zulke levendige trekken geschetst, dat ik de geheele plaats hier uitschrijf: „De tollenaers lieten haer van de Hollantsche schippers ontsien ende eeren als van onderdanen: quant haer te pas soo vertolden sij deselve; in't gemeen noch hoogher als volghens Koningshs Lijsten: ende

1) In Dec. 1640 liet Christiaan IV twee visiteurs in Noorwegen gevangen nemen, „omdat deselve met de 31 opgebrachte Noortsvaerders weegen haere laedinghe vrij wat hadden geconniveert.” (Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 29 Dec. 1640.) „Ick hebbe geclaecht over de abuisen hier op des Coninxs Tollboede, S. M^t. heeft daernaer op de gem^t. tollboede gemaeckt groote reformatie, daerover eer gisteren een tolschrijver hier is onthooft geworden.” (Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 16 Maart 1641.) „S. M^t. heeft twee tollenaers gecasseert omdat sij de Holl. schippers soo quaelijck hadden getraecteert”. (Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 6 April 1641.) „Ujt Noorweegen wert bericht dat S. Ma^t. onder sijne dienaers daer gemaeckt heeft eenige reformatie, dosselffs opperste Besoecker aldaer sit tot Coppenhaeghen om sijn malversatie ende ongerechte proceduren jaegen Nederlanders ende Deenen gevangen, sullende met alle sijne middelen niet connen stoppen in't gene deselve is gecondemneert.” (Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 20 Juli 1641).

' was nog belooft heijt als zij de schippers voort hielpen. Maer dickmael quaem 't den Tollenaers niet te pas: dan hadden de Tollheeren gasten; dan stont het hoeft niet te recht van de gisterige rous: dan waren se of moesten se uijt met een wagen om haer wat te verluijsteren: onder-tusschen moest men den schoonen wint laten over 't hoeft waeijen; dattet dickwils een geheele reijse schaede deedt. 't Welck dan de schippers ende matroosen schier desperaet ende raesende maeckte: die geern elek weer bij sijn vrou kinderen vrienden ende vrijsters waren; en 't hujs komende haer vertoef niet sonder vloeking op de Deenen ende tollenaers wierpen. Soo dat den te hujs blijvende als den varenden van langer handt was ingescherpt een rechte haet op Deenemarcken." 1)

Reeds geruimen tijd had de aartsbisschop van Bremen zijn bemiddeling aangeboden om de geschillen tusschen Denemarken en de Republiek bij te leggen, ongetwijfeld op last van Christiaan IV, die begon in te zien dat hij te ver was gegaan en de Nederlanden in de armen van Zweden had gejaagd.²⁾ In het voorjaar van 1641 herhaalde hij dit aanbod, thans met beter gevolg. Frederik Hendrik meende, dat men de diensten van den aartsbisschop moest aanvaarden, doch alleen voor de „curialia”, zooals het vaststellen van tijd en plaats der samenkomst, en niet voor de onderhandeling zelve. De aartsbisschop was een zoon van Christiaan IV; zijn onpartijdigheid als bemiddelaar zou wellicht op een al te zware proef worden gesteld. De Staten-Generaal volgden den raad van den stadhouder, en weldra werd Stade als plaats van samenkomst door den aartsbisschop aangewezen. De heeren Boreel, Sonck en Weede vertrokken als commissarissen daarheen: de qualiteit van ambassadeurs werd hun onthouden. De beleediging, den gezanten van 1639 aangedaan, lag nog versch in het geheugen: zoo ook

1) Aitz. VI pg. 8.

2 In zijn miss. v. 26 Febr. 1641 aan H. H. M. deelt van Cracauw reeds mede dat een hoog minister van Denemarken hem had gezegd: „zoo een reductie van den tol met vriendelijkheid door de Nederl. wordt gezocht en Ambassadeurs van H. H. M. daartoe hier komen, zal de Koning het wel lofsaan.”

deze zending geen gunstig resultaat mocht opleveren, was het voor de reputatie van den staat beter, dat de heeren slechts commissarissen en geen ambassadeurs heetten. De regeering van Zweden werd uitgenoodigd iemand naar Hamburg te zenden, die door de Nederlandsche commissarissen op de hoogte zou worden gehouden van de onderhandelingen. Koningin Christina liet daarop antwoorden dat zij „den heer Hooftcancelaer Johannes Salvius althans tot Hamburch synde” gemachtigd had om deze mededeelingen te ontvangen. ¹⁾

Een tijd lang had Christiaan IV gevreesd, dat de Nederlanders gebruik zouden maken van het tractaat van 1640 en de tusschenkomst van Zweden inroepen om een gunstige oplossing der geschillen met Denemarken te verkrijgen. Zelfs maakte hij zich daarover zoo ongerust, dat hij zich ten oorlog bereidde: niet om vijandelijkheden te beginnen, alleen om op zijn hoede te zijn. Evenals in het vorige jaar verscheen een sterke vloot — veertig oorlogschepen, groot en klein — in den Droogen; twee pramen werden op stapel gezet, die de vaart door de Sont zouden bestrijken. Zij moesten 160 voet lang en 50 voet breed worden, met 28 heele en halve kartouwen en drielingen bewapend en met twee touwen voor en twee achter in den Droogen worden vastgelegd. Het waren „besondere inventien van Sijne Mat. noijt te vooren in Dennemareken (nae men weet) gemaect.” Bovendien zou het blokhuis, aan den kant van het vaarwater, nieuw worden opgetrokken van steen en cement. Doch al deze krijgstoerusting en gestaakt, zoodra tijd en plaats van de bijeenkomst te Stade waren vastgesteld en het schrikbeeld der inmenging van Zweden den Koning niet langer verontrustte. ²⁾

Volgens hun instructie ³⁾ hielden de Nederlandsche commis-

1) Res. St. Gen. 12, 15, 22, 23, 25, 29 Maart, 18, 29, 30 April, 2, 3, 8, 13, 15, 18 Mei, 3 Juli 1641. Aitz. V pg. 229 en 230.

De Heer Aylva, mede tot commissaris gekozen, had zich verontschuldigd. In zijn plaats werd geen ander benoemd.

2) Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 6 en 13 April, 4 en 11 Mei 1641.

3. Deze instructie is gedrukt bij Aitz. V pg. 277—288. Zij is zeer merkwaardig, daar zij tegelijk een historisch overzicht bevat van de geschillen over den Sonttol.

sarissen te Stade een lang pleidooi om te betoogen, dat de koning van Denemarken niet gerechtigd was tot het heffen der hooge tollén, welke in de laatste jaren waren betaald. Zij verzochten daarom, dat de bepalingen van het tractaat van Spiers zouden worden nagekomen en de tol teruggebracht op den voet van het jaar 1544. Van Deensche zijde werd hierop geantwoord, dat de zinsnede in genoemd verdrag, luidende dat de onderdanen van Denemarken en de Republiek wederzijds slechts verplicht waren tot betaling „van de gewoonlijke tollén”, aldus moest worden uitgelegd, dat de tollén zouden worden betaald „so als telkens die gewoonlijk sijn souden, altijs als men over het tractaat soude willen disputeeren.” Wilden de Nederlanders de zinsnede alleen van toepassing verklaren op de tollén van het jaar 1544, dan moesten de Deensche commissarissen hun herinneren, dat van de zijde der Republiek deze opvatting in de praktijk niet werd gehuldigd: immers, de Denen waren verplicht in de Nederlanden convooien en licenten te betalen, welke belastingen nog niet bestonden in den tijd toen het tractaat van Spiers was gesloten.

Op deze tegenwerping bleven de Nederlandsche gezanten het antwoord niet schuldig: Het ging niet aan — dus luidde hun repliek — den Sonttol gelijk te stellen met de convooien en licenten: de laatste werden slechts geheven bij in- en uitvoer, de eerste daarentegen moest worden betaald ook voor goederen, die door de Sont werden gebracht zonder dat de schepen er last braken.

In den loop der onderhandelingen bleek reeds spoedig, dat Christiaan IV in geen geval te bewegen was tot wederinvoering van de tollijst van 1544, zelfs niet voor den tijd van tien jaren. Alleen wilde hij toestaan, dat gedurende vijf jaren in de Sont tol zou worden geheven op den voet van het jaar 1637, toen de tollén aanmerkelijk lager waren dan tevoren. ¹⁾ Hiermede moesten de gezanten zich tevreden stellen: was ook al het gewenschte doel niet bereikt, de discussie over de rechtmatigheid der tolheffing in de Sont had hun gelegenheid gegeven om verzet aan te teekenen

1) v. d. Hoaven: Bijdr. tot de Geschd. v/d Sonttol pg. 75 noot 1 deelt (uit de Resol. Holl.) mede, dat de tollijst van 1637 voor sommige artikelen zelfs 63 $\frac{0}{10}$ lager was dan in de voorgaande jaren.

tegen de willekeurige wijze, waarop de koning van Denemarken zijn vermeend recht toepaste. De regeering van dit rijk zou later niet mogen beweren, dat de Republiek stilzweigend had toegestemd in hetgeen zij als onrecht beschouwde. ¹⁾

Het gewichtigste punt was thans vastgesteld; doch verschillende zaken van minder belang dienden nog ter sprake te worden gebracht. Dit geschiedde niet langer te Stade, maar te Glückstadt, waar de onderhandelingen door tusschenkomst van den aartsbisschop werden voortgezet. Den Nederlandschen gezanten was o.a. gelast te verzoeken, dat de handel op Noorwegen niet langer belemmerd zou worden, gelijk de voorgaande jaren op vele wijzen was geschied; dat de vaart op Kola aan alle Nederlanders vrij zou staan, zonder dat zij daarvoor passen noodig hadden van den koning van Denemarken; dat verder geen verbod zou worden gedaan van sommige waren door de Sont te voeren. Dat laatste had betrekking op het salpeter. Ook de walvischvangst bij Spitsbergen kwam weder ter sprake. Vroeger is meegedeeld, dat Christiaan IV alleen de schepen der Noordsche Compagnie in de wateren van Spitsbergen wilde toelaten. Het octrooi dezer compagnie zou met het jaar 1642 eindigen, en het was te voorzien, dat de Staten-Generaal het niet zouden verlengen. Bleef de koning van Denemarken dus vasthouden aan het beginsel om alle schepen buiten de compagnie te weren, dan zou de Nederlandsche walvischvangst met een zwaren slag worden getroffen. Daarom moesten de gezanten bewerken, dat de vangst in het vervolg zou open staan voor alle Nederlanders zonder onderscheid.

De laatste wensch werd toegestaan, en daarmede verdween deze zaak voor altijd van de lijst der bezwaren. ²⁾ Overigens was Christiaan IV minder toetschietelijk op de andere punten. Hij beloofde een wakend oog te houden op de heffing der tollén in Noorwegen, kwade praktijken der ambtenaren te straffen en een gedrukte tollijst voor elk verkrijgbaar te stellen. Ook het „meten ende branden ofte teijckenen" der schepen — waarover straks meer — zou, bij wijze van proef, gedurende een jaar geschieden zooals de Nederlanders het

1) v. d. Hoeven: Bijdr. enz. pg. 75.

2) Uitvoeriger hierover Muller: Noordsche Compagnie pg. 250—254.

verlangden Doch tegenover deze concessies stond de weigering van den vorst om schadevergoeding te geven aan de kooplieden, die in 1639 zooveel verlies hadden geleden door het aanhouden van het salpeter in de Sont; ¹⁾ aan de eigenaars der vier schepen, die op de „Lapsche kust” bij Kola waren genomen en naar Kopenhagen opgebracht. ²⁾ Alleen wilde hij „het commercium op Cola aan de Ingesetenen der Vereenighde Nederlanden tegens gewoonlijke recognitie vergunnen, om vrij ende onverhindert het selve te mogen pleghen, op de mate ende wijze gelijk het van outs tot hier en toe is voort gebracht.” Dit klonk goed; maar de kooplieden hoorden liever het geluid van klinkende munt.

Een formeel tractaat werd niet gesloten. De gezanten stelden zich er mede tevreden, dat zij „op ijeder geadjusteert point des Konings handt ende zegel” hadden; zij vreesden

1) Toen in 1639 eenige schepen, met salpeter geladen, door de Sont wilden varen, kondon de schippers den tol, die destijds buitengewoon hoog was, niet betalen, omdat zij niet zooveel geld hadden mede gekregen van de „factoren in Oostlant.” De koning van Denemarken liet zich toen betalen uit de lading, maar nam veel meer dan hem toekwam; aan de eigenaars werd later slechts een deel der schade vergoed. De zaak bleef lang hangende; nog in 1644 werd zij ter behartiging aanbevolen aan de ambassadeurs, die naar Denemarken gingen. (Missive v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 13 en 20 Febr. 1640; Miss. v. H. H. M. aan van Cracauw dat. 5 Jan. 1640; Res. St. Gen. 7 Juni en 23 Juli 1644). Zie ook Aitz. V pg. 640—641.

2) In het laatst van 1639 werden vier Nederlandsche schepen bij de kust van Lapland door de Denen genomen; Boreel ging als particulier gezant in 1641 naar Denemarken en verkreeg de belofte, dat de schade zou worden vergoed. Dit geschiedde echter niet, zoodat aan de commissarissen, die later naar Stade vertrokken, werd opgedragen nogmaals restitutie te verzoeken. Ook thans bleef de regeering van Denemarken in gebreke haar verplichting na te komen. Vandaar dat de zaak nogmaals voorkomt op de lijst van particuliere belangen, aanbevolen aan de zorgen der gezanten, die in 1644 naar Denemarken werden gezonden. (Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 18 Dec. 1639, 2 Jan. 1640, 6 en 13 April 1641 Res. St. Gen. 13, 16, 18 Jan., 14 Maart 1640, 2 Mei 1641 en 23 Juni 1644). Aitz. V pg. 230 meldt dus ten onrechte, dat de koning „restitutie ende satisfactie (heeft) laten geschieden”.

Reeds vroeger waren met Denemarken geschillen gerezen over de vaart op Lapland: zie Scheltema, Rusland en de Nederlanden I pg. 46.

dat Christiaan IV, zoo er een „generael contract” werd opgemaakt, gedeeltelijk zou terugnemen wat hij reeds had ingewilligd. ¹⁾ Van deze omstandigheid maakten de Denen later gebruik om af te dingen op de waarde van hetgeen te Stade en te Glückstadt was besloten.

Op last van de gezanten bewerkte de resident van Cracauw, dat de tolbeambten een aanschrijving van den koning kregen om zich te houden aan den tolvoet van 1637. Doch over twee andere punten — die slechts voorloopig waren vastgesteld — maakte de Deensche regeering weldra bezwaar. In de eerste plaats over het meten der schepen in Noorwegen. Te Glückstadt was men overeengekomen, dat voorloopig het aantal lasten van den scheepsinhoud in de „zeijlbalken” zou worden ingebrand: zoodoende behoefde het schip slechts éénmaal te worden gemeten. Doch de Denen kregen „achterdenken van de schippers versnelt te worden omdat deselvige de zeijlbalken soude connen uijt de scheepen nemen en deselvige voegen in scheepen van grooter lasten.” van Cracauw vond dit echter „een frivoool sustenn” en meende, dat het bedoelde bedrog „selden soude connen geschieden, alsoo de scheepen op verscheijden sarters werden gemaect.” In elk geval was het niet raadzaam de oude wijze van meten te houden, daar deze zeer onnauwkeurig geschiedde. ²⁾ Alzoo sloeg de Nederlandsche resident voor, de schepen te laten meten door ervaren schippers of timmerlieden, twee van de Deensche natie en twee Nederlanders; van elke meting zou een behoorlijke acte worden opgemaakt, ondertekend door den gezagvoerder van het schip en door een koninklijk „slotsheer ofte amptman.” De laatste moest dan tevens een register hiervan aanhouden om, zoo de acte verloren ging, den schippers een nieuwe te kunnen uitreiken. Op die wijze —

1) Over deze onderhandelingen: Verb. Amb. Denem. 1641, waarvan een nitteksel bij Aitz. V pg. 277—297. Zie ook Arend (Brill) 3^e deel, 5^e stuk, pg. 343—350.

2) „Meetende weegens de Langte oover de Steevens, weegen de wyte laeten se een loot hangen buyten de Berekhouten, ende weegen de diepte ofte holte laetense t Looft vallen in de pomp, ende meeten van de onderste huyl tot aen de vordeckxbalken ende dat bij onervaeren Luyden die hun dies woynich verstaen.” (Miss. v. van Crac. aan H. H. M. dat. 30 Nov. 1641.)

dus meende van Cracauw — was bedrog onmogelijk. Voorloopig bleef deze zaak echter nog onbeslist: eerst bij het tractaat van 1645 werd zij afdoende geregeld. ¹⁾

Nog een ander punt werd niet afgedaan. De houtwaren, welke de schepen uit Noorwegen medevoerden, werden gewoonlijk onderscheiden in drie soorten: beste, middelste en slechtste; voor elke qualiteit was een zekere tolsom vastgesteld. Daarom werden de schepen gevisiteerd, om na te gaan hoeveel van elk soort zij hadden geladen. Om den last dezer visitatie te vermijden hadden de Nederlandsche gezanten voorgesteld in het vervolg den tol zoo te berekenen, alsof de lading voor $\frac{1}{3}$ uit beste, $\frac{1}{3}$ uit middelste en $\frac{1}{3}$ uit slechtste soort bestond. Te Glückstadt had de koning beloofd dit voorstel te zullen overwegen; thans liet hij aan van Cracauw weten, dat hij er geen genoegen mée nam. De Deensche regeering vreesde, dat de schippers altijd de beste soort en — als er geen visitatie meer geschiedde — ook verboden waren zouden laden. ²⁾

Ook na de onderhandeling te Glückstadt bleef er — gelijk men ziet — voor handel en scheepvaart nog genoeg te wenschen over. Toch verliep het jaar 1642 zonder dat er belangrijke conflicten voorvielen. Eén zaak baarde echter zorg. In Juli 1641 was Hannibal Schested teruggekeerd uit Spanje, naar welk land hij als gezant van den koning van Denemarken was afgevaardigd. Over den politieken uitslag zijner zending lekte weinig uit ³⁾; doch dat de

1) Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 16, 23 en 30 Nov. 1641.

2) Van Cracauw schrijft daarover: „de schippers in Noorwegen hebben haer ordinarijs Laedplaetsen daer deselvege laeden greenen baleken, deelen, sparren, capraevens, joffers en diergelijke die in Neederlant diek nae sijn soorte hoochnoodich sijn, soodat den eenen schipper nae sijn laedplaetse goede laedinge inneemt, den anderen slechter, sulckx als S. Mat. stelt op yder Last laedinge, hoe die soude moogen sijn door malcanderen een draegelycken tolle, soude wel sijn (sonder correctie) het beste expedient en met des schippers meeninge wel oovereencoomen”. Uit miss. v. van Crac. aan H. H. M. dat. 23 Nov. 1641. Zie ook zijn miss. dat. 16 Nov. 1641.

3) van Cracauw wist er althans niets van. (Miss. v. 28 Sept. en v. 28 Dec. 1641). In de portof. Denem. 1641 komt echter voor een „capitulatie gemaect tussehen de coningen van Spaignen en van Dennemareken in 't jaer 1641. (translaet uyt Italiaensz.)” Dit stuk bevat hoofdzakelijk bepalingen over den handel en omtrent de Duinkerkers. Van de laatste haalde ik enkele aan op blz. 12, noot 1.

vriendschapsband tusschen beide landen weer nauwer was aangehaald lag voor de hand. Ten overvloede werd bekend, dat Christiaan IV verlof had bekomen om door zijn onderdanen 100000 cahizes zout uit Spanje te laten halen, vrij van allen tol. ¹⁾ De handel der Nederlanders, die jaarlijks veel zout naar Denemarken brachten ²⁾, werd hierdoor ernstig bedreigd, vooral toen Deensche kooplieden den koning wilden overhalen om den invoer van Spaansch zout door vreemden te verbieden. Zoover kwam het echter niet. Het bleek, dat de Deensche groothandel niet eens bij machte was om het aantal schepen, die voor het afhalen benoodigd waren, bijeen te brengen, en Christiaan IV verkocht ten slotte zijn recht op 80000 cahizes — want 20000 waren door zijn eigen onderdanen uit Spanje gehaald — aan zijn „faktor” te Amsterdam, Gabriel Marcelis. ³⁾

Ook Portugal — sinds 1640 in opstand tegen Spanje — werd gewaar, dat de sympathie van Denemarken voor de Spaansche Habsburgers niet verzwakt was. Christiaan IV liet den gezant van Portugal niet eens toe om opening te doen van zijn lastbrief. Beter onthaal vond de ambassadeur in Zweden, dat zelfs eenige oorlogschepen tot bijstand aan het huis van Braganza zond ⁴⁾.

Bij de vroeger genoemde praktijken der schippers tot ontduiking van den tol werd er opzettelijk één verzwegen, welke hier beter een plaats kon vinden. Niet alle volkeren waren in de Sont gelijk belast: de Zweden waren geheel vrijgesteld van den tol; de Nederlanders betaalden — in de jaren 1642 en 1643 — volgens het accord van Glückstadt;

1) „Capitulation soo in Spaignien van de Hondert duysent Cahizes Souts uytvoeringe is opgericht.” Bijlage bij de miss. v. van Crac. aan H. H. M. dat. 28 Dec. 1641.

2) Zie boven pg. 5, noot 2.

3) Zie over deze zaak de miss. v. van Crac. aan H. H. M. dat. 27 Juli, 28 Sept. en 28 Dec. 1641, 18 Jan., 24 Mei, 2 Aug., 18 Oct., 14 Nov. en 27 Dec. 1642.

4) Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 11 Mei 1641 en 12 April 1642. De welwillende houding, welke Christiaan IV tegenover den erfvijand der Nederlanders bleef aannemen, maakt het verklaarbaar, dat de Staten-Generaal bedankten voor zijn aanbod om als bemiddelaar tusschen de Republiek en Spanje op te treden. Zie Res. St. Gen. 6 Jan. 1642.

de inwoners van Dantzig en van Bremen moesten ongeveer tweemaal zooveel geven als de Nederlanders, terwijl de tol voor de Engelschen nog veel hooger was dan die voor de Dantzigers ¹⁾. De gevolgen bleven niet uit. De Nederlandsche kooplieden trachtten hunne waren voor Zweedsche te doen doorgaan, en de Oosterlingen beproefden de lading, welke hun toebehoorde, met Nederlandsche certificaten te verzenden ²⁾. Dit bedrog kon gemakkelijk plaats hebben, daar zoovele onderdanen van de Republiek in Zweden of in Oostzeehavens metterwoon waren gevestigd en in voortdurende handelsbetrekking met het moederland stonden. Met het oog daarop had de koning van Denemarken dan ook zeker bepaald, dat de Nederlandsche kooplieden, die b. v. in Dantzig woonden, evenveel tol moesten betalen als de burgers der stad, waar zij gevestigd waren ³⁾: doch ook zoo kon de „lorrendrayerye” ⁴⁾ slechts gedeeltelijk worden geweerd. Het was immers onmogelijk voor de Deensche tolbeambten om, wanneer b. v. een schip van Lodewijk de Geer door de Sont voer — die in Zweden het burgerrecht had verkregen en wiens goederen dus vrijgesteld waren van den tol — zekerheid te verkrijgen, of een deel van de lading soms niet toebehoorde aan Nederlanders, die met de Geer voor gezamenlijke rekening handel drevon ⁵⁾. Vandaar dat zij dikwijls, uit gebrek aan bewijs, machteloos stonden tegen-

1) Zie de miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 14 Juni, 21 Aug. en 27 Sept. 1642. Lubeck werd in 1642 gelijk gesteld met de Republiek, op voorwaarde dat het geen hulp zou bieden aan de vijanden van Denemarken.

2) Nog een reden bestond er, waarom soms Nederl. goederen in vreemde schepen geladen werden, nl. „om daardoor bevrijt te zijn van de Duynkerckers.” Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 29 Nov. 1642.

3) Herhaaldelijk verzochten de in Oostzeesteden gevestigde kooplieden afschaffing dezer bepaling: Zie o.a. Extr. schr. aan van Crac. dat. 14 Juli 1643.

4) Lorrendrayerye = het bedriegen van den fiscus.

5) In 1643 werd o. a. een schip van de Geer in de Sont aangehouden, omdat de Denen beweerden, dat de lading maar voor $\frac{1}{3}$ of $\frac{1}{4}$ de Geer aanging en de rest in Holland thuis behoorde. Bij gebrek aan bewijs moest het schip echter weer worden vrijgegeven. Zie Extr. schr. aan van Cracauw dat. 9 en 16 Mei, 31 Mei, 27 Juni, 18 Juli en 15 Aug. 1643.

over dergelijke koopmanspraktijken. In sommige tijden echter was ook het bloote vermoeden reden genoeg om schip en goed verbeurd te verklaren.

Zulke tijden braken aan met het jaar 1643, toen den tolbeambten gelast werd scherp toezicht te houden op de lorrendrayerye. Drie Nederlandsche schepen werden naar Kopenhagen opgebracht: de lading was aangegeven met Zweedsche certificaten; maar de echtheid daarvan werd betwist. Met de grootste gestrengheid gingen „besoeckers” en „tollenaeren” te werk; op verschillende wijzen werd de eerlijkheid van schippers en kooplieden op de proef gesteld; zelfs is er een voorbeeld van een schipper, dien een „agent provocateur” tot bedrog verleidde. Vooral de „Visiteur-Generael Nickel Cock” maakte zich zeer gehaat door zijn ruw optreden ¹⁾, en het schijnt, dat niet alleen de zorg voor ’s konings schatkist, maar ook belangstelling in zijn eigen beurs daarvan de drijfveer was. Ten slotte gaven de schippers, die werkelijk Zweedsche goederen inhadden, er de voorkeur aan tol te betalen. Immers indien zij de Zweedsche certificaten vertoonden, dan liepen zij gevaar, dat deze valsch genoemd en schip en goed verbeurd verklaard werden.

De resident van Cracauw was op dat pas met verlof in de Nederlanden; één zijner ondergeschikten hield hem echter geregeld op de hoogte van alles wat in Denemarken voorviel. Bijna elke brief bevat klachten over den gang van zaken op het tolkantoor te Helseneur. — „De schippers van Oosten gecoomen” — dus schrijft hij ergens — „hebben deese weecke alle hunne coopluiden brieven aen Landt gebracht ende deselve geopent, die bevonden werden Danzicker Rijnse ofte andere Oosterse ofte Westerse coopluiden goederen voor Hollandsche goederen in den tolle aengeeven, tsij weijnich ofte veel, soo is het geheele schip ende goet geconfisqueert ende sijn bij deese ordre de coopluiden ende schippers genoeg in de klem ende connen de besoeckers

1) „Nickel Cock (Visit. Gener. in Noorwegen) leyt noch alhier in den Sondt quellende den eenen schipper voor den anderen nae procedeerende heel vreemt ende ongemanierlick met de schippers gebruyckende alderhande nieuwicheden dan met lossen dan met meeten der scheepen dan met packen op snyden ende doet alle 't geene hy geraeden vindt.” (Advysen uit Den. aan v. Crac.: dat. 2 Mey 1643).

ende andere Rabbauwen nu buijts genoeg maecken, wordende de Hollantsche schipperen ende andere in alle dingen seer gevexcrt ende gequelt buijten alle Reedenen gaende hier seer wonderlick toe, alle Rabbauwen werden hier groot geloof gegeeuen, ende een Eerlick man mach niet spreeken" ¹⁾. En een paar weken later klaagt hij: „Het heeft noijt in den Sondt te vooren soo slim geweest als nu." ²⁾

Voor al hierover waren de Nederlandsche kooplieden verontwaardigd dat het schip en de geheele lading prijs werden verklaard, ook al waren maar enkele der ingeladen goederen in den tol verzwegen, terwijl van den kant der schippers beweerd werd, dat zij zelve ten onrechte gestraft werden met verlies van hun vaartuig, daar zij onkundig waren van het bedrog, door hun bevrachters gepleegd. ³⁾

Behalve over het verscherpte toezicht had de Nederlandsche handel nog te klagen over een verhooging der tollén. In Mei stelde koning Christiaan een nieuwen inlandschen tol op den in- en uitvoer; in Augustus liet hij een nieuwe haven te Helseleur maken, zoo ruim dat een geheele vloot zich er kon bergen, maar beval tevens — tot dekking der onkosten — van de schepen, die door de Sont voeren, bij elke reis een tol te heffen van vier stuivers „Brugge- ofte Haven Geldt" voor elk last van den scheepsinhoud ⁴⁾. Deze

1) Extract-schr. aan van Cracauw dat. 16 Juni 1643.

2) Extract-schr. aan van Cracauw dat. 14 Juli 1643.

3) In een miss. van H. H. M. aan den kon. van Denem. dat. 11 Juli 1643 schrijven zij: al ware de beschuldiging van lorrendrayery tegen de eigenaars of afzenders der lading waar, „dat sulcx den schipper ende sijne reeders, die daervan onkundich sijn, ende dese ladinge in geenen deele aengaet, maer alleenlijcken om een goede vracht te verdienen vaeren, int minste niet en can noch behoort te prejudicieren, bestaende in rechte noch redenen, dat yemant soude dragen de straffe van den misdaet door anderen gepleecht, daervan hij noch kennisse noch weetschap en heeft, noch gehouden is te hebben, wesende dit een cours van seer beswaerlijcken gevolge, daermode de navigatie ende schipvaert t'eenemael de Boom in soude werden gesmeeten, ende mitsdien niet practicabel." Dezelfde redeneering vindt men in een miss. v. H. H. M. aan Christ. IV dat. 14 Aug. 1643. (Beide miss. in portef. Denem. 1643).

4) Over al deze tol-quaesties, in de Sont en in Noorwegen, leze men de Extract-Schrijvens uit Denem. aan van Cracauw dat. 18 April 2, 9, 16, 31 Mei, 16, 27 Juni, 14, 18, 25 Juli, 15 Aug. en 26 Sept. 1643. (Portef. Denem. 1643.)

maatregel, in strijd met het tractaat van Glückstadt, gaf den staten van Holland, reeds misnoegd over „de molestien, den Nederlanders in Denemarcken ende Noorweegen aengedaen”, aanleiding om ter Generaliteit de bedreigde belangen van handel en scheepvaart ter sprake te brengen. Zij bewerkten, dat aan van Cracauw, die in het laatst van het jaar naar zijn post terugkeerde, een instructie werd medegegeven, welke hem gelastte bij de Deensche regeering op herstel van grieven aan te dringen. Tevens werd de resident van geloofsbrieven voorzien om de bemiddeling van den aartsbisschop van Bremen in te roepen, opdat het „Bruggeofte Haven Geldt” zou worden afgeschaft ¹⁾.

Aldus was de Republiek gereed hare rechten op nieuw door middel der diplomatie te bepleiten, toen een onverwachte gebeurtenis het Noorden van Europa kwam verontrusten. Zweden had, niet minder dan de Vereenigde Provinciën, de willekeur der Deensche regeering tot zijn schade onderzonden. Verschillende schepen werden verbeurd verklaard op — zooals de Zweden beweerden — onbewezen beschuldigingen van bedrog; tegen den inhoud van vroegere tractaten was tol geeischt van de natte waren, naar het genoemde rijk bestemd, zelfs van de wijnen voor de hofhouding der koningin, welke steeds vrij van rechten waren geweest; allerlei moeielijkheden waren den Zweedschen handel in den weg gelegd ²⁾.

Van de zijde der regeering van koningin Christina is later beweerd, dat de oorlog van 1644 en 1645 hoofdzakelijk een gevolg was van Denemarkens streven om handel en scheepvaart van Zweden te belemmeren. Oxenstjerna had zijn goede redenen om de zaak aldus voor te stellen; doch de

1) Res. St. Gen. 11 Juli, 22 Aug., 1 Sept., 3 en 20 Oct. 1643. Instructie voor den Resident Carel van Cracauw, gaende in die qualité naer Denemarcken, in date 11 July 1643. (te vinden in „Instructieboek” 1640—1649 fol. 57—60).

2) „Den handel wert de Sweeden seer goturbeert ende door het hart procedeeeren alhier staet deselve in Sweeden still. Louys de Geer heeft meede al sijn werklyuden affgedaneckt en laet alle sijne wercken still staen totdat de saecke een anderen cours nemen.” Extr. schr. aan van Crac. dat. 27 Juni 1643. Zie ook de Extr. schr. dat. 9, 16, 31 Mei, 16 Juni, 25 Juli, 26 Sept. 1643.

ware toedracht — welke ons uit een brief van den kanselier zelve bekend is — luidt anders. Reeds geruimen tijd had Denemarken zijn ouden wrok tegen Zweden metterdaad weder getoond: het had de vlucht bevorderd van Maria Eleonora, de weduwe van Gustaaf Adolf, die met Oxenstjerna en de andere voogden der onmondige koningin Christina overhoop lag, en haar gastvrijheid geboden. Als bemiddelaar in den Duitschen krijg opgetreden, trachtte het aan Zweden de vruchten zijner overwinningen te onthouden en sloot zich nauwer aan bij de vijanden van dit rijk, bij Polen en Rusland. Werd koning Christiaan IV niet in zijn booze plannen gestoord, hij zou — naar de meening van Oxenstjerna — een gevaarlijker tegenstander worden dan de keizer zelf. Doch het geschikte oogenblik daartoe was gekomen, nu de zegevierende wapenen van Torstensohn Noord-Duitschland van de keizerlijke troepen hadden gezuiverd. Daarom kreeg de Zweedsche veldheer last tegen den herfst naar het Noorden te trekken en een inval te doen in Holstein en Jutland, of, zooals de officieele term luidde, daar de winterkwartieren te betrekken. Zoodra deze instructie ter kennis van Torstensohn was gekomen — het duurde wel een paar maanden vóór de brief van den kanselier hem werd — voerde hij ze met de meeste stiptheid uit en wekte, door zijn stouten marsch, de bewondering der tijdgenooten op. In December was Holstein geheel door zijne troepen bezet. ¹⁾

De verraderlijke wijze, waarop Zweden den oorlog begon, zonder dat het den vrede had opgezegd, gaf Denemarken recht tot luide klachten over deze ongehoorde schending van het recht der volkeren. Wel hebben de Zweedsche staatslieden en schrijvers uit dien tijd getracht hunne natio schoon te wasschen, maar met weinig gevolg. ²⁾ Sinds Hugo de Groot zijn „de jure belli ac pacis” had uitgegeven, gingen de heerschende machten van Europa, niet minder dan vroeger,

1) Geijer: Geschichte Schwedens III pg. 332—337.

2) Tal van manifesten en pamfletten verschenen van weerszijden, om het goede recht van den inval te verdedigen of te betwisten. Vele daarvan werden ook in het Nederl. vertaald. De belangrijkste kan men vinden in de Kon. Biblioth. te 's Hage. Zie catalogus Knuttel: Eerste deel, Tweede stuk, N°. 5070, 5072—5082 en 5197.

voort de beginselen van het volkenrecht met voeten te treden, zoo de gelegenheid zulks medebracht; doch de Groot's werk heeft althans deze vrucht gedragen, dat niemand het ideaal, door hem geschapen, durfde schenden, zonder voor te geven het te eerbiedigen ¹⁾. De manifesten der Zweden ter verontschuldiging van Torstensohn's inval zijn daarvan een sprekend bewijs.

1) Busken Huet: Land van Rembrand, Tweede deel, tweede helft pg. 118 en 119.

HOOFDSTUK II.

Denemarken tracht te beletten, dat de Republiek zich bij Zweden aansluit — De Deensch-Zweedsche oorlog is Frederik Hendrik niet welkom; hij bewerkt, dat de Staten-Generaal hunne bemiddeling aanbieden tot herstel van den vrede. — Zweden roept de hulp der Nederlanden in krachtens het tractaat van 1640. — Christiaan IV zendt zijn kamersecretaris Gunther om de Republiek daarvan af te houden. — Uitrusting der convooivloot. — Het uitloopen der koopvaardijfchepen naar Oosten en Noorwegen tijdelijk verboden. — De osseschepen. — Levering van contrebände aan de oorlogvoerende partijen. — Lodewijk de Geer rust in de Nederlanden een hulpvloot uit voor Zweden. — De instructie voor de gezanten vastgesteld. — Zij vertrekken met de convooi en de koopvaardijvloot. — Welke gezindheid in Denemarken jegens de Republiek bestond. —

In het begin van Januari 1644 kreeg men in de Nederlanden bericht van Torstensohns opmarsch naar Holstein. Ter Generaliteitsvergadering deelde de president van de week, Ripperda, het belangrijke nieuws mede en voegde er bij, dat de keizerlijke troepen de Zweden waarschijnlijk zouden volgen en Oost-Friesland met de naburige grensstreken dezer landen bezetten. Gedeputeerden werden aangewezen om met den stadhouder maatregelen te beramen, ten einde dit te voorkomen ¹⁾. Wat men vreesde gebeurde niet; doch de uitgebroken krijg sleepte andere moeielijkheden met zich, van staatkundigen aard. De verhouding van de Republiek tot de Noordsche mogendheden was van dien aard, dat zij

1) Res. St. Gen. 5 Jan. 1644. De „seer notable veranderinge in het ryk van Denemarcken“ komt ook voor op den beschrijvingsbrief voor de Staten van Holland dat. 6 Jan. 1644. Zie Res. Holland op dien datum.

zich niet kon bepalen tot een belangstellend toeschouwen. Het „tua res agitur” werd haar van beide zijden toegeroepen.

De koning van Denemarken gaf het eerst officieel kennis van den inval der Zweedsche troepen, zoo verraderlijk geschied, dat hij eer der hemelen val had verwacht. Dit was dan het loon voor zijn ijverige pogingen om den algemeenen vrede in het Christenrijk te herstellen! Zoo de Staten-Generaal niet bereid waren hem bijstand te verleenen, verzocht hij ten minste, dat zij ook aan de tegenpartij geen hulp zouden bieden. De Deensche resident in den Haag, Martinus Tancken, kreeg tegelijkertijd de opdracht om te zorgen, dat Haar-Hoog-Mogenden deze missive niet slechts voor kennisgeving aannemen, maar van antwoord dienen zouden. Wanneer zij meenden, dat de Zweden tot den inval gerechtigd waren door het aanhouden van eenige hunner schepen in de Sont, moest hij dit gevoelen weerleggen en er op wijzen, dat in elk geval eerst voldoening had moeten worden gevraagd ¹⁾.

In een zoo gewichtige aangelegenheid kon ter Generaliteit niet worden beslist buiten het advies van Zijne Hoogheid. De leiding der buitenlandsche politiek berustte destijds bij den stadhouder: ook van de staatkunde, welke in de voorgaande jaren tegenover Denemarken en Zweden was gevolgd, had hij de richting aangegeven. Toen in den aanvang van het jaar 1640 de betrekkingen met Denemarken dreigden te worden afgebroken, hadden de Staten-Generaal eenige heeren afgevaardigd om met Frederik Hendrik middelen te zoeken, ten einde Christiaan IV te dwingen der Republiek recht te doen wedervaren, „met bijvoeginge dat t'geene bij S. H. ende H. H. M. Gedep. in desen overlecht ende beraemt soude worden, t'selve soude zijn ende blijven van soodanighe waerde in allen schijn of de besoignes gedaen ware in volle

1) Miss. van Chr. IV. aan H. H. M. dat. 25 Dec. 1643 rec. 4 Febr. 1644.
Miss. v. Chr. IV aan Tancken dat. 25 Dec. 1643.

De redenen, met welke Torstensohn zijn handelwijze verdedigde, waren aan Tancken kenbaar gemaakt (opdat hij ze kon weerleggen bij H. H. M.) in een particul. schrijven uit Hamburg dat. 18/28 Jan. 1644.

De genoemde stukken in portef. Denem. 1644; de beide brieven van Chr. IV zijn ook gedrukt: pamfletten Kon. Biblioth. 's Hage: Catalogus Knuttel No. 5071.

Zie nog Res. St. Gen. 4 Febr. 1644.

vergaderinghe van H. H. M." 1). Iets dergelijks was geschied in 1641: nadat, in overeenstemming met het gevoelen van den stadhouder, was besloten den aartsbisschop van Bremen als bemiddelaar tusschen Denemarken en de Republiek aan te nemen, werd „het vorder beleyt van de voors. saecke mits desen gedefereert aen Syne Hoocheyt alsmeode aen de heeren die deselve daertoe sal gelieven te assumeren" 2). En deze „geassumeerde heeren" 3) — ook wel „Cabinet-Heeren" 4) genaamd, daar zij in het cabinet of de kamer van den prins met dezen vergaderden — waren gewillige werktuigen in de hand van den stadhouder; zij waren tevens het republikeinse schild, waarachter zijn monarchaal streven schuil ging.

De tijding der jongste gebeurtenissen in het Noorden was aan Frederik Hendrik niet welkom geweest. Christiaan IV had zich het lot van zijn bloedverwant, den koning van Engeland, Karel I, aangetrokken en hem onderstand verleend door de toezending van geld, wapenen en ammunitie 5): het stond te vreezen dat de aangelegenheden van zijn eigen rijk thans al zijn aandacht in beslag zouden nemen. En dit was geen onverschillige zaak voor den prins, sinds het Oranjeslacht met de dynastie der Stuarts in nauwe betrekking was gekomen: het huwelijk tusschen 's prinsens zoon Willem en de oudste dochter van Karel I zou weldra worden voltrokken en nieuwe verlovingsplannen — van den Engelschen troonopvolger met de oudste dochter van Frederik Hendrik

1) Res. St. Gen. 27 Febr. 1640.

2) Res. St. Gen. 15 Maart 1641.

3) Aitz. V pg. 563.

4) Vreede: Inleid. I pg. 58, 59.

5) Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 14 Nov. 1642. Ook in 1643 passeerde door de Sont „een Coninckxschip genaamt de arcke ge-laeden met allerhande ammun. van oorloge ten behoeve van den Con. van Engelandt"; maar het werd door Parlementsschepon genomen. Uit wraak daarover liet de koning van Denemarken alle Engelsche koopvaardij-schepen, die in zijn rijk kwamen, aanhouden en naar Kopenhagen opbrengen. (Extr. schr. uit Denem. aan van Cracauw dat. 25 Juli 1643 en miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. Hoorn 26 Sept. 1643).

— hingen in de lucht ¹⁾. Nog uit een ander oogpunt was de nieuwe krijg in strijd met de wenschen van den stadhouder: hij zou schade doen aan het krachtig optreden van Zweden in den dertigjarigen oorlog en de keizer, van zijn felsten tegenstander ontslagen, zou, vereenigd met Spanje, aan Frankrijk en aan de Republiek de handen vol werks kunnen geven ²⁾. Alzoo wordt het begrijpelijk, dat de aanhangers van den prins „dese invasie der Sweden” slechts beschouwden als „eene ongerechtige Vredens-breuck”; maar zij hadden rekening te houden met de omstandigheid, dat „de Gemeente en de Regeringe in meest alle provintien ende steden een groot vermaeck in dit doen thoonden” ³⁾.

Op raad van den stadhouder besloten de Staten-Generaal hunne diensten aan te bieden tot het beslechten van het geschil. In dien zin werd aan beide kronen geschreven. Tevergeefs trachtte de resident van Zweden, Spiering, het afzenden dier brieven te verhinderen, totdat hij naderen last van zijne regeering zou hebben gekregen. Reeds gaf hij te kennen, dat zijn vorstin eerder hulp verwachtte dan een poging tot bemiddeling; ook wees hij er op, dat Denemarken den handel op Zweden wel zou verbieden en liet doorschemeren, dat een dergelijk verbod zou worden uitgevaardigd door koningin Christina, wanneer de Republiek niet geneigd was haar bij te staan. Het mocht niet baten. Even weinig gevolg had zijn verzoek aan de Staten van Holland — wier zittingen ten einde liepen — om nog eenige dagen bijeen te blijven, daar hij nieuwe geloofsbrieven uit Zweden had ontvangen en een „notabele propositie” wenschte in te dienen: nog op den eigen dag, waarop dit verzoek gedaan werd, ging de vergadering uiteen ⁴⁾.

3 De brieven, welke het aanbod van bemiddeling bevatten, waren reeds verzonden, toen de Staten-Generaal officieel

1) „Des détails intéressants sur les relations de la Maison d'Orange avec les Stuarts” bij Groen: Archives, 2 Série, Tome IV pg. VI--XX.

2) Aitz. V pg. 633 en 637.

3) Aitz. V pg. 634.

4) Res. St. Gen. 5, 8, 9, 13 Febr. 1644. Res. Holl. op dezelfde data. Miss. v. H. H. M. aan kon. Christina dat. 5 Febr. 1644. (Porte. Zweden 1644.)

bericht ontvingen van het uitbreken van den krijg door een missive van de koningin van Zweden, mondeling toegelicht door Spiering in een onderhoud met Gedeputeerden van H. H. M. Zooals te verwachten was, legde dat rijk den vollen nadruk hierop, dat Denemarken de vrijheid van handel en scheepvaart had geschonden, o. a. door het aanhouden, met daarop volgende verbeurdverklaring, van Zweedsche schepen en goederen in de Sont. Krachtens het verdrag van 1640 riep het dus de hulp der Republiek in tegen den belager der vrije vaart op Oost- en Noordzee ¹⁾.

Alzoo werd de inhoud van het genoemde tractaat nauwkeurig onderzocht door een commissie, uit de Generaliteit daartoe aangewezen. Onder voortdurend overleg met den stadhouder bereidde zij het antwoord op Zwedens aanzoek voor; doch er zou geruime tijd verloopen, al eer een afdoende beslissing werd genomen ²⁾.

Inmiddels had de koning van Denemarken het noodig geacht, zijn kamersecretaris Gunther in buitengewone zending naar de Nederlanden af te vaardigen, ten einde de pogingen van de Zweedsche regeering met kracht tegen te werken ³⁾. De gewone resident in den Haag, Tancken, scheen in regeeringskringen te weinig invloed te hebben om deze belangrijke zaak naar eisch te behartigen ⁴⁾, terwijl Gunther een geslepen diplomaat was, die het volle vertrouwen van zijn vorst genoot ⁵⁾. Daar de weg over land

1) Res. St. Gen. 15, 16, 17, 22 Febr. 1644. De conferenties van H. H. M. Gedep. met Spiering werden, op diens verzoek, gehouden „in een plaetse langs der aerde” en wel „in de camer v. d. Raet v. State” wegens zijne „imbecilliteyt van beenen.”

De miss. v. d. kon. v. Zweden is, vertaald, in 't kort te lezen by Aitz. V pg. 635.

2) Res. St. Gen. 22 Febr., 5, 9, 11 Maart 1644.

3) Credent. voor den „Cammer-Secretarium Friedericum Gunthern” dat. 5 Jan. rec. 15 Maart 1644. (Portef. Denem. 1644.)

4) Aitz. VI pg. 7.

5) Aitz. VI pg. 7 noemt hem „een kleuck listich ende welbespraecht manneken: die volghens stijl van het Deensche hof somtijts oock eenighe dreighementen voort bracht.” Zie verder over hem: Heiberg, Dänische Reichs-Historie II pg. 775 en 776, waar men o. a. leest: „Er stund bey dem Könige in groszen Gnaden, und redete mit Seiner Majestät von allerhand sachen ganz dreusts.”

door den vijand en die over zee door het ijs bezet was, kwam hij eerst half Maart in de residentie aan. Ter audientie bij H. H. M. toegelaten, herhaalde hij, met klem van redenen, het reeds vroeger door Denemarken gedane verzoek, dat de Republiek aan Zweden althans haar bijstand zou onthouden ¹⁾. Uitvoerig zette hij uiteen, hoe de plotselinge inval tegen alle regelen van volkenrecht indruiste en welk voordeel de katholieke mogendheden er uit zouden trekken. Geen enkelen billijken grond konden de Zweden aangeven. Immers, wat zij te berde brachten over het belemmeren van den handel was een gezocht voorwendsel: juist van hunne zijde werd de vrije vaart het meest bedreigd ²⁾. Bovendien was de Republiek niet gebonden door het tractaat van 1640, daar Zweden verzuimd had artikel 2 van dat verdrag na te komen en eerst, gemeenschappelijk met de Nederlanden, een minnelijke schikking te beproeven ³⁾. Daarom verzocht hij ten slotte, dat de Staten-Generaal de gewone subsidiegelden, welke Zweden voor het voeren van den Duitschen krijg ontving, inhouden en aan particulieren verbieden wilden om binnen deze landen ammunitie, schepen en volk voor den dienst der Zweedsche regering te koopen of te huren. Vooral de magistraat van Amsterdam zou wèl doen hierop toe te zien. Wanneer aan dit billijk verzoek werd voldaan, beloofde Denemarken, dat de handel zoo weinig mogelijk schade door den oorlog zou lijden; in het tegenovergestelde geval zou men het niet vreemd mogen vinden, wanneer koning Christiaan hulp zocht, waar hij kon, en zich onschuldig rekende aan het daaruit voortvloeiend onheil. Met dit dreigement werd hoofdzakelijk gedoeld op de hulp der Duinkerker kapers, die ook later herhaaldelijk als schrikbeeld dienst deden.

Alzoo was door beide mogendheden de casus-positio gesteld; zij ontwikkelden haar verder in verschillende memoriën.

1) Zijne propos. in Res. St.-Gen. 16 Maart 1644. Zie ook Seer. Resol. Holl. 22 Maart 1644.

2) Hiermede doelde hij op de zoogenaamde „Spieringse” tollën. Zie Arend (Brill) 3de deel, 5e stuk pg. 143.

3) Hieruit blijkt dus, dat men in Denemarken den inhoud van dat tractaat althans gedeeltelijk kende, ondanks de pogingen om het geheim te houden. (Zie boven pg. 24.)

Althans van de inhoude bekend geword

Ook buiten het officieel optreden lieten zij niets onbeproofd om de regenten der Republiek, zoo al niet van haar goed recht te overtuigen, dan toch voor haar belang te winnen. Zweden kon daarbij partij trekken van het kwade gerucht, dat van de Denen uitging door de menigvuldige processen over de tollén in de Sont en in Noorwegen. Het werd steeds duidelijker, dat de heerschappij over de Oostzee in de wage hing en dat de schaal zou overslaan naar die zijde, waar het zwaard van de Geunieerde Provinciën werd geworpen. Zoo ooit, dan werd nu aan de Nederlanders de gelegenheid geboden een voordeelige stelling in te nemen ten opzichte van de Noordsche rijken: het kwam er slechts op aan de voorbijliegende kans bij den staart te grijpen en niet, door angstvallig wikken en wegen, het rechte oogenblik te verzuimen.

. Van alle gewesten der Republiek had Holland het meeste belang bij de Oostersche vaart, dus ook bij de Oostzeepolitiek. Over de gedragslijn, welke de Republiek in 1644 ten opzichte van Zweden en Denemarkon moest volgen, liepen de gevoelens uiteen: van die verschillende meeningen zullen de notulen der staten van Holland ons het beeld schetsen, dat de meeste familietrekken met de werkelijkheid gemeen heeft. Daarom worde het geschiedverhaal hier voortgezet aan de hand van het Register van Holland.

In de vergadering van 12 Maart werd uitgemaakt, dat het tractaat van 1640 de Republiek niet verplichtte met Denemarken te breken, daar Zweden tot feitelijkheden was gekomen, zonder vooraf — gelijk art. 2 voorschreef — de medewerking der Staten-Generaal te hebben ingeroepen om „viam concordiae te tenteeren.” Daarom achtte men het wenschelijk alsnog een poging te doen tot minnelijke schikking. Tevergeefs had Spiering dus voorgespiegeld, dat Zweden bereid was de Republiek te helpen in het verkrijgen van haar wensch, om nl. op het stuk der tollén, door Denemarken behandeld te worden volgens de bepalingen van het erftractaat van Spiers. Het besluit van Holland was overeenkomstig de meening van Frederik Hendrik: wij zagen reeds, dat hij zijn redenen had om het krijgsvuur in het Noorden niet aan te stoken. Ook hechte hij weinig geloof aan de bewering van Zweden, dat de oorlog hoofdzakelijk gevoerd werd wegens het belemmeren van den handel, en begreep, dat deze reden slechts voorop werd gesteld om zich

te kunnen beroepen op het verdrag van 1640 ¹⁾. Nadat de staten van Holland de hoofdzaak hadden vastgesteld, begonnen zij de bijzonderheden er van te regelen. Den 17^{den} Maart besloten zij, dat -- zoodra behoorlijk zorg was gedragen voor de tijdige bezetting van de kust van Vlaanderen -- een aanzienlijk getal oorlogschepen zou worden uitgerust tot convooi van de „naer Oosten” bestemde koopvaarders, tevens tot geleide van de gezanten, die naar Denemarken en naar Zweden zouden vertrekken. Bij het eerstgenoemde rijk moest dan worden aangedrongen op afschaffing of wijziging der bovenmatige tollén en andere lasten. Het was de wensch van Zijne Hoogheid, dat de blokkade van de kust van Vlaanderen niet zou worden gestaakt: zij was van grooten invloed op de krijgsgesbeurtenissen in de Zuidelijke Nederlanden, en de oorlog tegen Spanje -- dus meende Frederik Hendrik -- mocht geen schade lijden bij de voorgenomen uitrusting naar de Oostzee. Toen het zoo even genoemde voorstel van Holland dan ook den 18^{den} Maart in de Staten-Generaal ter tafel werd gebracht, keurden deze dadelijk goed, dat de kustschepen zoo spoedig mogelijk onder de vlag zouden worden gebracht; maar de voorslag zelf werd voorloopig aangehouden en in nader overweging genomen. In Holland daarentegen zette men het aangevangen werk met bekwamen spoed voort, „naedien de voorsaecke bij de provinciën in langhwijlicheijt wert getrocken”. Na audiëntie te hebben verleend aan Gunther, die zijn reeds ter Generaliteit gedaan verzoek hier herhaalde, werd achtcreenvolgens bepaald: de convooivloot zal bestaan uit 44 à 45 schepen, voor den tijd van 3 maanden in dienst te houden; de kosten van deze uitrusting, benevens die voor het gezantschap te maken, zullen gevonden worden uit de consenten van de provinciën; het aantal gezanten behoort zes te zijn, drie naar elk rijk, en van deze drie zal Holland er twee aanwijzen. Met het opstellen der instructie voor de ambassadeurs werd een begin gemaakt ²⁾.

In de vergadering der Staten-Generaal van 1 April bracht Holland zijn voorstel van 18 Maart in herinnering en voegde het bovenstaande er aan toe. Hoewel de overige gewesten

1) Res. Holl. 11 Maart 1644. Secr. Res. Holl. 12 Maart 1644.

2) Secr. Resol. Holl. 17, 19, 22, 23 en 24 Maart 1644.

weer copie daarvan namen „om in den haren breeder gecommuniceert te worden”, toonde de Generaliteit alvast haren goeden wil door den Raad van State te gelasten een petitie in te dienen ter bestrijding van de onkosten der vloot, tot welker uitzending eigenlijk nog geen besluit was genomen. Toch werd het geduld der belanghebbenden nog op een zware proef gesteld: nòch de aandrang van den Zweedschen resident, nòch het drijven van Holland vermocht het hoogste regeeringscollege uit zijn tragen gang in den draf te brengen. Wel kwam men den 30sten April zoover, dat de sterkte der convooivloot op 41 schepen werd gesteld; maar het opmaken der instructie voor de gezanten zou nog geruimen tijd in beslag nemen ¹⁾.

Intusschen had de loop der gebeurtenissen weder bewezen, dat de staatkunde der Republiek, meer dan die van enig ander land, beheerscht werd door de belangen van handel en scheepvaart, terwijl de laatste zich weder niet konden onttrekken aan den vaak storenden invloed van politieke verwickelingen. Duidelijk kwam dit nit bij de volgende aangelegenheden, die in den aanvang van het jaar 1644 veler aandacht in beslag namen: het uitloopen van de koopvaardijvloot naar Noorwegen en de Oostzee en het leveren van krijgsbehoefden aan de oorlogvoerende partijen.

De Staten-Generaal waren in de laatste jaren gewoon bij plakkaat vast te stellen, op welken datum de schepen, naar de Sont en naar Noorwegen bestemd, konden uitzeilen ²⁾. In de wintermaanden lag de vaart zoo goed als stil, want meestal stremde de vorst het water en daarmee den handel. Doch zoodra de dooi was ingevallen en het drijfijis verdwenen, begonnen de „Noord- en Oostervaarders” zich in het Vlie te verzamelen om met gewapend geleide of in admiraalschap de reis te aanvaarden. In verschillende plakkatens was aangegeven, hoeveel schepen er ten minsten bijeen moesten zijn, vóór zij uit mochten zeilen; hoeveel convooiers mede zouden gaan, met hoeveel stukken de schepen gewapend moesten

1) Res. St. Gen. 29 Maart, 1, 4 en 30 April 1644.

2) In het „Groot Placaet-Boeck” col. 952—954 vindt men de bedoelde plakkatens van 1640 en 1641. Dat ook in 1642 en 1643 de vaart verboden was, in 1642 vóór 1 April, in 1643 vóór 10 April, blijkt uit de Res. St. Gen. 15 Maart 1642 en 7 Maart 1643.

zijn, als zij in admiraalschap wilden varen ¹⁾. De vaderlijke zorg der regeering strekte zich nog verder uit: ook de datum van uitzeilen werd soms door de Staten-Generaal bepaald. Deels geschiedde dit om staatkundige redenen, zooals in 1640, toen men niet zeker was van de ontvangst, welke de koning van Denemarken aan de koopvaardij-schepen zou bereiden. Maar tevens had de ondervinding geleerd, dat de vroege komst der schepen in de Oostzee een ongunstigen invloed uitoefende op handel en scheepvaart: de marktprijzen in de Oostzeehavens stegen, en de schippers konden minder vracht bedingen ²⁾. Vandaar waren de Staten-Generaal een algemeenen zeildag gaan vaststellen, gewoonlijk tegen half April ³⁾; deze datum werd door de verschillende admiraliteits-collegiën „by affixie van billiet ten sulcx ende daert behoort” ter kennis gebracht van de belanghebbende schippers en kooplieden. Wie vóór den geoorloofden tijd uitzeilde werd gestraft met een boete van 1000 Carolus-guldens ⁴⁾. Niet alle schippers lieten zich echter hierdoor afschrikken: tegenover het gevaar van ontdekt te worden stond de verleidelijk lachende winst. Immers, gelukte het hun onbemerkt heen te sluipen door de wacht-schepen vóór de Nederlandsche zee-gaten, dan konden zij met volle lading reeds terug zijn, als de anderen nog in het Vlie lagen of pas het anker hadden gelicht, en wie de meeste reizen in een jaar deed zorgde

1) Groot Placaet-Boeck col. 876—885 en 926—931.

2) „Den 5 deeser sijn in 5 Eetmael uyt het Vlie hier gecoomen sonder eenich onraedt van Duyckerckers te hebben vernoomen 18 scheepen, daeronder 13 Nederlandsche, de reste vreemde, deselve sijn hier vroeck gecoomen om den handel ende zeevaert te bederven van het heele jaer, gelijk de Experientie leert, slaende Oostwaert daerdoor de waeren ende coopmanschappen op, Ende de vrachten neer. Waeren de placaten van U. H. M. weegen verbot van niet uyt te loopen nae de Sondt ende Noorweegen voor in de toecoomende Aprilis maent (als in de voorleeden jaeren gedaen) in de voorleeden maent aengeslaegen geweest souden (onder correctie) die Inconvenienten voorgecoomen sijn tot dienste der Landen ende groot profijt derselver Ingeseetenen.”

Uit de miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 8 Maart 1642.

3) „Die Ostersche vlotta, so sonsten den 15 April ungefohr, auch wol eher, püeget aus zu lauffen.” (Memorie v. Tancken aan H. H. M. dat. 5 Oct. 1644: in portef. Denem. 1644).

4) Zie o.a. Res. St. Gen. 1 Maart 1644.

het best voor zijn eigen beurs en voor die van zijn bevrachter. Dat deze onbeschermde voorloopers gevaar liepen door de Duinkerkers te worden genomen woog bij de schippers minder zwaar dan de zak met geld, dien zij hoopten te verdienen: wie niet waagt, wie niet wint, zoo dachten er velen.

Ook in het jaar 1644 werd afgekondigd, dat de vaart — aanvankelijk tot 10 April — gesloten bleef ¹⁾. Doch bij het naderen van dien dag was de beslissing over de Noordsche politiek van H. H. M. nog hangende, en daar de vloot, welke de gezanten naar Denemarken en naar Zweden over moest brengen, tevens zou dienen tot convooi der koopvaarders, werd het uitzeilen der laatste afhankelijk van de uitrusting der eerste. Herhaaldelijk moesten de Staten-Generaal den zeildag verstellen, en ten slotte werd het 7 Juli, vóór de schepen zee kozen ²⁾. Dat de handel hierdoor groote verliezen leed werd tot twee malen onder de aandacht van H. H. M. gebracht: eerst door de admiraliteit, later door de regeering van Amsterdam ³⁾. Geruimen tijd lagen de schepen in het Vlie zeilklaar, en de gage van het volk ging natuurlijk door. Van enkele koopvaarders bedierf de lading door het lange wachten. Wat erger was, het late uitzeilen veroorzaakte, dat in 1644 niet, zooals gewoonlijk, vier, maar slechts tweemaal de reis naar de Oostzee heen en terug zou kunnen worden gedaan. Het „*damnum lucri cessantis*” — de schade der te loor gaande winst — werd door sommige kooplieden op een ton gouds per dag geraamd ⁴⁾. Is het

1) De Zweedsche resident Spiering verzoekt zelfs de vaart naar Deonsche havens geheel te verbieden, daar Denemarken de vaart op Zweden had verboden. Zooals te verwachten was, luistorden H. H. M. hiernaar niet. Blijkens een memor. v. Spiering dat. 3 Juli 1645 (portef. Zw. 1645) deed hij dit verzoek in zijn memor. van 18 Maart, 7 April en 12 Mei 1644.

2) Res. St. Gen. 1 Maart, 6 April, 13 Mei, 3 Juni 1644.

3) Miss. v. Coll. admir. Amst. en v. Burgm. en Reg. v. Amstrd. in Res. St. Gen. 26 April en 3 Juni 1644.

4) Deze opmerkingen zijn ontleend aan de memor. v. Tancken aan H. H. M. dat. 2/12 Aug. lect. 13 Aug. en dat. 5 Oct. exhib. 13 Oct. 1644, beide te vinden in portef. Denem. 1644.

Bij v. d. Capelle, Gedenkschr. II pg. 69 vind ik nog de volgende bijzonderheid omtrent deze vloot: „tegens den 10 April (soude) uyt dit lant naer Oosten vaeren een vloote van 800 scepen, meest met contanten bevracht, ende geweerdert op een capitael van 90 tonnen gouts” enz. Het getal 800 is onjuist.

wonder, dat van vele zijden geklaagd werd over de hoogere staatsmanswijsheid, welke den burgers het brood uit den mond nam? Met groote blijdschap werden dan ook de gezanten begroet, toen zij eindelijk op de vloot kwamen, en zij waren verstandig genoeg dit huldebetoon niet voor zich zelve in ontvangst te nemen, maar te beschouwen als een teeken van vreugde over de nu verzekerde afreis ¹⁾.

In de jaren, aan 1644 voorafgaande, was aan de schepen, die naar Holstein en Jutland voeren om „magere ossen” te halen, steeds toegestaan eerder uit te zeilen dan de andere: immers, als het voorjaar in het land was, moesten de beesten de wei in. Ook thans werd bekend gemaakt, dat de osse-schuiten reeds den 20sten Maart hun reis konden aanvaarden ²⁾. Onder de schepen, die zich aanmeldden om van de open-gestelde gelegenheid gebruik te maken, waren er vele grooter gebouwd en sterker bemand dan voor het aangegeven doel noodig was. De regeering van Amsterdam vestigde hierop de aandacht van H. H. M. en gaf haar vrees te kennen, dat bedoelde schepen, „in de Sont komende, vermoedelyk pe-riecul loopen om tot ondiens van den Staet dezer Landen gebruyckt te worden” ³⁾. Wat daarmede bedoeld werd blijkt uit de memoriën, reeds vroeger door den Zweedschen resident Spiering bij de Staten-Generaal ingediend: in deze geschriften deelde hij o. a. mede, dat „by de Deensche be-dienden den vond gepraectiseerd wirde” van de osseschepen met twee- en driedubbel bootsvolk te bemannen, ten einde op die wijze matrozen te doen toekomen aan den koning van Denemarken, die gebrek had aan scheepsvolk. De „Deensche bedienden” waren Amsterdammer kooplieden,

1) Toen de gezanten, vóór hun vertrek, nog op enkele stukken moesten wachten, bleven zij opzettelijk te Amsterdam „overmits wij beducht waren, dat ingevalle wij in het Vlie comende tardeerden met zee te nemen, daer over onder de schippers ende Bootsvolk, die nu soo lange aldaer hadden gelegen; ende met impatentie gewacht, nieuwe alteratie soude ontsaen.” Verb. Amb. Zw. 1644.

2) Res. St. Gen. 20 April 1640, 12 Maart 1641, 15 Maart 1642, 7 Maart 1643 en 1 Maart 1644.

3) Miss. v. Burgm. en Reg. v. Amstrd. dat. 25 Maart in Resol. St. Gen. 26 Maart 1644.

o. a. Gabriel Marcelis, die reeds 30 schepen daartoe had afgehuurd ¹⁾).

Na de kennisgeving van Spiering hadden H. H. M. zich niet gehaast om de zaak te onderzoeken of te beletten; wellicht hadden zij de oogen er voor willen sluiten, wetende dat Frederik Hendrik den koning van Denemarken niet kwalijk gezind was. Toen Amsterdam echter ook de alarmklok ging luiden, besloten de Staten-Generaal „tot steuytinge van umbragien, die daer uyt souden connen worden geschept”, de Admiraliteits-Collegiën van Amsterdam, het Noorder-Kwartier en Dokkum te verwittigen, dat de osseschuiten alleen mochten uitloopen, wanneer zij niet sterker bemand waren dan in vorige jaren; het volk, dat er boven het gewone getal was — het „overhensige volck” — moest uit de schepen worden gelicht. Ook hadden de schippers of reeders borg te stellen, dat er werkelijk een lading ossen zou worden teruggebracht. Dit geschiedde natuurlijk om te voorkomen, dat de schepen voor den dienst van koning Christiaan IV werden gebruikt ²⁾. Toen door deze bepaling de toevoer van schepen en volk aan Denemarken werd afgesneden, opperde de resident Tancken een bezwaar, dat hij anders wellicht voor zich hadde gehouden. Holstein en Jutland waren in het voorjaar van 1644 door de Zweden bezet; zij hadden er al het vee geroofd en de Hollandsche ossekoopers zouden dus met hen moeten handelen in plaats van met de ware eigenaars, de Deensche boeren. Daarom deed Tancken een beroep op het medelijden van H. H. M. ten gunste van deze arme landlieden en verzocht niets minder dan of de osseschepen niet te laten uitzeilen of te verbieden, dat geroofd vee zou worden gekocht. Het is onnoodig te zeggen, dat aan dezen wensch geen gehoor werd gegeven. Nu echter de zeventiende-eeuwsche regenten eenmaal den naam hebben van weinig kieschkeurig te zijn geweest in geldzaken, doet het goed iemand aan te treffen, die zooveel

1) Memor. v. Spier. aan H. H. M. dat. 14 en 18 Maart 1644. Deze memor. komen niet voor in de portef. Zw. 1644; maar den korten inhoud er van leert men kennen uit de memor. v. Spier. dat. 3 Juli 1645, te vinden in portef. Zw. 1645.

2) Res. St. Gen. 26 Maart en 6 April 1644.

vertrouwen heeft in hun gevoel van recht en billijkheid ¹⁾.

Behalve het uitloopen der koopvaardijvloot is ook het leveren van contrebände aan de oorlogvoerende partijen genoemd als een strijdvraag, bij welker oplossing en de handel en de staatkunde hunne stem lieten hooren.

Wij zagen reeds, dat in de zeventiende eeuw de regeeringen vaak gebruik maakten van de tusschenkomst van particulieren voor den aankoop van allerlei krijgsbehoeften — soldaten, kruit, wapenen — en dat in de Nederlanden o. a. de leden der familie's de Geer en Trip ijverig deel namen aan dezen handel, waarbij de vraag het aanbod steeds overtrof. Toen de oorlog tusschen Zweden en Denemarken was uitgebroken, kwam het laatste rijk al spoedig zijn toevlucht zoeken bij de welvoorzienige magazijnen der Nederlandsche handelaars in ammunitie. Het was geheel onvoorbereid overvallen en had gebrek aan het noodigste. „Tempore pacis cogitandum est de bello” stond met gulden letteren op het tuighuis te Kopenhagen gegrift; maar de toepassing van die spreuk was in het vergeetboek geraakt ²⁾. Dezelfde Marcellis, door wien „de vond gepraetiseerd” was om de osseschuiten te gebruiken voor den toevoer van bootsvolk, leende thans weder zijne diensten bij het behartigen der Deensche belangen. In overleg met den resident Tancken, later ook met den buitengewonen gezant van Denemarken, Gunther, kocht hij oorlogschepen, huurde transportvaartuigen, bemande ze met soldaten en liet ze laden met kogels, lonten, kruit en allerlei wapenen. Daar hij wel vermoedde, dat de Staten-Generaal den uitvoer van contrebände naar Denemarken zouden verbieden, werden de schepen geharterd voor Hamburg of voor andere plaatsen, vanwaar men de krijgsbehoeften gemakkelijk aan koning Christiaan IV kon laten toekomen. Met taaie volharding bleef Spiering de aandacht

1) Memor. v. Tancken aan H. H. M. dat. 19/29 Maart 1644. (Portef. Denem. 1644.)

In de portef. Zw. 1644 vinden wij enkele miss. v. H. H. M. aan den Zweedschen veldheer Torstensohn en aan den aartsbisschop van Bremen, ten behoeve van kooplieden, die hun ossen willen voeren door landstrecken, behoorende tot het gebied v. d. aartsbisschop, of bezet door de Zweden. Hieruit blijkt weder, hoezeer de regeeringen van dien tijd moesten optreden als pleitbezorgers van particuliere belangen.

2) Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 14 Febr. 1644.

van H. H. M. op deze praktijken vestigen en gaf zelfs de middelen aan om ze te voorkomen ¹⁾. De Staten-Generaal verzochten aan de Admiraliteiten nader informatie en bevalen tegelijk, dat de contrebände voorloopig moest worden aangehouden. Doch op dit punt waren de genoemde college's zeer kitteloorig. In de laatste jaren lagen zij telkens met H. H. M. overhoop, daar beide vergaderingen over het recht wilden beschikken om verlof te geven tot den uitvoer van contrebände ²⁾. De Admiraliteiten namen de aanschrijvingen van de Generaliteit over deze zaak voor kennisgeving aan of voerden ze slechts uit in zooverre haar goeddacht. Ook thans waren zij niet bereid het bevel van H. H. M. na te komen. Wel boden zij geen openlijk verzet, maar lieten oogluikend de verboden waar door. Een uitvlucht was gemakkelijk te vinden: de wacht op de zeegeaten kon immers niet zoo scherp besteld worden, of de mogelijkheid bleef bestaan, dat er een enkel schip doorslipte ³⁾.

Ondanks de besluiten, op 5 en 11 Maart ter Generaliteit genomen, waarbij aan de Admiraliteiten werd voorgeschreven geen munitie te laten uitgaan naar Denemarken of naar andere streken, waar koning Christiaan IV gezag had, hielden de klachten van Spiering over den uitvoer van contrebände aan. En dit verwondert ons minder, zoo wij het oog richten op de beraadslagingen ter dagvaart van Holland, in een „Secret Register” opgeteekend. Nadat de vraag of de Republiek zich bij Zweden moest aansluiten, ontkennend was beantwoord, had men daar een tweede punt ter sprake gebracht: is deze staat, volgens het tractaat van 1640 met Zweden, verplicht aan Denemarken den uitvoer van ammunitie te weigeren? Art. 6 van dat verdrag zei duidelijk, dat

1) Memor. van Spiering aan H. H. M. dat. 14 Jan., 24 en 26 Febr. 1644 en 3 Juli 1645. (Portef. Zw. 1644 en 1645). Resol. Holl. 19, 21, 26 Jan. 1644. Resol. St. Gen. 14 Jan. 18, 22, 25, 26, 27 Febr., 1, 4, 11, 14, 19 Maart 1644.

2) Aitz. V pg. 114, 276 en 415.

3) Van deze uitvlucht bediende de admrlt. van Amsterdam zich in een ander geval: Zie Extr. Notul. Admrlt. Amstrd. in Resol. St. Gen. 14 April 1644.

men daartoe gehouden was ¹⁾; maar verschillende leden meenden, dat het tractaat niet langer bindend was, nu Zweden verzuimd had om — zooals art. 2 voorschreef — aan de Republiek vooraf kennis te geven van haar bezwaren tegen Denemarken. In overeenstemming met het advies van den stadhouder werd besloten, dat aan beide mogendheden de uitvoer van ammunitie moest worden toegestaan, doch aan Denemarken alleen „in stillicheyd ende by conniventie;” het huren van schepen en het werven van volk zou aan beide worden verboden, op grond dat de Republiek ze zelf noodig had voor de beraamde uitrusting der convooivloot ²⁾.

Nu Frederik Hendrik zijn meening had uitgesproken, hielden de Staten-Generaal dus slechts den schijn op, toen zij, na een nieuwe klacht van Spiering, het verbod van 5 en 11 Maart handhaafden. Metterdaad kreeg Denemarken uit deze gewesten toevoer van ammunitie, ook van schepen. In Juni 1644 regelde Christiaan IV het huren van Hollandse schepen bij patent en stelde prijs en conditiën vast: wel een bewijs dat vele Nederlanders minder afkeer hadden van de Deensche penningen dan van de Deensche tollē ³⁾.

Nog grooter inkoopē echter dan voor Denemarken werden gedaan geschiedden ten behoeve van Zweden: dit rijk bestelde in de Republiek een geheele vloot met toebehooren. In Oxenstjerna's krijgspan speelde de vloot een belangrijke rol; zij moest in de Meimaand een aanval op Seeland doen, gelijktijdig met Torstensohn's troepen, die van de landzijde, over Funen en de Belt, zouden naderen. Gelukte deze poging, dan lag een voordeelige vrede voor het grijpen ⁴⁾.

1) Het luidde aldus:

„Interest autem et Sacrae Regiae Majestatis Sueciae ab una et Consuetudinibus Dominorum Ordinum ab altera parte ne hosti alterutrius quicquam aut emolumentum aut virum quocumque tandem modo accedat; Ideo neuter confederatorum alterius hostem, qui nunc est in praesens hostis, aut deinceps enasei poterit, consilio, ope, pecunia, comaeatu, milite, navibus, nautis, armis, pulvere pyrio, aut munitionibus ullisque bellicis rebus aliis juvabit.” Volgens den text bij Aitz. V pg. 59.

2) Secr. Res. Holl. 12, 17 en 19 Maart 1644.

3) Res. St. Gen. 29 Maart 1644.

Secr. Res. Holl. 24 Maart 1644.

Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 17 April 1644.

Holberg: Dänische Reichs-Historie II pg. 887.

4) Geijer III pg. 344—346.

Doch de kanselier was zich zeer goed bewust, dat hem een groote hinderpaal dwars in den weg stond: de Deensehe vloot was veel sterker dan de Zweedsehe. Het streven van Gustaaf Wasa om een zeemacht te scheppen, in den aanvang met gunstigen uitslag bekroond, was door latere regeeringen niet voortgezet; Gustaaf Adolf had het tot zijn schade ondervonden in den krijg tegen Denemarken van 1612 ¹⁾. Vandaar dat Oxenstjerna het oog richtte op de Nederlanden tot versterking van de scheepsmacht zijner koningin. Naar een geschikten tusschenpersoon behoefde niet lang te worden gezocht: Lodewijk de Geer, de groot-handelaar in allerlei krijgsbehoefden, was de aangewezen man. Juist in de laatste jaren was de band, die hem aan Zweden hechtte, nauwer toegehaald, sinds hij in den Zweedschen adel opgenomen en eigenaar van uitgestrekte goederen in dat rijk geworden was. Bovendien bleef hij steeds in veelvuldige betrekkingen met den Nederlandschen handel. In het begin van 1644 kwam hij naar deze gewesten. Zijn instructie hield o. a. in, dat hij moest trachten Frederik Hendrik over te halen tot openlijke deelneming aan den oorlog, ten gunste van Zweden. Doch wij zagen reeds, dat een dergelijk optreden niet in de bedoeling van den stadhouder lag, en de Geer vermocht hem, bij een persoonlijk onderhoud, niet tot andere gedachten te brengen. Daarom ging deze al spoedig over tot het vervullen van het tweede deel van zijn last: de uitrusting eener hulpvloot in Holland en Zeeland ²⁾.

Artikel 8 van het tractaat van 1640 verleende aan Zweden het recht om „toto huius foederis tempore” in de Republiek ammunitie, schepen en volk te koopen, huren, aan te werven en uit te voeren ³⁾. Oxenstjerna vermoedde niet, dat aan Zweden het genot dezer bepaling zou worden ontzegd, nam althans den schijn daarvan aan, en de Geer zette zijne handelsvrienden in de Hollandsche en Zeeuwsche zee-steden aan het werk om het vereischte aantal vaartuigen —

1) Geijer II pg. 126, 168 en 169, III pg. 90.

2) J. L. W. de Geer: Lod. de Geer pg. 65—75.
Pierre de Witt: L. de Geer pg. 65—72.
Geijer: III pg. 345, 346.

3) Zie dit art. bij Aitz. V pg. 60.

ongeveer 30 — bijeen te brengen, zonder tevoren aan H. H. M. verlof daartoe te vragen. Vooral te Amsterdam, waar zijn invloed zeer groot was, vlotte de zaak naar wensch. Daarom had dan ook Gunther juist die stad met name aangewezen, toen hij, bij zijn audiëntie ter Generaliteit, over de uitrusting ten behoeve van Zweden had geklaagd en toen hij later ook in de staten van Holland ten gehoor werd toegelaten, herhaalde hij daar zijn verzoek om deze uitrusting te verhinderen. Zien wij thans, welke uitwerking dit had ¹⁾.

Boven is medegedeeld, dat Holland, in overeenstemming met het gevoelen van den stadhouder, aan beide oorlogvoerende mogendheden den uitvoer van ammunitie toestaan, maar dien van schepen en volk weigeren wilde, omdat men hier te lande de laatste zelf noodig zou hebben voor de convoivloot. Doch reeds eenige dagen later werd dit besluit in zooverre gewijzigd, dat men de schepen, die voor Zweden of voor Denemarken reeds waren gehuurd en uitgerust, zou laten uitzeilen, maar terstond na hun vertrek het plakkaat tegen het uitvoeren van schepen bij publicatie hernieuwen ²⁾. Er verlieden eenige weken, alvorens de zaak ter Generaliteit aanhangig werd. In dien tijd trachtten Gunther en Tancken, door mondelinge en schriftelijke verzoeken, de Geers onderneming tegen te gaan, en hun ijver deed niet onder voor de volharding, waarmede Spiering zich beklagde had over de verzending van contrebände naar Denemarken ³⁾.

Het schijnt, dat men in Holland heeft geweeft bij het beantwoorden der vraag, welke houding tegenover de Geer moest worden aangenomen. Den 7^{den} April toch dienden de staten van dit gewest ter Generaliteit het voorstel in, om aan ieder te verbieden in deze landen bootsvolk aan te werven: de Geer werd wel niet met name genoemd, maar

1) Res. St. Gen. 16 Maart 1644. Secr. Res. Holl. 22 en 23 Maart 1644.

2) Secr. Res. Holl. 24 Maart 1644.

3) Memor. v. Tancken dat. 19/29 Maart 1644. Propos. v. Gunther
aan H. H. M. Gecomm. dat. $\frac{26 \text{ Maart}}{5 \text{ April}}$ 1644. (Portef. Denem. 1644).

Res. St. Gen. 30 Maart, 6 en 15 April 1644.

toch met den vinger aangewezen. H. H. M. toonden dit te begrijpen, toen zij, na ingewonnen advies van Zijne Hoogheid, besloten een onderzoek in loco te houden en twee leden af te vaardigen naar de Admiraliteit van Amsterdam, met het recht om daar zitting te nemen. De heeren Hoogendorp en Clant werden met deze zending belast. Zij zouden voor gemeld college iedereen bescheiden, die binnen dezen staat bootsvolk, soldaten of schepen aannam voor den dienst van eenig potentaat of republiek, en hem ondervragen over het aantal daarvan, den tijd waarvoor en de condities waarop hij ze gehuurd had. 1) Den 14^{den} April brachten de beide afgevaardigden verslag uit van hunne reis. Te Amsterdam aangekomen, hadden zij aan het college ter Admiraliteit hun last medegedeeld en ten antwoord gekregen, dat het college wel kennis droeg van de Geers uitrusting, maar geen onderzoek had ingesteld naar de bijzonderheden er van, daar het meende, dat die uitrusting geschiedde met medeweten en goedvinden van de regeering. Daarop was de Geer voor hen ontboden. Hij beweerde, dat de regeering wel kennis moest dragen van de zaak, die hij voorstond, daar hij zelf verscheiden malen met den stadhouder en met leden der Generaliteit er over gesproken en de resident Spiering zijn pogingen ondersteund had: het stilzwijgen van H. H. M. was door Zweden als een toestemming beschouwd. Alzoo had hij, ten dienste van dit rijk en tevens voor zijn eigen zaken, een 25-tal schepen gehuurd, verschillend van grootte, bemanning en bewapening, voor den tijd van vier maanden vast. Toen de Geer de vergadering had verlaten, hadden de heeren Hoogendorp en Clant, volgens hun lastgeving, aan de Admiraliteit verzocht om verdere werving voor uithoemsche potentaten te weren en zoodanige schepen tot nader order geen zee te laten kiezen. Het eerste deel van dit verzoek was afgeslagen: de Admiraliteit beweerde, dat zulks niet behoorde tot haar competentie, maar tot die van de Magistraat van Amsterdam en andere zeesteden; het uitloopen der schepen zou worden belet; doch het college had er de aandacht op gevestigd, hoe moeilijk het was de wacht zóó scherp te bestellen, dat geen enkel verdacht schip

1) Res. St. Gen. 7 en 8 April 1644.

kon doorsluipen. Uit dit antwoord kon gereedelijk worden opgemaakt, dat de Geer van de Amsterdamsche Admiraliteit weinig tegenwerking had te duchten ¹⁾.

Den 14^{den} en 15^{den} April maakte dit rapport den hoofdschotel uit van hetgeen in de staten-vergadering van Holland ter tafel werd gebracht. Wij zien dit geweest thans een besliste zwenking maken naar de Zweedsche zijde: van dit oogenblik af bevordert het de uitrusting van de Geer zooveel mogelijk. Reeds den volgenden dag laat Holland in de Staten-Generaal voordragen, dat het aantal der gehuurde schepen en der geworven matrozen niet zoo groot is, als men vertelt; geeft als zijn meening te kennen, dat het uitzeilen van deze schepen volgens het tractaat van 1640 niet kan worden belet, en stelt voor het afgekondigde verbod van verdere werving en uitrusting te schorsen, totdat men daarover in onderhandeling is getreden met den Zweedschen resident Spiering. De Generaalits-vergadering was slecht bezocht: maar vier provinciën waren, elk door twee afgevaardigden, vertegenwoordigd. Des ondanks werd Hollands voorslag dadelijk in behandeling genomen, en in overeenstemming daarmede besloot men de admiraliteit van Amsterdam aan te schrijven, dat de Geer zijn vier- of vijftientwintig gehuurde en gekochte schepen kon laten uitzeilen. Zelfs liet men hem weten dat, wanneer hij nog meer schepen in dienst wilde nemen, H. H. M. bereid waren daarover nader te spreken met den Zweedschen resident ²⁾.

1) Res. St. Gen. 14 April 1644, waar is ingelascht een „Extract uyt de notulen van de besoignes vant collegie ter admt. residerende binnen Amsterdam den x Aprilis 1644.”

Secr. Res. Holl. 14 April 1644.

2) Secr. Res. Holl. 14 en 15 April 1644.

Res. St. Gen. 16 April 1644.

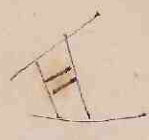
Dat er maar 4 prov., elk door 2 afgev. vertegenwoordigd waren, blijkt uit Secr. Res. Holl. 16 April 1644. In zijn memor. v. 20 Juni 1644 aan H. H. M. (portef. Denem. 1644) zegt Tancken — nadat hij herinnerd heeft dat eerst was besloten om de door Zweden uitgeruste schepen niet te laten uitloopen — : „und wie dajegen das werck so getrieben, das in absens der Herren Staten von 4 provincien und des princen d'Orange nuhr von 3 provincien die vorige resolution zu höchstem miscontentement der sämtlichen provincien wieder unb gestossen.” De opgave van het aantal prov. in de Secr. Res. Holl. wordt echter bevestigd door de presentielijst van Res. St. Gen. 16 April 1644.

Zoo was het spel voor Zweden gewonnen. Den 11^{den} April lagen nog slechts elf schepen, voor dit rijk uitgerust, in het Vlie gereed ¹⁾; na de Generaliteits-resolutie van 16 April zal de Geer zich zooveel mogelijk gehaast hebben om de overige — ongeveer twintig — eveneens zeilklaar te maken. Nog vóór het einde der maand kon de hulpvloot zee kiezen.

Zoo hadden dus Zweden en Denemarken beide toevoer van oorlogsbehoeften uit deze landen gekregen, maar het eerste rijk in veel ruimer mate dan het laatste. De versterking der Zweedsche scheepsmacht door de uitrusting van de Geer is van beslissenden invloed geweest op den uitslag van den krijg. Bij het ontbreken van bescheiden, welke de meening van Frederik Hendrik over het uitzeylen der hulpvloot toelichten, is het moeielijk te beslissen, in hoeverre dat tegen zijn zin geschiedde; doch aangenaam kan het hem niet geweest zijn. Ook de redenen, waarom Holland, in den beginne aarzelend, ten slotte met kracht optrad ten gunste van Zweden, blijven in het duister liggen. De notulen der regeeringscollege's vermelden gewoonlijk de genomen beslissing, zonder licht te werpen op de redeneering, die er toe leidde. Over den invloed van personen, buiten de regeering staande, maar met de regenten verbonden door gemeenschappelijke belangen, wordt natuurlijk eveneens het stilzwijgen bewaard.

De Deensche resident Taneken brengt ons echter op het spoor van hen, die de staten van Holland kunnen hebben aangezet om de uitrusting van de Geer in hun bescherming te nemen. Herhaaldelijk diende hij zijn beklag er over in, dat de Staten-Generaal het uitzeylen dezer schepen hadden toegelaten. In een memorie van 12 Augustus betoogde hij o. a., dat het gebeurde lichter te verdragen ware, zoo de Republiek door het verdrag van 1640 verplicht ware geweest de Zweden te ondersteunen, en wanneer de laatsten, met inachtneming der „jura belli”, een rechtvaardigen krijg waren

1) In de portef. Zw. 1644 vindt men een los blad, bevattende „nottitie van 11 schepen soo weegen de croon Schwedenn den 11 Apriell int Vly hebben gelegenn”. Daaruit blijkt, dat er 6 schepen waren van 20, 4 van 28 en 1 van 30 stukken; 2 branders met 6 stukken elk; van 1 schip wordt het aantal niet vermeld. Deze elf schepen waren voor het meeren-deel dus niet sterk gewapend.

begonnen 1). „Ja“ — gaat hij voort — „wann nicht solche Leute darzu geemployret wehren, welche ex publica clade ihr sordidum lucrum allein begierig seynd zu suchen, wicdann die directeurs dieses wercks wegen ihre naissance vorigen handtirunge mitteln ihres aufkommens iederman bekant, darbey es zu beelagen stehet, das auf solcher Leute vorschläge, so zu dero eigen bereichunge nuhr angesehen gantze Königreiche in ein blutig und verzehrendes kriegsfewr müssen gesetzt werden.“ Na gewezen te hebben op de groote schade, welke de Nederlandsche handel hierdoor leed, vervolgt hij: „Und ist zu verwundern, wie diese directeurs das gantze werck dergestalt haben durchtreiben können directo wieder den consens aller provincieien.“ Aan het slot verzoekt hij, de door Zweden geroofde en in Nederlandsche havens opgebrachte Deensche koopvaarders te ontslaan van het daarop gelegde arrest, daar er zich gooderen in bevinden, die deels behooren aan Nederlanders, deels aan Engelschen en anderen, „welche ja des ihrigen nicht werden können beraubet werden zu dem ende, damit diese directeurs von dero schweiss und mitteln ihren grossen stat können führen.“

Doch vooral in zijne memorie van 17 Augustus laat hij zich zonder omwegen uit 2). Al weder geldt het de in Holland opgebrachte Deensche schepen. Naar aanleiding van H. H. M. resolutie om de Amsterdamsche admiraliteit te gelasten, dat zij de wachten van deze vaartuigen moet afnemen, schrijft hij: „Als habe ich nuhr zu bitten ohne ferner trainirunge solche resolution zum effect befodern zu helfen, und nicht zu zustehen, das etwa einig privat Interesse das gemeine beste müge verhindern. Ew: Hoch: und Mügd. geneigenheit zu diesem werck erhältet ja zum überflus aus dem einmahl genommenem concluso. So heisset es auch billig publicum praeferendum privato, das gemeine beste ist dem Eigennutz für zu ziehen, jenes betrifft alle provincieien und dero Einwohner, dies prive Interesse nuhr die directeurs dieser seeapercy, und diejenigen wenigen, so aus einer oder andern Statt von Holland, auch wohl aus den magistraten selbst, wie solches notori ist, ihre alte verfaulte schiffe

1) Memor. v. Tancken dat. 2, 12 Aug. lect. 13 Aug. 1644. (Portef. Denem. 1644.)

2) Memor. v. Tancken dat. 17 Aug. 1644. (Portef. Denem. 1644.)

zu solchem zweck haben vermietet, so ihr sordidum lucrum aus dem algemeinen ubelstand nuhr machen. Der gemeine man in den Handelstätten wird nuhnmehr auf den gassen selbst innen, wie dies unbesonnen von den Schwedischen directeurs angefangen werck kein guhts dem Handel und wandel, so wohl in gemein also einem iedem in particulier thun kann, und würde vielleicht heftiger darüber doliren, wan er den verlauf von allem solte wissen, so doch die zeit offenbahren musz."

Het bovenstaande behoeft weinig toelichting. Het is duidelijk, dat Tancken de Geer en consorte beschuldigt alleen uit eigenbelang een voor het land nadeelige zaak te hebben bevorderd. De medeplichtigen van de Geer zijn de aanzienlijke kooplieden — onder wie verscheiden magistraatslieden — uit de Hollandsche zeesteden, die in de Zweedsche uitrusting een welkome gelegenheid begroetten om eenige oude schepen met profijt van de hand te zetten. Zoo ik mij niet vergis, dient het herhaalde gebruik van het woord „directeurs” om aan te toonen, dat de resident de „Heeren Directeurs van het Ord. en Extraord. Convooi naar Oosten en Noorwegen” er van verdenkt, op deze wijze in de kaart van Zweden te hebben gespeeld, zonder hun eigen voordeel uit het oog te verliezen. De „directeurs” waren kooplieden, die — boven de lands-convooiers, — eenige kloeke oorlogschepen in zee brachten ter boscherming van de vaart naar Noorwegen en de Oostzee; de koopvaarders, welke van dit geleide gebruik maakten, betaalden, als belooning, $1\frac{1}{2}\%$ van de waarde der ingeladen goederen ¹⁾. De „directours” waren dus geheel op de hoogte van alles, wat de uitrusting van schepen betref, en hadden er waarschijnlijk eenige in voorraad: geen wonder dat de Geer hen in den arm nam. Ook de groote convooivloot, die in den zomer van 1644 uitliep, zou voor een deel door hen worden geleverd ²⁾, en daar leveranties aan den staat niet pleegden te geschieden ten nadeele van hen, aan wie het werk was uitbesteed, hadden zij er belang bij om de Noordsche onlusten gaande te houden. Aan hun drijven was het dus ook te wijten, dat Holland de uitrusting van de Geer had bevorderd, ja, wellicht hadden

1) Aitz. V pg. 530.

2) Secr. Res. Holl. 24 Maart 1644:

zachten

zij bij contract aandeel bedongen in den buit, door deze schepen te maken en later in Nederlandsche havens op te brengen. }

Tot dergelijke gevolgtrekkingen komt men, als men geheel geloof mag slaan aan Tanckens beweringen. Dat de Geer niet uitsluitend door liefde voor Zweden zich liet leiden, maar tevens de uitrusting der hulpvloot als een voordeelige speculatie beschouwde, is aan te nemen. Doch hij kwam bedrogen uit en spon er weinig zijde bij, aangezien koningin Christina wel mild was met loftuitingen, maar te kort schoot in haar verplichting om de geleende sommen terug te betalen ¹⁾. In hoeverre de staatkunde van Holland beheerscht werd door het bijzondere belang van eenige kooplieden, is niet uit te maken. De „eygensoeckelyckheydt”, welke hier aan de regenten en kooplieden der Republiek te last wordt gelegd, kan niet onvoorwaardelijk worden geloofend. Daarvoor is het nationaal geweten der Nederlanders te bezwaard.

Keeren wij thans terug tot de beraadslagingen over de instructie, aan de gezanten naar Zweden en Denemarken mee te geven. De belangrijkste vraag, welke zich daarbij opdeed, was deze: zullen de koopvaardijsschepen, bij aankomst in de Sont, tol betalen? Zoo ja, op welken voet? De Zweedsche resident Spiering deed al zijn best om te beletten, dat de krijgskas van den koning van Denemarken werd gestijfd door de tolpenningen der Nederlandsche schippers. Wanneer deze te Helseneur de gevraagde som betaalden, dan zou — naar hij zich liet verluiden — de Zweedsche regering een even groote schatting van hen eischen ²⁾. Onder den indruk dezer bedreiging, die tevens een geschikte gelegenheid aanbood om Denemarken een groote schade toe te brengen, wilden de staten van Holland in de instructie

1) Geijer III pg. 346 noot 2.

Pierre de Witt: L. de Geer pg. 83—86.

2) Secr. Res. Holl. 11 en 12 Mei 1644. Later herhaalde hij deze waarschuwing schriftelijk op last zijner regering.

Res. St. Gen. 15 Juni.

Secr. Res. Holl. 20 en 23 Juni 1644.

doen opnemen, dat aan de Deensche tolbeambten geen betaling mocht geschieden; voor elk schip zou aanteekening worden gehouden van de verschuldigde som, onder belofte van later te verrekenen; de convooiyloot moest de koopvaarders naar de plaats van bestemming geleiden, des noods met geweld, wanneer iemand trachtte het te beletten. Met iemand werd natuurlijk bedoeld de koning van Denemarken ¹⁾.

Dit voorstel — ongetwijfeld zeer naar den zin van Spiering — kon aan Frederik Hendrik en de Staten-Generaal geenszins behagen ²⁾. Het lag niet in de bedoeling van den stadhouder zich partij te stellen tegenover Denemarken, en de meening der Generaliteit over de buitenlandsche staatkunde placht nog niet te verschillen van die van den prins. Vooral bij het maken der instructie kwam duidelijk uit, hoever de invloed van Frederik Hendrik strekte. Over alles werd zijn raad gevraagd en — wat een tweede is — gewoonlijk opgevolgd. Zijn tegenwoordigheid was zoo onmisbaar, dat H. H. M. hem, wanneer hij zich gereed maakt naar het legor te vertrekken, in bedenking geven nog eenigen tijd in den Haag te blijven, „ten regarde van eenige openstaende saecken van importantie het gemeene beste concernerende”. Dit zag op de niet afgedane punten der instructie. Toen de prins desniettemin bij zijn plan bleef, kwamen op den vooravond, ja nog op den dag zelven van zijn afreis, Gedep. van H. H. M. zijn advies inwinnen ³⁾. Ook in de legerplaats liet men hem niet met rust; zelfs vandaar wist Frederik Hendrik de marionetten in den Haag naar zijn pijpen te laten dansen.

Terwijl de vraag der tolbetaling nog hangende bleef, waren inmiddels voor elk gezantschap drie heeren aangevoerd; van die drie twee uit Holland. de Witt, Bicker en Stavenisse zouden naar Zweden, Schaep, Sonck en Andréé naar Denemarken gaan ⁴⁾. Zij hielden een bijeenkomst en

1) Secr. Res. Holl. 11 en 12 Mei 1644.

2) Res. St. Gen. 11 en 12 Mei 1644.

3) Res. St. Gen. 17, 18, 19 Mei 1644.

4) Zie Secr. Res. Holl. 24 Maart, 29 en 30 April 1644. 30 April stelt Holl. ter Genrlt. voor, dat zes Amb. naar Zw. en Den. zullen gaan, vier uit Holland. Het wordt aangehouden. (Res. St. Gen. 30 April.)

opperden eenige bedenkingen tegen hunne — nog slechts in concept bestaande — instructie. H. H. M. zonden afgevaardigden uit hun midden naar de legerplaats, om het gevoelen van den prins daarover te vernemen. De gezanten gingen mede en maakten van de gelegenheid gebruik om hem nog eens te polsen over de tolquaestie. Zijne Hoogheid verklaarde het voor dezen staat wenschelijk te oordeelen, dat de gevorderde schatting aan Denemarken betaald, maar aan Zweden, als daartoe geen recht hebbende, geweigerd werd. Doch de ambassadeurs waren hiermede buiten hun bockje gegaan en hadden advies gevraagd over een zaak, die niet in hun last was begrepen. Dit werd hun ter Generaliteit kwalijk genomen en men besloot aldaar 's prinsen

De Raadpens. Cats maakt het aan Z. H. smakelijk en herinnert, „dat wel tot 8 of 9 mael gelijken voet in de ambassade aen de voors. croonen was gehouden, jae selfs datter Exempelen waren dat de Ambass., bestaende in 3 persoonen, geheel en dal bij Hollant is bekleet geweest.” (Secr. Res. Holl. 4 en 6 Mei 1644). Met het laatste zal hij het oog gehad hebben op de ambassade van 1611, toen Jacob van Duvenvoorde, heer van Obdam, Rombout Hogerbeets en Dirk Bas, alle drie uit Holland, naar Denemarken waren afgevaardigd. (Zie Vreede: Inl. II¹ pg. 334—336). Bij de ambass. v. 1640 naar Zweden en op de conferentie te Stado in 1641 waren twee van de drie leden door Holl. aangewezen. — 11 en 12 Mei dringt Holl. er ter Genrlt. nader op aan, 12 Mei komt een gunstig adv. van S. H. in, 13 Mei besluiten de St. Gen., dat van de zes gezanten vier uit Holl. zullen zijn, een uit Zeeland en een uit Friesland. (Secr. Res. Holl. en Res. St. Gen. 11, 12, 13 Mei 1644). Holl. benoemt de H.H. van Beveren, Schaep, Bicker en Sonck; Zceland zijnen raadpens. van Stavennisse, Friesland Joachim Andréé. H. H. M. verklaren, dat deze H.H. hun aangenaam zijn. (Secr. Res. Holl. 13 Mei, Res. St. Gen. 14 Mei 1644.) van Beveren, Bicker en Stavennisse zullen naar Denem., de drie anderen naar Zweden gaan. (Res. St. Gen. 17 Mei 1644). Doch van Beveren „excuseert zich wegens de indispositie en swackheijt van sijn persoon, de hardicheyt vant climact van de voors. Noordergewesten, de maniere van doen en leven aldaer, sijn domestycque beletselen syn Employ ende ampten” enz. (Secr. Res. Holl. 25 Mei; Res. St. Gen. 24 Mei 1644). In zijne plaats benoemen de St. v. Holl., „met alle de stemmen” Jacob de Witt, die door de St. Gen. wordt geadmitteerd. (Secr. Res. Holl. 26 Mei, Res. St. Gen. 27 Mei 1644). Zie verder over de keuze der Ambassadours uit verschillende prov.: (Vreede, Inl. I pg. 33, 34, 263.) Amsterdam was steeds vertegenw. bij de gezantsch. naar Oosten en Noorwegen: ook nu weer door Schaep en Bicker. (Zie Extr. notulen v. de Amsterd. vroedschap, 22 April 1644, meegeedeeld bij Vreede: Inl. I Bijlage II.)

advies langs den officieelen weg in te winnen, d. w. z. door gecommitteerden van H. H. M.; de gezanten mochten er echter bij tegenwoordig zijn ¹⁾. Aldus geschiedde, en het volgende uitvoerig rapport werd thans ingediend: „dat S. H. van advyse is, om rupture met Dennemareken ende Sweeden te vermyden; dat men eerst aen den Con. van Dennem. moet presenteeren aenteyckeninge te laeten doen van doorgepasseerde schepen te betaelen op haer wedercomst; edoch de voors. Con. daarmede niet tevreden wesende, dat men alsdan sou betalen volgens den voet van 1641; dat men aen Sweeden de betaling, die bij retorsie of andersins ge-eischt wordt, zal excuseeren als ongehouden te syn ende hier te vooren noyt gedaen te hebben, maer zeggen dat men sich in desen aan de H.H. staten moste addresseren, laetende ondertusschen de schepen doorvaeren nae de Oostzee ende traffyqueren daer sy gewoon syn; ende indien de Sweedsche vloete soo machtich is (ende omtrent de Sondt mocht syn), dat sy daerdoor sich willen doen betalen, zullen de ambass. daervan op 't spoedichste kennis geven, ende middelerwyl de schepen ophouden, sonder in eenige feyte-lijkheyt te comen. Ende ingevalle eenige van de gepasseerde schepen in de Oostzee yet van de Sweden mochte affgenomen syn, dat de ambassadeurs H. H. M. daervan sullen adviseeren om te zien hoe men vanwegen desen staet daerover behoerlijke reparatie sal connen becomen; belangende de geequiperde vloete tot uytvoeringe van dese ambassade, of men deselve in soo extraord. getal nae de Sont sal laeten gaen, meent S. H. dat daerinne geene verandering van voorige resolutie behoort te geschieden, ende om te gemoot te comen de ombragie die de Co. van Denn. hieruyt mochte nemen, dat men een ofte twee van de beseylste schepen vooruyt conde senden ende S. M^t. in desen onderrichten en indien S. M^t. de vloete op de Lap ofte daer omtrent niet

1) Res. St. Gen. 30, 31 Mei, 1, 4, 5, 10 Juni 1644.

Seer. Res. Holl. 20 Juni 1644. „Dubia ten reguarde v. d. Instr. voor HH. Amb. gaende naer Sw. ende Denem.“ en „advys van Zijn Hoocheyt“ in Verb. Amb. Zw. 1644.

is lang gelijck
ik en en nu en ook
door aan!
al
leef ons
welkom!
aan kant!
at gebrekel aan
en kan is ook
verwelkom!
errecht
allen!

wilde lyden, dat deselve in zee aff ende aen ondertusschen konde houden" 1).

Het zou dus niet de schuld van den stadhouder zijn, wanneer de Republiek genoodzaakt werd het zwaard te trekken. Christiaan IV mocht een billijken tol heffen en kon de Nederlandsche oorlogschepen uit zijn gebied weren; wanneer Zweden geweld pleegde aan de koopvaardischepen, hadden de gezanten nader last van II. H. M. af te wachten, alvorens deze feitelijkheden te beantwoorden.

Zulk een houding was zeer correct voor een staat, die als bemiddelaar wenschte op te treden, maar de sterke convooivloot zou nu tot weinig meer dienen. Immers, alleen ter bescherming der koopvaarders waren 41 oorlogschepen onnoodig; tot hunne uitrusting was hoofdzakelijk besloten om kracht bij te zetten aan de eischen, vanwege de Republiek te stellen, om invloed uit te oefenen op den gang van zaken, door de macht der Nederlanden te toonen. De gelegenheid daartoe werd afgesneden, wanneer de koning van Denemarken de vloot niet „op de Lap ofte daer ontrent” behoefde „te lijden”. De Lap was een zandbank vóór den ingang der Sont en vermoedelijk zou Christiaan IV de Nederlandsche oorlogschepen niet zoo dicht in de buurt willen hebben.

's Prinsen voorslag verschildte heel wat van dien, door Holland gedaan; nog meer van de meening der Amsterdamsche vroedschap, „dat men den schippers in de Zondt gheen tollen zoude lacten betaalen” 2). Doch de aandrang van stad en provincie stuitte af op den onwil van den stadhouder, en de tijd was nog niet gekomen, dat hij zich behoefde te

1) Ontleend aan Secr. Res. Holl. 20 Juni 1644. Ik heb het geheel afgeschreven, omdat het een der weinige stukken is, die ons de zienswijze van Fr. H. uitvoerig doen kennen.

In Groen's Archives vindt men op de jaren 1644 en 1645 geen enkele missive, waarin de prins zich over deze zaak uitlaat. Een persoonlijk onderzoek in het Huis-archief van Z. M^t. den Koning verschafte mij de zekerheid, dat ook de nog ongedrukte stukken uit die jaren niets bevatten over de Zweedsch-Deensche aangelegenheden. Gaarne betuig ik hier mijn dank aan Generaal A. E. Mansfeldt, die mij welwillend gelegenheid verschafte tot dit onderzoek.

2) Extract Notulen Vroedschap Amsterdam v. 8 en 11 April 1644, bij Vreede, Inleid. enz. I Bijlage II.

laten dwingen. Het eenige, dat Holland vermocht, was een kleine wijziging te brengen in de instructie, vóór dat zij ter Generaliteit naar des stadhouders wenken word vastgesteld. Den 20sten en 21sten Juni kwam men in de staten-vergadering van Holland, na langdurige discussie, tot het volgende besluit: de schippers zouden in de Sont tol betalen naar den voet, in 1641 te Stade bepaald; dit geschiedde alleen „om d'entremise van desen staet aen de syde van Denemarcken niet te doen corruceren”, en deze reden moest aan Zweden uitdrukkelijk te kennen worden gegeven. Bleef Zweden desniettemin bij zijn plan om eveneens tol te heffen, en had het in of bij de Sont een zoo groote scheepsmacht, dat het Denemarken met geweld zou kunnen beletten den tol te innen, dan zou aan laatstgenoemd rijk alleen vergund worden, aantekening te houden van de verschuldigde som. Wilde het daarmede geen genoegen nemen, dan had de Nederlandsche vloot de koopvaarders door de Sont of de Belt naar de Oostzee te geleiden en verder te beschermen. Op die wijze kon de staat althans eenig voordeel trekken van de sterke uitrusting ter zee, en de gezanten behoefden geen naderen last van H. H. M. af te wachten, om den admiraal te bevelen voor de veiligheid der koopvaardijvloot zorg te dragen. Na eenig tegenstribbelen van Zeeland en Friesland werd de voorgestelde wijziging ter Generaliteit aangenomen, zoodat den 25sten Juni de „vulgaire” en de „secrete instructie” konden worden gearresteerd 1).

De inhoud der eerste komt in het kort hierop neer: Hoewel de koning van Denemarken geen bepaald antwoord had gezonden op het schrijven van H. H. M., waarin zij hunne bemiddeling hadden aangeboden, was uit den mond zijner dienaren vernomen, dat deze niet onwelkom zou zijn; daarom boden de gezanten thans hunne diensten daartoe aan. Wanneer Zijne Mat. — gelijk men verwachtte — 2) eenige

1) Res. St. Gen. 22, 23, 24, 25 Juni 1644.

Secr. Res. Holl. 21, 22, 23 Juni 1644. Zie de Instr. bij Aitz. V pg. 641—650.

2) Zoowel Gunther als Tancken hadden reeds protest aangeteekend tegen de komst der vloot, de laatste in een audientie bij de staten van Holland (Secr. Res. Holl. 19 April 1644), de eerste in een propos. aan H. H. M. dat. $\frac{26 \text{ Maart}}{5 \text{ April}}$ 1644 (portef. Denem. 1644), waarin

tegenwerping maakte wegens de groote convooivloot, moesten zij dit geleide verklaren door de kostbare lading der koopvaarders, de vele kapers enz.; wilde hij haar niet in zijne wateren dulden, dan kon zij in de buurt blijven kruisen. Zoo geklaagd werd over de uitrusting der hulpvloot door de Geer, dan hadden de gezanten te verklaren, dat Zweden hiertoe gerechtigd was door het traetaat van 1640. Wanneer de koning hun vroeg, of de Republiek ook haar eigen belang ter sprake zou brengen, dan moesten zij antwoorden, dat zulks zeer waarschijnlijk was, daar de bloei van den Nederlandschen handel afhankelijk was van de staatkundige gebeurtenissen in het Oosten en Noorden van Europa. Voor het geval, dat Denemarken de bemiddeling niet aannam, hadden de gezanten zich naar een neutrale plaats te begeven en nader last af te wachten.

De gezanten, die naar Stockholm vertrokken, moesten in herinnering brengen, dat Zweden verzuimd had vooraf kennis te geven van zijne bezwaren tegen Denemarken op het stuk van handel en scheepvaart, zoodat het verdrag van 1640 niet was nagekomen. H. H. M. wilden echter alsnog een minnelijke schikking beproeven en zonden daartoe ambassadeurs, met verzoek aan deze de bezwaren en de middelen om ze uit den weg te ruimen mede te deelen. De gezanten moesten aan de Zweedsche regeering een verklaring ontlokken, dat zij den krijg zou eindigen, zóódra te gemoet was gekomen aan de grieven, door haar en door de Republiek ingebracht wegens de belemmerde vrijheid van handel. Daarna konden zij, onder voortdurend overleg met hunne collega's in Denemarken, alle pogingen aanwenden tot herstel van den vrede.

In de secrete instructie was de tolquaestie geregeld op de reeds vermelde wijze. Deed zich het daar genoemde geval voor, dat de vloot de koopvaarders onder haar bescherming moest nemen, dan hadden de gezanten — evenals bij het afslaan der bemiddeling — Denemarken te verlaten en in een naburige plaats der last van H. H. M. af te wachten. Blevেন zij te Kopenhagen, dan moesten zij bewerken, dat

hij schreef, dat de gezanten, zoo zij met een vloot kwamen, „immers op sulcke maniere eerder (souden) commen als Faciales om den oorloch aen te condigen, als pacificatores over de ontstaene onruste.”

het verbod van handel op Zweden werd ingetrokken; gelukte dit niet, dan konden de Nederlandsche schippers — mits er meer dan twintig waren — onder convooi der vloot naar Zweedsche havens worden gebracht. Doch het voornaamste artikel was dat, waarbij aan de gezanten te Stockholm werd opgedragen, de regeering van Zweden er toe over te halen, dat zij bij de onderhandelingen ook het belang der Republiek bevorderen en tegelijk met de Nederlandsche gezanten eischen zou, dat de tollèn teruggebracht worden op den voet van het erf-tractaat van Spiers; Zweden moest beloven geen vrede te sluiten, vóórdát aan dezen wensch was voldaan. Eindelijk hadden de gezanten in beide rijken nog te verzoeken, dat de uitgegeven commissiebrievèn voor de vrijbuitèrij tijdens den duur der onderhandelingen werden ingetrokken.

De politiek, welke deze instructie ontwierp, stelde zich ten doel gebruik te maken van de ongelegenheid, in welke Denemarken was geraakt, om een aanmerkelijke verlaging der tollèn in de Sont en in Noorwegen te verkrijgen. Zij rekende daarbij op de hulp van Zweden en vertrouwde, dat deze mogendheid — aan wie de goede gezindheid der Staten-Generaal was gebleken door het toelaten van de Geers uitrusting — bereid was de Republiek mede te laten genieten de voordeelen, door hare wapenen behaald. Zoo dit opzet gelukte, zouden de Nederlanders een lang gekoesterden wensch vervuld zien, zonder dat de vloot een enkel schot behoefde te lossen.

Inmiddels was men gereed gekomen met de uitrusting dier vloot. Uit de voorgestelde personen had Zijne Hoogheid tot admiraal verkozen den vice-admiraal Witte Kornelisz. de With, tot vice-admiraal den commandeur Claes Ham, tot schout-bij-nacht den kapitein Claes Waterdrinker ¹⁾. Het Vlie was

1) Het Admir. Coll. te Amsterdam had voorgesteld: Sybrant Barentsz. Waterdrinker tot admiraal, Anthonis van Zalingen tot vice-admiraal en Ancke Balek tot schout-bij-Nacht. Burgem. en Regeer. van Amsterdam brachten: Carel Hartsing, Pieter Direxs, Jan Jansz. van Hoorn, Jacob Saal en Capu. Jan van Gaalen in aanmerking, om uit hen de hoofdofficieren te kiezen en bevalen den vice-admiraal Jan Evertsz. aan, als admiraal. (Res St. Gen. 9 Juni 1644). Holland droeg voor: de With, Ham en Waterdrinker (Secr. Res. Holl. 21, 22 Juni: Res. St. Gen. 22 Juni). Uit deze aanbevelingslijst koos Frederik Hendrik de drie door

de verzamelplaats voor oorlogschepen en koopvaarders, welke laatste reeds met ongeduld den zeildag verbeidden. De Witt, Schaep, Bicker en Stavenisse kwamen te Amsterdam samen en hadden daar nog een onderhoud met den Deenschen resident Tancken en met Louis de Geer, die een laatste poging zullen hebben aangewend om de gezanten voor hunne zaak te winnen. Ook werden zij aangezocht den hier vertoevenden zoon van den Zweedschen admiraal Flemmingh onder hun bescherming mede te nemen, maar sloegen het wijselijk af. Wanneer de Denen hem ontdekten, zou hij in gevaar, zij zelve in moeielijkheden geraken ¹⁾. Op den avond van den 3^{den} Juli gingen zij, benevens de edellieden, predikanten, secretarissen en dienaren van het gezantschap, scheep naar het Vlie, waar zij den volgenden dag aankwamen en met groot gejuich werden verwelkomd ²⁾. Hunne collega's Sonck en Andréé waren daar reeds aanwezig, eveneens verschillende afgevaardigden der admiraliteits-collegiën van Amsterdam en uit het Noorder-Kwartier, alsmede leden der directie van het extraord. convooi op Oosten en Noorwegen. Deze wilden tegenwoordig zijn bij het vertrek der vloot, welke uitrusting aan hun zorgen was toevertrouwd, en verzuimden tegelijk niet, den gezanten nog eenige particuliere belangen op het hart te drukken ³⁾. Aan alle koopvaardij-schepen

Holland voorgestelde officieren (Res. St. Gen. 28 Juni). „Gedurende syn Employ als admiraal over de meergen. vloote, sal (de Witte) blijven behouden syn vice-admiraelschap van Hollant.” (Res. St. Gen. 30 Juni). Hij kreeg een gewone en een secrete instructie mede: de laatste werd hem in H. H. M. vergadering gesloten ter hand gesteld; hij mocht die niet openen, vóór hem zulks gelast werd door de ambassadeurs in Denemarken. (Res. St. Gen. 4, 6, 28, 30 Juni 1644). Zij was ontleend aan de seer. instr. voor de ambass. en zal dus geloopen hebben over het geval, dat de vloot de koopy. moest convoyeeren naar de Oostzee tegen den zin van Denemarken. Beide instr. zijn niet te vinden, noch in het gewoon, noch in het seer. instructieboek, op het Rijksarchief aanwezig. Waarschijnlijk waren ze ook ingelascht in de Withs Journaal van zijn tocht naar de Sont in 1644; maar ook dat is verloren gegaan; het ontbreekt althans op het Rijksarchief. Dat het aan H. H. M. ingeleverd is, blijkt uit Res. St. Gen. 26 Sept. 1644.

1) Zie Verb. Zw. in den beginne.

2) Verb. Den. en verb. Zw. op 3 en 4 Juli 1644.

3) Verb. Denem. o. a. miss. v. Amb. Den. aan H. H. M. dat. 6 Juli 1644.

werd bekend gemaakt, dat zij niet mochten zee kiezen, noch later van het convooi afsteken, voordat de admiraal het seinschot had gelost. Dit verbod was noodzakelijk, om te voorkomen, dat haastige schippers de reis op eigen risico aanvaardden. Het voorbeeld daartoe was reeds gegeven door negen Zeeuwsche vaartuigen, die zich met de groote vloot hadden moeten vereenigen, maar zonder geleide door waren gezeild ¹⁾.

Nog werden twee van de best bezeilde fregatten vooruitgezonden naar Helsencur met missiven voor den resident van Cracauw, waarin de gezanten hem gelastten, aan de Deensche regeering mede te deelen, dat zij onder weg waren, vergezeld van een vloot, ter bescherming der talrijke en kostbare koopvaarders. Hij moest dadelijk antwoorden, hoe men deze tijding had opgenomen en bericht sturen over het krijgswezen te land en te water, vooral over de sterkte derscheepsmacht van beide kronen en de plaats, waar deze zich ophield ²⁾.

Op Vlieland bevond zich ook de admiraal Maarten Thijssen, die een tweede uitrusting, ten behoeve van Zweden, gereed maakte. Reeds lagen eenige zijner schepen zeilklaar, en men vertelde, dat hij tegelijk met de groote vloot wilde uitloopen. Terecht begrepen de gezanten, dat Denemarken zich hierover op nieuw zou ergeren en zij vonden het onnoodig de pil te vergrooten, welke men dit rijk reeds te slikken had gegeven. Toen één hunner naar Thijssen ging, om hem zijn plan uit het hoofd te praten, verklaarde deze echter, dat het gerucht valsch was: zoo hij er al aan gedacht had, zou hij gaarne aan de bedenkingen der gezanten gehoor geven ³⁾.

1) Zie verb. Den. en verb. Zw. op 4 en 5 Juli. Capu. Adriaen Janssen den Gloeyenden Oven had de negen schepen van Vlissingen naar het Vlie geconvoyeerd; tegen zijn zin, zoo meldde hij, waren zij vooruitge-loopen. De ambass. vonden goed hem onder de vlag te houden, zoodat de vloot met één schip versterkt werd.

2) Verb. Den. 5 Juli 1644. Deze kennisgeving van de komst onzer vloot geschiedde op advies van Z. H. Zie boven pg. 68.

3) Zie Verb. Zw.

Thijssen ging eerst in het laatst van Juli onder zeil met 22 schepen. Bij hem zal zich de zoon v. d. rijkskanselier Oxenstjerna bevonden hebben, die den gezanten gelukkige reis kwam wenschen. (Verb. Zw.)

De ambassadeurs naar Denemarken gingen aan boord van den schout-bij-nacht Waterdrinker, die naar Zweden aan boord van kapitein van Zalingen 1). Den 7^{den} Juli, 's morgens vroeg lichtten alle schippers het anker: het duurde tot aan den middag, vóór de geheele vloot — ruim 700 koopvaarders en 40 oorlogschepen — buiten gaats was gekomen 2). Toen men een paar dagen reis had, staken de naar Bergen en Drontheim bestemde vaartuigen, met twee convooiers, van het gros af; weldra ook de andere „Noorts-vaerders” onder geleide van 6 of 7 oorlogsbodems. Op de hoogte van Schagen liepen de wegen der gezanten uiteen: die naar Zweden vingen met twee schepen de reis naar Gothenburg aan; de overige zetten hunnen tocht naar de Sont voort. Zij konden elkaar geen afscheidsbezoek brengen, „overmits de zee te groff ginck”, maar losten „vyff canonschooten tot bon voeyage” 3)

1) Verb. Den. 6 Juli.

2) Verb. Den. „7 July 't seyl gegaen met ontrent 700 a 800 schepen nae gissinge, daer onder 43 oorlschp.”

Verb. v. d. H.: „met ontrent seven hondert coopvschp. en 43 oorlschp.”

Verb. Zw. noemt geen getal. Ten onrechte spreekt de Jonge: Zee-
wezen 2^e druk I pg. 384 van 42 oorlschp. en 900 koopvaarders.

Met de sterkte onzer oorlogsvloot was het aldus gesteld: zij bestond uit 41 schepen. (Res. St. Gen. 30 April). Daarvan waren 2 fregatten uitgezonden naar Helsingør; admiraal de With was met zijn eigen schip uit het Goereësche gat gekomen: hij mocht dat behouden, maar moest een ander schip in de plaats daarvan naar de kust van Vlaanderen sturen, onder de vlag van Tromp. (Res. St. Gen. 30 Juni). Na het vertrek der fregatten waren er dus 39, na de komst v. de With 'schip 40: hierbij kwam nog de Zeeuwse convooier (zie pg. 74 noot 1): dus 41. Met deze 41 schepen koos de With zee, doch zond één daarvan later terug naar de kust v. Vlaanderen (zie verb. Den.); met 40 schepen ging hij dus verder. Wanneer de verb. nu 43 schepen vermelden, is dit zoo te verklaren, dat het naar Vlaanderen teruggezonden schip toen nog bij de vloot was, en dat zij ook de 2 vooruitgezilde fregatten mede rekenen.

Van deze 40 gingen 2 schepen mee als conv. van de „Drontende Bergevaarders” (verb. v. d. H. 10 Juni); 6 tot convooi v. de „noortsvaarders” (verb. Denem. en v. d. H. hebben 6, alleen verb. Zw. 7); de ambass. naar Zweden vertrokken met 2 schepen; blijven dus 30 over, waarmee de With de reis voortzette. Later kwamen de 2 fregatten zich er weer bijvoegen: dus 32 schepen was onze vloot sterk, toen zij onder de Lap lag.

3) Verb. v. d. H. en verb. Zw. op 12 Juni 1644.

12
 Nog een enkel woord over de stemming, welke in Denemarken ten opzichte der Nederlanders bestond. In het begin van 1644 had men daar moeten afwachten, aan welke zijde de Vereenigde Provinciën zich zouden scharen. Het in 1640 tusschen Zweden en de Republiek gesloten tractaat was, zelfs in bijzonderheden, den Deenschen staatslieden niet onbekend gebleven ¹⁾. Evenmin kon het hunne aandacht ontgaan, dat de veelvuldige geschillen over den Sonttol niet bevorderlijk waren geweest aan de goede verstandhouding tusschen Denen en Nederlanders. Er bestond dus weinig reden om op de sympathie der laatsten te rekenen.

1
 Het gebeurt vaak, dat zij, die in nood verkeereren, een hoogen wissel trekken op de edelmoedigheid hunner medemenschen en meer vergevingsgezindheid verwachten, dan zij zelve ooit getoond hebben of later aan den dag zullen leggen. Zoo ook de Deensche regeering. Zij achtte de Nederlandsche staatkunde ontbloot van de neiging om uit de schade van anderen eigen voordeel te zoeken: een vleierende onderstelling, die bij sommige menschen wel eens uitwerkt, dat zij zich beter voordoen, dan zij zijn. Ook kende de openbare meening in Denemarken aan de Staten-Generaal een vòrzienden politieken blik toe. H. H. M. — dus redeneerde men — moesten en zouden begrijpen, hoe gevaarlijk het in de toekomst was, wanneer Zwedens macht boven mate werd uitgebreid en de heerschappij over de Oostzee aan deze kroon ten deel viel ²⁾.

1) Gunther wist immers aan H. H. M. te vertellen, in welk opzicht Zweden zich niet aan 't verdrag had gehouden. Zie boven pg. 47.

2) „Elckeen wenscht nu hier hulpe en assistentie te moogen crygen van de Ver. Prov., ofte ten minsten neutrael te blijven ende de Sweeden niet te assisteeren”. (Miss. v. v. Cracauw aan H. H. M. dat. 8 Maart 1644).

„Elckeen roept hier nu soo U. H. M. geen assistentie doen, soo neemen de Sweeden dit rijke wech daerop U. H. M. wel gelieve te letten. Vox populi, vox Dei”. (Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 16 Maart 1644).

De uitrusting van de Geer is geschied — dus schrijft van Cracauw in zijn miss. aan H. H. M. v. 17 April 1644 — „teegen de opinie en expectatio, die men hier hadde dat U. H. M. niet geerne souden sien dat dit Rycke 't eenemael soude werden geruyneert ende bedurven ende gebracht worden onder subiectie van een ander natie”.

Bovendien vertrouwde Christiaan IV niet weinig op de vriendschap van Frederik Hendrik; hij kende den grooten invloed van den stadhouder en wist, welke redenen deze kon hebben om Denemarken niet in den steek te laten ¹⁾. In dien waan werd hij aanvankelijk versterkt, toen hem uit de Republiek toevoer van krijgsbehoefden gewerd. Daarom keerde hij, den uitslag van Gunthers zending afwachtende, voorloopig den vriendelijken kant van zijn gelaat naar de Nederlanders toe. Dit kwam den Nederlandschen handel ten goede. In het jaar 1643 had de resident van Cracauw geruimen tijd met verlof in Holland doorgebracht; bij zijn vertrek naar Denemarken was hem een instructie medegegeven, welke verschillende bezwaren bevatte, die hij, namens de Staten-Generaal; aan de Deensche regering had voor te dragen ²⁾. Tot het volvoeren van dien last had hij geen gunstiger oogenblik kunnen kiezen dan de Januari-maand van 1644, toen de beslissing nog niet was gevallen over het aandeel, door de Republiek te nemen in den uitgebroken krijg. Op de lijst der bezwaren kwamen o. a. voor: de heffing van een nieuwen tol voor den aanleg der haven te Helseleur en de meting der schepen in Noorwegen ³⁾. In beide zaken kregen de Nederlanders hun zin. Het havengeld zou niet langer geheven, de inhoud der schepen „met een brandt-toecken op een bequacme plaetse op yeder schip” worden gemerkt. 's Konings „amptluyden” hadden den schippers daarvan een bewijs-cedel af te geven en zelf een register der gemeten schepen te houden, om bedrog te weren. Ook op andere betwiste punten nam

1) De Deensche geschiedschrijvers geven hoog daarvan op, b. v. Garde: *Den Dansk-norske Seemagts Historie 1535—1700*, pg. 183: Christiaan IV havde imidlertid en oprigtig Ven i Prindsen af Oranien.” (Christiaan IV had ondertusschen een waren vriend in den Prins van Oranje). Iets dergelijks bij Slange: *Den stormaegtigste Konges Christian den Fierdes Historie*, dl. II fol. 1205 en 1316; fol. 1226 en 1227 zegt hij, dat Denemarken uit de Nederl. geen enkel schip, matroos of wat ook bekwam, „uden hvad Printzen af Oranien lod komme til Glykstad”. (buiten hetgeen de Prins van Oranje naar Glückstadt liet komen).

2) Zie deze instructie in *Instructieboek 1640—1649* fol 57; ook in portef. Den. 1643. Ook moest van Cracauw hierbij de bemiddeling inroepen van den aartsbisschop van Bremen; deze beloofde de zaak bij zijn vader aan te bevelen „met soonelicke veneratie ende respect”.

3) Zie boven pg. 33.

Christiaan IV een gunstige resolutie. Wanneer Nederlandsche kooplieden, uit vrees voor de Duinkerkers, hunne goederen in vreemde, doch neutrale schepen laadden, b.v. in schepen, die te Dantzig, Koningsbergen of Riga te huis behoorden, zouden zij in de Sont niet meer tol behoeven te betalen dan van dezelfde lading in Nederlandsche schepen. Verder beloofde de koning alle onnoodige visitatiën te verbieden; met die van den „generalen-besoecker” konden de schippers volstaan. Tegen de knevelarijen der Deensche tolbeambten zou worden gewaakt en scherp toegezien, dat zij niet te veel rekenden voor schrijffloon of andere onkosten en bij het visiteeren de waren niet beschadigden. Des Konings „amptlyuden” op Kroonenburg en in Noorwegen werd dit alles uitdrukkelijk aanbevolen ¹⁾.

Ook in een andere, niet minder belangrijke aangelegenheid toonde de koning van Denemarken zich inschikkelijk. Na het uitbreken van den krijg had hij de vaart op Zweden, Finland, Pommeren, Mecklenburg en alle plaatsen, waar Zweedsch garnizoen lag, verboden; doch Riga, Reval en Narva — hoewel, „onder subiectie van de Croon ende Regieringe van Sweeden” — werden met name daarvan uitgezonderd. Op deze havens en op alle neutrale, zooals Dantzig, Koningsbergen, Memel, de steden van Koerland, Lubeck, zou de vaart voor Nederlanders open blijven, mits zij aan de drie Zweedsche steden geen contrebände en levensmiddelen toevoerden. De hierop betrekking hebbende resolutie van Zijne Mat. verzuimde niet er de aandacht op te vestigen, dat „den vrijen handel ende zeevaerdt naer Ryga, Reeval en Nerva” — „als waerheene de meesten handel wort gedreven” — was toegelaten om „de Ingeseetenen der Vereenichde Provinciën daermeede te gratificeeren”, en dat Denemarken de Republiek dus geen loon naar werken gaf, maar vrijzinniger handelde dan zij, die o. a. de haven van Duinkerken steeds gesloten hield ²⁾.

Ten slotte was deze goede gezindheid nog merkbaar bij

1) Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 23 Jan., 14 Febr., 16 en 26 Maart, 9 April en 4 Juni 1644. Bij de laatste miss. zijn gevoegd de aanschrijvingen van Christiaan IV, hier achter onder de Bijlagen opgenomen.

2) Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 23 Jan., 8 en 26 Maart, 9 April 1644. Bij de laatste miss. is gevoegd de resol. v. Chr. IV over deze zaak, dat. 14/24 Maart 1644.

het beslechten der talrijke aanhangige geschillen over in beslag genomen koopvaarders. Verschillende vaartuigen waren, met de lading, prijs verklaard: sommige, omdat de schippers uit Zweedsche havens kwamen, of verdacht werden goederen in te hebben, die aan Zweedsche kooplieden toebehoorden; andere, omdat er verboden waar aan boord was, zonder dat daarvan aangifte was gedaan; weer andere, die in Denemarken gerst hadden geladen, nog vóórdát het verbod van uitvoer van levensmiddelen daar was afgekondigd, maar die desniettemin bij het uitzeilen werden bemoeielijkt. Alle werden op voorspraak van den resident van Cracauw, na korter of langer tijd „vrijgekent” ¹⁾.

Spoedig liet men dezen welwillenden toon echter varen, om „volghens styl van het Deensehe hof”, hooge woorden en dreigementen te gebruiken. En daartoe was eenige aanleiding. Eerst kwam het bericht van de Geers uitrusting in Holland; daarna de tijding, dat de ambassade vergezeld zou zijn van een aanzienlijke vloot; ten slotte het telkens hernieuwde verbod om naar Oosten of Noorwegen uit te loopen ²⁾.

Het werd duidelijk, dat de Staten-Generaal, zonder zich bij Zweden aan te sluiten, partij wilden trekken van den onspoed, die het rijk Denemarken had getroffen. Nu de Republiek aldus de verwachtingen der Denen bedroog, wierpen deze het mom der vriendelijkheid af. Vooral het „gemeene volk, die de Nederlandse schippers qualiek” toespraken en dreigden, waren „door den banck nu quaeder Hollandts als Sweedtsch” ³⁾. De aan Zweden toegestane uitrusting zette kwaad bloed; de convooivloot wekte argwaan: waartoe was zulk een groot getal van oorlogschepen noodig, zoo de Republiek geen

1) Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 9, 13, 23 Jan., 14 Febr. en 26 Maart 1644. De resident verzuimt niet de aandacht van H. H. M. te vestigen op zijn „goeden ijver”, „diligentia”, „goede officiën” enz. en schrijft aan 't slot der laatste miss.: „Ick hebbe hier sooveel ten dienste der Landen te verriichten dat ik geen ruste can hebben”.

2) „Hier is een Gallioot in 6 daegen van Amsterdam hier gecoomen, affgesonden door Gabriel Marcellis coopman aldaer met brieven aan syne Hoochgede Mat”, vermeldende de Geers uitrusting. (miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 9 April 1644). Verder de miss. dat. 17 April 1644.

3) Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 7 Mei en 25 Juni 1644.

vijandelijke plannen had? De bemiddeling wilde men aannemen, maar de komst der vloot, desnoods met geweld, beletten. Niet het minst was de regeering van Denemarken verstoord over het uitblijven der koopvaardij-schepen: zoolang de vaart der Nederlanders geschorst was, brachten de tollers in de Sont en in Noorwegen bijna niets op. De koning, aldus van het belangrijkste deel zijner inkomsten verstoken, verkeerde in de grootste verlegenheid: Jutland en Schonen waren in de macht van den vijand en werden door dezen geplunderd; Noorwegen, Falster en Laaland hadden genoeg te doen om hun eigen verdediging te bekostigen; alleen Seeland en Funen konden iets opbrengen, maar niet toereikend voor de behoefte ¹⁾.

De Nederlandsche resident te Helsencur moest heel wat aanhooren. „Hooge ministers” berichtten hem, dat Zijne Ma^{t.}, nu hij door alle vorsten en republieken werd verlaten, hulp zou moeten vragen aan den koning van Spanje, „jae aen den turek selfs” en hun zou toestaan op de Oostzee te rooven en vrijbuiten, al zou het onderste boven worden gekeerd en de geheele handel en scheepvaart te gronde gaan ²⁾. Gelukkig waren de daden van Christiaan IV minder fel dan zijne dreigementen. In zijn trotsch hart mocht hij toornen — zoolang de Republiek niet tot feitelijkheden kwam, wilde hij haar niet tarten. De Nederlandsche schippers ³⁾ werden door het grauw uitgejouwd; maar de tolbeambten in de Sont bejegenden hen op last des konings goed. Ook liet Christiaan IV geen volk uit de schepen lichten en voor zijn dienst pressen ⁴⁾.

1) Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 17 April, 7, 21, 28 Mei, 12 Juni, 3 Juli 1644.

2) Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 12 Juni 1644.

3) Er kwamen geen schippers uit de Nederlanden, maar dit waren de gezagvoerders van de schepen, die „winterlaech” hadden gelogen en naar het vaderland terugkeerden.

4) Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 7 en 28 Mei, 18 en 25 Juni 1644.

HOOFDSTUK III.

Torstensohn trekt op uit Holstein en verovert Jutland. — Horn valt in Schonen. — Krachtige maatregelen van Christiaan IV tot tegenweer. — De landing op de eilanden wordt belet. — De keizerlijke veldheer Gallas stelt zich in beweging naar Holstein en noodzaakt Torstensohn om Jutland te ontruimen. — Christiaan IV met de vloot vóór Gothenburg. — Maarten Thijssen in het Listerdiep. — Hij moet naar het Vlie terugkeeren. — De Zweedsche vloot verschijnt in de Oostzee. — Slag bij Femern. — Wrangel ontsnapt uit Kieler-fjord. — Maarten Thijssen vaart door de Sont. — Christiaan IV trekt aan 't hoofd van een leger naar Schonen. — Er wordt geen slag geleverd. — De Deensche vloot bij Femern vernietigd. — De Zweden trachten niet — zooals de Denen vreesden — te landen. — Overzicht van de krijgsgeschiedtenissen van het jaar 1644.

Het bericht van Torstensohns inval klonk den ontstelden Denen in de ooren als een donderslag uit onbewolkten hemel. Van alle kanten, uit Holstein, Jutland en Schonen, kwamen zij een toevlucht zoeken binnen de hoofdstad, en te Kopenhagen zelf begonnen de burgers hunne koffers te pakken. Het scheen, of men den vijand elk oogenblik voor de poorten verwachtte ¹⁾.

Bij deze algemeene ontsteltenis verloor koning Christiaan het hoofd niet, maar beraamde zoo spoedig mogelijk maatregelen om het dreigend gevaar af te wenden. Op de passage te land en te water werd overal scherp toegezien;

¹⁾ Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 4, 9, 13 Jan. 1644.

niemand mocht zonder pas verder trekken; de burgerijen kregen een aanschrijving om goede wacht te houden. Zijne Ma^t. liet al zijn krijgsvolk over de Grootte Belt zetten en opmarcheeren naar de Kleine Belt, om Middelvaart en andere plaatsen, waar de Zweden zouden kunnen landen, te bezetten ¹⁾. Hoewel de vijand zich nog niet aan de grenzen van Schonen — destijds een Deensche provincie aan de overzijde van de Sont — had vertoond, werden ook dáár troepen op de been gebracht en de vestingen in staat van tegenweer gesteld. Hetzelfde geschiedde in Noorwegen. Overal werd de werfstrom geroerd met grooten toeloop van volk: in Jutland kreeg men 14000 man bijeen, onder commando van den rijksmaarschalk Andries Bilde, in Schonen 8000, behalve de garnizoenen. Met de uitrusting der vloot werd een begin gemaakt in de havens van Noorwegen en te Kopenhagen, terwijl in laatstgenoemde stad krachtig werd voortgearbeid aan de vestingwerken ²⁾.

Deze doortastende maatregelen misten hunne uitwerking niet. De burgers vatten weer moed, het vluchten hield op, — vooral sinds het den edelen in Jutland verboden werd, op poene dat huis en goederen verbrand zouden worden ³⁾. Daarbij kwam, dat Torstensohn zich voorloopig stil hield. Hij had overal in Holstein bekend laten maken, dat hij alleen was gekomen om geschikte winterkwartieren te zoeken; en nu hij daar bleef, zonder het eigenlijke Denemarken aan te vallen, raakte men de kluts kwijt en verkeerde in onzekerheid, of het wel tot een krijg zou komen. De Deensche rijksmaarschalk schreef zelfs aan Torstensohn om nadere inlichtingen ⁴⁾.

Niet lang hield deze ongewisheid aan. Na zich meester te hebben gemaakt van de sterke en belangrijke vesting Christianspris, nabij Kiel, zette de Zweedsche veldheer den hem voorgeschreven tocht voort ⁵⁾. Met 4000 ruiters, 4000

1) Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 4 Jan. 1644.

2) Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 9, 13 Jan. 1644.

3) Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 23 Jan. 1644.

4) Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 9 en 23 Jan. 1644.

5) Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 23 Jan. 1644.

dragonders en eenig voetvolk trok hij, langs een togevroren pas, Jutland binnen, versloeg de Deensche ruitery bij Kolding, veroverde de schans van Middelveert en noodzaakte de Deensche troepen — voor zoover ze niet werden gevangen genomen —, om met booten en schuiten een goed heenkomen te zoeken naar de overzijde van de Kleine Belt, op Funen. Zoo viel geheel Jutland in handen der Zweden, want de weg over het ijs voerde hen ook, ondanks den dapperen tegenstand der boeren, naar het uiterste Noorden naar Wensussel. Overal hieven zij een zware brandschatting en pleegden veel moedwil, vooral tegenover vrouwen. In de dagen van Gustaaf Adolf had het Zweedsche leger zich door — zij het ook kunstmatig gekweekte — kuischheid gunstig onderscheiden van de benden der Duitsche landsknechten, waar de ontucht gereglementeerd was. Na den dood van den grooten koning was ook bij de Zweden de moedwil uit de banden der krijgstucht gesprongen, en het gerucht hunner euvel daden klonk thans zoo luide, dat bij hunne nadering de Nederlandsche resident te Helsingør een bezorgden blik sloeg op zijne dochters en aan de Staten-Generaal verzocht hem een oorlogschip te zenden tot convooi, niet alleen voor de Nederlandsche koopvaarders, maar ook voor de eerbaarheid zijner kinderen ¹⁾.

Tegelijkertijd trok Horn, met een leger van 9000 ruiters en voetknechten, Schonen binnen ²⁾. Hij vond tegenover

1) Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 14 Febr. en 16 Maart 1644. Geijer III pg. 72 noot 1, pg. 108 noot 2 en pg. 344.

2) In de miss. v. van Cracauw dat. 16 Maart wordt de inhoud medegedeeld van een, door de Denen, onderschepten brief van Torstensohn, waarin deze er over klaagt, dat de inval in Schonen niet vroeger en met meer macht was geschied. Hij meent, dat de verovering van Seeland, bij een gelijktijdigen aanval van twee zijden, niet had kunnen uitblijven. Het schijnt echter, dat Torstensohn te vroeg in Holstein is gevallen. Blijkens de volgende plaats uit de miss. van Schrassert, den Nederl. resident te Hamburg, aan H. H. M. dat. 20/30 Jan. 1644 (in Lias Deutschland 1644): „Gelyck men alhier en in andere gewesten nyet weynich gealtoreert was, over die geswinde marche en den onverwachten inval in dese Holsteinsche quartieren; also is men in Sweden nyet weynich verwondert geweest, hoe dat den Gurl. Veltmarchal, het cyffer ongetweeffelt nyet wel hebbende verstaen, by nae een maent voor den gepraefgeerden tijdt in Holstein met zyne byhebbende hooftannee heeft connen ageren”.

zich een vrij sterke legermacht onder Frederik Rantzau, maar had dit groote voordeel, dat zijne soldaten voor 't meerendeel de leerschool van den Duitschen krijg hadden doorloopen, terwijl de Deensche troepen waren samengesteld uit boeren en pas geworven volk, nog niet gewend aan den reuk van 't kruit.

Langs de vestingen en versterkte grensplaatsen voorbijtrekkende, kwam hij voor Helsingburg en nam het in: zoo werden de Zweden meester van den eenen wachter van de Sont en konden ook van die zijde Denemarkens hoofdstad bedreigen ¹⁾.

Op deze schrikwekkende krijgsmaren becroop de nauwelijks verdreven angst op nieuw het hart der burgers, en velen zochten hun heil in de vlucht, tot zelfs naar Dantzig. Doch zij, die bleven en vertrouwen stelden in het beleid van den ouden koning, vonden zich niet bedrogen. Het plan van den aanval — ook door een minder geoefend oog dan het zijne te ontdekken — was duidelijk: uit Jutland en Schonen zou de vijand oversteken naar Funen en Seeland. Het kwam er thans op aan partij te trekken van de ligging dezer eilanden, moeielijk te genaken, nu, door het invallen van den dooi, de tocht over het ijs — zoo menigmaal Denemarken ten verderve — onmogelijk was. Zelf ging Christiaan IV naar Funen en nam de noodige maatregelen, ten einde den gevreesden overtocht te verhinderen: het stadje Middelveert werd zoo spoedig mogelijk versterkt, en toen Torstensohn een poging waagde om Middelveert-Sont (d. i. de Kleine Belt) over te steken, werd hem dit door Deensche oorlogschepen belet. De grootste waakzaamheid werd voortdurend in acht genomen; des nachts roeiden bootjes langs de Jutsche kusten om een mogelijken aanslag te verijdelen. Doch ook uit Schonen dreigde een overval; daarom werden Helseneur en het kasteel Kroonenburg van sterk garnizoen voorzien en vatten vier oorlogsbodem post in de Sont. Langs de kust van Seeland werd een cordon van wachtposten getrokken, door boeren en soldaten bezet. Om de kwart mijl vond men er een. In de steden, te Helseneur en te Kopenhagen, werden de burgers geprest tot de wacht, ook in de buitenwerken. Al had Horn genoeg

1) Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 14 Febr. en 8 Maart 1644.

transportschepen gehad — hetgeen niet het geval was — , hij zou zich tweemaal bedacht hebben alvorens een landing te wagen ¹⁾.

Aldus was het grootste gevaar geweken. Torstensohn mocht steeds booten en schuiten verzamelen om in Funen, of, buitenom zeilende, in Seeland te vallen, de scherpe wacht der Denen belette de uitvoering van dit plan. Horn moest zich tevreden stellen met het afstroopen van het platteland en het innemen van het stadje Landskroon, later ook van het daarbij behorende kasteel: de Sont kon hij niet oversteken. Met te meer eerbied voor het beleid van Christiaan IV wordt men vervuld, als men bedenkt, dat hij geheel en al onvoorberoid den krijg moest beginnen. Hij had gebrek aan alles: aan geld, levensmiddelen, manschappen, wapenen en ammunitie. Om het eerste te krijgen ledigde hij de beurzen zijner onderdanen; de uitvoer van levensmiddelen werd streng verboden en een Nederlandsch schip, dat met een lading rogge uit de Oostzee kwam, moest lossen. Weldra zond de koning dertig schepen naar Dantzig en verschafte zich een voldoende voorraad van granen. Soldaten en krijgsbenoodigheden werden bijeengebracht uit de Nederlanden en uit Polen; ook de Nederlandsche schepen, die „winterlaech” hadden gelegen in Dantzig en Koningsbergen, voerden later een groote hoeveelheid kruit en wapenen aan ²⁾.

Zoo had Christiaan IV den eersten slag weten af te wenden en het hart van het rijk beschermd; maar de toestand bleef zorgwekkend, nu bijna twee derde van het land door den vijand was bezet ³⁾. Spanje en de keizer zagen de rassche vorderingen der Zweedsche wapenen met leede oogen. Door den tegenstand der rijksraden van Denemarken kwam het niet tot een nauwe alliantie met de Habsburgers; maar toch bood Ferdinand III hulp, en zijn veldheer Gallas,

1) Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 14 Febr., 8 en 16 Maart, 25 Juni 1644.

2) Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 23 Jan., 14 Febr., 8, 16 en 26 Maart, 9, 17 en 23 April, 7 Mei, 3 Juli 1644. Bij de verdediging van het slot van Landskroon hadden de Denen twee dagen lang met steenen geschoten, daar zij gebrek aan kogels hadden.

3) Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 8 Maart 1644.

door een Deensch legerkorps versterkt, rukte Holstein binnen en dreigde Torstensohn den pas af te snijden ¹⁾.

Voor den laatstgenoemde kwam deze nieuwe vijand niet onverwacht, al had hij misschien gehoopt de verovering van Denemarken voltooid te hebben, al eer de keizer hem liet achtervolgen. Reeds in April was hij begonnen met de werving voor zes regimenten te paard en zes te voet, om daaruit een legerafdeeling te vormen, die hij naar Duitschland kon zenden, en daar hij goed betaalde, kwam er veel toeloop. Waarschijnlijk was het zijn plan met dit legerkorps een oog op den keizer te houden, zooals zijn instructie hem voorschreef ²⁾. Nu hij het bericht kreeg van Gallas' nadering, trok hij zijne troepen samen, ontruimde Jutland en marcheerde met de hoofdmacht naar Holstein, en wel naar Oldesloo, tusschen Hamburg en Lubeck. In Hadersleben, Kolding en Christianspris liet hij bezetting achter, versterkte de stad Rensburg, waarlangs „een voornaeme pas” liep en droeg het commando over Jutland en Holstein aan den overste Hellmuth Wrangel op. Tevergeefs bood hij Gallas den slag aan: deze hield zich bij zijn oude taktiek om zich in sterke legerplaatsen op te sluiten en een treffen te vermijden ³⁾.

Door dit optreden van Ferdinand III verviel het plan der landing op de Deensche eilanden, tot grooten spijt niet alleen van Karel Gustaaf Wrangel, aan wien de uitvoering zou worden toevertrouwd, maar ook van de Zweedsche regeering ⁴⁾. Zelfs werden de rollen verwisseld en trad de aangevallene als aanvaller op. In de eerste helft van Mei trok Andries Bilde partij van de sloffe wacht der Zweden en stak twee-

1) Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 15 Febr., 26 Maart, 7 en 15 Mei 1644.

De resident te Hamburg, Schrassert, verzekerde H. H. M. in versch. miss. o.a. in die van 17/27 Juli 1644, dat Christiaan IV de hulp van Gallas slechts noode aanvaardde. (Lias Deutschland 1644.)

2) Geijer III pg. 346.

3) Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 9 April, 7 en 15 Mei 1644. Geijer III pg. 348 en 349.

4) Deze Karel Gustaaf Wrangel, die generaal-majoor was in den Duitschen krijg, moet niet worden verward met den bovengenoemden overste Hellmuth Wrangel.

malen van Funen naar Jutland over. Den 11^{den} Mei kwam hij met 900 man, in bootjes, naar het stadje Kolding, overviel de vier Zweedsche regimenten, die daar lagen, doodde 200 vijanden, nam er 65 gevangen en veroverde vijf vaandels en alle bagage. De overgebleven Zweden reddden zich op het slot. Zelf verloor hij maar twee man en had één gewonde. Vóór zijn terugkeer -- hij was maar drie uur in Kolding geweest -- liet hij nog alle paarden afmaken en de booten, pramen en vaartuigen, die Torstensohn voor den overtocht had bijeengebracht, verbranden of vernielen. Drie dagen later herhaalde hij, met niet minder geluk, dezen stouten tocht, overrompelde de schans, die tegenover Middelveert aan de Jutsche zijde lag, nam de bezetting, voor zoover ze niet sneuvelde, gevangen, veroverde vier stukken en slechte het werk. In het laatst van Juni deed het garnizoen van Middelveert weer een dergelijken overval, terwijl de bezettingen van Glückstadt en Krempe in Holstein schade aan de Zweden toebrechten.

Dit nadeel werd eenigszins opgewogen door het veroveren van Laholm en Halmsted in Schonen, waar Horn meester van het veld was en verschillende plaatsen op contributie stelde ¹⁾.

Doch dit alles is van weinig beteekenis. Niet te land werd de beslissende slag geslagen; ter zee wilde koning Christiaan zijn hoogste troef uitspelen. Hij rekende er niet op, dat Oxenstjerna hem in de kaart zou kijken en zich bijtijds van een geduchten partner voorzien.

6 Reeds dadelijk na het uitbreken van den krijg was men te Kopnhagen en in de havens van Noorwegen begonnen met de uitrusting der vloot. In den beginne had men te kampen met gebrek aan bootsvolk. Later kwam er voldoende aanvoer uit Noorwegen, schoon het meest onbevaren volk was. Ook de koopvaarders werden tijdelijk in staat van oorlog gebracht. De IJslandsche, de Noordsche en andere handels-compagnieën moesten een bepaald aantal schepen

1) Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 7 en 21 Mei, 4 en 12 Juni, 3 Juli 1644.

Miss. v. Schrassert aan H. H. M. dat. 11/21 Mei 1644. (Lias Duitschland 1644).

gereed honden, die in tijd van nood bij de vloot zouden worden gevoegd. Eveneens werden alle „schutscheepen” of „gemonteerde schepen” — vaartuigen met geschut aan boord — daartoe aangeschreven ¹⁾.

Den 1/11 April ²⁾ zeilde koning Christiaan uit Kopenhagen — vergezeld door zijne edellieden en het geheele hof — met 13 klokke oorlogschepen, bemand met omtrent 1200 soldaten. Hij had vele timmerlieden ingescheept, benevens hout en ander materiaal, geschikt om bij de insluiting van Gothenburg dienst te doen. Want dat was het doel van den tocht. Gothenburg — een stichting van Nederlandsche landverhuizers, daarheen gelokt door de belofte van godsdienstvrijheid en vrijstelling van lasten gedurende 20 jaar — en Elfsborg — door Gustaaf Wasa aangelegd, langen tijd de eenige Zweedsche stad aan de Noordzee, — lagen beide aan den mond van de Gotha-Elf, daar, waar West-Gothland aan de zee reikt ³⁾. Juist daarom was het bezit dezer versterkte plaatsen van groote waarde. Reeds vroeger, in den krijg tegen Gustaaf Adolf, waren beide door de Denen genomen, en de Gothenburg „een doorn in het oog van den Jut” was den gekwetsten Deenschen trots ten offer gevallen en in de vlammen opgegaan ⁴⁾. Sedert herbouwd, had zij thans weder den aanval van Christiaan IV te verduren, die zich, door deze verovering, wilde wreken over de vermeestering van Jutland. Zijn schoonzoon Hannibal Sehested, stadhouder van Noorwegen ⁵⁾, sloot beide plaatsen van de

1) Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 9, 23 Jan., 9 en 23 April, 7 Mei en 12 Juni 1644.

2) Daar juist over dit gedeelte van den oorlog de tijdsaanwijzingen vrij wat verschillen, geef ik, voor de duidelijkheid, den datum in Jul. en in Gregor. stijl. De data in de miss. v. van Cracauw zijn naar den Gregor. stijl. Overal, waar in dit werk slechts één datum genoemd wordt, is deze gerekend naar den nieuwen stijl. Volgens de miss. v. van Cracauw v. 9 April zou de kon. uitgezield op 1/11 April; volgens de miss. v. 17 April was dit geschied op 3/13 April. De eerste datum komt overeen met dien van het „Waarachtig Verhaal” enz. aangehaald bij Bruun, zie Fruin: Bijdr. N. R. VII pg. 105. Daar wordt echter bericht, dat de koning met 10 schepen uitgezield en later nog met 5 schepen versterkt werd.

3) Geijer II pg. 122, 344 en 345.

4) Geijer III pg. 85, 87.

5) Hij was getrouwd, evenals Corfitz Ulfeld, met een bastaarddochter van Christiaan IV. (Zie Holberg II pg. 909 vv.)

landzijde in en liet een schans tegen Elfsborg opwerpen, de Gothenbril genaamd; de koning zelf zou de haven onbruikbaar maken door het laten zinken van schepen, gevuld met steen en gemetseld. De resultaten waren echter gering. De gezonken vaartuigen werden door den sterken stroom meegesleept en zelfs door de Gothenbril zag Schested geen kans om Elfsborg te nemen. Zoo werd de onderneming voorloopig opgegeven; de stadhouder trok terug, na de schans te hebben vernield, opdat de belegerden er geen partij van zouden trekken; Christiaan vertrok naar de Noordzee ¹⁾.

Dit besluit had hij te eer genomen, nu hij tijding kreeg, dat de Geers schepen in Holland zeilklaar lagen. Tot allen prijs moest worden voorkomen, dat zij zich met de Zweedsche hoofdmacht vereenigden. Deze taak was oorspronkelijk weggelegd voor de Noorsche vloot onder Offue Gedde; maar hare uitrusting geschiedde te langzaam ²⁾. Vandaar dat de koning zelf een oog in het zeil ging houden en den steven wendde naar de westkust van Jutland.

Alvorens te vermelden wat daar voorviel, worde hier met een enkel woord gewag gemaakt van de kaapvaart. Reeds in het begin van Februari waren in verschillende havens van Denemarken schepen uitgerust om op de Oostzee te gaan rooven, en daar van de Zweden weinig te halen was, zou het allicht de Nederlandsche koopvaarders gelden, onder een of ander gezocht voorwendsel. Ook de Zweden maakten het

1) Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 17 April, 7, 15, 21 en 28 Mei 1644.

Zie ook Garde pg. 188.

Terwijl Christiaan IV vóór Gothenburg lag, voer een Hollandsch schip — één van de Geers schepen waarschijnlijk — dwars door zijn vloot heen naar de belegerde stad. Bij de miss. v. Schrassert aan H. H. M. dat. 11/21 Mei 1644 (ias Deutschland 1644) is gevoegd een schrijven van zijn vertrouwden correspondent uit Frederikstad, die 't volgende daarover bericht: „Dasz Holländische schiff, so unlangst mit vollen segel durch die Dänische schiffsflotte nach Gottenburg gangen, hat auff den Dänische vice-admiral feuer gegeben, auch demselben die eine masz abgeschossen, der capitain auf besagtem Holländischem schiff hat etzlichmal seinen sabel umb den Kopf laszen gehen, undt allerhandt pravaden den Dänischen erwieszen; die Dänische flothe hat uber 60 canonschusz nach ihnen gethan, aber vergebent“

2) Garde pg. 188 en 189.

vaarwater onveilig; maar de jacht leverde weinig op. Nog meer dan voor de kapers waren de kooplieden bevreemd voor de oorlogschepen. Het was bekend, dat in Zweden en in Denemarken gebrek aan rogge bestond, en de handelaars duchtten, niet zonder reden, dat hun graanschepen zouden worden genomen door de oorlogschepen van één van beide rijken. Wel werd er dan belofte van betaling gedaan; doch beloven en doen zijn twee. Daarom lagen in April nog ruim 80 Nederlandsche „winterleggers” in Dantzig, die geen vracht konden krijgen, daar de kooplieden voor het verlies der lading vreesden. Nu ook de vaart uit de Nederlanden geschorst was, zag het er treurig uit voor de kapers op de Oostzee. Het verwondert ons dan ook niet, als van Cracauw schrijft: „De Deensche vrybuyterie leyt onder de voet, sy hebben met meenichte in zee geweest maer onverrichter saecke weeder thuyts gecoomen hebben se de moet verlooren gegeeven van profijt te doen” ¹⁾.

Wenden wij ons thans weder tot de hoofdgebeurtenissen van den krijg. Nog vóór het laatst van April had de Zweedsche hulpvloot uit de Nederlanden zee gekozen. Zij bestond uit ongeveer 30 schepen, waarvan de meeste oorspronkelijk koopvaarders en dus minder berekend waren voor den oorlog. Ook liet de bewapening te wenschen over ²⁾. Het commando was toevertrouwd aan den Zeeuwschen vlootvoogd Maarten Thijssen, een beproefd zeeman. Nadat deze scheepsmacht het anker had gelicht, vertoonde zich een gedeelte er van — 17 à 18 zeilen — op de Elbe, beneden Glückstadt, maar zette, door het vuur der bezetting tot heengaan gedwongen, vervolgens koers naar de eilanden ten W. van Sleeswijk. Hier vond Thijssen een goede ankerplaats in het Listerdiep, ten O. van Silt; de bemanning werd versterkt met 700 musketiers uit het leger van Torstenson, dat in de nabijheid lag. Intusschen was Christiaan IV met negen schepen langs de Jutsche kust gezeild en vertoonde zich vóórgaats van het Listerdiep, om Thijssen het uitloopen te beletten. Deze had den schout-bij-nacht Blom met een eskader uit

1) Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 14 Febr., 9 en 17 April, 28 Mei 1644.

2) Zie pg. 62 noot 1.

kruisen gezonden en slechts 13 zeilen bij zich gehouden; in aantal overtrof zijn scheepsmacht die van den koning; maar de Deensche vloot bestond uit grooter bodems, veel sterker gewapend en beter bemand. Den 26sten Mei tastte Thijssen den vijand aan en geraakte, met den vice-admiraal Gerritsen en kapitein Brouwer, in het midden van het gevecht; de overige bevelhebbers, misschien door tegenwind gedwongen, lieten hem in den steek. De Denen openden een geweldig vuur en schoten de Nederlanders zoo geducht om de ooren, dat zij blijde waren terug te kunnen loopen naar het diep, waarheen hunne tegenstanders, wegens den lagen waterstand, hen niet konden volgen. Het admiraalschip was geheel onttakeld, de andere waren zwaar beschadigd en hadden veel dooden en gekwetsten; doch ook de vijand had zooveel geleden, dat hij niet langer vóór Listerdiep bleef liggen, maar versterking ging halen. Spoedig vertoonden zich weder 17 Deensche schepen vóór het gat; Christiaan IV zelf ging echter met een gedeelte van die macht naar Noorwegen en liet een eskader achter, onder bevel van Protz Mundt en Offue Gedde, om de „Zweedsche-Nederlanders” in het oog te houden. Den 4^{den} Juni werd de strijd hervat, die op nieuw ten voordeele van de Denen uitviel; maar een opkomende storm verschaftte Thijssen de gelegenheid uit de haven te ontsnappen en met zijn geheele vloot naar het Vlie terug te keeren ¹⁾.

Luide klonk het triomfgeschreeuw der Denen, die bij de opsiering van het verhaal van den slag hun aard niet verloochenden ²⁾. Onder Thijssens manschappen (ontevreden over de slechte betaling of baloorig, nu zij wel slaag, maar geen buit hadden gekregen) brak een mouterij uit. De ontevredenheid richtte zich vooral tegen Lodewijk de Geer, op wiens naam de uitrusting was geschied. Hij boog het hoofd niet onder den last der tegen hem geuite beschuldigingen, maar trachtte de geleden schade zoo spoedig moge-

1) Zie de bijlage, getiteld: Maarten Thijssen in het Listerdiep.

2) Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 12 en 18 Juni 1644.
Miss. v. Schraessert aan H. H. M. dat. 1/11 Juni 1644.

lijk te herstellen en op nieuw een vloot in zee te brengen ¹⁾.

Na het tweede gevecht in het Listerdiep was Christiaan IV in persoon daar gekomen en hoorde, dat de vogel was gevlogen. Alzoo verzamelde hij zijne macht en zeilde terug naar Noorwegen, waar hij de tijding ontving, dat een groote Zweedsche vloot op de Oostzee was gezien. Nadat het gevaar, dat van de „Hollanders” dreigde, was afgewend, wachtte hem de niet minder gewichtige taak, dezen nieuwen vijand het hoofd te bieden. Daarom wendde hij den steven naar de Sont en liep den 1sten Juli, met 16 kloeke oorlogschepen, voorbij Helseneur, met bestemming naar Kopenhagen ²⁾.

De terugkeer van den koning kwam juist van pas. De Zweedsche vloot, door het ijs geruimen tijd opgesloten in de Scheeren — de eilandjes aan Zwedens Oostkust —, had in de eerste helft van Juni zee gekozen, ten getale van 48 groote en sterk gewapende schepen, onder bevel van den admiraal Clas Larson Flemingh. Op den 26sten dier maand vertoonden zich 36 à 38 schepen voor Dragör, op het eiland Amager, tegenover Kopenhagen. De schrik sloeg den burgers der hoofdstad om het hart: men verwachtte, dat de Zweden zouden landen, en de prins van Denemarken ging zelf naar de bedreigde plaatsen, teneinde de wacht te bestellen. Na een mislukte poging om troepen aan wal te brengen zette Flemingh, ziende, dat de Denen overal op hunne hoede waren, weder koers naar de Oostzee en vandaar naar Kiel.

1) Een uitvoerig, maar zeer overdreven verhaal van die muitery bij Slange II fol. 1239 en 1240, die tevens een aandoenlijk tafereel ophangt van het weerzien der matrozen en hunne vrouwen. Eveneens bij Holberg II pg. 878—879. Zie de verschillende berichten bij Chr. Bruun: Chr. IV in 't Listerdiep (Fruin, Bijdr. N. R. VII pg. 121 vv.). In een memorie van Taneken aan H. H. M. dat. 2/12 Aug. 1644 (portef. Denem. 1644) schrijft hij: „unlängsten aber, wie die gantze feindliche vlotta wieder ins Vlle eingelauffen gewesen, und theil soldaten und matrosen wegen des übeln tractements und Schwedischen zahlunge halber gemeuteniret gehabt”. Indien het orgel was geweest, zou hij er wel meer ophef van hebben gemaakt.

2) Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 3 Juli 1644.

Miss. v. van Cracauw aan de Amb. Denem dat. 13 Juli 1644, in Verb. Denem. 1644.

Hier stelde hij zich in verbinding met Torstensohn, wiens hoofdmacht toen in Holstein lag. Tezamen beraamden zij plannen voor een inval in Seeland. Te Christianspris, waar diepgaande schepen konden binnenloopen, werd de bemanning der vloot met troepen van den Zweedschen veldheer versterkt 1).

Onmiddellijk na zijn aankomst te Kopenhagen verzamelde Christiaan IV de beschikbare macht en kreeg binnen een week een vloot van 40 schepen, behalve eenige branders, bijeen. Aan geen zijner bevelhebbers vertrouwde hij de leiding: hij zelf zou de aanvoerder zijn, al werd het ook zijn laatste tocht. Met deze gedachte vervuld, stelde hij den kroonprins aan het hoofd der regeering, bestelde zijn huis en bereidde zich ten dood met het heilige avondmaal. „Gothens Skraek” 2), zoo noemden hem de dichters: dien eernaam zou hij zich tot het laatst waardig toonen.

Den 7^{den} Juli schoepte hij zich in en zocht spoedig de Zweden op, die inmiddels in de buurt van Femern waren gekomen en dit eiland hadden veroverd. Den 11^{den} Juli ontmoetten de beide vlooten elkaar en streden met afwisselend geluk. De Zweden hadden aanvankelijk het voordeel van den wind. De Deensche rijksadmiraal Jörgen Wind geraakte in het midden van den vijand; hij zelf werd doodlijk gewond, zijn schip zwaar beschadigd. Koning Christiaan kwam hem met zijn eskader te hulp en stelde daarbij zijn leven in de wage. Bijna had de dood het aangeboden offer gegrepen. Een kogel drong door een geschutpoort van de „Trefoldighed” — het schip, waarop Christiaan IV zich bevond, — en verbrijzelde een kanon, zoodat

1) Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 17 April, 15 Mei, 18, 25, 29 Juni en 3 Juli 1644.

Miss. v. van Cracauw aan Amb. Denem. dat. 13 Juli 1644. (Verb. Denem. op 14 Juli 1644).

Chr. Bruun: Slaget paa Kolberger Heide pg. 18—25.

Voor bijzonderheden omtrent den oorlog ter zee in het jaar 1644 verwijs ik naar de bijlagen en aantekeningen.

2) De schrik van den Goth. (den Zweed). In zijn miss. v. 9 Juli 1644 aan H. H. M. schrijft van Cracauw: „Den Coninck hoewel een oudt heer, is noch vol couragie ende wel geresolveert”.

de splinters in het rond vlogen. In de onmiddellijke nabijheid bevonden zich de koning met Knut en Eiler Ulfeld: Knut Ulfeld werd aan den arm gewond, Eiler stortte dood neder en sleepte in zijn val den koning met zich. Doch Christiaan IV, slechts lichte kwetsuren in het gelaat hebbende bekomen, stond oogenblikkelijk op, sprak met krachtige woorden zijn volk moed in en stuitte de verwarring, door zijn val ontstaan. Tot den avond hield het gevecht aan; toen de duisternis beide partijen noodzaakte den strijd te staken, was het gevecht nog onbeslist ¹⁾.

Zoowel in Zweden als in Denemarken kende men zich — met evenveel recht — de overwinning toe en liet dankzegging houden in de kerken ²⁾. Na den slag waren de beide vloten gescheiden; elk vermoedde, dat de tegenpartij zich had verwijderd, terwijl zij in werkelijkheid nog geen tien mijlen van elkaar lagen. Een paar dagen later zochten de Zweden de Kieler-fjord op en ankerden op de reede van Christianspris, waar hun gewone station was. Tevens konden zij daar de geleden schade herstellen. De koning van Denemarken had een ankerplaats gevonden onder Femern; hij zond het zwaar gehavende admiraalsschip Patientia, met den gewonden admiraal en vele gekwetsten, ook van andere schepen, naar Kopenhagen; zoodra het gekalefaterd was, moest het terugkeeren.

Toen Christiaan IV gewaar werd, dat de vijand naar de Kieler-fjord was gezeild, liet hij dadelijk een eskader, onder Peder Galt, vóór Christianspris post vatten, om den Zweden den pas af te snijden, en voegde zich weldra met zijn geheele macht bij hem. Sinds dat oogenblik was de Zweedsche vloot geblokkeerd.

Flemingh verkeerde in een bedenkelijken toestand: opgesloten in een nauw vaarwater, was hij tot werkeloosheid gedoemd. De Denen hadden den rug vrij, konden gewonden en zieken van boord zenden en toevoer van alle behoeften krijgen; ook werden van de eilanden troepen op de vloot

1) Chr. Braun, Slaget paa Kolberger Heide pg. 77—104 heeft aldoende aangetoond, dat de gewone voorstelling van de wonden, welke Christiaan IV in dezen slag bekwam, overdreven is.

2) Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 6 Aug. 1644.

gebracht. De Zweden leden gebrek en hadden veel zieken; hun voorraad proviand was zeer gering, en Torstensohn kon hen daaraan niet helpen.

Christiaan IV was niet gezind van de plaats te wijken, vóór hij den vijand tot een nieuwen kamp had gedwongen, en de gunstige ligging zijner vloot gaf hem het recht een overwinning te verwachten. Die zege zou beslissend geweest zijn voor den uitslag van den oorlog ¹⁾. De Zweedsche admiraal koesterde intusschen hoop, dat de hulpvloot — welke voor de tweede maal in Holland door Lodewijk de Geer was uitgerust — weldra in de Deensche wateren zou verschijnen. Zoodra zij Aalborg was gepasseerd — dus besloot de krijgsraad, dien hij bijeenriep —, zouden de Zweedsche schepen op den vijand losgaan, die dan zijn macht zou moeten verdeelen. Maar de „Hollanders” verschenen niet, en het aantal zieken op de vloot nam steeds toe; Flemingh vatte toen het plan op, niet langer te wachten en zich door de Denen heen te slaan. Verscheiden malen schreef Torstensohn aan den admiraal en maande hem aan toch geduld te hebben, totdat Maarten Thijssen in de buurt was gekomen. Het is echter de vraag, of Flemingh aan dezen raad gevolg zou hebben gegeven, wanneer hij niet door tegenwind gedwongen was, op zijn ankerplaats te blijven. Intusschen werd zijn toestand steeds gevaarlijker, nu ook het keizerlijke leger, onder Gallas, naderde en aanstalten maakte om Kiel te veroveren. Niet alleen werd de toevoer van proviand aan de Zweedsche vloot thans geheel afgesneden; maar bovendien kwam zij tussehen twee vuren: de keizerlijken zouden niet nalaten haar van de landzijde te beschieten, en

1) „Denselven” (nl. Chr. IV) heeft geschreeven vandaer niet te willen scheyden, voor dat desselfs of de Sweetsche armaede sal syn geruyneert en te niet gemaect”. (Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 6 Aug. 1644).

„Ende hout men het daer voor, indien de croone Sweeden de nederlage cregc, in lange soodanige macht niet weder in zee soude brengen, sulcx dat het imperium maris Balthici als nu gedisputeert soude worden, ende gelyck het hem laet aensien, is men hier geresolveert het uytersten te wagen”. (Miss. v. Amb. Den. aan H. H. M. dat. 30 Juli 1644, in Verb. Denem.)

J. L. W. de Geer haalt — in zijn werk „Lod. de Geer” pg. 80 noot 1 — bovenstaanden brief op een verkeerde plaats aan. Dezelfde fout vindt men dus ook bij Pierre de Witt: L. de Geer pg. 76.

het was te vreezen, dat tegelijk de Denen op haar in zouden loopen. Gelukkig voor de Zweden verloochende Gallas ook thans zijnen aard niet en maakte minder haast dan koning Christiaan wenschte. Deze liet toen duizend man aan land zetten en een batterij oprichten bij Laboe, vlak tegenover de Zweedsche vloot, die weldra de uitwerking van het vuur bespeurde. De admiraal Flemmingh zelf werd door een ricochet-schot doodelijk getroffen; in zijn plaats nam Karel Gustaaf Wrangel het commando over. Er was zeker geen geschikter persoon te vinden om de Zweden uit de klem te brengen dan hij, die zich door onversaagdheid en krachtig en snel optreden reeds in den Duitschen krijg had onderscheiden ¹⁾. Nadat hij het bevel op zich had genomen, besloot de krijgsraad niet langer op een gunstigen wind te wachten, maar, onder bescherming der duisternis, te trachten in volle zee te komen. Den 7^{den} Augustus zette de vloot zich in beweging; doch toen zij de nauwe Kieler-fjord wilde verlaten, kwam zij vlak onder het vuur van de schans bij Laboe, en één der schepen werd zoo zwaar gehavend, dat het de schade moest herstellen, alvorens verder te kunnen zeilen. Intusschen rukte Torstensohn tegen de versterking op en veroverde haar, zoodat van deze zijde niets meer te duchten was. Den 9^{den} Augustus geraakten de Zweden, met een gunstigen wind, uit den inham, waar zij tot nog toe hadden gelegen, doch kwamen nog niet in volle zee. Peder Galt, die het bevel voerde over een deel der Deensche vloot, liet Wrangel uitzeylen, zonder hem aan te tasten; hij handelde hiermede in strijd met een order van Christiaan IV, die hij verkeerd schijnt te hebben begrepen. Intusschen was nog altijd aan Wrangel de weg naar zee afgesneden, al kon hij zich nu, op de reede

1) Wrangel had vroeger in Holland het zeewezen bestudeerd: J. L. W. de Geer: *Lod. de Geer*, 24ste bijvoegsel. Chr. Bruun: *Slaget paa Kolberger-heide* pg. 147. Over den dood van Flemmingh bericht van Crauw (in een p. s. van 25 Aug., toegevoegd aan de miss. aan H. H. M. dat. 21 Aug. 1644): „den Sweetschen admirael Flemming leggende in Kieler inham bij Christianprijs, siende door een kycker nae de nieuwe schants, die S. Mt. van Dennemarcken daer deede opwerpen, wiorde met een koegel uyt de schants syn been dicht aen het lyff bycans, ongeluckich aff geschooten daervan den selven 2 uyren daernaef storf”. Dit verhaal is niet hetzelfde als dat bij Chr. Bruun, *Slaget paa Kolberger Heide* pg. 145.

van Christianspris, ook vrijer bewegen dan vroeger in Kieler-fjord. In den nacht van 11 op 12 Augustus gelukte het hem echter zich een uitweg te banen en in volle zee te komen, doordat er slecht wacht werd gehouden aan den kant der Denen ¹⁾.

Groot was de verbittering van den koning van Denemarken, toen de morgen van den 12^{den} Augustus hem de zekerheid bracht, dat hij de schoonste gelegenheid om den vijand een verpletterenden slag toe te brengen ongebruikt had laten voorbijgaan. Hevig woedde de toorn van Christiaan IV tegen die bevelhobbers, die in den slag bij Femern hun plicht niet hadden betracht. Ook de bejaarde Peder Galt moest met zijn hoofd er voor boeten, dat hij de Zweden niet had aangevallen, toen zij voor de eerste maal trachtten uit te zeilen. Intusschen had Wrangel geen zee gehouden: gebrok aan volk, aan leeftocht en aan krijgsbenoodigdheden dwong hem naar Zweden terug te gaan. Den 16^{den} Augustus liep hij de Scheeren binnen ²⁾.

Gallas, die steeds te laat handelde, had Kiel veroverd, nadat de Zweedsche vloot uit Kieler-fjord was ontsnapt. Doch toen Torstensohn Holstein verliet en naar Mecklenburg marcheerde, liet de keizerlijke veldheer zich verlokken zijn tegenstander verder naar Duitschland te volgen, waar zijn leger ten slotte uiteen werd gejaagd en vernietigd. Door de ongeschiktheid van dezen aanvoerder baarde de berg van 's keizers hulp de muis der teleurstelling ³⁾.

1) Over al de genoemde gebeurtenissen, zie: Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 6, 9, 14, 15 Aug. 1644.

Chr. Bruun: Slaget paa Kolberger Heide. Garde pg. 196—203.

2) In de miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 15 Augustus 1644 schrijft hij: „Schippers, gisteren van Oosten in de Sont gekomen, berichten, dat de Zweedsche armade, sterk 43 oorlogschepen, bij Moën was, maar weer terugging naar de Oostzoe.”

Zie verder de miss. dat. 21 Aug. 1644.

3) Geyer III pg. 349. Holberg II pg. 875 bericht, dat te Hamburg een munt werd geslagen met het opschrift: „Wat Gallas in Holstein heeft verriicht, dat kan men in het kort aan den anderen kant lezen”. Op de keerzijde van de munt stond — niets.

Bij de miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 11 Sept. 1644 is een bijlage, zonder opschrift of onderteekening, bevattende een bericht over den aftocht van Gallas. Daar leest men o. a. „Gallassius iam pro praestitis officiis omnium in Europa ducum ineptissimus a Danis proclamatur”.

Nadat Christiaan IV had bespeurd, dat de Zweden een goed heenkomen hadden gezocht en dat het weinig zou baten hen te volgen, trachtte hij althans te beletten, dat de hulpvloot, welke op nieuw in de havens van Holland was uitgerust, door de Sont of de Belt zou varen en in een Zweedsche haven binnenloopen. Met het oog daarop verdeelde hij zijn vloot in drie eskaders, die in het vaarwater tusschen Schonen en Bornholm moesten kruisen. Zelf bleef hij, met zijne bijbehorende schepen, op de hoogte van Femern, voor het geval, dat de vijand door de Belt mocht willen passeeren; maar later vernemende, dat Thijssen in de Sont te wachten was, beval hij, dat twee eskaders, onder commando van Erik Ottesen, zich bij Stevns zouden ophouden, en ging, met zijn eigen eskader, den 19^{den} Augustus op weg naar Kopenhagen ¹⁾.

Ondanks den aandrang van den Deenschen resident Tancken hadden de Staten-Generaal hun veto niet uitgesproken, toen de vloot van Maarten Thijssen in de havens der Republiek de geleden schade herstelde en zich gereed maakte weder uit te zeilen. De aanvankelijke tegenspoed had den ijver van de Geer en van die reeders, die bij de uitrusting belang hadden, niet verdoofd en tegen het laatst van Juli konden 22 schepen weder zee kiezen ²⁾. Met deze macht zette admiraal Thijssen koers naar het Skagerrak, waar hij, onder de kust van Jutland, eenige Deensche schuiten en twee Noordsche oorlogschepen prijs maakte. Daarna wendde hij den steven naar Gotenburg, dat van de landzijde op nieuw belegerd werd door Schested en bovendien geblokkeerd door eenige oorlogschepen, welke Christiaan IV daar had achtergelaten. De laatste gingen bij de nadering van Thijssen op de vlucht; maar één er van werd door hem genomen. De mare van deze bedrijven wekte groote „alteratie” bij de Denen en ontlokte hun menige verwensching tegen de „Zweedsche

1) Chr. Bruun: Slaget paa Kolberger Heide pg. 164—170. Garde pg. 203 en 204.

2) Memor. v. Tancken aan H. H. M. dat. 20 Juni 1644. (Portef. Denem. 1644).

De Geer: Lod. de Geer pg. 74 en 75.

Pierre de Witt: L. de Geer pg. 71.

Hollanders" 1). Wellicht werd Christiaan IV er door gewaarschuwd: wij zagen althans, dat hij den 18^{den} Augustus in persoon naar de hoofdstad koers zette.

Reeds den volgenden dag — 19 Augustus — voer de Hollandsehe admiraal door den ingang van de Sont, dicht langs de kust van Schonen, om buiten het bereik der kanonnen van het slot Kroonenburg te blijven. Bij Landskroon, dat toen in de macht der Zweden was, liet hij het anker vallen. De komst van deze vloot veroorzaakte te Kopenhagen een groote ontsteltenis onder de burgerij; den avond en den ganschen nacht was er veel geloop en drukte in de stad; burgers en boeren kwamen onder de wapenen. Den 20sten Augustus, heel vroeg in den morgen, ging Thijssen weer onder zeil en stevende met zijn vloot tusschen de twee groote pramen door, die vóór de hoofdstad in den Droogen lagen. Elke praam was bemand met 50 soldaten en voerde 24 kanonnen. Een groot deel van het volk sneuvelde, toen de Hollandsehe schepen hun geschut er op lieten spelen. Ten aanschouwen van duizenden menschen, die op de torens, daken en wallen geklommen of uitgereden waren naar Amager, zette de vloot haren tocht voort. Bij Dragör, aan den uitgang van den Droogen, liep zij tegen den middag den koning van Denemarken te gemoet, die met een eskader van negen schepen kwam aanzeilen. Onder een hevig geschutvuur sloeg Thijssen zich hier door heen; doch Christiaan IV bleef hem vervolgen. Hij hoopte, dat de vijand in de val zou loopen, wanneer de eskaders onder Erik Ottesen hem den toegang tot de Oostzee zouden afsnijden; de schepen der Hollanders waren minder in aantal, kleiner en slechter gewapend dan de Deensehe: zoo het tot een slag kwam, was de kans op overwinning voor Thijssen gering. Doch de schepen van den laatste waren beter bezield, en dit kwam hun thans te stude. Stocds dicht langs de Zweedsche kust houdende, waren zij den vijand te vlug af; ook het ondiepe vaarwater kan in hun voordeel zijn geweest. Nog op den avond van den 20sten Augustus voeren zij langs Falsterbon en kwamen in de Oostzee. Tot onder Bornholm zette Christiaan IV de jacht voort. Toen gaf hij

1) Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 9, 14 en 21 Aug. 1644, Miss. v. Amb. Denem. aan H. H. M. dat. 7 Aug. 1644. (Verb. Denem. 1644).

het op en keerde terug naar Kopenhagen, waar hij den 25sten Augustus met 32 schepen op de reede kwam. De eskaders van Erik Ottosen hadden zich dus, bij of na de vervolging, met dat van den koning vereenigd 1).

Nadat Thijssen te vergeefs de Zweedsche vloot in de Oostzee had gezocht, liep hij, in het begin van September, Calmar-Sont binnen; onderweg maakte hij nog het plezierjacht van den kroonprins van Denemarken buit. Weldra begaf hij zich naar Stockholm en werd daar met veel eer ontvangen; de koningin verhief hem, onder den naam van Anckarhjelm, in den Zweedschen adelstand, en lijfde hem bij hare marine in. Ook ontbrak het niet aan wat de practische zin onzer

1). Nòch bij Chr. Bruun: Slaget paa Kolberger Heide pg. 187 vv., nòch bij Garde pg. 204 en 205 vindt men veel bijzonderheden over den tocht van Maarten Thijssen door de Sont. Mijn verhaal is geput uit de miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 21 en 29 Aug. 1644; de miss. v. de amb. Denem. aan H. H. M. dat. 21 Aug. 1644 en het Verb. Denem. en het Verb. v. d. Gezantschaps-secretaris v. d. Heide; men kan daaruit het volgende verhaal samenstellen: „Voorleden Vrijdach” (d. i. 19 Aug.) „ten 10 uyren 's middaghs is denselvigen” (nl. Thijssen) „met 22 syne byhebbende oorlschp. en 2 cleyne branders voorby het slodt Croonenburch door de Sondt geseylt, houdende de Schoontse kuste, Het slodt schoot Eenige schooten de gemte. scheepen insgelijckx sonder malcanderen schaede te doen”. (Miss. v. van Cr. 21 Aug.). „Wy informeerden naer de comste van die vloot, van dewelcke wy gantsch geene kennis hadden ende vernamen dat deselve voor de stadt ende sloth Lantscroon in Schoonen voor ancker lach; wat murmuratiën, praeparatiën ende geloop den avondt ende den geheelen nacht in de stadt geweest is, can een yder by hem selven lichtelycken affnemen”. (Verb. Denem. 19 Aug.). „Den 20^{en} 's morgens hoel vroeck („tusschen 4 en 5 uyren” Verb. v. d. H.) „heeft de voors. vloot de anckers gelicht zeil gemaect ende tusschen de twee groote gedeckte pramen van syne majt. op de Droogen („by 't Reeiffholl” Vb. v. d. H.) voor Coppenhaven leggende, elck versien met 24 halve cartouwen („en ontrent de 50 mannen” Verb. v. d. H.) deur geseylt; (dede op deselve groote schade met syn canon, sulcx men seyde van eene praem maer drie ongequetste persoonen waren gecomen” Vb. v. d. H.) ten aensien van veele duysenden van menschen, soo op de Wallen Tooren ende hoge Huysen staende, als int bysonder naer t'Eylant Amack met ontallick veel carossen ende calessen greden synde” (Verb. Denem. 20 Aug.). „9 Coninckx oorlschp. van syn comste geadvyseert, laeveerden nae hem toe coomende by malcanderen een weynich boven draeckes leggende op Amaeck; het voorste schip schoot eerst, daer in den Coninck was selfs in persoon” (Miss. v. v. Cr. 21 Aug.); „daer hij all slaende met syn geheele vloote is doorheen gelooopen, die

voorvaderen „reëele complimenten” noemde: een ruim jaarlijksch tractement, een lijfpensioen en een gouden keten ¹⁾).

Het pleit niet voor de bevelhebbers der Deensche marine, dat zij, kort nadat de Zweden hun waren ontsnapt, onmachtig bleken om de vereeniging van Thijssens vloot met de Zweedsche hoofdmacht te beletten. Voor een leek klinkt het althans vreemd, dat een zoo nauwe doortocht, als de Sont, niet beter kon worden bewaakt. De voorliefde, welke Christiaan IV voor het zeewezen koosterde, schijnt door het gebeurde ook een weinig verflauwd te zijn: na zijn mislukte expeditie bleef hij althans op het droge.

hem vervolehde doch te vergeefs, alsoo hij haer te kloeck int seylen was: ende is dien avont Falsterbon gepasseert en in de Oostzee gecomen, dese twee dagen was alhier onder de Gemeente een seer groote alteratie en ontsteltenisse; de Burgers en boeren quamen alle in wapenen; de Hollanders hadden de schult, sy hadden de vloote gaeucepeert, in haere havenen was se weder ingeloopen, gerepareert, gerevictualieert en nu voor de tweede mael wederom utgeloopen, sy waren verraders, hadden de vrede in de mont, het sweert in de hant, doch alles (Godt loff) liep met schelden en vloecken aff, maer waren niet sonder gevaer van dat sy tot de daet zouden gecomen hebben”. (Verb. v. d. H.)

„De Deensche schecpen, dewelcke de vloot van Thijssen achtervolgen, syn niet soo wel beseylt, in Coppenhagen hoopt men dat sy deselve de groote vloote in de mont sullen jagen”. (Miss. v. Amb. Denem. aan H. H. M. dat. 21 Aug.) v. Cr. deelt in het p. s. zijner miss. van 21 Aug. mede, dat Maarten Thijssen, bemerkende, dat de Deensche vloot bij Möen was, dicht onder de Schoonsche kust naar de Oostzee liep en zoo boven Z. M^{ts}. armade was gekomen.

Uit de miss. v. v. Cr. dat. 29 Aug. vernemen wij, dat Z. M^t. Thijssen tot Bornholm gevolgd was, en 25 Aug. met 32 oorloeschepen („ophebbende omtrent de 500 siecken” Vb. v. d. H.) voor Kopenhagen terug kwam om te revictual. en te kalefateren; de overige schepen had hij bij Möen gelaten. „S. M^t. heeft zich geretireert op syn Lusthoff hier buyten de Stadtsvesten genaemt Rosenburgh”. (Verb. v. d. H.). Zie ook Verb. Den. op 26 Aug.

1) Garde pg. 205.

Miss. v. Amb. Zw. aan H. H. M. dat. 8 Sept. 1644.

Verb. Zw. 15 Sept. 1644: „Den voors. adm. is by haere mat. genobilitieert ende met een tractement van 300 ryexdaelders de seven somermaenden, ende hondert ryexd. de vyff wintermaenden voorsien en daer nevens is hem vereert een gouden keten weerdich by gissinge 14 à 15 hondert guldens, en daer en boven een lyff pensioen van 500 Ryexd. jaerlycx waer van hem een jaer by advance is betaelt”.

Wenden wij ons thans weder tot den krijg te land, dien wij geruimen tijd uit het oog verloren.

In den loop van den zomer had Hannibal Sehested herhaalde malen een inval gedaan in de aan Noorwegen grenzende Zweedsche provinciën, maar zonder veel succes. Gebrek aan levensmiddelen — die vooral in Noorwegen zeer schaarsch waren, nu de toevoer van graan uit Jutland achterwege moest blijven en ook Seeland niets te missen had —, noodzaakte hem telkens tot een spoedigen terugkeer. Ook de bewapening zijner manschappen liet te wenschen over. Met het dikwijls gestoorde beleg van Gothenburg vlotte het evenmin ¹⁾. Beter ging het den Denen in Jutland, waar — zooals reeds vroeger werd medegedeeld — Anders Bilde met zijne in Funen verzamelde macht geland was. Bij zijn aftocht had Torstensohn slechts in enkele plaatsen garnizoen achtergelaten en de meeste daarvan — Aalborg, Aarhus en Hadersleben — werden nu heroverd, zoodat het Noordelijk deel van het schiereiland geheel door den vijand ontruimd was ²⁾. In Holstein daarentegen hielden de Zweden zich staande, te zelfder tijd dat Torstensohn de bewegingen van Gallas volgde en het leger van dezen veldheer ten slotte vernietigde.

Het hoofdterrein van den oorlog te lande werd Schonen. In de maand Juli had Horn zijne troepen verzameld nabij Malmö, waar een sterke bezetting lag. Hij begon het foudrageeren en den toevoer van proviand aan de landzijde te verhinderen, zoodat de ruiters van het garnizoen gebrek kregen aan haver en hooi. Doch zoolang de stad van den zeekant genaderd kon worden, was hierin te voorzien. De koning liet te Kopenhagen en in de omstreken den noodigen voorraad opkopen en te water daarheen brengen ³⁾. Hij deed meer. Nu de goede kans ter zee aan den greep zijner hand was ontglipt, haastte hij zich zoo mogelijk haar in het veld te achter-

1) Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 23 April, 28 Mei, 9 Juli, 10 Oct. 1644. Holberg II pg. 874 en 876 geeft een zeer overdreven voorstelling van Sehested's krijgsbedrijven.

2) Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 15 Aug. en 11 Sept. 1644. Holberg II pg. 876.

3) Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 9 en 19 Juli, 14 en 29 Aug. 1644.

*Anders is de
eene van de
denen
1/3*

halen. Ten spijt van de zich opdringende bemiddelaars wilde hij de verloren gewesten liever met het zwaard heroveren, dan bij tractaat terug krijgen ¹⁾. Met dit doel voor oogen, verzamelde hij te Kopenhagen een troepenmacht van 5000 voetknechten en 2500 ruiters, wel geoefend en goed gewapend volk ²⁾. Aan geld ontbrak het thans niet: hij behoeft slechts de l  te lichten van het tolkantor te Helsingeur, waar dagelijks de schippers hunne tolpenningen stortten ³⁾. Met de garnizoenen van Schonen vereenigd, zou dit leger Horns veroveringen stuiten en hem, zoo mogelijk, naar Zweden terugwerpen. Na zijne manschappen vooruit te hebben gezonden, stak koning Christiaan den 16^{den} September, met den prins van Denemarken, naar Malmö over en hield een wapenschouwing over zijne troepen ⁴⁾, die nog steeds met nieuwen toevoer versterkt werden ⁵⁾. In het laatst van October had hij 14   15000 man bijeen, een macht grooter dan die van Horn, hoewel ook dezen versche krachten werden toegezonden ⁶⁾. Dit was trouwens dubbel noodig,

1) Miss. v. Amb. Den. aan H. H. M. dat. 11 Sept. 1644.

2) Miss. v. van Crac. aan H. H. M. dat. 3, 11, 18 Sept. 1644.
Miss. van Amb. Denem. aan H. H. M. dat. 3 en 11 Sept. 1644.

3) „S. Mtlietdoen van de tolboede hier halen ende tot Coppenhagen brengen 50000 ryckxdaelders off meer tot betaeling van eenige cryehoncosten.” (Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 3 Sept. 1644). „Den 1 Oct. wierde veel gelts van de Tolboede hier gehaeldt en gebracht tot Copenhaegen en in syne Mats Leegers, deesen Tolle comt denselven niet qualick in deese conjuncture.” (Miss. v. van Cr. aan H. H. M. dat. 5 Oct. 1644).

4) Miss. v. van Crac. aan H. H. M. dat. 18 Sept. 1644.
Miss. van Amb. Den. aan H. H. M. dat. 17 Sept. 1644. De prins keerde weldra terug: zie verb. Den. op 5 en 6 Oct. 1644.

5) Miss. v. van Crac. aan H. H. M. dat. 1, 5, 13, 18, 29 Oct. 1644.
Miss. v. Amb. Den. aan H. H. M. dat 1 Oct. 1644. Aan deze miss. is ontleend Aitzema V pg. 754 reg. 18—8 van onderen.

6) Miss. van Crac. aan H. H. M. dat 3 Sept. 1644 vermeldt een aanvoer van 1300 man, uit Riga naar Calmar gezonden.
Zie ook Miss. v. van Crac. dat. 5 Oct. 1644.

Ook van Gothenburg kreeg Horn versterking: deze troepen werden overgebracht door 8 oorlogsch., op nieuw in Holland en Zeeland uitgerust door Louis de Geer, ten dienste van Zweden. Dit was dus zijn derde uitrusting. Genoemde vaartuigen hadden eenige Deensche schepen op de Noordzee genomen. (Miss. v. van Crac. aan H. H. M. dat. 18 Sept. 1644). Te Gothenburg namen zij 1600 man in en zetten deze achter de Kol

daar zijn leger door ziekte zeer was verzwakt ¹⁾.

14

Het scheen, dat men van weerszijden bevreesd was elkanders krachten te meten. Een paar weken lang bleef elk achter zijne legerplaats „begraeven”; de beide legers lagen binnen het bereik van elkanders geschut, lieten tusschenbeide de kanonnen dapper spelen, maar kwamen niet in het veld of bepaalden zich tot schermutselingen ²⁾. Den 6^{den} October verliet Horn zijn kamp, stak alles wat hij moest achterlaten — vee, koren, hooi — in brand en marcheerde in goede orde naar een brug over het riviertje, dat tusschen Malmö en Lonnen stroomt. Hier hield hij stand en verschanste zich — naar der Hunnen wijze — achter een „waegenburch”. Koning Christiaan volgde hem weldra en begon eveneens zijn leger te versterken. Thans kreeg men een herhaling van het voorgaande. Er werd hevig geschoten, in kleinere ontmoetingen met verwoedheid gestreden, zonder kwartier te geven: tot een slag in het open veld kwam het niet. Geen van tweeën wilde toebijten, als de ander hem het lokaas voorhield. Christiaans leger was sterker, Horns troepen lagen beter gekampeerd: elk wachtte daarom tot de tegenpartij hem de zwakste zijde zou toekeeren ³⁾.

15

Op dit oogenblik ontving de koning van Denemarken de verpletterende tijding, dat zijne vloot geheel vernietigd was en de eilanden elk oogenblik met eene landing van den vijand werden bedreigd.

Terwijl Christiaan IV zich bezig had gehouden met de toebereidselen tot zijn veldtocht, had hij zijne aandacht

(ten N. van Helsingburg) aan land. (Zie miss. v. Amb. Den. aan H. H. M. dat. 10 Oct. 1644), waar echter verzwegen wordt, dat het schepen van de Geer waren. De in de buurt geposteerde Nederl. convooiers, onder schout-bij-nacht Waterdrinker, werden door de Deense regeering verdacht deze landing te hebben begunstigd. Waterdrinker en een ander kapitein wisten zich echter te verantwoorden. (Het uitvoerig relaas hiervan is te vinden in Verb. Den. op 29 Sept., maar vooral in Verb. v. d. H. op 1, 7, 8 en 9 Oct. 1644).

1) Miss. v. van Crac. aan H. H. M. dat. 13 Oct. 1644.

2) Miss. v. van Crac. aan H. H. M. dat. 1 en 5 Oct. 1644.

3) Miss. v. van Crac. aan H. H. M. dat. 13 en 18 Oct. 1644. In de eerste leest men o. a. „Beide leegers hebben 1 of 3 maal tegens malcanderen in bataillie gestaen, sonder als noch te willen aanbyten”.

niet geheel van het zeewezen afgetrokken. De uit de Oostzee teruggekeerde schepen waren op nieuw uitgerust en van leeftocht voorzien. Daar Jutland zoo goed als ontruimd was door de Zweden, scheen het niet langer noodig de zeegaten te bewaken, zoodat ook de daartoe uitgezonden bodems naar Kopenhagen terug kwamen. Om een herhaling van Thijssens tocht door de Sont te beletten werden de pramen in den Droogen met zwaar geschut gewapend en eenige zinkschepen neergelaten, die het vaarwater vernauwden ¹⁾.

Half September lagen er omtrent 40 oorlogsvaartuigen op de reede van Kopenhagen, alle ruim voorzien van proviand, ammunitie en geschut: ook de marine had het gemerkt, dat de koning voor het oogenblik ruim bij kas was. Doch met de bemanning was het sober gesteld. Het oude bootsvolk lag voor een groot deel ziek aan wal, en nieuw was er niet genoeg te krijgen. Op Seeland werden alle varenslui, ook jollemannen en schuitevoerders, voor den dienst op de vloot geprest. De equipage van twee Hollandsche vaartuigen, prijs gemaakt omdat zij tot de eerste uitrusting van de Geer hadden behoord, verwisselde de gevangenis met een gedwongen verblijf aan boord van Z. M^{ts}. oorlogschepen. Des ondanks bleef het incompleet bestaan ²⁾.

Intusschen kreeg men te Kopenhagen bericht — door een onderschepten brief van Horn —, dat de Zweedsche hoofdvloot dit jaar niet meer uit zou zeilen ³⁾. Aan deze tijding werd al te lichtvaardig geloof geslagen, zooals meer geschiedt met welkom nieuws. Immers, nu alleen het eskader van Maarten Thijssen zee zou kiezen, was een kleine scheepsmacht voldoende om hem in het oog te houden en beraamde aanslagen te verijdelen. Op bevel van den koning lichtten 20 oorlogschepen het anker en vertrokken, onder commando

1) Miss. v. van Crac. aan H. H. M. dat. 11 Sept. en 21 Aug. en duplie. miss. v. 18 Oct. (daarvan het p. s. dat. 22 Oct. 1644). Miss. v. Amb. Den. aan H. II. M. dat. 17 Sept. 1644.

2) Miss. v. van Crac. aan H. H. M. dat. 3 en 18 Sept., 1 Oct. 29 Oct. 1644.

Miss. v. Amb. Den. aan H. II. M. dat. 17 Sept. 1644.

3) Miss. v. van Crac. aan H. H. M. dat. 1 Oct. en 13 Oct. 1644.

van den Noorschen edelman Protz Mund — bij provisie tot admiraal benoemd —, den 21sten September naar de Oostzee. In zijne instructie stond o. a., dat hij zich op moest houden tusschen Femern en Laaland en kruisers uitzenden om het uitzeilen van Thijssen te bespieden ¹⁾.

Na de behouden aankomst van de hulpvloot uit Holland was men ook in Zweden begonnen met de uitrusting der vloot, doch stuitte eveneens op het bezwaar, dat er gebrek aan scheepsvolk was ²⁾. Dit zal wel de reden geweest zijn, waarom men besloot slechts 12 oorlogsbodems — van middelbare grootte, maar goed gewapend — benevens twee à drie branders naar Calmar te zenden, om zich met de schepen van Thijssen te vereenigen. De gezamentlijke Zweedsch-Hollandsche vloot telde nu 32 zeilen, behalve de branders; het oppercommando was toevertrouwd aan Karel Gustaaf Wrangel ³⁾.

Ongeveer midden October kwam deze macht in de Oostzee. Zij vertoonde zich weldra onder Møen, maar wendde daarna den steven, om den vijand op te zoeken ⁴⁾. Den 23sten October ontmoette Wrangel zijne tegenpartij tusschen Femern, Laaland en Langeland en begon den aanval. Het ongelijke gevecht — bijna twee tegen één — eindigde met een volkomen nederlaag van de Denen. 10 hunner oorlogschepen

1) Miss. v. van Crac. aan H. H. M. dat. 1 Oct. 1644.

Garde pg. 205 spreekt van 17 schepen, die 17 Sept. (dus 27 Sept. St. Greg.) uitzeilden.

2) Miss. v. Amb. Zw. aan H. H. M. dat. 8 Sept. 1644.

3) Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 18 Oct. 1644.

Garde pg. 206 zegt, dat Wrangel $\frac{28 \text{ Sept.}}{8 \text{ Oct.}}$ uitzeilde en zich den

volg. dag met Thijssen vereenigde, waarna zij tezamen $\frac{3}{13}$ Oct. zee kozen.

Doch in hunne miss. van 8 Oct. aan H. H. M. schrijven onze Amb. Zw. „de Sweetsche scheepen die met den voors. Admir. (d. i. Thijssen) souden utloopen liggen noch in de Schaaren, ende hebben wij oock nog niet verstaen, dat den voors. adm. met syn onderhebbende schepen ut Calmar-Sont zee heeft genomen”.

4) Zie het p. s. van 22 Oct. bij de duplic. Miss. v. v. Crac. aan H. H. M. dat. 18 Oct. 1644.

en fregatten werden veroverd, twee in brand geschoten, twee op het strand gejaagd, en slechts twee of drie van de kleinste ontkwamen. De admiraal Protz Mundt en de schout-bij-nacht Corfitz Ulfeld verloren het leven; de vice-admiraal von Jas-mund, vele officieren en minderen, in het geheel 1000 man, moesten zich gevangen geven ¹⁾.

Met groote vreugde werd deze mare in Zweden begroet; de kanonschoten daverden ter eere der overwinnaars, het „te Deum laudamus” weerklonk in de kerken der hoofd-stad ²⁾. De ontsteltenis der onderliggende partij was even-redig aan de uitbundige blijdschap der zegevierende. In Denemarken verwachtte men elk oogenblik, dat Wrangel een landing zou beproeven op de eilanden, ja het gerucht vermeldde reeds, dat hij troepen op Laaland had ontscheept ³⁾. Niet weinig verandering bracht deze onverwachte ontkenning in de krijgsplassen van koning Christiaan. De aanvallende beweging in Schonen moest terstond worden gestaakt; hij zou thans de handen vol hebben om de nog behouden ge-westen te verdedigen. In allerijl begaf hij zich naar Kopen-hagen om „de rechte beschaepnheit der saceken” te ver-nemen ⁴⁾.

Daar was men reeds bedacht geweest op tegenweer en had de oorlogschepen — waaronder vijf à zes kapitale — en de pramen, die in den Droogen gelegen hadden tot versperring van den doorlocht, vandaar ontboden en voor de stad post doen vatten. Verder liet de koning Schonen ontruimen en verdeelde zijn volk over de verschillende eilanden, daar hij niet wist, waar de vijand te wachten was. De aartsbisschop van Bremen zond eenige hulptroepen naar Funen; uit Noor-wegen werden een paar regimenten gelicht ter bezetting van Seeland. Aan de uitrusting van een nieuwe vloot kon natuur-

1) Zie over dezen slag de bijlagen en aantek.

2) Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 3 Dec. 1644.

3) Miss. v. Amb. Den. aan H. H. M. dat. 11 Nov. 1644.
Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 10 Nov. 1644.

4) De miss., in noot 1 genoemd, en Verb. Den. op 8 Nov. 1644.

lijk niet meer gedacht worden: het late jaargetijde was voor den koning een geschikt voorwendsel om zijne onmacht te verbergen ¹⁾).

De gevreesde gebeurtenis bleef echter uit. Na den slag was Wrangel Kieler-fjord binnengelooopen, waar zijne schepen de geleden schade herstelden. Doch, vreemd genoeg, hij trok geen partij van het behaalde voordeel; aan een landing scheen hij zelfs niet te denken, daar hij in Holstein troepen aan wal zette en zijne macht dus verzwakte. Handelde hij zoo door gebrek aan zeemanschap, uit vrees voor de naderende winterstormen, of was hij door zijne instructie gebonden? ²⁾ Hoc dit zij, hij ondernam verder niets van beteekenis. In de eerste helft van December vertoonden zich 14 Zweedsche oorlogschepen op de hoogte van Cuyck — vier à vijf mijlen van Kopenhagen — doch zij pleegden geen enkele vijandelijkheid. Weldra zeilde Wrangel naar de haven van Wismar, waar hij den winter ging doorbrengen ³⁾. Maarten Thijssen, wiens contract met de Zweedsche regeering geëindigd was, voerde zijn eskader terug naar de Nederlanden. Onderweg verbrak hij opnieuw de blokkade van

1) Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 29 Oct., 3 en 10 Dec. 1644. Miss. v. Amb. Denem. aan H. H. M. dat. 11 en 19 Nov. 1644.

2) In Denemarken vreesde men, dat admiraal Wrangel krijgsvolk van den overste Hellmuth Wrangel aan boord zou nemen (Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 10 Nov. 1644); maar Holberg II pg. 876, 877 deelt mede, dat juist het tegenovergestelde gebeurde en Hellmuth Wrangel, vóór zijn tocht naar Jutland, versterkt was met volk, dat Anckarhjelms, na den slag bij Fomorn, aan wal had gebracht.

Garde pg. 207 en 208.

3) „Deze week hebben 14 Zweedsche oorlogsch. zich vertoond by Cuyck, doch langs de kusten van Seeland, en eveneens in Funen, wordt goede wacht gehouden door soldaten en boeren”. (Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 3 Dec. 1644).

„Een Zw. armade van 14 oorlogsch. (waarbij eenige veroverde schp.) vertoont zich in Cuyckerwyck (4 a 5 mijlen van Coppenhagen) zonder iets te attentceeren in de Belt of op dit eiland” (i. e. Seeland). (Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 10 Dec. 1644).

Dat de Zw. vloot reeds vóór het einde van November naar Wismar ging — zooals Garde pg. 208 bericht — is dus niet juist.

Göthenburg en noodzaakte de acht schepen van Offue Gedde naar Marstrand te wijken ¹⁾.

Door den aftocht der Deensche troepen bleef de lang opgeschorte beslissing in Schonen geheel uit. Trouwens, ook hier waren de kansen voor Christiaan niet gunstiger geworden, daar zijn eigen leger door ziekte en gebrek was gedund, en Horn elk oogenblik belangrijke versterking wachtte. Slechts te Malmö en in enkele andere plaatsen bleef een vrij groot garnizoen achter; overigens ruimde men den Zweden het veld. Horn verlegde zijne legerplaats van Engelholm naar IJstede en betrok daar de winterkwartieren ²⁾.

Werpen wij thans nog éénmaal een blik op de krijgsgescheurtenissen van het jaar 1644.

Onder sombere voorteekenen was het voor Denemarken begonnen: Holstein en Jutland veroverd, Schonen bezet, de eilanden bedreigd. Door de kloeke maatregelen van Christiaan IV bleven de laatste behouden; de nadering van Gallas noodzaakte Torstensohn op te breken; zelf had de koning de eerste uitrusting van de Geer teruggejaagd en, na den onbeslistten slag bij Femern, aan de Zweedsche vloot in Kieler-fjord den pas afgesneden. Toen waren de misslagen begonnen: de vijand ontsnapte uit de val, Maarten Thijssen baande zich een doortocht door de Sont en vereenigde zich met de hoofdvloot. Aan de komst der gehate Hollanders werd de schuld van alles gegeven ³⁾: zonder hen ware de verpletterende nederlaag in den tweeden slag bij Femern

1) Garde pg. 208 en Holberg II pg. 884 en 885 laten zich er niet over uit, of Thijssen door de Sont, of door de Belt terugkeerde.

Het Verb. Denem. en de Miss. v. van Cracauw berichten niets over Thijssens terugkeer. Daaruit leid ik af, dat hij niet door de Sont is gevaren; in dat geval zou van Cracauw er over hebben geschreven. De passage langs den Droogen was anders vrij.

2) Miss. v. v. Crac. aan H. H. M. dat. 10 Nov. en 10 Dec. en 24 Dec. 1644. Verb. Denem.: Miss. v. Amb. Den. aan H. H. M. dat. 11 Nov. en 17 Dec. 1644.

3) „Dit groot verlies wort alhier voort meerendeel toegeschreven die soo niet toegestaene, ten minsten niet verhinderde Equipagie van Louis de Geer in Hollandt”. Verb. Denem.: miss. v. Amb. Den. aan H. H. M. dat. 4 Nov. 1644. Met „dit groot verlies” wordt bedoeld de nederlaag bij Femern.

uitgebleven, die tegelijk Christiaans plannen om den vijand naar zijn land terug te jagen den bodem insloeg. Thans bleven Schonen en Holstein in de macht der Zweden; Jutland stond aan een nieuwen aanval bloot, vermits de hulp van den keizer op het verderf van zijn eigen leger was uitgelopen; de vloot was ontredderd, de schatkist uitgeput, de moed gezonken.

Op het einde van 1644 stond Denemarkens zaak wanhopig. De diplomatie mocht thans beproeven, wat nog te redden viel van den verloren boedel, waarvoor het zwaard te vergeefs had gepleit.

HOOFDSTUK IV.

Aankomst der Nederlandsche gezanten in Denemarken. — De koopvaardijvloot passeert de Sont. — De oorlogsvloot blijft kruisen tusschen Schagen en Gothenburg. — Aan de gezanten wordt audiëntie verleend door den kroonprins van Denemarken. — Christiaan IV komt te Kopenhagen terug. — De bemiddeling aangenomen. — Christiaan IV vertrekt naar Schonen; in zijne afwezigheid staan de onderhandelingen stil. — Schaep en Andréé zoeken den koning in de legerplaats op. — De praeliminairen geregeld. — Terugtocht uit Schonen. — De aanvang der onderhandelingen telkens uitgesteld. — Aankomst der Nederlandsche gezanten te Stockholm. — De bemiddeling aangenomen. — Zweden weigert de belangen der Republiek bij de onderhandeling ter sprake te brengen, tenzij deze deel neemt aan den oorlog tegen Denemarken. — De gezanten zijn niet gelast dit te beloven. — Bicker en Stavenisse gaan terug naar het vaderland, om de meening van H. H. M. over een gewichtig voorstel van koningin Christina in te winnen.

Wij verlieten (zie blz. 75) de Nederlandsche vloot op het oogenblik, dat de naar Zweden bestemde gezanten daarvan afstaken. De overige oorlogshepen vervolgden hun koers naar het Skagerrak en ankerden op den avond van den 13den Juli onder de Lap, een zandbank nabij Helseneur. Onderweg was het gezelschap gedund. De koopvaardijshippers — begeerig om den verloren tijd in te halen door een snelle reis, die hun nog tot een tweeden en derden tocht gelegenheid zou geven, — waren, ondanks het in het Vlie gedane verbod, vooruitgelopen. Reeds bij het Rif van Schagen hadden de meeste alle zeilen bijgezet, en de overige waren later ge-

de Sont

volgd, toen zij van het kasteel Kroonenburg de roode vlag zagen waaien: het teeken, dat de schepen vrij binnen mochten komen. Zoo ankerden zij achter Helsenour, betaalden tol volgens het accoord van 1641 en konden ongehinderd passeeren. Een oogenblik dreigden er moeielijkheden ten opzichte van hen, die naar Riga, Pernau, Reval en Narva bestemd waren, hoewel deze plaatsen, waar Zweedsch garnizoen lag, niet onder de verboden havens waren opgenomen ¹⁾. Doch de bui dreef over. De schippers, die ballast in hadden, konden vrij daarheen varen; doch wie met levensmiddelen of ammunitie geladen was moest eerst lossen in een vrije haven — b.v. Dantzig of Koningsbergen — en kon dan verder ballastscheeps de genoemde steden opzoeken. Bij zijn terugkomst in de Sont zou hem het bewijs worden afgevorderd, dat hij dit voorschrift had opgevolgd. Alle schepen, die naar Zweden waren bestemd, werden opgehouden; doch sommige schippers hadden een ruim geweten en gaven zich aan op vrije havens. Waren zij eenmaal daar aangekomen, dan konden zij nog altijd overleggen, of zij ook hunne reis wilden voortzetten naar een Zweedsche haven ²⁾.

De quaestie, waarover de heeren in den Haag zooveel tijd en woorden hadden zoek gemaakt, bleek dus in de praktijk geen moeielijkheden te baren. De schippers offerden gaarne hunne penningen aan de Deensche tolbeambten, mits zij slechts niet lang werden opgehouden, en van de gevreesde heffing der Zweden kon voorloopig geen sprake zijn, daar de vloot dezer natic op geen uren in den omtrek te zien was.

Deze last was dus al van de schouders der gezanten afgenomen. Evenwel waren zij nog verre van gerust over de bejegening, welke hen wachtte. Op de Lap hadden zij de twee vooruitgezonden adviesjachten aangetroffen, die hun niet teemoet waren gezeild met het begeerde antwoord

1) Waar geen andere bronnen genoemd worden, is de inhoud van dit hoofdstuk ontleend aan Verb. Denem., Verb. v. d. H. en Verb. Zw.

2) Dat hun aantal niet gering was, blijkt hier uit, dat de gezanten later bij den koning aanhiolden op een resolutie, waarbij aan al deze schippers vrijstelling van straf werd verleend. Dit geschiedde.

Zie Verb. Den. 27 Oct. 1644, waar de bedoelde resolutie van 3. Mai dat. 16/26 Oct. is ingelascht.

van den resident van Cracauw, daar dit nog niet was ontvangen. De beide kapiteins waren aan wal, en de luitenant van het eene schip wist hun alleen te berichten, dat zijn commandant daar kwalijk bejegend was. Geen wonder, dat deze mededeeling „een vreemt naedencken aen haere Ex^{oien} was gevende”, te meer nu zij nog in den blinde tastten naar de bedoelingen der Deensche regeering. Doch zij hadden weinig tijd om zich muizenissen in het hoofd te halen, want spoedig kwamen de beide kapiteins zich aanmelden en gaven de gewenschte opheldering. Zij hadden geen antwoord kunnen brengen, daar van Cracauw, bij hunne aankomst te Helse-neur, op reis was naar Kopenhagen en zijn terugkeer dus moest worden afgewacht. De ontmoeting aan den wal block neer te komen op „eenige dartele en moetwillige rencontres van een droneken Ritmeester”, waarover later verontschuldiging werd aangeboden. Zij brachten verder een brief mee van den resident, die echter weldra in persoon aan boord kwam om de gezanten op de hoogte te stellen van den stand der zaken, voornamelijk van het krijgswezen te land en te water. Ook vertelde hij, welk een slechte ontvangst te beurt was gevallen aan zijne kennisgeving, dat de Nederlandsche convooivloot in aantocht was; de koning had gezegd, dat hij negen of tien oorlogschepen op de Lap wilde dulden, maar de komst van een grooter aantal als vijandelijkheid zou opnemen. Zijne Ma^{t.} was thans op de Oostzee, om den vijand op te zoeken ¹⁾. In zijne afwezigheid werd de regeering geleid door den rijkshofmeester Cornifitz Ulfeld, die den koning dadelijk kennis zou geven van de komst der Nederlandsche gezanten. Volgens zijne meening zou Christiaan IV, na verkregen victorie op de Zweden, terstond met zijne vloot de Nederlandsche oorlogschepen opzoeken en toonen, dat hij nog heer en meester was in zijn eigen wateren ²⁾.

1) Toen van Cracauw dit berichtte, was de eerste slag bij Femern geleverd.

2) Miss. v. van Cracauw aan Amb. Den. dat. 13 Juli 1644. (Verb. Den.)

In een later gesprek met den gezantschaps-secretaris van der Heyde liet de rijkshofm. zich ontvallen: „Hadt gy luyden maer vier dagen eer met u vloot op de Lap gecomen, zyn Maj^{t.} soude u getoont hebben dat hy Mr. van syn havenen was.” Toen geruimen tijd later Cap^{n.} Waterdrinker,

Deze taal was niet bij uitstek geschikt om het hart der ambassadeurs te verlichten en gaf geen hoog denkbeeld van de ingenomenheid der Denen met hun verschijning ten tooneele. Doch, welkom of niet, de heeren Schacp, Sonck en Andréé maakten zich gerced hun rol naar behooren te vervullen. Na verkregen verlof van den slotvoogd van Kroonenburg schoten zij met hun schip de haven van Helsenieur binnen en zetten den 14den Juli voet aan wal ¹⁾. Al spoedig werden zij gewaar, dat van Cracauw een ware schets had opgehangen van de achterdocht der Denen, die zich te luider durfde uiten, nu juist de tijding van den eersten slag bij Femern en van de daarop volgende gebeurtenissen een wending der oorlogskans scheen te voorspellen. Zoowel de slotvoogd van Kroonenburg, Hans Ulrik Gyldenlöve, als de rijkshofmeester drong er op aan, dat zij slechts acht oorlogschepen bij zich houden en de overige wegzenden zouden ²⁾. Tevergeefs betoogden de gezanten, dat deze vloot alleen moest dienen om van tijd tot tijd convooi te verleenen aan de „van Oosten” terugkeerende koopvaarders, die een sterk geleide noodig hadden, daarde zee wemelde van Duinkerkers; Ulfeld weigerde deze redenen aan te nemen en sloeg

één van de Withs scheepsbevelhebbers, bij den rijkshofmeester kwam om zich te zuiveren van een beschuldiging (zie pg. 103 noot 6), voegde deze hem toe: „U naem is Waterdrinker, waert dat zyne Majt. met syn vloote 't uwer compste hier ware geweest, gý sout geen water meer gedroncken hebben.”

1) Bij het binnenvaren van de Sont wisselde hun schip saluutschoten met het kasteel Kroonenburg en met een Deensch fregat. Het aan de overzijde gelegen kasteel van Helsingburg — toen in de macht der Zweden — verwelkomde hen eveneens „doch om geen jalousie aan de Denen te geven, wierde by goetvinden van hare Excieen daarop niet geantwoord.” (Vb. v. d. H.). Het komt mij voor, dat deze quasi-beleefdheid grenst aan blootheid. Opmerkelijk is het ook, dat deze bijzonderheid alleen vermeld wordt in de miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 19 Juli 1644 en in het Vb. v. d. H. Het Verb. Den. zwijgt er over, zoowel in het dagverhaal, als in de miss. van 16 Juli 1644 aan H. H. M. en in de miss. van 25 Juli aan hunne Zweedsche collega's (de laatste is bijna geheel overgenomen bij Aitz. V pg. 746 reg. 9 v. o. tot pg. 749 reg. 21 v. b.).

2) Dit aanhouden geschiedde op uitdrukkelijken last van den kroonprins van Denemarken, die zelf naar Helsenieur was gereisd om zich op de hoogte te stellen. (Zie Verb. Den. op 16 Juli en Miss. v. van Cracauw aan H. M. M. dat. 19 Juli 1644).

een dreigenden toon aan. Toen overwogen zij, dat het succes der onderhandeling niet onzeker gemaakt mocht worden door de koorde te stijf te spannen en koning Christiaan tot verzet te prikkelen. Te eerder besloten zij tot het inwilligen van den gestelden cisch, omdat hunne instructie vrijheid daartoe gaf. Zoo ontboden zij admiraal de With en gelastten hem met 22 oorlogschepen te gaan kruisen tusschen het rif van Schagen en Gothenburg, op behoorlijken afstand dus van de Sont ¹⁾; de overige schepen konden op de Lap blijven liggen; maar hun aantal zou spoedig dunnen, daar vele terugkeerende koopvaarders convooi noodig hadden ²⁾.

Thans hield niets de gezanten meer terug om zich naar Kopenhagen te begeven en daar de komst van den koning te verbeiden. De Fransche ambassadeur de Thuilleric ³⁾, — die, op zijn doorreis naar Zweden, tegelijk met hen in Helse-neur vertoefde, — had hen reeds verwittigd, dat Zijne Mat. hem zeer koel had bejegend en zich doof hield voor het aanbod der gemeenschappelijke bemiddeling van Frankrijk en de Republiek. Ook was hem ter oore gekomen, dat de Deensche ministers deze mediatie „une affaire fâcheuse” noemden. Er bestond dus voorloopig nog weinig kans op het spoedig afdoen van zaken. Den Nederlandschen gezanten zou overvloedig tijd gegund worden om zich te

1) Art. 6 der Instr. bedoelde, dat de oorlsch. af- en aan konden varen in het Kattégat; doch dit bleek niet doentlijk „mits de onsuyverheyt van de gronden ende soude oock geen genoegen geven aen des Conincks ministers die geen ernyssen tusschen de Zondt ende 't Rif van Schagen souden gedogen”. (Verb. Denem).

2) de Jonge: Zeewezen I pg. 385 geeft geen juist verhaal van de gebeurtenissen. Hij vermeldt niet, dat de meeste koopvschp. vooruit waren gezeild; hij beweert ten onrechte, dat er een aanzienlijke Deensche vloot in de buurt was; hij vergeet, dat admiraal de With slechts handelde op last van de gezanten; ook is zijn bewering „dat de onderhandelingen een goede uitkomst beloofden, zoolang de Nederl. vloot aanwezig bleef”, onjuist.

3) Frankrijk, dat, evenals Frederik Hendrik, den inval der Zweden in Holstein afkeurde, omdat hierdoor schade werd gedaan aan het krachtig optreden der bondgenooten in den Duitschen krijg, had reeds vroeg in het jaar 1644 de Thuilleric naar Denemarken gezonden om den vrede te bemiddelen. Deze gezant had o. a. te vergeefs getracht het vertrek van Christiaan IV met de vloot uit Kopenhagen op 7 Juli (zie boven pg. 93) te verhinderen.

oefenen in het gelaten aanhooren van Deensche onhebbelikheden. Dat zij niet heet gebakerd waren kwam hun hierbij te pas.

De ontvangst buiten en in de hoofdstad geschiedde, volgens het voorgeschreven ceremonieel, in alle staatsie. ¹⁾ Doch deze officieele plichtplegingen werden gevolgd door particuliere gesprekken, waar de aap van den gekwetsten trots te voorschijn kwam. Noch de rijkshofmeester, noch 's konings secretaris Gunther — inmiddels van zijne zending naar de Nederlanden teruggekeerd — ontzag zich, de gezanten of de heeren van hunne suite op de heftigste wijze aan te vallen over de politiek van H. H. M. Het toelaten van de Geers uitrusting, het verbod aan Denemarken om zich in de Republiek krijgsbenoedigheden aan te schaffen, de komst der sterke convoovloot vormden den hoofdschotel hunner hatelikheden, nog scherper gekruid sinds zij zekerheid hadden gekregen, dat Maarten Thijssen ten tweeden male in zee zou steken ²⁾.

1) Zie de beschrijving daarvan bij Aitz. V pg. 748 (geheel overgenomen uit miss. v. amb. Den. aan amb. Zw. dat. 25 Juli 1644).

2) Het officieele verbaal zwijgt hierover of gewaagt er slechts van in algemeene termen. Het Verb. v. d. H. verschafft ons deze bijzonderheden, die mij belangrijk genoeg toeschijnen om ze in hoofdzaak af te schrijven: „Des voormiddachs als oock des naermiddachs hielt zyn Excie de Hr. Ryckshoffin. t'elcken ons (nl. v. d. Heyde en Pauw van Achtienhoven) meer dan een uyr op, t' zy hetselve was om ons te sonderen, t' sy dat hy in humeur was om te discoureren, daarvan blyft en is het weten by syne Excie, by my het oordeel, syne Excie die suspecteerde ten hoochsten haere Ho: Mo: van haere goede en sincere intentie en wille dia zy hadden tot wechnominge van den oorloch ontstaen tusschen de Cro nen Sw. en Dennen. doch wy hem daarvan nae vermogen versceekende gebruyekte hy veeltids dese woorden, het schint wel kinderen dat de wille goet is tot de vrede; de woorden zyn goet, wy willent verhoopen, en meer andere diergelycke defieerende en wantrouwende propoosten. Maer cyntelyck utberstende seyde, wat wilt gy my al veel seggen, wat helpen u woorden, daer de daet contrary te kennen geeft; waertoe hebt gy onse verraders (decifereerende de Sweden) geassisteert met soo een remarquable vloot oorlochscheppen, soo wel versien van bootsvolek soldaten, amonitie van oorloge als anders, d'e Louis de Geer op de naem van de Croon Sweeden heeft gecoupeert in u lande en tegens syne Majt. alhier gebruyekt, doch tegens wille van Zyn Hoocht. de Prins van Oran-gien en contrarie een Resolutie van H. H. M. die men daernaer wederom by drie leden buyten weten en kennisse van de andere leden en Zyn

De eer der Staten-Generaal, zoo licht gekwetst waar het een vraag van titulatuur of ceremonieel gold, scheen zelfs te gdoogen, dat de vinnige Gunther, nog wel toen de gezanten hem te dineeren hadden gevraagd, deze beleefdheid vergold door de leden der regeering in de Nederlanden voor canaillepak uit te maken. Mocht het al tot zijne verontschuldiging strekken, dat hij „int leste van den maeltijt sprak”, het pleit niet voor de fierheid der ambassadeurs, dat zij zich dergelijke taal lieten welgevallen, ja, zelfs het zwijgen oplegden aan den jongen Pauw — een edelman van hun gevolg —, die, minder koel van temperament, zich gereed maakte den ander van antwoord te dienen ¹⁾.

Hoocht. heeft geretracteert, en toegeslaen de voors. vloote mochte utloopen. Waerom heeft men ons geweygert alle amonitie van oorloge, wervinge van soldaten, huyringe van oorlogschepen, alhoewel wy deselve (Godt loff) niet van doen hadden en men heeftet geconsenteert aen Sweden! Waerom hebben H. H. M. soo langh getraineert met de besendinge van haere Amb^{rs}. als sy soo tot de vrede genegen waren! ten ware het selve waere geweest om ons te verdrucken, en te onder te brengen, alsoo men dacht wy tegens de verraders niet soude bestaen en suffisant waren haer 't hoeft te bieden. Waerom comen de HH. Amb^{rs}. met soo machtigen vloot oorlogschepen en ankeren sonder eenige permissie op zyn Co. Majts. Reeden als men vrient en geen viant wil zyn, tenzy het is om offensie te geven, en soo met eeren tot den oorloch, daertoe men begeerich is, te geraecken. Van alle hetwelcke hy seer wyfloepich discoureerden, en wy zyn Excic. seer sobor en mager in generali termino hebben geantwoort” enz. Vb. v. d. H. 22 Juli 1644).

1) Dit geschiedde, toen Gunther en de resident van Cracauw bij de gezanten dineerden. „In t' leste van den maeltijt” sprak Gunther over den oorlog en voer heftig uit tegen de Zweden. De Nederl. heeren zeiden daarop gekomen te zijn om vrede te bewerken, „waerop hy Gunter seer versmadelyek antwoordende, seyde: jae vrede!” en toen zij hunne verzekering herhaalden, „seyde hy daerop: jae! dat is wel gebleecken met de vloot van Louis de Geer, in Holland gescupeert, met volkomen consent van H. H. M., daer men in alle kroegen en herbergen heeft gedroncken op de gesontheyt van Maerten Thyssz. en het goet succes van zyne victorie tegens syno Co. Majt. van Den., waer ik present zynde, het selver hebbe gehoort, sonder dat sy kennisse van myn persoon hadden. Syn Excic. Andrea diende dacrop inden sulcx waer mochte zyn, dat hy hetselve hadde gesien en gehoort by gemeene en onwetende canalie, en niet by luyden van fatsoen, en die in Regieringe waren, waerop geen regardt kost genomen worden; daerop hy seer schimpich seyde:

In deze omstandigheden viel het wachten hun lang. Zij polsten Ulfeld, of het goed opgenomen zou worden, wanneer zij den koning ter zee gingen opzoeken; maar deze ried het af: in de eerste plaats zou Zijne Mat. geen beslissing willen nemen, daar hij de rijksraden niet bij zich had, en verder was het niet waarschijnlijk, dat hij een wapenstilstand zou toestaan, aangezien hij de Zweedsche vloot in Kieler-fjord had bezet en een beslissenden slag wilde slaan. Van het laatste konden zij zich met eigen oogen overtuigen, want te Kopenhagen werd ijverig gewerkt, aan het versterken der scheepsmacht. Wat de Thuillerie hun had meegeedeeld over zijn onthaal bij den koning vervulde hen bovendien met twijfel aan het succes van hun voornemen. Daarom zagen zij er van af, doch maakten gaarne gebruik van het aanbod der Deensche regeering om opening van hun last te doen aan den prins van Denemarken, die hiertoe door Zijne Mat. zou worden gemachtigd. Aldus geschiedde en in deze audientie boden zij in algemeene bewoordingen de bemiddeling van H. H. M. aan ter beslechting van de gerezen oneenigheden ¹⁾. Het antwoord bleef voorloopig uit: een blik op de data verklaart de reden. Den 17den Augustus was het gehoor verleend.

Heeren wat is dan anders U Regieringh. H. Excie daerop swygende als juggedende hetselve geen antwoord te meriteren, antwoorde Jr. Isaac Pauw Edelman van Zyn Excie Schaep: by aldien het myn toestont te sprecken, ick soude myn Heer wel seggen waerin onse Regieringh bestont, en wat fatsoenlycke luyden in deselve waeren. Gunter seyde hem, ick kan u daer all te jongh toe, dat ik u daerop soude antwoorden en haere Excie de antwoord van haeren Edelman excuseerende, seyden tegens Gunther, het was de heefficheyt van den jongman, men most dat van syn persoon soo niet opnemen, waarmede het voors. discours voor een tyt is gestaeckt, doch daer naer de voorgemelte Gunter met hare Excie, wederom van deselve materie discoureerende, en Jr. Pauw sich daer wat te dicht byvoegende, seyde hy Gunter tegens Pacuu: Monsr. com je wederom luysteren, ofte daer ictwes by my gesecht mocht werden, dat u niet aenstaet, om my dan wederom tegen te sprecken, Pacuu diende hem daerop, dat het daerom niet en was, maer dat hy was een jongh cavallier, die geerne oude heeren haere discoursen hoorde, om daer ut te leeren, waerop Pacuu is wech gegaen" enz. (Vb. v. d. H. 1 Aug. 1644).

1) Uitvoeringer by Aitz. V. pg. 749—750, die zijn verhaal ontleent aan miss. van Amb. Den. aan Amb. Zw. dat. 24 Aug. 1644.

Drie dagen later zcilde Maarten Thijssen door de Sont en verschalkte de waakzaamheid der koninklijke vloot, die, na het ontsnappen van den vijand uit Kielerbocht, bij den uitgang van Sont en Belt bleef kruisen om den doortocht van Thijssen te beletten. De teleurstelling der Denen, nu de prooi hun ten tweeden male was ontkomen, uitte zich in schampere woorden tegen de leden van het gezantschap. Terwijl de ambassadeurs van hooger hand menige verwensching tegen de „Zweedsche Hollanders” te hooren kregen, dreigde de toorn van het volk zich op meer afdoende wijze te luchten tegen hunne suite en dienaren ¹⁾.

In een tweede audientie bij den prins deelden de Nederlandsche afgevaardigden mede, bericht te hebben ontvangen van hunne collega's in Zweden, dat het aanbod der mediatie daar aangenaam was verklaard; doch zij werden afgescheept met een verwijzing naar de aanstaande terugkomst van den koning ²⁾. Christiaan IV liet niet lang op zich wachten. Na de vervolging van Maarten Thijssen te hebben gestaakt liep hij op 25 Augustus de haven van Kopenhagen

1) De Deensche predikanten brachten — evenals ten onzent geschiedde — de politiek op den kansel en schijnen het vuurtje tegen de Nederlanders nog wat aangestookt te hebben. In de miss. v. Amb. Den. aan H. H. M. dat. 3 Sept. '44 lezen wij o. a., dat „de predickstoelen ten tyde de vloote van Maerten Tyssen hier voorby passeerde de gemoederen van 't volck tot geen gemack beweechden”.

Zie ook Slange II fól 1274.

2) Bij deze tweede audientie bleven de Deensche en de Hollandsche edelen in het „voorzalot” achter. „De Edelen van syne meergem. Hooch F. Dlt. onderhielden de Edeluyden van haere Exceien en myn insonderht. met seer onfatsoenlyeke discoursen, noopende de vloote van Louis de Gaer noemende deselve Sweetsche Hollanders, waeren slimmer als verraders, met sulcke luyden hielden wy't, 't waren onze Landtslyuden, sy baden oock in haere gebeden voor ons, vertoonde tot bewys van dien het gebet dat Maerten Tyssen op syn schip dagelyx dede, daer dese woorden onder andere instonden, dat Godt Syne desseynen tot welvaart van syn vaderlant wilde segenen, wilden wy daer op repliceren, sy seyden wy hadden de vrede in de mont, het sweert in de hand, vraechden waerom dat wy hier gecomen waren”. Toen wij antwoordden, dat zulks gebleken was uit de gedane propositie, nl. om vrede te bemiddelen „dienden sy daerop sy sulcke luyden als wy waren tot vreedemacckers niet van doen, en vraechden off wy niet haest vertrecken wilde alsoot tegens de winter gingh en hier weynich vermaeck in dien tyt wierde gegeven”. (Vb. v. d. H. 23 Aug. 1644).

binnen. Met wrevel verliet hij de vloot, welker bedrijf zoo verre beneden de verwachting was gebleven. Een nieuwe expeditie te land diende uitgerust te worden om de Zweden uit Schonen te verdrijven, en met jeugdigen ijver zette hij zich aan de volvoering van dit plan.

Zoodra de eerste toorn over Thijssens bestaan was uitge-raasd, kwamen de Deneu tot het inzicht, dat de hooge toon, tevoren aangeslagen, een wanklank vormde met het dalen der oorlogskansen. Zij hadden tot hunne schade onder-vonden, dat de vriendschap der Vereenigde Provinciën een niet te versmaden zaak was. In hoeverre zij bij deze er-varing in de leer gingen zal het vervolg der onderhande-lingen aantonen. Voorloopig maakten zij een begin met wat meer eerbied te bewijzen aan de vertegenwoordigers dier Republiek.

Een paar dagen na zijn terugkeer liet Christiaan IV den gezanten weten, dat hij vernomen had wat zij den prins van Denemarken hadden voorgedragen; dat hij echter aarzelde zich daaromtrent te verklaren, vóór dat hem was duidelijk gemaakt, waarom men de uitrusting van de Geer in de Neder-landen tot tweemalen had toegelaten en beslag legde op de Deensche schepen, door de Zweden in Hollandse havens opgebracht. Het eerste werd aldus verontschuldigd, dat de Staten-Generaal hiertoe noch hadden geholpen, noch het hadden kunnen beletten: de onderneming was door particulieren op touw gezet, en het tractaat met Zweden van 1640 gaf geen vrijheid dit tegen te gaan. Wat betreft de buit gemaakte schepen, zij waren niet verkocht of prijs verklaard; met opzet hield de admiraliteit deze zaak sleepende, om geen van beide kronen te ontstemmen.

Na de officieele audientie bij Zijne Mat. — waar niets van gewicht voorviel — werd den gezanten, door middel van commissarissen, bericht, dat de koning eenigszins genoeg kon nemen met de gegeven ophelderingen. Er waren echter nieuwe bedenkingen gerezen. De Nederlandse vloot, tevoren van de Lap weggezonden, had zich in de Deensche wateren vertoond, wel acht of tien mijlen aan deze zijde van Kaap Schagen. Bij haar hielden zich, onder de statenvlag, schepen van de Geer op, die van de vloot afstaken, zoodra zij een Deensch vaartuig ontdekten. Waren zij dit genaderd, eerst dan heschen zij de Zweedsche kleuren en overvielen aldus den geen kwaad vreezenden koopvaarder.

1644 in een
recht van de
zeer der
opvoeding

Wat het laatste betreft, zeiden de gezanten eenvoudig, dat zij het niet konden gelooven. Terecht. Het beste bewijs daarvoor is, dat men, van de andere zijde, er niet op terug kwam. Wat het eerste betreft, zij hadden admiraal de With bevolen tusschen Schagen en Bovenbergen, aan de kust van Noorwegen, te kruisen; doch vrees voor storm en onweer noodzaakte hem een ankerplaats te zoeken aan deze zijde van Schagen, waar hij zich voorloopig ophield en de beschikkingen van H. H. M. afwachtte ¹⁾.

Toen deze verontschuldiging werd aangenomen, maakten de Nederlandsche heeren op hunne beurt eenige aanmerkingen. Hun was ter oore gekomen, dat enkele schippers, naar Zweedsche havens gevaren al eer zij kennis droegen van het verbod, bij hun terugkeer te Helsingør waren aangehouden en gevaar liepen schip en goed te verliezen. Nog erger was het gesteld met twee kapiteins, van wie de een deel had genomen aan den eersten tocht van Thijssen, de ander nog in dienst van de Geer was; de onvoorzichtigen hadden zich in de Sont gewaagd, waren gegrepen en in de gevangenis geworpen. Hun volk werd zeer slecht behandeld: over dag moesten zij, met ijzeren ringen aan elkaar geklonken, in het werkhuis zwaren arbeid verrichten; 's nachts sloot men hen op in vuuzige hokken. En toch waren er vele matrozen onder, die geen deel hadden genomen aan de eerste expeditie van Thijssen en nooit de wapens tegen Denemarken hadden gevoerd. Voor de onschuldigen eischten de Nederlandsche gezanten recht, gelijk zij voor de schuldigen om genade

1) Dit was geen uitvlucht, maar de waarheid. De gezanten hadden de With voorgehouden, dat hij zijne bevelen moest nakomen, „ten meesten dienste van de lande en minste umbrage van Syne Majt. van Denom.” Zie de correspondentie, tusschen hen en den admiraal gevoerd, in Vb. v. d. H. op 1, 5, 7, 13, 14 Aug. 1644. Het Journ. v. de With over dezen tocht van 1644 ontbreekt, doch kan ten deele weer samengesteld worden uit bovenst miss. en uit de miss v. de With v. 15 Aug. 1644 aan Amb. Den. (niet te vinden in één der Verb., maar in portef. Den. 1644). Uit de laatste missive blijkt, dat de With, zeer tegen zijn zin, op last van de gezanten, van de Lap was vertrokken. Hij betreurt het zoo weinig dienst te kunnen doen, „daer ick Godt betert nu niet meer als een dooteter en genoechsaem uyt de werelt sy en myn hart seer doet dat ick anders geen dienst met myne byhebbende schepen en can doen”.

smeekten ¹⁾. Ten slotte maakten zij nog melding van de klachten, door Nederlandsche schippers bij hen ingediend over de tolbeambten in Noorwegen, die niet alleen een ongemeen hoogen tol hadden geheven van de schepen, maar den inhoud daarvan ook grooter gemeten, dan hij was, te veel geld hadden gevorderd voor het schrijven der tolcedels en op andere wijze hunne bevoegdheid te buiten waren gegaan

„Het verheugt en smart ons tegelijk” — zoo luidde het antwoord —, „dat wij deze dingen hooren; het is ons leed, omdat daaruit blijkt hoe de stellige bevelen van den koning worden overtreden; doch aangenaam vinden wij het, hierdoor gelegenheid te krijgen om met u in conferentie te treden over de tolquaestie. Zoolang de Staten-Generaal als middelaars optreden, kunnen zij hun eigen belang niet ter sprake brengen; doch gaarne wil Zijne Mat. een afzonderlijke onderhandeling daarover beginnen”. Aldus stemden de Denen het liedje aan, waarop reeds de rijkshofmeester bij een vorig bezoek had gepraeludeerd: men was bereid een billijk toltractaat te sluiten, mits de Republiek hare zaak van die der Zweden scheidde. Aan dit oor waren de gezanten echter doof. Voorloopig verlangden zij slechts afdoening van de loopende zaken en verkregen de belofte, dat eenige matiging zou worden gebruikt tegenover de Geers bootsvolk. De rest zou aan een nauwkeurig onderzoek worden onderworpen.

1) De verbittering tegen de Geers volk was fel. De koning had overal doen aankondigen, dat niet alleen zijne onderdanen, maar ook de Nederl. schippers, zoo zij bootsvolk hadden, dat in dienst van de Geer was geweest, dit in de Sont moesten aangeven. Wie het naliet zou schip en goed verliezen en zelf in de gevangenis worden geworpen. Alle Denen en Noren, die men op veroverde schepen aantrof, werden dadelijk gehangen.

Op raad van den resident van Cracauw schreven de Amb. aan H. H. M. met verzoek het bovenstaande in alle zeesteden bekend te maken. Allen, die de Geer gediend hadden, moest ontraden worden naar Denemarken te komen; de schippers hadden zich er voor te hoeden, dat zij dergelijke personen aanmonsterden. Als er schepen kwamen, die geen kennis droegen van het verbod, zorgde van Cracauw, dat die matrozen, die in de termen van straf vielen, er uit werden gelicht en met Nederl. convooiers naar het vaderland teruggezonden. (Zie Vb. v. d. H. 30 Aug., miss. v. van Crae. aan H. H. M. dat. 28 Mei, 14 en 21 Aug. en miss. v. Amb. Den. aan H. H. M. dat. 21 Aug. 1644).

Inmiddels was de Thuillerie uit Zweden teruggekeerd. Toen de gezanten hem een bezoek wilden brengen, weigerde hij hun den titel Excellentie te geven en sloeg ook op andere punten het verlangde ceremonieel af. Wetende, hoe kitteloorig H. II. M. op het stuk van rang en titel waren, besloten zij niet toe te geven. Het gemeen overleg der mediatours vorderde echter wisseling van gedachten, en deze — zoo kwam men overeen — zou plaats hebben door middel van de secretarissen. Aldus geschiedde.

Nog altijd was het antwoord van koning Christiaan op het aanbod der bemiddeling uitgebleven; doch den 8sten September kwamen de beide kanseliers het den gezanten mededeelen. Hoewel het aannemen niet buiten bedenken was, daar Z. Mt. reeds, tot zijne schade, de vruchten der vriendschap van Nederlanders en Zweden had gesmaakt, aanvaardde hij de tusschenkomst der Republiek, daar hem uit de schriftelijke verklaring van de Thuillerie was gebleken, dat Zweden tot vrede neigde. De koning vertrouwde dus, dat de Staten-Generaal hunnen plicht als bemiddelaars zouden vervullen, alle uitrusting tegen Denemarken in hunne havens beletten en de aangehouden schepen ontslaan.

Op hetzelfde oogenblik, dat de Deensche regeering hare gezindheid tot vrede „overwogen den droeven toestant van Europa, het Interest des gehelen Evangelischen Wezens” enz. uitsprak, werd in Schonen een leger van 5000 man te voet en 2500 ruiters verzameld, om een beslissenden slag tegen de Zweden te slaan. Hing het van koning Christiaan af, de pen der diplomaten kon vooreerst nog in den koker worden geborgen. Vóór dat hij zich echter inscheepte om den aanval in persoon te leiden, wisten de Nederlandsche gezanten hem nog een gewichtige beslissing te ontlokken.

In Holland was men niet wel tevreden over het wijken der vloot van de Lap, te minder nu in de Sont een aantal schepen genoodzaakt werden te wachten, totdat de vaart op Zweden was opengesteld. Daarom wist deze provincie ter Generaliteit door te drijven, dat de ambassadeurs zouden worden aangeschreven art. 12 en 13 hunner geheime instructie stipt na te komen: indien Denemarken, na daartoe gedaan verzoek, bleef weigeren het verbod in te trekken, en er meer dan 20 koopvaarders naar Zweedsche havens wilden varen, zou admiraal de With zijne vloot verzamelen

en de Nederlandsche schippers, onder zijne bescherming, naar de plaats van bestemming geleiden ¹⁾.

Reeds vroeger hadden de gezanten deze zaak ter sprake gebracht en o. a. gewezen op het gevaar, dat Zweden de Deensche havens onvrij zou verklaren, waardoor de geheele Oostzeehandel zou worden gestremd. Na de ontvangst der missive van H. H. M. herhaalden zij hun aandrang met klem van redenen, en thans met gunstig gevolg. Tot het einde van het loopende jaar — dus luidde de resolutie, die zij van Z. Mt. verkregen, — mochten de Nederlandsche ingezetenen op alle plaatsen van de Oostzee, zonder onderscheid, met hunne eigen goederen vrij en ongehinderd varen en handel drijven. Het bleef echter verboden contrebände in te hebben of lading, die aan Zweedsche burgers behoorde; terwijl geen toevoer mocht geschieden aan belegerde of geblokkeerde steden. Al dadelijk maakten velen van de opengestelde vaart gebruik. Schippers, die reeds zich hadden aangegeven als bestemd naar andere havens, haastten zich hunne passen te laten veranderen en de tevoren verboden plaatsen als het doel hunner reis te vermelden ²⁾.

De omstandigheid, dat de Deensche regeering, bijna tegelijk met de Nederlandsche gezanten, kennis kreeg van het besluit van H. H. M. om, bij weigering, geweld te gebruiken, zal het inwilligen van het verzoek bespoedigd hebben. Gewoonlijk oefende de omkoopbaarheid van de griffie-klerken der Staten-Generaal een verlamdenden invloed op het werk der diplomaten en maakte de tegenpartij bekend met het spel der Nederlandsche staatslieden, nog vóór dat de eerste kaart op tafel lag. Voor dezen keer kwam die omkoopbaarheid hun echter ten goede ³⁾.

Den 16den September stak Christiaan IV de Sont over, om nogmaals aan het zwaard een beslissing te vragen over

1) Res. Holl. 4 Aug. 1644.

Res. St. Gen. 6, 7, 10 Aug 1644.

2) Toen zijne diensten niet langer vereischt werden, keerde admiraal de With naar het vaderland terug. In de vergadering van 26 Sept. 1644 deed hij aan H. H. M. rapport van zijne reis.

3) 10 Sept. ontvingen de Amb. een miss. v. H. H. M., waarbij de Extr. Resol. v. 10 Aug. was ingesloten. 11 Sept. kwam de secret. Gunther bij hen en had de brutaliteit hun voor te lezen „seker Extract,

het lot van zijn rijk. De bomiddelaars trachtten, in 's konings afwezigheid, met zijne ministers het aanstaande werk te regelen, doch schoten weinig op. Evenmin slaagden zij er in, de schippers- en tolquaesties uit den weg te ruimen. Het bleek meer en meer, dat de Deensche regeering den uitslag van den krijgstoet in Schonen wilde afwachten, alvorens tijd en plaats van de onderhandelingen vast te stellen. Toen de gezanten er van spraken den koning zelve te gaan opzoeken, werd hun dit ijverig ontraden: zoo moesten zij ongeveer een maand te Kopenhagen doorbrengen, zonder iets verder te komen. Dus hielden zij genoeg tijd over voor een uitstapje in de omstreken, terwijl het vreugdebetoon over de inneming van Sas van Gent — onlangs door H. H. M. te hunner kennis gebracht — een gepaste afleiding bezorgde in het eentonige leven der hoofdstad, die vooral sinds het vertrek van Zijne Mat. vrij doodsch was geworden ¹⁾. Met klimmend ongeduld hielden zij bij den rijkshofmeester en de beide kanseliers op een

„vovattende explicite 't geen H. H. M. miss. implicite ende relative was meldende“. Herhaaldelijk kwam het voor, dat de Deensche Regeer. dergelijke berichten kreeg, en dikwijls drongen de Nederl. gezanten op beter „secretesse ende mesnage“ in H. H. M. griffie aan. (Zie Verb. Den. 26 Sept., 1 Oct. 1644).

1) „Des avonts hebben de III. Ambrs., achtervolgende de voors. gementioneerte miss. v. H. H. M. in date den 9 Oct.“ (moet zijn 9 Sept.) „over de verovering van 't Sas van Gent geviert en vreuchdeteyckonen getoont, daer wierden gebrant 30 pietounen en in alle de veyusters keersen, ten wedersyden van de pietounen stont een oxhooft fransche wyn, daer een yder soo veel wyn ut wierde gegeven als hy begeerde, todat sy ut waren, voor alle eerlycke luyden wierde dien avont open hoff gehouden, soo van spys als van dranck“. (Vb. v. d. H. 9 Oct. 1644).

De gezanten in Zweden kregen pas later bericht van deze victorie. Zij wilden eerst op 6 Nov. vreugdeteekenen toonen, maar daar juist op dien dag te Stockholm feest werd gevierd over de victorie bij Femern, stelden zij het een dag uit, „opdat geene sinistre impressien souden werden gegeven al off wy van wegen U. H. M. met H. Mat. over hare victorie waeren cojouisserende“.

Deze laatste bijzonderheid wordt reeds in 't kort vermeld bij de Geer: Lod. de Geer pg. 84 noot 2. Desniettemin heeft Pierre de Witt: Louis de Geer pg. 78 — na eerst gesproken te hebben van het vreugdebetoon der Zweden: — „De Nederl. afgezanten meenden hunne deelneming in de algemeene opgetogenheid te moeten toonen door vuurwerk en vreugdeschoten“.

beslissing aan of men den voortgang der tractaten wilde, ja of neen. Toen de Denen een afdoend antwoord ontweken, traden zij handelend op, ondanks het verzet van de andere zijde. Den 14den October was de Thuillerie reeds overgestoken, om den Zweedschen veldheer Horn en daarna koning Christiaan in persoon te spreken; den 15den volgden de heeren Schaep en Andrée zijn voorbeeld. Sonck, sinds eenigen tijd reeds ongesteld, bleef te Kopenhagen achter met een deel van het gevolg.

Nog op den avond van hun vertrek bereikten de gezanten Malmö en verkregen reeds den volgenden dag bij Zijne Mat. audientie, waarin zij, met vele redenen, zoo om het verloop van den tijd als om de toenemende verbittering tusschen de oorlogvoerende partijen, op het vaststellen der praeliminairen aandrongen ¹⁾. Zij vonden geen gunstig gehoor. Nog was de beslissing in Schonen niet gevallen. Het Deensche en het Zweedsche leger lagen „begraven” tegenover elkander; boide bespiedden de kwetsbare zijde van den tegenstander. Het oogenblik moest nog komen, dat Christiaan IV zou wanhopen aan de macht van zijn zwaard. Thans wenschte hij niets liever dan de onderhandelingen te rekken, totdat de veranderde fortuin hem in staat zou stellen betere voorwaarden te bedingen ²⁾. Wantrouwen in het woord van den vijand was de dekmantel, waaronder deze bedoeling verborgen werd, en hij kon het in zulke krachtige termen uitspreken, daar de verraderlijke wijze, waarop de Zweden den oorlog waren begonnen, hem recht gaf tot beleedigende woorden over het geloof, dat zij verdienden ³⁾. Bovendien wenschte

1) Vergelijk bij het volgende Aitz. V pg. 754—756, die zijn verhaal heeft overgenomen uit de miss. v. Amb. Denem. aan H. H. M. dat. 27 Oct. 1644.

2) Tot op het laatst bleef Christiaan hoop koesteren, dat de wapenen — niet de diplomatie — zouden beslissen. Als Horn verzoekt het begin der onderhandeling tot 15/25 Dec. uit te stellen, nemen de Deensche commissarissen dit gaarne aan, „seggende dat sy verhoopten den wint soo te sullen waeyen dat den Sweeden de tyt lang genoeg sal vallen”. (Verb. Denem. 25 Oct. '44.)

3) Bij de audientie zei Zijne Mat. tot onze ambass.: „De Heeren raden my tot vrede maecken met Sweeden, als geloofsgenoten ende Buylrylden, maer de Sweeden hebben ende holden geen gelooff, want sy branden aff kercken endo geestelycke huysen, ende daerse die laten staen, hoereeren

hij, vóór alles, teruggave van de veroverde gewesten en zekerheid, dat het te sluiten tractaat zou worden nagekomen. Terecht merkten de gezanten op, dat deze punten niet tot de praeliminairen behoorden. Dit wist koning Christiaan ook wel; maar het afslaan van die eischen zou den gang der zaken weer belemmeren. Alzoo zetten zij hunne reis voort naar de legerplaats van den Zweedschen veldmaarschalk Horn, die zeide wel gelast te zijn tot het vaststellen van tijd en plaats der tractaten, doch de bovengenoemde Deensche voorwaarden wilde hij aan zijne regeering zelfs niet mededeelen. Zoowel de Nederlandsche gezanten, als de Fransche ambassadeur de Thuillerie trokken nu in de volgende weken heen en weer, van kamp tot kamp, en brachten van lieverlode de Deensche tegenwerpingen tot zwijgen. Schoorvoetend kwam Christiaan nader. Eerst moest hij er genoeg mee nemen, dat zijne eischen — restitutie van het veroverde en waarborg voor het nakomen der te maken bepalingen — naar de vredeshandeling zelve verwezen werden. Den tijd, waarop deze zou aanvangen, mochten — dus sprak hij — de vijand of de mediateurs bepalen; het vaststellen der plaats bood echter nieuwe moeielijkheden, nog vermeerderd, toen de koning bleef volharden in zijn wantrouwen tegen de Zweedsche regeering en een buitengewoon vrijgeleide vorderde voor de Deensche commissarissen, die het tractaat zouden helpen sluiten. Met verontwaardiging sloeg Horn dien eisch af — „synde tot ignominie van de geheele Sweetsche natie” — en wilde alleen beloven, dat de litterac salviconductus in optima forma zouden worden uitgereikt. Na al dit geharrewar verkreeg men eindelijk tot resultaat, dat te Brömsebro de onderhandelingen zouden worden gevoerd; de Deensche commissarissen konden zich dan ophouden te Christianopel, de Zweedsche te Calmar. Op 15 December zou het werk beginnen; doch op verzoek van Horn werd die termijn herhaaldelijk verlengd.

ende schyten sy (met reverentie geseyt) op d'altaeren: dat de Sweeden ons wel wat souden seggen ende wys maecken, maer Syne Majt. ende ons selfs bedriegen: dat Syne Majt. soo veel lichtvaerdicheyts ende bedrochs van de Sweeden was beiegent, dat dienaengaende het credo was uit syn pater noster”. (Verb. Den. en Verb. v. d. H. 16 Oct.)

Onder dit alles hadden de Nederlandsche gezanten hunne eigen aangelegenheden niet uit het oog verloren en van Christiaan IV een resolutie verkregen, inhoudende kwijtschelding van straf aan alle Nederlandsche schippers, die vroeger, toen de vaart op Zweden nog gesloten was, zich hadden laten charteren naar vrije havens, maar des ondanks hunne reis naar verboden havens hadden vervolgd en zelfs contrebände daaraan toegevoerd ¹⁾. Deze beslissing toonde op nieuw, dat Denemarken de vriendschap der Nederlanden begon te zoeken, te meer, indien men in het oog houdt, dat het gerucht van den slag bij Femern reeds tot Z. M^{ts}. legerplaats was doorgedrongen, toen hij deze gunstige beschikking nam. Hadden de Nederlandsche heeren op nieuw menige hatelijkheid te verduwen, nu de vloot van Maarten Thijssen zooveel had bijgedragen tot de overwinning der Zweden, het besef werd des te levendiger, dat een verbond met de Republiek van groote waarde was. Het konmerkt den trots der Denen, dat zij nog bittere woorden spraken, terwijl hunne daden reeds een poging tot toenadering moesten zijn en dat oock werkelijk waren; doch de gezanten kenden hun volkje en lieten zich gelaten de bui over het hoofd waaien ²⁾.

De volslagen nederlaag zijner scheepsmacht, gevolgd door de vreeswekkende mare, dat de eilanden met een landing bedreigd werden, noodzaakte koning Christiaan zijne aanvallende beweging te staken. In de eerste helft van November trok hij zijne legermacht uit Schonen terug, en al bleek het ook weldra, dat de Zweden verzuimden zooveel partij te trekken van hunne overwinning, als de verslagenen duchtten, het hoofdpleit was thans beslist. Zoo, bij de onderhandelingen, de afgevaardigden van koningin Christina zich niet lieten verschalken door de Deensche diplomaten, hadden de Zweden reeds een voordeelig tractaat in den zak.

Bijna gelijktijdig met den koning lieten Schaep en Andrée

1) Zie boven pg. 112.

2) „Wat doleancien ende reprochen wegen 't Exploict van den admirael Maerten Thyssen op dese tyt in alle conferentien ende byeencompsten syn gevallen, is met weynich woorden niet te verhaelen, welke wy als een ongestuytm weder hebben laten over gaen". Verb. Den. 3 Nov. 1644.

zich over de Sont zetten; den 10den November kwamen zij te Kopenhagen terug. Hun verblijf aldaar — dus meenden zij — zou van korten duur zijn, daar zij van plan waren reeds in het begin van December naar Christianopel, in de nabijheid van Brömsebro, te vertrekken. Dit viel tegen. Reeds is boven gezegd, dat de datum, waarop de handeling zou beginnen, ten verzoeke van Horn werd uitgesteld, en wel van 5 tot 12 Januari. Thans drong hij er op nieuw op aan, dat deze termijn tot 25 Januari werd verlengd. Als redenen daarvoor voerde hij aan, dat de slechte wegen en de korte winterdagen de reis zeer bezwaarlijk maakten voor de Zweedsche commissarissen, die niet jong meer waren en slechts met kleine dagreizen zouden vorderen. Tevens bracht hij in herinnering, dat koningin Christina op 18 December haar negentiende jaar zou intreden en zelve de teugels van het bewind in handen nemen. De vele beslommeringen, welke deze verandering met zich bracht, eischten de tegenwoordigheid van enkele heeren, die als commissarissen voor de vredehandeling bestemd waren. Ook konden hunne volmachten eerst geteekend worden, nadat Hare Ma^t. de regeering had aanvaard ¹⁾. Toen bovendien van Deensche zijde werd aangehouden om niet te Brömsebro, maar elders, bijeen te komen, dreigde alles, dat vroeger was afgesproken, in duigen te vallen. Deze loop van zaken strekte tot groot misnoegen der Nederlandsche gezanten, te meer, vermits zij in het laatste uitstel niet gemoeid waren en de Thuillerie van lieverlede als hoofdpersoon der bemiddeling optrad. Aan hem schreven zij het rekken der onderhandelingen toe; hem weten zij het, dat de gemaakte afspraak op het kleed van Penelope begon te gelijken, dat morgen werd ontrafeld, hetgeen daags tevoren was saamgevlochten. Ten onrechte. Niet bij hem lag de schuld; doch de ware oorzaak van het talmen bleef hun voorloopig verborgen.

Terwijl zij aldus in den blinde tastten, drong een lichtstraal tot hen door. Den 28sten November ontvingen zij een brief van de Zweedsche collega's, met het bericht dat twee hunner „een keer” naar het vaderland zouden doen om nader last te halen op enkele hoogst gewichtige zaken, hun in den loop der onderhandeling voorgekomen.

*hoe kan
dat klopt
per met
2 burg
Kistke 101
Hommend*

1) Zie memor. van Horn dat. Engelholm 10/20 Nov. '44, meegedeeld in Verb. Den. op 23 Nov.

Wenden wij ons daarom tot de gezanten, die naar Stockholm waren vertrokken, ten einde te vernemen hoe zij tot dit besluit waren gekomen.

De reis der ambassadeurs naar Zweden stuitte reeds dadelijk op hinderpalen. Zij wilden naar Gothenburg gaan en vandaar te land naar Stockholm; doch bij hunne aankomst voor eerstgenoemde stad bemerkten zij, dat deze op nieuw was ingesloten, aan de landzijde door den stadhouder van Noorwegen, Hannibal Sehested, aan den zeekant door Offue Gedde, die met zes oorlogschepen den toegang tot de rivier had bezet. De Deensche admiraal hield beide vaartuigen van het gezantschap aanvankelijk voor schepen van Thijssen, althans voor Hollanders, die officieren en ammunitie wilden toevoeren aan de belegerde stad. Hoewel spoedig beter ingelicht, liet hij zijn argwaan niet varen en bleef zich beroepen op den stelligen last van den koning om niemand naar of uit Gothenburg te laten passeeren. Zoo werden de gezanten hierover in onderhandeling met den Noorschen stadhouder gewikkeld en een tiental dagen opgehouden. De slotsom was, dat de twee schepen, die hen gebracht hadden, terug moesten keeren om door de Sont naar Stockholm te zeilen ¹⁾; de ambassadeurs stapten met hun gevolg over in een Deensch fregat, dat hen een eind de rivier opracht, tot op een half uur van Gothenburg, waar zij door den magistraat dezer stad met sloepen en booten werden ingehaald ²⁾. Het vervolg der reis, over land, geschiedde ongestoord en zonder veel merkwaardigs te bieden ³⁾. Op den

1) Bij de aankomst dezer schepen in de Sont maakte de rijkshofmeester bezwaar beide te laten passeeren; slechts één schip, dat van Cap^u. van Salingen, mocht de reis naar Stockholm vervolgen. (Vb. v. d. H. 25 Juni 1644). Ook hieruit bleek dus de vrees, dat onze schepen de Zweedsche vloot zouden versterken.

2) Zie Aitz. V pg. 742 en 743, die echter niet volledig, en daardoor onjuist is. Hij heeft zijn verhaal overgeschreven uit miss. v. Amb. Zw. aan H. H. M. dat. 17 Juli 1644. Uit dit relaas moet men opmaken, dat de gezanten toegestemd hebben in den voorslag om over den Deenschen bodem te trekken, langs Bahus. De miss. v. 20 Juli 1644 aan H. H. M. en het verbaal zelf leeren ons de ware toedracht kennen, in den text kortelijk meegedeeld.

3) Zie Aitz. V pg. 743—744, overgenomen uit miss. v. Amb. Zw. aan H. H. M. dat. 5 Aug. 1644.

avond van den 2den Augustus werden zij te Stockholm met het passende ceremonieel ontvangen.

Een dag na hen hield de Thuillerie zijn intocht. Van samenwerking tusschen de bemiddelaars was echter geen sprake, doordien een geschil, hoofdzakelijk over den van Nederlandsche zijde verlangden titel van Excellentie, hen scheidde ¹⁾. Het gemeen overleg werd er niet mee gebaat, toen elk zijn eigen weg ging.

Roeds in de eerste audientie bij Hare Ma^t. verklaarde de regeering, bij monde van den rijkskanselier Axel Oxenstjerna, zich geneigd de aangeboden bemiddeling aan te nemen en bevestigde dit in latere conferenties, waaraan, van Zweedsche zijde, de rijkskanselier en de rijksraden Johan Skytte en Peter Sparre deel namen. De veldmaarschalk Horn, dus berichtten zij nader, zou tot het regelen der pracliminairen worden gemachtigd ²⁾.

1) Het was dezelfde quaestie, die later in Denemarken rees. (Zie pg. 123). Uitvoeriger kan men het lezen bij Aitz. V pg. 746, overgenomen uit miss. Amb. Zw. aan H. H. M. dat. 10 Aug. 1644.

Een dergelijk dispuut ontstond later met de Zweedsche regeerings-commissarissen. Daarover zwijgt Aitzema. De Nederl. gezanten eischten weer den titel van Exc.; toen men hun dien niet gaf, onthielden zij hem ook aan de Zw. heeren. Ten onrechte. Bij de ambassade van 1640 was de onderhandeling bijna afgesprongen op het geschil over de titulatuur; doch ten slotte was, bij formeel verdrag, bepaald, dat H. M^ts. commiss. met den titel van „Illustrissimi” en „Excellentiae Vestrae”, de Nederl. ambass. met dien van „Illustres” en „Illustrates Vestrae” zouden worden aangesproken. De Zweden hielden zich ook nu daaraan, en de onzen moesten toegeven. Ook waren zij niet op de hoogte van de quaestie en moesten verklaren „daervan geen kennis te hebben, alsoo wy het verbael van die Legatie, gelyck U. H. M. weten niet hebben gesien”. (Verb. Zw. 23 Aug. 1644) Toen men namelijk, vóór hun vertrek, op de griffie van H. H. M. naar het verbael van 1640 zocht, was dit niet te vinden. Men schreef aan Boreel, die bij de ambass. van 1640 was geweest en op 't oogenblik deel uitmaakte van de Extr. Amb. naar Engeland. (Res. St. Gen. 6 Jun 1644). Eerst 8 Juli ontving men het exemplaar van hem. (Res. St. Gen. 8 Juli 1644). Toen moesten er nog twee afschriften van gemaakt worden, en deze zond men aan de amb. in Zw. en aan die in Denem. Voor een goede voorbereiding was het zeker wenschelijk, dat onze amb. naar Zw. beter op de hoogte waren geweest van het in 1640 verhandelde.

2) Over deze eerste bijeenkomsten uitvoeriger bij Aitz. V pg. 744—746, ontleend aan miss. Amb. Zw. aan H. H. M. dat. 10 Aug. 1644.

Daar telkens de handelsbezwaren als oorzaak van den krijg werden vooropgesteld, kregen de Nederlandsche gezanten al spoedig gelegenheid tot het nakomen hunner secrete instructie.

Zij brachten in het midden, dat ook H. H. M. hunne grieven tegen Denemarken ter tafel wilden brengen; dat zij de pogingen van Zweden om voldoening te krijgen wilden steunen, en omgekeerd ook op de hulp van dit rijk rekenden, bij het bevorderen van hun eigen belang; dat het daarom wenschelijk was hierover nader te spreken, om de wederzijdsche bezwaren te leeren kennen. Al dadelijk wees Oxenstjerna er op, dat de Deensche koning de Staten-Generaal niet langer als bemiddelaars zou willen aannemen, wanneer zij hunne eigen zaken aan de vredchandeling vastknoopten. Toen wierpen de onzen een spierinkje uit, door, zoo bij hun neus weg, te zeggen, dat wellicht de grieven der Staten-Generaal konden worden opgenomen onder die, welke Zweden zou aanvoeren ¹⁾; maar Oxenstjerna liet zich niet verschalken en hield zich „seer coel ende ingetogen, als wij van H. H. M. interessen en beswaernissen ende dat H. H. M. gemeynt waren die op de handeling oock voor te brengen, waeren spreekende ²⁾.”

Hij was van de leer, dat wie mee wil eten ook mee moet werken. Zoo de vereenigde provinciën voordeel wilden trekken van Zwedens overwinningen, zonder zelf een hand uit te steken, zouden zij bedrogen uitkomen ³⁾. Een ge-

1) Zie Aitz. V pg. 749, overgenomen uit miss. Amb. Zw. aan H. H. M. dat. 12 Aug. 1644; doch hij had er wel aan mogen toevoegen — zocals in de missive staat — „waerop niet wiert geantwoort”. In de aangehaalde plaats bij Aitz. moet men, in den laatsten regel, natuurlijk lezen „steden” in plaats van „stenden”.

2) Verb. Zw. 13 Aug. 1644.

3) „De Canselaer seyde, gelyck in transitu, dat U. H. M. intentie dan scheen te syn onder faveur ende benefitie van de Croone Sweeden wapenen hunne Interesten goet te maecken, dat den ambr. van Franckrijk ter contrarien hadde gesezt, dat syne Exeis, op de voorgenenomene handeling niet particuliers van wegen synen meester sal comen voor te brengen, ende daer by voegende yet daerop slaende, dat U. H. M. sulcx voorhebbende oock behoorden het hunne te doen by de voors. wapenen van Sweeden.” Verb. Zw.

schil over de titulatuur, dat wellicht anders niet zoo breed uitgemeten was, gaf den Zweden gelegenheid hunne verstoordheid te toonen. De bijeenkomsten werden geruimen tijd gestaakt en niet hervat, vóór dat de Nederlandsche heeren hadden toegegeven ¹⁾. Dit alles gaf den gezanten eenig nadenken. Nog was er geen bericht ontvangen, dat Christiaan IV de bemiddeling had aangenomen; ook al geschiedde dit, dan zou zij — de kanselier bracht het hun telkens onder het oog — waarschijnlijk toch later verworpen worden, als de gezanten de klachten van den Nederlandschen handel indienden. Frankrijk had er belang bij, dat de oorlog spoedig eindigde. Zoodra de Zweedsche regering aan de Thuillerie verklaard had de mediatie aan te nemen, was hij weer naar Kopenhagen vertrokken om ook daar de zaak te bevorderen. Zweden zelf liet zich verluiden, dat het den druk van dezen nieuwen krijg gaarne opgeheven zag. Zoo stond het te vreezen, dat er een tractaat werd gesloten buiten de Republiek om, zonder dat zij eenig voordeel kon bedingen. Vandaar dat de Nederlandsche heeren, in een later onderhoud, reeds iets meer loslieten en verklaarden, dat „H. H. M. gemeynt waren het tractaat van 1640 streng te holden” ²⁾. Doch dit was niet genoeg, en er werd weinig notitie van genomen. De Zweedsche commissarissen stelden daarom hunne eigen zaken weer op den voorgrond en begonnen mededeeling te doen van de grieven, die zij, op het stuk van den handel, tegen Denemarken hadden ³⁾. Deze kwamen neer op twee hoofdpunten: op den eisch, dat alle Zweedsche waren, die de Sont passeerden, van certificaten moesten zijn voorzien, en op het vorderen van speciale paspoorten voor alle oorlogsvolk en ammunitie, bij den doortocht. Indien men daarin redelijke voldoening kreeg, zou de rest gemakkelijk volgen. Toen de onzen nu op hunne beurt wilden ontvouwen wat H. H. M. in zake den Sonttol verlangden, hield Oxenstjerna zich weer, alsof hij niet begreep hoe de Republiek zich partij zou kunnen stel-

1) Zie pg. 131 noot 1.

2) Verb. Zw. 16 Aug. 1644.

3) Zie voor dit en het volgende Aitz. V. pg. 750—753, ontleend aan miss. amb. Zw. aan H. H. M. dat. 8 Sept. 1644.

len tegen Denemarken. Nu moest het hooge woord er uit. Dit kon best — repliceerden de gezanten —, wanneer Zweden en de Republiek slechts onderling bepaalden, dat geen van beide een verdrag zou sluiten met Denemarken, vóór dat de andere tevreden was gesteld. Aan laatstgenoemd rijk moest men voorhouden, dat een duurzame vrede in het Noorden onmogelijk was, wanneer de geschillen met H. H. M. niet voor goed werden afgedaan. Weigerde koning Christiaan hierin te treden, dan zou men moeten handelen overeenkomstig het verdrag van 1640. — Op dit laatste punt waren de verklaringen der gezanten steeds in nevelen gehuld; doch voor het oogenblik namen de Zweedsche commissarissen den schijn aan, of zij zich met dien voorslag konden vereenigen, en hoorden de Nederlandsche heeren verder uit, wat H. H. M. dan wel dachten te vorderen. Toen hun werd geantwoord, dat de Oostersche handel geregeld moest worden op den voet van het erf-tractaat van Spiers, meenden zij, dat de kans op een vergelijk dan gering was; reeds bij de onderhandelingen te Stade in 1641 was voldoende zekerheid verkregen, dat koning Christiaan daarvan ten eenen male afkeerig was. Doch de Zweedsche commissarissen braken het onderhoud thans af om het gehoorde nader te overwegen. Zij meenden, dat de Nederlandsche gezanten het laatste woord nog niet hadden gesproken en een slag om den arm hielden; dat zij de medewerking van H. Mat. zoo goedkoop mogelijk trachtten te krijgen, maar, in het uiterste geval, gelast waren tot het aanbod om de wapenen der Republiek bij die van Zweden te voegen. Zoo laat zich hunne houding gemakkelijk verklaren.

De ~~Witt~~en zijne medegezanten, die in de volgende bijeenkomst een gunstig antwoord op hun voorslag verwachtten, werden deerlijk teleurgesteld. Reeds de aanhef van des kanseliers rede beloofde weinig goeds. Hij begon met allerlei klachten over de politiek der Staten-Generaal in de laatste jaren: zij hadden Zweden niet genoeg bijgestaan in den Duitschen krijg, hoewel het zich daarin mede op hun aanraden had gestort; ook in den oorlog tegen Denemarken had de Republiek haar bondgenoot alleen gelaten, ja, den vijand zelfs gesterkt door hem den inkoop en den uitvoer van ammunitie te vergunnen en zijne schatkist gestijfd door het betalen der hooge Sonttollen. En dat alles was geschied, terwijl Christiaan IV de vaart op Zweden had verboden en

daardoor de kern van het tractaat van 1640, de vrijheid van handel en scheepvaart, had aangetast. Wat nu het voorstel van de Nederlandsche gezanten betrof, H. Ma^t was bereid hun de behulpzame hand te bieden, waar zij poogden voldoening te krijgen over hunne bezwaren; hare afgevaardigden zouden in dien geest gelast worden. Het was echter onredelijk te vergen, dat zij geen vrede zou sluiten, tenzij ook de Republiek tevreden was gesteld. Op eigen kosten en risico had Zweden den oorlog gevoerd: indien H. H. M. gelijke voordeelen wilden hebben, dienden zij ook gelijke lasten te dragen.

Werden ook al enkele der aangevoerde grieven in de repleik der Nederlandsche heeren ontzenuwd of vergoelijkt — de hoofzaak viel niet te veranderen. Wel trachtten zij nog nader te vernemen welke hulp Zweden verlangde, wanneer de Republiek zich aan zijne zijde zou stellen; maar Oxenstjerna weigerde in bijzonderheden te treden. Daarvoor was nog alle tijd, zoodra de Staten-Generaal er toe besloten hadden; doch — dus herinnerde hij bij het heengaan — „de ongelegentheyf van de croone Sweeden was soodanich, dat men niet vreemt soude connen vinden, inghevalle Hare Ma^t. na een accomodement quame te trachten 1).”

Zoo Oxenstjerna den ambassadeurs vrees wilde aanjagen, bereikte hij zijn doel; allerlei „consideratien” kwamen bij hen op, „die hen somwylen al wat swaerhooffdich maeecten 2).” Nog verkeerden zij in het onzekere, of Denemarken de bemiddeling had aangenomen; en zelfs dan was het te voorzien, dat Christiaan IV liefst alleen van Frankrijks tussehenkomst zou gebruik maken, om den Nederlanders geen gelegenheid te geven hunne klachten uit te spreken. Daarbij waren zij onder den indruk van de fiere houding der Zweden, die zich gedroegen, of de hulp der Nederlandsche wapenen hun geheel onverschillig was. Immers, zij hadden wel geklaagd, dat de Republiek hen in den steek liet, maar niet uitdrukkelijk verzocht, dat zij hen bij zou springen.

In één opzicht speelde de kanselier hoog spel. Wanneer

1) Verb. Zw. 2 Sept. 1644.

2) Miss. amb. Zw. aan amb. Den. dat. 21 Sept. 1644.

de staten besloten zich én aan de mediatie, én aan het verbond met Zweden te onttrekken, en een afzonderlijke handeling met Denemarken begonnen, wat dan? Bij het laatste rijk zouden zij een gunstig gehoor vinden en een voordeelig tractaat kunnen bedingen. Een oogcnblik kwam de gedachte bij hen op, „doch (sy) vonden dit bedenckelyck ende periculeus, daerdoor soude, contrarie U. H. M. intentie, Sweeden connen gaen meynen, dat U. H. M. eene dergelycke aparte handeling wenschten” 1). Het laatste was inderdaad zoo erg niet geweest; maar zij waren gebonden aan hun instructie en vonden geen vrijheid op eigen gezag te beslissen. Dus bleef hun weinig anders over, dan H. H. M. in te lichten over den loop der zaken en verderen last af te wachten 2).

Intusschen scheen het eigenlijke werk der bemiddeling iets nader aan zijn voltooiing te zullen komen. De uit Kopenhagon terugkeerende bode bracht brieven van de ambtgenooten in Denemarken met de tijding, dat de koning de bemiddeling aangenomen, maar zich nog niet verklaard had over tijd en plaats van de handeling. De herfst had zijn intocht gehouden en de naderende winter zou het ontvangen en verzenden van dépêches zeer bemoeielijken; daarom overwogen de gezanten, of het niet beter was hun verblijf dichtcr bij de Sont te nemen, vanwaar zij, tezamen met hunne collega's, het vaststellen der praeliminaircn konden bevorderen. De kanselier keurde dit goed, doch vond tegelijk, dat het spel van weerszijden nu lang genoeg geduurd had. In de meening, dat zij den uitersten last van H. H. M. nog steeds hadden verzwegen, legde hij hun het vuur nader aan de schenen: vóór hun vertrek moest de zaak tot klaarheid komen. Den 15^{den} October vervoegden Oxenstjerna en de rijksraad Skytte zich aan het logement der Nederlandsche heeren. Zij verzochten, dat nu eindelijk zou worden vastgesteld wat Zweden en de Republiek moesten doen, zoo beide, of een van beide, geen behoer-

1) Verb. Zw. 10 Sept. 1644.

2) Miss. v. amb. Zw. aan H. H. M. dat. 8 Sept. 1644.

lijke voldoening konden krijgen. Toen zij — evenals vroeger — ten antwoord kregen, dat men zich dan moest houden aan het tractaat van 1640, werden de Zweedsche commissarissen ongeduldig: de Nederlanders — dus lieten zij zich uit — spraken altijd „in generalibus”; maar het was nu tijd ronduit te verklaren, dat H. H. M. aan Denemarken den oorlog zouden aanzeggen, indien de bezwaren op het stuk van den handel niet werden weggenomen. Groot was de verbazing, ja de verontwaardiging der Zweden, toen zij hoorden, dat de Nederlandsche gezanten daartoe niet gelast waren en aan de Staten-Generaal hadden geschreven om nadere resolutie ¹⁾. Zoodoende — dus lieten zij zich uit — kwam het verbond tusschen beide rijken op losse schroeven te staan; nu de Nederlanden het gunstige oogenblik lieten voorbijgaan, was het tevens onnoodig de conferenties langer voort te zetten. Hiermede scheidden zij.

Het schrikbeeld van een afzonderlijk verdrag tusschen Zweden en Denemarken deed zich thans met scherper omtrekken voor de verbijsterde oogen van de gezanten der Republiek op. Ook de gevolgen er van lieten zich overzien: het eerste rijk zou het tractaat van 1640 als vernietigd beschouwen, daar het beweerde, dat de Staten-Generaal de hun opgelegde verplichtingen van hunne schouders hadden geschoven; het laatste zou des te moeilijker genoopt kunnen worden om den Nederlandschen handel te ontheffen van de drukkende lasten. Nu H. H. M. nog steeds het stilzwijgen bewaarden op het verzoek om nadere resolutie ²⁾, dienden de

1) „Hetselve wert by H. Mat. Commissarissen gants vreemt ende in verwonderinge ende indignatie opgenomen”. Verb. Zw. 15 Oct. 1644.

2) Dit kon ook moeilijk anders. Eerst 17 Oct. (zie Res. St. Gen. 17 Oct. 1644) ontvingen de St. Gen. de missiven van de amb. Zw. dat. 18 Aug. en 7 Sept. 1644; de laatste bevatte het verzoek om nader resolutie, daar de aangevangen handeling dreigde af te stuiten. Zij werden gesteld in handen v. Gedep. om er de pt. van consider. uit te trekken; maar dat scheen veel tijd te vorderen, en de beslissing bleef uit, tot men tijd had, dat de H.H. Bicker en Stavenisse op hunne terugreis waren.

Zowel de trage gang der Nederlandsche staatsmachine, als de gebrekkige communicatie oefende een storenden invloed op de diplomatie. Van het laatste vinden wij bv. een bewijs in verb. Zw. 6 Nov., waar wij lezen: Sinds 6 Oct. hebben wij niet geschreven, „omdat wij geene

ambassadeurs zclven een beslissing te nemen. In een particulier bezoek bij Oxenstjerna betuigden zij bereid te zijn om, bij missive, of in persoon, de zaak, waarover in de laatste bijeenkomst was gesproken, ter nader kennisse van H. H. M. te brengen, mits hun de verzekering werd gegeven, dat de tractaten tot hunne wederkomst gerekt en dat in hunne afwezigheid geen belangrijke quaestie afgedaan zou worden. Dit verzoek viel in goede aarde. De Zweedsche regeering, die in het afgelopen jaar de vruchten van de vriendschap der Republiek had geplukt, vond het niet wenschelijk haar thans af te schrikken en wellicht in de armen van Denemarken te jagen. Zoo vatte de kanselier den bijna afgebroken draad van het gemeen overleg weder op en kwam tot de volgende afspraak met de Nederlandsche gezanten: twee van hen zouden zoo spoedig mogelijk naar het vaderland terugkeeren; de derde moest in Zweden blijven en deel nemen aan de aanstaande onderhandelingen, die niet vóór 15/25 Januari zouden beginnen. De Zweedsche regeering beloofde de voornaamste punten eerst na een maand, of langer, ter sprake te brengen, opdat H. H. M. den noodigen tijd kregen voor de beraadslagingen. Ook verzekerde zij geen tractaat te zullen sluiten, vóórdat aan de handelsbezwaren der Republiek te gemoet was gekomen; doch deze moest zich daartegenover verbinden hare wapenen bij die van Zweden te voegen, zoo dit rijk, of de Republiek zelve, van Denemarken geen voldoening kreeg. Tevoren diende vastgesteld te worden de grootte der krijgsmacht, welke in dat geval op de been zou worden gebracht; tezamen zou men dan trachten uit te werken, dat de vaart door de Sont van alle lasten werd ontheven. H. Ma^t. verlangde verder bij tijds te weten, of de Staten-Generaal herstelling van het ertractaat van Spiers wilden vorderen, omdat dit gelijk stond met een oorlogsverklaring, daar Christiaan IV, zonder dwang van wapenen, nooit afstand zou doen van „hetgeene waerinne

gelegenheid van schepen ofte posten hebben gehadt, behalve dat de passagien te water en te lande gantsch periculous ende bedenkelyek syn". Daarbij kwam dan nog, dat een miss. van Zweden naar ons land soms twee maanden onderweg bleef. (Zie boven: miss. dat. 18 Aug. rec. 17 Oct. 1644.)

genoochsacm zyne geheele subsistentie is gelegen", d. i. van den Sonttol ¹⁾. Zoo H. Mat. door een nieuwe uitrusting in de Nederlanden hare zeemacht wilde versterken, verzocht zij tevens dit te begunstigen, alsmede het opbrengen der buit gemaakte schepen in de havens der Republiek niet te verhinderen.

De Nederlandsche gezanten kwamen overeen, dat Bicker en Stavenisse de reis naar het vaderland zouden aanvaarden en de Witt de verdere onderhandelingen bijwonen. Vóór hun vertrek ontvingen zij een uitvoerige resolutie van koningin Christina, waarin de redenen van hun terugkeer en de voorwaarden der verdere samenwerking waren neergeschreven ²⁾. Na met een gouden keten te zijn vereerd ³⁾, namen de beide heeren een plechtig afscheid van de koningin. Ook den rijkskanselier brachten zij een bezoek, waarin Oxenstjerna hun nogmaals op het hart drukte, dat thans, voor de Republiek zoowel als voor Zweden, het gunstige oogenblik was gekomen om behoorlijke voldoening voor alle grieven te erlangen.

Tegenwind belette geruimen tijd het uitzeilen. Immers, na hunne laatste samenkomst met den kanselier verliepen nog drie weken, vóór zij, op den 11^{den} December, in zee staken. De ongunst der elementen zou hen ook verder vervolgen.

1) Verb. Zw. 13 Nov. 1644.

2) Zie de bijlage, getiteld: Resolutio altera etc.

3) „Ons daerenboven alle drie vereerende met een gouden keten met een medaille van H. Mats, effigie daeraen hangende vereiert met eenige diamanten”.

HOOFDSTUK V.

De gezanten in Denemarken worden onkundig gelaten van het voorstel, dat Bicker en Stavenisse, namens koningin Christina, aan H. H. M. overbrengen; evenmin krijgen zij kennis van de afspraak om de onderhandelingen te rekken. — Vermoedelijke reden daarvan. — Aankomst der verschillende afgevaardigden te Calmar en te Christianopol. — Begin der onderhandelingen. — Hefstige stukken van weerszijden gewisseld. — De Zweden formuleeren hunne eischen. — Dubbelzinnige rol, door de Nederlandsche gezanten vervuld. — Denemarken tracht de Republiek over te halen tot een afzonderlijke onderhandeling. — De Nederlandsche gezanten ontvangen een gewijzigde instructie van H. H. M.

De belangrijke tijding, dat Bicker en Stavenisse op weg waren naar het vaderland, werd met groote verbazing door de gezanten in Denemarken ontvangen. Mocht hun thans ook een lichtstraal opgaan over het rekken der handeling door den Zweedschen veldheer, het volle licht werd nog niet ontstoken. Slechts in algemeene trekken deelden de ambassadeurs in Zweden de reden van dit vertrek mede, nl. om H. H. M. in bijzonderheden te vertellen, hetgeen hun was bejegend en waarom zij „het essentieelste point van (hunne) Seereete Instructie 1)” niet hadden kunnen uitwerken. Doch zij bewaarden het stilzwijgen over de afspraak, tusschen hen en den rijkskanselier gemaakt, over den voorslag, dien zij namens koningin Christina aan de Staten-Generaal zouden overbrengen. En wat het vreemdste

1) Miss. v. Amb. Zw. aan Amb. Den. dat. 14 Nov. 1644.

was, zij drongen er bij hunne collega's in Denemarken niet op aan, dat deze den aanvangstermijn der tractaten zouden uitstellen ¹⁾. In plaats dat zij het rekken der onderhandeling als een noodzakelijk gevolg hunner reis voorstelden, namen zij den schijn aan, alsof het plan daartoe gedeeltelijk bij hen was opgekomen wegens het verlengen van den termijn door Hare Ma^t. Ook in de volgende missiven aan de gezanten in Denemarken werd geen open kaart gespeeld ²⁾, terwijl Horn — die door zijne regeering van alles onderricht moet zijn geweest — in zijne briefwisseling met genoemde heeren zich evenmin iets liet ontvallen over de gemaakte afspraak ³⁾.

Vanwaar die geheimhouding? Bestond er tusschen de leden der beide gezantschappen, uitgezonden ter bevordering van één gemeenschappelijk doel, verschil van meening over de te volgen gedragslijn? Hebben wij hier een voorbeeld van tweedracht tusschen Nederlandsche gezanten, die — bij een andere gelegenheid — den spotnaam „ambassadeurs désunis des provinces-unies” in het leven riep ⁴⁾? Het is niet te vermoeden. Immers, wat thans verzwegen werd moest noodzakelijk later ter kennis van de ambtgenooten gebracht worden, zoodra de eigenlijke onderhandelingen begonnen of de verwachte last van H. H. M. ontvangen was. En dan, waarom zouden de Heeren Schaep, Sonck en Andréé de houding der Zweedsche gezanten afkeuren? Was het bekend, dat zij een nauwere aansluiting bij Zweden ondienstig vonden? Daarvan blijkt nog niets. Zij hadden in de laatste weken aangedrongen op het bespoedigen der onderhandeling met Denemarken, nu ja; maar dit was van hun standpunt geheel verklaarbaar. Waren zij echter volkomen op de hoogte geweest van hetgeen in Zweden was voorgevallen, zij zouden ongetwijfeld van taktiek zijn veranderd.

1) Oxenstjerna had hun toch uitdrukkelijk verzoekt dit te doen: Verb. Zw. 13 Nov. 1644.

2) Miss. van Amb. Zw. aan Amb. Den. dat. 25 Nov. 1644 en miss. v. Jacob de Witt aan Amb. Den. dat. 26 Dec. 1644.

3) Zie bv. miss. van Horn aan Amb. Den. dat. IJstatt $\frac{29 \text{ Nov.}}{9 \text{ Dec.}}$ 1644. (Verb. Den.)

4) Vrede, Inleid. I pg. 37 noot 3.

De eenige verklaring voor de gedragslijn der heeren de Witt c.s. — welke gesteund wordt door een uitlating van hen zelve — is de vrees, dat hunne brieven niet veilig waren voor onbescheiden blikken ¹⁾. Zij schroomden het geheim hunner politiek toe te vertrouwen aan een blad papier, dat kans had onder de oogen der Deensche staatslieden te komen. En het was van het hoogste belang, dat

2) Het zal dienstig zijn dit nader toe te lichten. Reeds spoedig na hunne aankomst te Kopenhagen verzochten de Nederl. gezanten den rijks-hofmeester om een doorlopend paspoort voor den bode, die met brieven naar hunne collega's in Zweden heen en weer zou reizen. Het werd geweigerd; de bode kon telkens een speciaal paspoort krijgen, mits hij geen andere missiven overbracht (Verb. Den. en Verb. v. d. H. op 22 en 23 Juli 1644). In Zweden was een doorlopend paspoort zonder bezwaar verleend. (Miss. Amb. Zw. aan Amb. Den. dat. 7 Sept. 1644). Doch de Deensche regeering ging van kwaad tot erger. 21 Aug. kwam de fourier Steven Holman met brieven uit Zweden, „die tot Elseneur comende met 2 soldaten bij de slotsheer wierde gebracht ende daer van daen in syn logement alwaer hy dien nacht van twee soldaten wiert be-waert, ende sanderen dachs alsoo gebracht tot Coppenhaven ten huysse van S. Excie de Hr. ryekshoffm^r. ende by syn absentie aen de rijcks-cancelaer, die hem voort sondt aen Syne Hooge Furst. Doorlt. de prince van Dennem., dewelcke de brieven naer hem heeft genomen ende syn persoon sonder brieven heeft laten gaen; de brieven bij S. Furst. Doorlt. haere Excie. twee a drie uyren daeraan niet toegesonden werdende, vonden haer over dit ophouden becommert, ende als sy nu all naer den eten genoechsaem gedelibereert hadden een expr. aen S. F. D. daerom te senden, wierden deselve door een onbekent man H. Excie. toegesonden, seggende simpelick sonder groetenisse ofte excuse dat de pr. haere Excie die brieven sondt”. (Vb. v. d. H. 21 Aug. 1644.) Bij het vertrek van Holman naar Zweden werd hem slechts paspoort gegeven „onder ver-sekeringe dat met denselven geene brieven van particulieren bestelt, ofte yetwes in prejuditie van S. Mat. ende syn ryck soude werden gedaen”. (Vb. v. d. H. 24 Aug. 1644). Toen de bode 18 Sept. uit Zweden terugkwam, werden hem op nieuw zijne brieven afgenomen. „Den voorn. com-mandant” (nl. de kommandant van Helseneur, Ebbe Ulfeld, een broer van den rijks-hofmeester) „heeft die couverture (waerinne twee paspoorten ende twee miss. waeren, de eene van alle Heeren aen ons te samen, ende den ander van den heer Bicker aen den heer Schaep) opgebroucken ende de paspoorten gelesen, doch de brieven ongraseert ende ongeopent overgesonden aen den heer ryekshoffm^r., welcke die selve ons oock alsoo met de paspoorten heeft toegeschickt, maer als wy ons hier over door den secrts. hebben beclaecht, als werdende hierdeur „commercium litte-rarum” ons legaten benomen, is den voors. ryekshoffm^r. seer gestoort geweest, seggende wy waeren soo naeuw te hitten, dat men geen raet

deze onkundig bleven van wat op touw was gezet. Kwamen zij er achter, zij zouden al hunne krachten inspanssen om een tractaat met Zweden te sluiten, vóórdat H. H. M. gereed waren, en zich misschien enkele opofferingen getroosten, alleen om de Republiek het verwachte aandeel in den buit te onthouden.

met ons wiste ende bijaldien het soo soude gaen, dat hy ons (knippende op syn duym) niet dat te wille wiste". (Verb. Den. en Verb. v. d. H. 18 Sept. 1644). De gezanten in Zweden, door hunne boden onderriecht over de onbeschaamdheid der Denen, begonuen waarschijnlijk te vreezen, dat deze een volgenden keer ook de brieven zelve zouden openen. Daarom deden zij aan hunne collega's in Denemarken het volgende voorstel: zij zouden hunne brieven naar Helsingburg zenden, en ze vandaar met een trompetter aan den resident van Cracauw laten brengen; nu verzochten zij hen, dat de brieven „die hy hen en den resident van Cracauw uyt 't vaderlant ende elders sullen affgeveerdicht werden, aen den postmeester tot Helsenburch werden behandicht". (Miss. amb. Zw. aan amb. Den. dat. 12 Nov. 1644). Op die wijze hoopten zij hunne missiven voor een ongewenschte visitatie te vrijwaren; doch niet altijd kon deze weg worden gevolgd. Dikwijls moest worden gebruik gemaakt van scheepsgelegenheid, die altijd onveilig was; als bewijs daarvoor diene de volg. missive, door den gezantschaps-secretaris v. d. Heyde, op last van de ambrs., aan den resident van Cracauw geschreven: „Soo datclijk wert ons bericht, dat Aert Schaep, schipper van Stavereu, voerende 'tschaep achter op syn schip, comende met syn ladinge van Stockholm, by een Deensche caper, alsoo syn pas by hem in de Zont genomen volgens 'ordinaris gebruyck tot Stockholm hadde gelaten, en conige brieven by hem wierden gevonden, is aengehaelt neffens syn Boetsvolk qualyck getraceert, alhier opgebracht ende een gcheelen dach in 'thuys van een burgemr. deser stede gedetineert, alwaer syne brieven, onder andere een pacquet aen Uwe Edt. waerinne brieven van H. H. M. amb. onse collega's in Sweeden soude opgebroocken en gelasen syn" enz. (Vb. v. d. H. 4 Dec. 1644). Na onderzoek bleek, dat de zaak zich had toegedragen, als boven is vermeld, „uytgesondert dat de brieven aan H. H. M. en Ed. Gr. M. van de H.H. ambrs. in Sweeden geschreven, niet opgebroocken waeren geweest, maar wel particuliere en een aen den heer resident Cracou." (Vb. v. d. H. 9 Dec. 1644).

Het bovenstaande zal, hoop ik, verklaren, waarom de handelwijze der gezanten in Zweden door mij wordt toegeschreven aan vrees voor het openen hunner missiven, hetgeen de ontdekking van hun plan ten gevolge zou hebben gehad. Zelf schijnen zij er op te zinspelen in hunne miss. aan Amb. Den. dat. 14 Nov. 1644, waar wij lezen: „Wij hadden wel gewenscht" (nl. vóór hunne afreis) „met Uwe Ed. Gestr. mondelinge op alles te connen communicceeren, omme onderlinge te hebben connen verstaen wat d'een ende d'ander in syn respect. negotiatie is bejegent, welcke alle het papier niet wel can werden betrouwt".

Ten slotte behoort nog opgemerkt te worden, dat het verzwijgen van het gebeurde geen nadeelige gevolgen kon hebben. De gezanten in Denemarken mochten vrij op spoed aandringen, die aandrang zou vruchteloos zijn, zoo Zweden voet bij stuk hield. En dan, de mystificatie kon niet lang duren, wanneer H. H. M. slechts tijdig van hunne meening lieten blijken. Dat er, na de afreis der heeren Bicker en Stavenisse, nog ruim vier maanden zouden verlopen, al eer de Staten-Generaal een besluit omtrent hun voorstel namen, kon niemand voorzien.

Het is begrijpelijk, dat de gezanten te Kopenhagen misnoegd waren over het vertrek hunner ambtgenooten, nu de ware reden daarvan hun verborgen moest blijven. Die ontevredenheid schoven zij niet onder stoelen of banken, maar toonden haar al spoedig in hunschrijven aan H. H. M. ¹⁾. Niet het minst vreesden zij, dat Denemarken achterdocht zou krijgen, zoodra de reis der heeren Bicker en Stavenisse daar bekend werd. De laatsten zagen dit trouwens zelf ook in en gaven, in een volgenden brief, de redenen aan, waarmede die ergernis kon worden weggenomen: „verklaart gij” — dus schrijven zij — „in voorkomende gevallen, dat wij te rade zijn geworden den tijd, die nog moet verlopen vóór den aanvang der tractaten, nuttig te besteden; en wel hierom, omdat men herhaaldelijk van ons verlangd heeft de „effectieve praestatie ende executie” van verschillende

Waarom — zou men nog kunnen vragen — werd geen gebruik gemaakt van cijferschrift? Dat de gezanten daarvan voorzien waren kan men lezen in het Verb. Zw. op 8 Sept. 1644; doch zij bedienden zich er zelden van. Alle origin. miss. van de amb. aan H. H. M., welke op het Rijksarchief te 's Hage aanwezig zijn, zijn in gewoon letterschrift. Trouwens, ook cijferschrift bood geen voldoende waarborgen voor geheimhouding, wanneer de brieven in verkeerde handen kwamen. De „déchiffreurs” wisten zelfs het vernuftigst uitgedacht cijfer te ontraadselen: zie daarover Vreede, Inleid. I pg. 88—94.

1) „Alsoo wy tegemoet sien dat dese reyse, indien sy voortgaect, groote umbrage in dit Ryck sal veroorsaceken ende by S. Mat. ende desselfs hooge ministers vrende impressie geven, als off yet tot naedeel van dese croone aldaer verhandelt mochte syn, oock de tractaten grootelycx retardeerren” (miss. amb. Den. aan H. H. M. dat. 2 Dec. 1644). Het slot van deze miss. bevat het verzoek aan H. H. M. om „de affgegane heeren op 't spoedichste te expedieren ende met eene corte ende goede resolutie herwaerts te senden.”

artikelen van 't verdrag van 1640, waartoe wij niet gelast waren. Wil men bijzonderheden weten, zegt dan, „dat onder de voors. poincten in specie syn het verboth van traffycq op de rijken van Sweeden, als waervan de provisioneele toelatinge haest comt t'expireeren, alsmede de betalinge van de tollen in den Orezundt, geduyrende dat syne Maj^t. van Denem. met Sweeden in oorloge is. Is men bevreesd, dat de mediatie van H. H. M. ondertusschen zal stilstaan, zoc kan verklaard worden, dat de achterblijvende gezanten te zamen hierin zullen voortgaan” ¹⁾.

In hun antwoord aan de collega's te Stockholm vierden de gezanten den ruimen teugel aan hun wrevel over dezen gang van zaken en insinuerden zelfs, dat Bicker en Stavenisse het terugkomen konden vergeten en dat zij deze gelegenheid hadden aangegrepen om zich te ontslaan van een opdracht, aan welker vervulling zooveel bezwaren waren verbonden ²⁾.

Doch dit mopperen baatte weinig. Ondanks hen leidde de verdere onderhandeling over de praeliminairen tot nieuw uitstel ³⁾. Wij zagen reeds, dat de Deensche regeering het plan had geopperd om niet te Brömsbro, maar elders, samen te komen. Dit was koren op den molen der Zweedsche staatslieden, die den termijn moesten verlengen; hierdoor, en door verschil van meening over het teekenen der

1) Zie miss. amb. Zw. aan amb. Den. dat. 25 Nov. 1644.

2) „Wy hadden wel gewenscht, dat deselve” (nl. de amb. Zw.) „gelieft hadde alvooren ons te communicceeren haer voornemen van 't affschicken van twee van den haeren nae't vaderlant, als nae genomene resolutie ons aen te schrijven de redenen, waermede wij t'selve vertreck alhier sullen bemantelen, souden ons beduncken daerover gegeven ende Uwe Ed. Gestr. lichtelyck yetwes tegemoet gevoert hebben, waardoor de reyse gestaect hadde behooren te worden, alsoo wy tegemoet sien” enz. (Nu volgt hetzelfde als boven pg. 144 noot 1 is meegedeeld). Ten slotte schrijven zij: „oock souden by uytval van saecken connen gebeuren dat deselve Heeren t' wedercomen souden vergeten, omme van de scabrieuse ende bacommerlijke commissie gedechargeert te syn, doch moeten den bal speelen gelyck die leyt, ende de gedaene saecken ten besten dryden ende beleyden, met vertrouwen datter yet goets tot voortsettinge der tractaten by denselven Heeren uytgowerect sal werden”. (Miss. amb. Den. aan amb. Zw. dat. 9 Dec. 1644.)

3) De gezanten in Denemarken bleven op spoed aandringen: zie Verb. Den. 22 Dec. 1644 en miss. amb. Den. aan amb. Zw. dat. 24 Dec. 1644. Ook miss. v. van Crac. aan H. H. M. dat. 4 Jan. 1645.

vrijgelciden, werd hun de gelegenheid daartoe vanzelf geboden, zonder dat zij in den kijker liepen ¹⁾. Zoo duurde het gezichtsbedrog der Nederlandsche gezanten te Kopenhagen voort: zij bleven in de Thuillerie den bewerker van het uitstel zien en ergerden zich er over, dat hij zoo eigenmachtig te werk ging ²⁾. Met dit al konden zij het niet verhinderen, dat eerst de 18de Februari werd vastgesteld voor het begin der onderhandelingen. De plaats bleef bepaald op Brömsebro.

Vóórdat wij de heeren op hunne reis daarheen volgen, nog een enkele opmerking over de gedragslijn van Denemarken tegenover de Republiek. Reeds is er de aandacht op gevestigd, dat Christiaan IV toenadering begon te zoeken en zich bereid had verklaard de bezwaren, welke den Nederlandschen handel drukten, bij afzonderlijk tractaat, te verlichten of op te heffen. Langs dien weg ging hij voort en scheen ook van de zijde der Republiek op meer welwillendheid te rekenen. In het laatst van November althans had de rijkshofmeester de gezanten gepolst, of H. H. M. aan Denemarken zouden willen veroorloven om, evenals Zweden had gedaan, in de Nederlanden oorlogschepen uit te rusten; werd het geweigerd, dan zou Z. M^{t.}, hoewel ongaarne, gebruik moeten maken van de reeds aangeboden diensten der Duinkerkers en der Lubbeckers. De gezanten weigerden echter zich hiermede in te laten en beriepen zich op hunne hoedanigheid als bemiddelaars,

1) Verb. Zw. 29 Nov. 1644.

Verb. Den. 22 Dec. 1644.

2) Verb. Den. 4 en 12 Jan. 1645. Op deze plaats geven zij zelfs hun vermoeden te kennen, dat de laatste verlenging van den termijn was geschied buiten kennis van Zweden. Het tegendeel was waar: de Thuillerie had aangedrongen op spoed, zie Verb. Zw. 21 Nov. 1644, waar wordt meegedeeld de inhoud van een schrijven van de Thuillerie aan de Zweedsche regering. In deze miss. verzocht hij „accommodement tusschen Sweeden ende Dennem. sonder langer dilay, omme niet gaende te maecken diegeene die de croone Sweeden geerne saegen diepe geplongeert in de oorloge, omme daeruyt haer proffyt te trecken”. Als dit laatste een zinspeling was op H. H. M., zou hieruit blijken, dat de Th. iets had vernomen van de afspraak tusschen de gezanten te Stockholm en den kanselier. In dit geval was er voor hem nog meer reden om op spoed aan te dringen.

die onzijdigheid tegenover beide kronen gebod ¹⁾; tevens brachten zij echter in herinnering, dat de uitrusting van de Geer niet geschied was met medewerking of met toestemming der regeering, „maer onder de handt by perticulieren gedaen dat wel meer voor desen in andere gelegentheynt was geschiedt ende swaerlyck in Nederlant verhindert konde werden” ²⁾. Zoo koning Christiaan hierin een vingerwijzing zag, dat een vloot ook zonder officieele aanvraag in de Republiek geequieerd kon worden, had hij geen ongelijk.

Van de gunstiger stemming der Denen trachtten de gezanten voordeel te trekken door verschillende klachten van Nederlandsche schippers en kooplieden ter afdoening aan Zijne Ma^t. voor te dragen. Voor 't meereendeel waren het dezelfde, die zij reeds vroeger hadden ingediend; doch zij voegden er thans nog enkele bij, die reeds van ouden datum waren, en brachten o. a. de beruchte salpeterquaestie van 1639 weer voor den dag ³⁾. Het succes was gering. Op de afgedane zaken wenschte koning Christiaan niet terug te komen; de nog aanhangige geschillen, met name de voortdurende klachten over afpersingen der tolbeambten in Noorwegen, zouden nader worden onderzocht en naar recht en billijkheid beslist. Alle matrozen, die Louis de Geer gediend hadden, moesten in krijgsgevangenschap blijven; slechts aan diegenen, die nooit de wapenen tegen Denemarken hadden gevoerd, zou de vrijheid hergeven worden ⁴⁾.

1) Hierover uitvoeriger bij Aitz. V pg. 757 (ontleend aan miss. Amb. Den. aan H. H. M. dat. 2 Dec. 1644). Hij laat het bezoek v. d. rijks-hofmeester plaats hebben in „het leste van December”, moet zijn „November”. In bovengen. miss. aan H. H. M. deelen de gezanten het verzoek van Ulfeld mee; wat betreft de Duink. en Lub. schrijven zij: „alhoewel die scheepen soo licht niet vaerdich sullen syn ende Syne Majt. sich beter beraden sal dan men can niet weten wat een groote ongelegentheynt een moedich prince soude connen aenraeden daervan wel nae berouwende syne naebuyren schade souden mogen hebben”.

Later herhaalde de Deensche regeering haar verzoek, doch ontving hetzelfde antwoord. Alleen beloofden de gezanten H. H. M. er van te zullen verwittigen. (Verb. Den. 20 Jan. 1645).

2) Miss. amb. Den. aan H. H. M. dat. 2 Dec. 1644.

3) Zie hiervóór pg. 32, noot 1.

4) Zie de memorie van de gezanten Verb. Den. 13 Dec. 1644 en het antw. van Z. Ma^t. dat. 16 Jan. 1645. Zie ook de memorie dat. 20 Jan. 1645.

Het viel den gezanten tegen, dat Z. Ma^t. geen gunstiger beschikking had genomen ¹⁾; maar het kan hun niet ontgaan zijn, dat zij in menig opzicht als advocaat van kwade zaken waren opgetreden. De Nederlandsche reeders en schippers waren ^{vol} uitgeleerd in de kunst om de tolbeambten te verschalken. Waar de Deensche regeering zoo dikwijls de dupe der historie werd, mag men het haar niet verdenken, zoo zij, bij schijn van bedrog, met omzichtigheid te werk ging. Van den anderen kant toonde zij hare neiging om den Nederlanders te gemoet te komen en gaf de toezegging, dat de vaart op alle havens aan de Oostzee, gedurende de onderhandelingen, open worden zou gesteld ²⁾. Deze nieuwe beschikking was noodig, daar de voorloopige permissie met het einde van het jaar 1644 kwam te vervallen.

Nog op den dag vóór het vertrek der gezanten poogden de rijkshofmeester en de rijksraden hen te overtuigen van „de goede genegenthey^t van S. Ma^t. tot H. H. M. ende het reciproque Interest, 't welek beyde Staten behoorde t' extimuleren (!) tot naerder alliantie ³⁾.” Deze moeite hadden zij zich kunnen besparen. De politiek der Staten-Generaal voor het jaar 1645 zou vastgesteld worden buiten toedoen dezer drie ambassadeurs. Niet zij waren het, die de Republiek noopten naar het zwaard te grijpen.

Den 25sten Januari 1645 maakten de heeren Schaep, Sonck en Andréé een begin met de reis naar Christianopel, waar zij, door de moeilijke wegen, eerst op 5 Februari aankwamen ⁴⁾. Daar vernamen zij, dat Jacob de Witt reeds

1) In hunne miss. aan H. H. M. dat. 20 Jan. 1645 schrijven de amb. Den., dat het antw. van Z. Ma^t. op hunne memorie „niet soo wel is uitgevallen als (wy) verhoopt hadden”.

2) Verb. Den. 20 Jan. 1645. Eerst later werd het definitief besluit daartoe genomen: Verb. Den. 11 Maart 1645.

3) Verb. Den. 24 Jan. 1645.

4) „Hebben nae t'saisoon van t'jaer tamelyck goet weder gehadt, doch diepe, slimme ende rotige wegen, ende overmits de revierkens door het doyen ten deelen open ende ten deele toegeslagen, mede de brugge op eenige plaetsen deur den ysganck soo wech gedreven als reddeloos waeren, becommertelycke ende moeilijke passage gehadt, doch syn sonder ongeluck, Gode sy gedanckt, overgecomen”. (Miss. v. Amb. Den. aan H. H. M. dat. 19 Febr. 1645).

eenigen tijd te Calmar zijn intrek had genomen. Sinds het vertrek zijner ambtgenooten was zijn verblijf te Stockholm niet rijk aan merkwaardige gebeurtenissen geweest. Hij had er een groot hoffceest bijgewoond — gegeven ter eere van de meerderjarigheid der koningin, tevens ter opluistering der bruiloft van een aanzienlijk Zweedsch edelman — en zich kunnen vermeien in de eer, bij die gelegenheid aan den vertegenwoordiger der Staten-Generaal bewezen ¹⁾. Doch het werk, waarvoor hij gekomen was, stond feitelijk stil, en het vertragen van de reis zijner medegezanten noodzaakte hem bij de Zweedsche regeering op langer uitstel der eigenlijke onderhandeling aan te houden, waarvoor hij hare toezegging verkreeg ²⁾. Intusschen moest hij zich gereed maken op den vastgestelden dag ter plaatse aanwezig te zijn, en bereikte, na een voorspoedigen tocht, „alsoo een bequaeme slecde baene was ³⁾”, op 18 Januari de stad Calmar, waar de heeren Skytte en Scoop, twee der Zweedsche onderhandelaars, zich weldra bij hem voegden. Toen bleek hun, dat zij nog te vroeg op het appèl waren; immers, eerst nu werden zij gewaar dat, op verzoek van den koning van Denemarken, het begin der onderhandeling ten slotte op 18 Februari was gesteld. Alzoo verliep er nog eenige tijd, vóórdat de gezanten uit Kopenhagen, die kennis droegen van deze laatste verlenging, kwamen opdagen; en het werd 15. Februari, alear de Witt hen ontmoette te Suderokra, een naburig dorp. Hier had dan eindelijk het zoo gewenschte onderhoud plaats en bracht de Witt zijne collega's op de hoogte van alles, dat hun tot dien dag verzwegen was. Wij kunnen slechts gissen, hoe het den heeren te moede

1) Zie Verb. de Witt 18 Dec. 1644 en zijne miss. aan H. H. M. dat. 4 Jan. 1645. „H. Ma^t. gaf my alomme den eersten rangh, in alle actien ende sessie aen de taeffel, nae H. Ma^t. ende bruyt en bruydegom, die in sulcke actien altyt voorgaen. Nae my volehden de palsgrave van Swybrugge, de administratores Regni, de ryexsraeden, de resident van Poortugael” enz. Vgl. ook Mr. D. Veegens: Historische studiën II pg. 12. (Geddes en Jacob de Witt).

2) Verb. de Witt 8, 18, 22 Dec. 1644, 3 Jan. 1645. Op het bericht van het oponthoud, dat Bicker en Stavenisse op hunne reis hadden, herhaalde de Wit zijn verzoek tot prolongatie. Verb. de Witt 13 Febr. 1645 en 16 Febr. 1645.

3) Miss. v. de Witt aan zijne collega's dat. 9 Febr. 1645.

was, nu het uitkwam, dat hunne bemoeiingen van de laatste maanden in lijnrechten strijd waren geweest met de politiek, te Stockholm op touw gezet, en het blijft de vraag, of zij de redenen, waarmede deze taktiek werd verdedigd, geheel konden goedkeuren. Doch, wat de hoofdzaak is — zij legden zich neder bij het gebeurde en trokken in het vervolg met de Witt één lijn, waar het gold den gang der tractaten te stuiten, tot dat de verwachte resolutie uit het vaderland was ontvangen ¹⁾.

Ondertusschen waren de verschillende afgevaardigden ter bestemde plaats verschenen. Van Zweedsche zijde zouden de kanselier Axel Oxenstjerna en de rijksraden Johan Skytte, Matthias Soop en Thuro Bielke de beraadslagingen bijwonen. Skytte overleed tijdens de onderhandelingen en werd door Thuro Sparre vervangen. De Deensche regeering liet zich vertegenwoordigen door den rijkshofmeester Cornifitz Ulfeld, des konings kanselier Christian Thomassen en de rijksraden Christoffer Urne en Jörgen Seefeldt Christoffersen ²⁾. De twee grootste staatslieden van het Noorden, Oxenstjerna en Ulfeld, zouden elkaar dus het hoofd bieden in den ongelijken kamp, dien de Deensche diplomatie met de Zweedsche aanging.

Calmar was de gewone verblijfplaats der Zweedsche onderhandelaars, Christianopol die der tegenpartij; bij de eersten voegde zich Jacob de Witt, terwijl zijne collega's hun intrek in laatstgenoemde stad namen, evenals de Fransche

1) Het Verb. Den. deelt op 15 Febr. 1645 mede, dat de gezanten met de Witt een samenkomst hadden te Suderokra, waar de laatste hun communiceerde „seeekere schriftel. resol. van H. Mat. van Sweeden, in date 16 Nov. 1644, vervattende cortelyx alle hetgeene, t'welck by hem ende syne collega's met Hoochstged. coninginne tot het vertreck van de heeren Bicker ende Stavenisse toe, incluys is verhandelt en veraffscheyt, ende vermits deselve ten verbaele van de andere heeren sal gcinseroert werden, gaet men allier t'verhael derselviger int geheel ofte voor een deel, gelyck mede om andere redenen met opset voorby". Het Verb. de Witt laat zich nog veel korter uit. Gaarne zou men nader vernomen wat in deze conferentie was voorgevallen; doch de gezantschapsverbalen zijn niet de plaats, waar de gezanten hunne geheimste gedachten neerschreven.

2) Uit Aitz. VI pg. 31 (waar de onderteekenaars van het tractaat genoemd worden) zou men opmaken, dat Christoffersen een afzonderlijke persoon is. De naam behoort echter bij dien van Jörgen Seefeldt.

gezant de Thuillerie. Van een eigenlijk verblijf kan echter niet gesproken worden, daar allen voortdurend heen en weer trokken naar de naburige plaatsjes Suderokra, Cappedorp ¹⁾ en Brömsebro, waar de bijeenkomsten werden gehouden.

Den 18den Februari, na het uitleveren der wederzijdsche volmachten, begonnen de onderhandelingen op plechtige wijze. De afgevaardigden van beide kronen hadden zich begeven naar een eilandje in de rivier de Brömse, welke daar een grensscheiding vormde. Op het afgesproken signaal — trompetgeschal — „traeden (sy) uyt hunne respective tenten ende met een groot gevolg van noblesse beyderseyts sachtens voortgaende, syn onder het geclanck der conincklycke trompetten aen beyde kanten ter voors. plaetsen by ons” (nl. de mediateurs, die in 't midden hadden post govat) „gecomen, alwanneer naer onderlinge vriendtlycke groetenisse, handtgevinge ende bejegeninge, de heere ryex-cancelaer Oxenstiern eene lange oratie in Sweetser taele hielde, die daerinne betoonden dat tong ende harssenen welgeplacst waeren in een bedacht ende aensienelyck lichaem ende wierde van den heere ryexhoffmr. Ullfeldt met goet fatzoen wat korter weder daerop geantwoort: keerende naedien alle met beleefde groetenisse ende handtastinge wederom onder het geclanck der voors. trompetten nae hunne respective tenten” ²⁾).

Al dadelijk stelden de bemiddelaars enkele formeele zaken vast, o.a. dat beide kronen hare bezwaren en vorderingen schriftelijk zouden indienen om „alle hevicheyt ende alteratie tusschen die noch niet te recht bedaerde gemoederen voor te comen” ³⁾. Zij maakten zich dus geene illusies omtrent de stemming, die aan weerskanten heerschte.

De Zweden waren het eerst aan de beurt. In hunne memorie legden zij den nadruk er op, dat de strijd was ontstaan wegens de vele belemmeringen, vooral in 1643 aan

1) Ik geef de spelling van deze beide plaatsjes, zooals zij het meest in de Verb. voorkomt.

Brömsebro. = brug over het riviertje de Brömse. Te Brömsebro waren in 1541 ook Gustaaf Wasa en Christiaan III samengekomen, toen zij een verbond hadden gesloten voor 20 jaar. (Geijer II pg. 88. Holberg II pg. 375, 376 spreekt van een verbond voor 50 jaar).

2) Verb. Den. 18 Febr. aangevuld uit miss. Amb. Den. aan H. H. M. dat. 22 Febr. 1645.

3) Miss. Amb. Den. aan H. H. M. dat. 22 Febr. 1645.

hun handel in den weg gelegd. Zoo er vrede zou komen, moest eerst daarvoor voldoening worden gegeven. Maar dat was niet genoeg. Om een herhaling van een dergelijken casus belli te voorkomen diende Denemarken aan alle Zweedsche onderdanen of inwoners van gewesten, die onder Zweedsche bescherming stonden, de vrije en onbelemmerde vaart door Sont en Belt toe te staan, met al hunne schepen en goederen, zelfs met krijgsammunitie, onverschillig vanwaar of waarheen. Hare Mat. vorderde tevens, dat hare oorlogschepen nergens genoodzaakt zouden worden tot het strijken van zeilen en vlaggen of tot het vermelden der reisroute; dat de koopvaarders van tol en visitatie verschoond blijven en zonder oponthoud hun weg konden vervolgen; dat, tegen den wil van den eigenaar, de koning van Denemarken niets van de lading zou mogen naasten, ook niet tegen betaling. Deze eisch, gegrond op de instelling, door God zelven gemaakt, gesteund door het natuur- en volkenrecht en door de bestaande tractaten, behoorde in zijn vollen omvang te worden ingewilligd.

Het wederwoord liet zich niet lang wachten en sloeg een niet minder stelligen toon aan. Met tal van redenen beoogden de Deensche commissarissen, dat de oorlog zonder billijke aanleiding en op onwettige wijze was begonnen. Immers, de beschuldiging omtrent het fnuiken van den handel was gemakkelijk te weerleggen: van de 243 schepen, die in 1643 met Zweedsche certificaten in de Sont kwamen, waren acht aangehouden en daarvan slechts drie verbeurd verklaard. De onbillijkheid van den plotseligen aanval was des te grooter, daar men in Denemarken zich nog bezig hield met het onderzoeken der ingediende klachten, toen Torstensohn reeds in Holstein binnentrok, het feit zelf des te verraderlijker, omdat de schijn van vriendschap zoo lang mogelijk was bewaard. Daarom vorderde Christiaan IV, vóór alles, teruggave der veroverde landen, sterkten, schepen en krijgsbehoefden. De geeischte vrije doorvaart ontnam hem alle rechten, door God en 's konings voorvaderen in zijne handen gelegd. Was men in Zweden werkelijk tot vrede geneigd, zoo diende het dezen eisch te laten vallen.

Dit begin scheen een slecht einde te voorspellen. Schriftelijke wisseling van gedachten was voorgeslagen als veiligheidsklep voor de opgewonden gemoederen; doch nu de hartstocht het kookpunt begon te naderen, vreesden de be-

middelaars, dat de ketel der onderhandelingen zou springen. Dit wenschten zij te voorkomen en dreven alzoo door, dat elke partij nog mocht dienen van dupliek; in 't vervolg echter zouden de wederzijdsche voorstellen bij monde van de mediateurs worden overgebracht. Deze bepaling bleek niet onnoodig. In hun antwoord lieten de Zweden scherpe nagels zien en dreigden het oude zeer, dat met heelpleisters beter gediend ware, weder open te krabben. Over de aanleiding tot den oorlog — den Achilles-hiel van hun betoog — verwezen zij naar vroeger gewisselde stukken en uitgegeven manifesten. „Zoo wij daarmede den vrede konden verkrijgen” — dus klinkt hun stoute taal —, „het zou niet moeielijk vallen ons goed recht tot den krijg nader te verdedigen. De aangevoerde bezwaren telt gij licht; uw hoonende taal klinkt ons niet ongewoon in de ooren; maar wij zijn verbaasd, dat gij nog poogt de bemiddelaars te overtuigen, hoe uwe handelingen in de Sont steeds rechtmatig waren. Tegenover onzen eisch tot vrije doorvaart stelt gij het „jus regale”, dat God en de voorvaderen van uwen vorst hem schonken; dat recht betwisten wij thans niet, doch klagen alleen over het misbruik. In deze veel bewogen tijden zoekt uw koning slechts zijn eigen voordeel, maakt, met voorbedachten rade, zijne heerschappij tot een slavernij voor alle volkeren en handelt alsof de eigendom der voorbijvarende schepen en waren bij hem berust. Daardoor wordt inbreuk gemaakt op de vrijheid, welke de kroon Zweden van oudsher genoot. Tegen deze schending van tractaat komt zij in verzet en herhaalt met aandrang den reeds uitgesproken eisch”.

Bij het overleveren dezer memorie aan de Denen verzochten de bemiddelaars, wien de prikkelbaarheid dier natie bij ondervinding bekend was, „de penne alsoo te modereren, dat tot geen meerder schryven occasie gegeven werde” 1).

1) Verb. Den. 3 Maart 1645. De Amb. Den. schenen in dezen tijd weinig hoop te hebben op een goeden uitslag der handeling en begonnen reeds te zorgen voor een veiligen terugtocht. In hunne miss. van 5 Maart 1645 aan H. H. M. verzochten zij, dat men hun een oorlogschip zou toezenden, om daarmede naar 't vaderland te kunnen terugkeeren „alsoo by quaet succes van dese handeling de passagie te landen soo bequaem niet soude vallen, oock moeyelyck ende vry costelyck”.

Van de begeerde matiging droeg hun dupliek echter weinig blijken. Het eenmaal ingenomen standpunt werd verdedigd, maar met veel heftiger uitdrukkingen. „Wat in 1643 met enkele schepen is gebeurd” — aldus de hoofdinhoud van het stuk — „raapt gij slechts op als een stok om den Deenschen hond te slaan. Doch nooit zal men kunnen bewijzen, dat deze oorlog was een bellum legitime denunciatum, zooals het volkenrecht verlangt. Niet alleen toch hebt gij verzuimd behoorlijk aan te kloppen, maar door de deur in te trappen zijt gij ons huis binnengedrongen. Over de vrije vaart in de Sont zullen wij onze meening uiten, zoodra al het veroverde is teruggegeven; doch zooveel willen wij thans reeds zeggen, dat onze heer even goed koning is in de Sont of de Belt, als in eenig ander deel van zijn rijk, en zich nooit de wet zal laten voorschrijven, en dit herinneren wij u, dat nimmer een vorst getracht heeft krijgsvolk door de Sont te voeren, tenzij hij te voren verlof daartoe had bekomen”.

Vóórdat de bemiddelaars dit antwoord overbrachten, hadden zij de Deensche commissarissen nog uitgenoodigd de scherpe kanten van hun betoog af te ronden ¹⁾. Het mocht niet baten. De Zweden — dus beweerden zij — hadden het zelf uitgelokt: alzoo werd hun kleingeld teruggegeven van de munt, waarmede zij hadden betaald.

Niet weinig geërgerd over den bitsen toon, die hun uit de genoemde memorie tegenklonk, namen de Zweedsche heeren den schijn aan, of zij de onderhandelingen wilden afbreken. Vandaar, dat de bemiddelaars aan het werk togen om den wagen weer in het goede spoor te brengen. Zij verzochten, dat de kroon Zweden hare eischen in het kort zou samenvatten en dit geschrift in hunne handen neerleggen. Toen deze echter aanhield op antwoord omtrent de gevraagde vrije doorvaart, werden de Deensche commissarissen uitgenoodigd zich hierover zoo uit te laten, dat men tot de verdere handeling kon geraken. De laatsten kwamen thans iets nader. De vrije doorvaart wilden zij den Zweden niet betwisten; maar het vertoon van certificaten werd gevorderd, opdat men

1) De Witt was hierbij niet tegenwoordig: den 28sten Febr. 1645 ontving hij de tijding van den dood zijner huisvrouw en onttrok zich een tijd lang — van 1 tot 13 Maart — aan de verschillende besognes. (Verb. de Witt 28 Febr.—13 Maart 1645).

zekerheid kon hebben, of de lading werkelijk aan onderdanen dezer kroon toebehoorde. Intusschen had Oxenstjerna het kort begrip van de eischen zijner kroon — voor zooverre zij de scheepvaart betroffen — aan de bemiddelaars overgeleverd: op dezen vasten grond zou het gebouw der onderhandelingen opgetrokken worden. Doch al aanstonds werd het geheele werk op losse schroeven gezet, toen de mediateurs enkele aanstootelijke punten weglieten, met name het eerste artikel, dat, naar zij vreesden, den pas gedooften twist op nieuw in lichter laaie zou zetten ¹⁾.

Wat ter kennis van de Deensche commissarissen werd gebracht kwam hierop neer:

- 1°. vrije doorvaart, zonder vertoon van certificaat, door Sont en Belt, voor de schepen en goederen der ingezetenen van Zweden, Finland, Ingermanland, Esthland, Lijfland, Pommeren en Mecklenburg, in zooverre deze onder de gehoorzaamheid of de bescherming van Zweden stonden;
- 2°. vrije doorvaart voor alle soorten van ammunitie, zonder voorafgaande kennisgeving;
- 3°. vrije doorvaart voor alle waren, door de ingezetenen van genoemde landen gekocht buiten Zweden, (bv. in Dantzig of Lubeck) en bestemd naar Engeland, de Nederlanden of elders;
- 4°. afschaffing van visitatie voor alle schepen, met Zweedsche goederen geladen.

In den beginne vonden deze eischen een slechte ontvangst bij Ulfeld en de zijnen, die „seer bittere woorden gebruyckten, seggende dat men hun den strick wilde om den hals doen” ²⁾.

1) Dit art. luidde:

„Practensum regis Daniae jus superioritatis in freto oesontico et Balthico tollatur, aut si id nimis durum ac fastidiosum visum fuerit sic describatur et explicetur, ut Danos ac subditos proprios concernat, nec sese ad exteros, imprimis Regno Sueciae subjectos et adhaerentes, qui commercii causa transeunt, extendat”. (Verb. de Witt 15 Maart 1645). Toen Oxenstjerna hoorde, dat het weggelaten was, zei hij: „dat het eerste articul necessair (was) ende als een fundament van de heele besoigne vooral (behoorde) vast gestelt te werden”. (Vb. de Witt 20 Maart 1645).

2) Verb. Den. 16 Maart 1645.

Wat het eerste punt betrof; wilden zij onder de Zweedsche natie alleen de Finnen mede begrijpen en betwistten aan koningin Christina het gezag over de andere genoemde volkeren; voor oorlogsmunitie moest een pas verzocht worden, dien Denemarken nooit zou weigeren; het derde keurden zij goed, mits kunne landgenooten dezelfde vrijheid in Zweden kregen; doch de visitatie — het enigste middel om bedrog te weren — moest blijven bestaan.

Oxenstjerna echter hield zijn streng stijf: Ingermanland was even goed Zweedsch gebied als Stockholm; het bezit van de andere gewesten kon alleen het Roomsche rijk, niet Denemarken aan Zweden strijdig maken ¹⁾. Wat de certificaten betreft, men zou zoeken naar het geschikte middel om te voorkomen, dat vreemde waren onder Zweedsche vlag doorvoeren. Op al het andere bleef hij echter staan en verlangde met nadruk, dat koning Christiaan afstand zou doen van zijn beweerd recht in de Sont. Deze vordering was tot nog toe opzettelijk door de Thuillerie, den leider der beraadslagingen, verzwegen ²⁾. Thans kon hij de moeielijkheid niet langer ontwijken. Alleen het bekend maken van dit ver'angen zou — dus vreesde hij — de tractaten doen afspringen, en het mislukken daarvan stapelde kolen vuurs op het hoofd der bemiddelaars. Zoo besloten deze een laatste poging te doen om de onderhandelingen gaande te houden. In een bijeenkomst met de Zweedsche commissarissen voerde de Thuillerie het woord om te betoogen, „dat men een ende t'selve dinek met heuselycke woorden ende by forme van bewysredenen een bybrengen, t'welcke andersints als eene propositie ende conditie ter bane gebracht, alles mochte renverseren” ³⁾. Het betwiste recht moest noodzakelijk ter

1) „Sulex dat de croone Sweeden tegens den coninck van Denemarken heeft te gebruycken den regulam juris quantum ad te libere recteque illam possidco”. (Vb. Den. 20 Maart 1645).

2) De Thuillerie, als de meest onpartijdige, was voor de leiding der onderhandelingen aangewezen; doch hij ging hierin — naar den zin der Nederlandsche gezanten — te ver en nam dikwijls een besluit, buiten hen om. Zie Vb. de Witt 20, 21, 22, 23 Febr. 1645 over de middelen, die zij aanwendden om dit te voorkomen; zij vonden hierin steun bij Oxenstjerna, die aan de Witt berichtte, wanneer de Thuillerie zou komen en hem ten maaltijd noodigde als oock de Fr. gezant bij de Zweedsche commiss. tafelde.

3) Verb. Den. 25 Maart 1645.

sprake komen, als men later zou handelen „de securitate commerciorum non turbatorum”; konden de beide kronen hot dan niet eens worden, de tractaten zouden in elk geval „met beter fatsoen” afspringen. Na lang aanhouden berustte de kanselier er eindelijk in, dat zijn eisch voorloopig werd achtergehouden; doch het zou een uitstel, geen afstel zijn.

Zoo werden de onderhandelingen over de reeds genoemde punten voortgezet. De Deensche commissarissen toonden wat meer inschikkelijkheid en willigden van lieverlede het verlangde in. Doch één twistappel bleef liggen. Zij weigerden hardnekkig de vrije doorvaart ook toe te staan aan de ingezetenen van Pommeren en Mecklenburg; Zweden was daarvan niet af te brengen, doch voegde er bij, dat Mecklenburg alleen genoemd werd ten believen van de stad Wismar. De reden dezer hardnekkigheid is niet verre te zoeken: gaven de Denen thans toe, dat de genoemde gewesten onder de gehoorzaamheid van Zweden stonden, zoo stelden zij een praecedent, waarop dit rijk zich kon beroepen bij de vredehandeling te Osnabrück, die ook over het lot van Pommeren en Mecklenburg zou beslissen ¹⁾.

Ook over de certificaten voor de Zweedsche waren was men het nog niet eens, en bij de discussie over dat punt vond Oxenstjerna gelegenheid om het belang der Republiek ter tafel te brengen. Zoo lang andere volken — dus luidde zijn eigenaardig betoog — hooge tollën moeten betalen, zullen zij trachten hunne waren onder Zweedsche vlag, dus tolvrij, door de Sont te brengen. Ook al vordert men certificaten, het bedrog kan nooit geheel worden geweerd. Het eenige afdoend middel is dus, dat de koning van Denemarken ook de lasten dezer natiën verlicht, en wel zooveel, „dat het om een cleyntje niet de pyne waert (sal) syn te frauderen ²⁾.” Zulke woorden vielen natuurlijk in den smaak der Nederlandsche gezanten en noopten hen ook zelve het belang van den Nederlandschen handel te gaan bepleiten. Dit hadden zij te laten, meende de Thuillerie; alleen Zweden

1) Dit blijkt duidelijk hieruit, dat Denemarken de verlangde vrijheid aan Mecklenburg en Pommeren wel wilde toestaan „bij aparte tractaten als niets gemeens hebbende met dese tegenwoordige handeling”. (Vb. Den. 2 April 1645.)

2) Verb. de Witt 1 April 1645.

en Denemarken stonden hier als partijen tegenover elkander. Doch toen Oxenstjerna het tractaat van 1640 aanhaalde, waardoor hij verplicht was ook het voordeel der Republiek te behartigen —, schoon deze in gebreke was gebleven bijstand aan haren bondgenoot te bieden, en hij over die laatste uitlating met de Nederlandsche gezanten in dispuut kwam, barstte het ongeduld van de Thuillerie los. Mocht hij reeds vermoed hebben, welke beslissing bij de Staten-Generaal nog hing, het hier gehoorde gaf hem de zekerheid, „dat noch een swaer poinet voorhanden was” en deed hem uitroepen: „Messieurs ick sie wel wat het is, in plaets dat ick meende een pas te avanceeren, werde ick wel twaelf te rugge geset, doch op dat men eenichsints kan oordeelen wat van desen tractaet verisimiliter te verwachten staedt, soo gelieven de HH. con. commiss. der croone Sweeden alle postulata bijeen te brengen ende op papier te brengen”¹⁾. Dit zou geschieden, antwoordde Oxenstjerna, en wel binnen den kortst mogelijken tijd.

Terwijl de kanselier, op verzoek van den Franschen gezant, de verlanglijst der Zweedsche regeering opmaakt, verliezen wij de eigenlijke vredehandeling een wijle uit het oog, daar onze aandacht gevraagd wordt voor de rol, welke de Nederlandsche gezanten op de planken der staatkunde hadden te vervullen. En dan valt het in het oog, dat hun de valsche rol in het op te voeren stuk was toegewezen. Als bemiddelaars waren zij verplicht alle struikelblokken, welke op den weg der onderhandeling lagen, op zijde te duwen; doch eigenbelang vorderde, dat er een enkele steen des aanstoets bleef liggen, waardoor de eindpaal voorloopig buiten gezicht bleef. Immers, de afspraak met Zweden luidde, dat de principiëele handeling zou wachten op de nadere resolutie der Staten-Generaal, welke op „het aanbrenge[n]” van Bicker en Stavenisse moest volgen. Nu deze, om later te noemen redenen, zoo lang uitbleef, was uitstel bij voortdoring het wachtwoord. Herhaaldelijk spoorde de Witt, die het meest met de Zweden in aanraking kwam, den kanselier

1) Verb. Den. 5 April 1645. Het Verb. de Witt op denzelfden datum is niet zoo uitvoerig over de houding van de Th.; het gebeurt dikwijls, dat beide Verb., schoon in hoofdzaak overeenstemmende, in bijzonderheden, ook in de motiveering van het gebeurde verschillen.

daartoe aan en verkreeg telkens een belofte in dien zin, al ontveinsde Oxenstjerna zijn ongeduld over het talmen der Staten-Generaal niet. Bij dezen staat van zaken is het moeielijk uit te maken, in hoeverre hij de vorderingen zijner kroon opzettelijk verzwaarde, om aldus een dispuut uit te lokken en tijd te winnen ¹⁾. Doch ook dit baarde de Nederlandsche gezanten moeielijkheden, daar er gevaar bestond voor het afspringen der tractaten, zoo den Denen het mes op de keel werd gezet. Met steeds grooter verlangen zagen zij dan ook uit naar het besluit van H. H. M., dat hunne gedragslijn zou bepalen en een einde maken aan de dubbelzinnige positie, waarin zij — half vrede-stichters, half onruststokers — waren geraakt. In brief op brief drongen zij bij de Staten-Generaal op een eindoordeel aan ²⁾. Het baatte weinig. Den 6^{den} Maart kregen zij officieel bericht, dat de hoeren Bicker en Stavenisse, na een lange en moeielijke reis, eerst op 26 Januari ter Generaliteit rapport hadden kunnen doen van hunne zending, zoodat het nemen van een resolutie nog wel eenigen tijd zou aanhouden ³⁾.

Ruim twee maanden waren er dus verlooppen tusschen het maken der afspraak en de kennisgeving daarvan aan de Nederlandsche regeering, en de gezanten begrepen zeer goed, dat de verlangde beslissing bovendien niet voetstoots zou vallen. Zij trachtten zich den tusschentijd nog oenigszins te

1) Een enkel voorbeeld. 24 Maart 1645 had de Witt een samenkomst met de Zweedsche commissarissen, waarin hij o. a. zeide „wel te wenschen dat sooveel tyts mochte werden [gewonnen, totdat sijne collega's off resolutie van H. H. M. gecomen mochten syn, dat hij dan resoluter soude connen spreecken”. Bij 't heengaan „scyden (de Zw. comm.) al lachende, off het niet best waere dat Sweeden aen d'een zyde van de Sont meester bleve, ende Dennemarcken aen d'ander zyde, ende dat de vrye doorvaert aen yder een werde gelaeten, ende toegestaen, hebbe 't selve lachelyck beantwoort”. (Vb. de Witt 24 Maart 1645). Wij zullen later zien, dat deze in scherts gestelde cisch — afstand dus van Schonen, Haland en Blekingen — werkelijk werd gedaan, dat zelfs nog meer werd verlangd. Moet deze vordering alleen op rekening van de uitstellende taktiek worden gebracht?

2) Miss. Amb. Den. aan H. H. M. dat. 22 Febr., 5, 11, 26 Maart 1645.
Miss. de Witt aan H. H. M. dat. 28 Febr. en 4 April 1645.

3) Miss. v. H. H. M. aan de amb. dat. 30 Jan. 1645 rec. 6 Maart 1645. Reeds 17 Febr. had de Witt uit een particulier schrijven vernomen, dat op 21 Jan. B. en St. nog niet te Amsterdam waren aangekomen.

nutte te maken door pogingen aan te wenden, dat de Zweden, bij de opsomming hunner handelsgrieven, ook die van de Republiek zouden opnemen. Aan dat oor bleek de kanselier echter doof; het kon beter geschieden, meende hij, in een later stadium van de onderhandelingen¹⁾. Van den beginne af had Oxenstjerna het streven der staatkunde van H. H. M. — partij te trekken van de fortuin der Zweedsche wapenen, zonder zelf een hand uit te steken — doorzien en verijdeld; en hij was allerminst van plan thans in de bres te springen voor het belang van den Nederlandschen handel, nu aan de Republiek te verstaan was gegeven, dat alleen een krachtig optreden haar de gewenschte voordeelen zou verschaffen. Eerst nadat het toegeworpen sleeptouw aan het schip van den Nederlandschen staat was bevestigd, kon dit rustig voortdrijven in het zog der Zweedsche politiek.

Hebben wij reeds vroeger gehoord, dat koning Christiaan zijn wrevelen moed had laten varen, ja, zelfs begon te coquetteeren met de Nederlandsche maagd, de voortzetting van dat spel komt thans in aanmerking. Reeds bij een der eerste conferentieën met de Deensehe heeren, na hunne aankomst in Christianopel, hadden de gezanten weder geklaagd over nieuwe tollèn en lasten, welke den Nederlandschen schippers in de Sont en in Noorwegen werden opgelegd. Niet zonder weerzin leenden de anderen het oor aan dit eindelooze gejammer over een zaak, waarvan de bijzonderheden hun dikwijls ontgingen. Zij waren niet van kindsbeen af groot gebracht in den handel, zooals de meeste Nederlandsche gezanten²⁾. Zij wilden wel toegeven, dat enkele

1) Verb. de Witt 25 Febr., 7 April 1645.

Verb. amb. Den. 6 April 1645. Alleen bij de quaestie van de certificaten — zie boven pg. 157 — had hij zijdelings ook het belang der Republiek ter sprake gebracht.

2) Het zou mij bv. niet verwonderen als de Deensehe gezanten even weinig begrip hadden van de — later te noemen — jonkerdeelen als de Deensehe geschiedschrijver Holberg (II pg. 887, 888), die zegt, dat het „eine art Beschwerden oder Bürden war, welchen die niederländischen schiffe in Norwegen unterworfen waren, wiewol ich nicht eigentlich sagen kan, worin dergleichen Bürden bestanden”. Trouwens, ook bij 't vervolg der onderhand. bleek de onbekendheid der Denen met sommige handelsquaesties. In dit opzicht waren de Nederl. gezanten er beter aan toe. Ik wijs bv. op Jacob de Witt, die waarschl. in den houthandel was geweest. (Veegens, Hist. stud. II pg. 10: Geddes en Jacob de Witt).

mindere tolbeambten hun bevoegdheid overtraden en den schippers te veel afnamen; maar het geroep daarover was dikwijls ook grooter dan het feit zelf ¹⁾. In elk geval waren Zijne Mat. en de rijksraden reeds begonnen hierop order te stellen.

Klonken deze woorden wat hard, metterdaad toonde de Deensche Regeering haren goeden wil tot het tegengaan van onrecht. Op het oogenblik toch, dat bovengenoemd gesprek plaats had, waren door Christiaan IV reeds drie voor de Republiek zeer gunstige resolutiën genomen ²⁾. De inhoud kwam in hoofdzaak hier op neer, dat de tolbeambten geen penning meer zouden vorderen dan op de gedrukte rollen was bepaald, onder bedreiging van strenge straffen voor den overtreder. Ook mochten de Nederlandsche schippers niet gedwongen worden van de konings- of jonkerdeelen — hout, waarvan de opbrengst voor den koning bestemd was — grooter voorraad te koopen en tegen hooger prijs, dan van oudsher gebruikelijk was. Men ziet het, de goede wil was aanwezig; maar dikwijls ontbrak de macht om voldoende zorg te dragen voor het naleven dezer bepalingen.

Nog in een ander opzicht werd de Republiek tevreden gesteld. Den 11^{den} Maart ontvingen hare gezanten het bericht, dat Christiaan IV zijne vroegere toezegging gestand gedaan en de vaart op alle Oostzeehavens gedurende de onderhandelingen opengesteld had. Dan, op het stuk van grieven waren zij niet spoedig uitgepraat. In de met Zweden gewisselde stukken hadden de Deensche commissarissen, over het recht van hunnen vorst in de Sont, uitdrukkingen gebruikt, welke de Nederlandsche heeren meenden niet on-

1) De Deensche comm. betuigden: „dat Syne Majt. ende alle hooge ministers deser croone sat ende moede waeren de veelvuldige clachten soo uyt Noorwegen als elders: dat sy wel gelooffde dat wegen de meenichte en giericheyt der ondervoochden, cherchers, en diergel. cleyne officieren eenige exorbitantien werden gepleecht: maer dat deselve oock warden sonder alle twijffel grooter gemaect ende invidioser uytgeroepen ende aengebrocht als die in der daet syn, sulckx dat hiermede plaets heeft de oude regula audi alteram partem”. (Verb. Den. 16 Febr. 1645).

2) Afdrukt in de bijlagen. Het zijn dezelfde resolutiën, waarvan Holberg II pg. 887 terloops gewag maakt. Ze zijn genomen op 3/13, 4/14 en 9/19 Jan. 1645, doch kwamen eerst 22 Febr. ter kennisse der Nederl. gezanten.

weersproken te mogen laten. Zij dienden alzoo een mondeling protest daartegen in, opdat hun stilzwijgen niet zou worden beschouwd als een toestemming in de gewraakte beweringen ¹⁾. Tegelijk herhaalden zij, op aanschrijven van H. H. M., enkele klachten over de volgende punten: dat in de Sont een nieuwe „defensions-tol” werd gevorderd; dat aan schippers, die op hun terugkomst uit de Oostzee te Helsingør tol hadden betaald, maar door storm of tegenwind een Noorsche haven moesten binnenloopen, aldaar wederom een rosenobel voor elk schip werd afgenomen; ten slotte over den grooten last, die den koopvaarders werd aangedaan, nu zij, bij het passeeren van den Droogen — het nauwste gedeelte van de Sont — moesten ankeren bij de daar liggende pramen, ten einde den naam van den schipper en de haven van afvaart en bestemming op te geven ²⁾.

Het antwoord luidde zeer bevredigend. Het protest, dus meenden de Deensche heeren, was onnoodig, daar alles, wat bij dit tractaat gezegd en gedaan werd, alleen Zweden raakte en nooit tot praesjuditie van de Nederlanders kon strekken. Het ankeren bij de pramen was slechts een tijdelijke voorzorgsmaatregel gedurende den oorlog; nu zij echter hoorden dat er, bij slecht weer, gevaar voor de schepen aan verbonden was, zou men daarin verandering brengen. Omtrent het rosenobel-geld in Noorwegen was reeds een gunstige beschikking genomen en kon een afdoende regeling verwacht worden ³⁾. Wat eindelijk den defensionstol betrof, daarvan hadden zij nooit gehoord en weigerden te gelooven, dat hij te eeniger tijd was geëischt. Ja, toen zij den gezanten afvroegen, of hun, gedurende hun verblijf te Kopen-

1) Dit geschiedde zeker niet zonder toedoen van de Witt, die reeds 11 Maart aan zijne collega's schreef: „De precise sustenuen van Denemarcken syn om de waarheyt te seggen voor al de weerelt, ende speciaelyck voor ons intollerabel, synde nergens in de wyde weerelt een diergelijke exempel”.

Zie ook Vb. de Witt op 13 en 16 Maart 1645.

2) Zie Res. Sw. en Denem. 31 Oct. en 17 Nov. 1644.

3) Uit miss. amb. Den. aan H. H. M. dat. 26 Maart 1645 blijkt, dat Z. Ml. bevolen had het rosenobel-geld niet te vorderen van schepen, die een haven binnenliepen, zonder aldaar te laden. Het — in strijd hiermede — reeds ingevorderde moest teruggegeven worden. De latere beslissing blijkt uit miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 13 Mei 1645:

hagen, iets daarover ter oore was gekomen, moesten ook deze toegeven dat nòch de resident van Cracauw, nòch de Nederlandsche schippers er ooit met hen over hadden gesproken. Een duidelijker bewijs konden de Denen niet verlangen ter staving van hunne vroegere bewering, dat er heel wat kaf van overdrijving was onder het koren der ge-gronde klachten ¹⁾.

De voorgaande schets mocht niet ontbreken ter verklaring der volgende gebeurtenissen. Het is duidelijk, dat koning Christiaan nog niet alle hoop om de Republiek voor zich te winnen had opgegeven. Was zij ook al niet te bewegen de Zweedsche zijde te verlaten en een afzonderlijk tractaat te sluiten, hij zou er zich mee tevreden stellen wanneer, door haar toedoen, de harde eischen van den vijand werden verzacht. Zoo hij — wat zeer waarschijnlijk is — behoorlijk

„De Nederl. schepen, die in Noorwegen binnenloopen zonder daar te lossen of te laden, zijn vrij van rosenobel-tol. Ook zullen zij geen ringgeld geven dan alleen op die plaatsen, waar ringen in de klippen zijn gegoten om de schepen daaraan te meren. De $4\frac{1}{4}$ $\frac{9}{10}$ belasting, welke in Noorwegen betaald werd van de inkomende en uitgaande waren en koopmanschappen, is afgeschaft.”

1) Zie Vb. Denem. 22 Maart en miss. Amb. Denem. aan H. H. M. dat. 26 Maart 1645. De vork zat zoo in den steel. Sommige schippers hadden een request ingediend bij de regeering van Amsterdam, waarin zij klachtig vielen o. a. over den defensions-tol. Deze bracht de zaak ter kennis van H. H. M. en werd daarop verzocht nader bewijzen aan te brengen. (Resol. Sw. en Denem. 31 Oct. 1644). Na ontvangst daarvan werden de Amb. Den. aangeschreven bij den koning v. Den. aan te dringen op afdoening dezer grieven. (Resol. Sw. en Denem. 17 Nov. 1644). Wij zagen boven met welk gevolg. De amb. schreven daarop aan den resident van Cracauw om nader inlichtingen (blijkens hunne miss. aan H. H. M. dat. 26 Maart 1645). De ware toedracht der zaak leeren wij eindelijk kennen uit de miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 1 April 1645, waar wij ongeveer lezen: „Het blijkt mij, dat in den voorleden zomer geen nieuwe defensions-tol is geëischt; maar dat Z. Mt. bevolen had den defensions-tol niet langer (zooals gewoonlijk) te smelten in het gewone tolgeld, maar afzonderlijk te heffen en er een aparte rekening van te houden, daar Hendrik Muller, Z. Mt's. tollenaar in Kopenhagen, gelast is om dit geld te ontvingen en daarvan te betalen de onkosten van de fortificatien. In de tolpassen staat dus de defensions-tol afzonderlijk opgeschreven, maar het totaal bedrag blijft hetzelfde. Dit is door de schippers niet begrepen (?). Zij hebben dus ten onrechte geklaagd”.

op de hoogte werd gehouden van hetgeen ter Generaliteit en in de staten van Holland voorviel, dan zal hij met spanning den uitslag dier beraadslagingen hebben verbeid. Niet minder had de Zweedsche regeering belang bij deze beslissing; doch zij kon er vrij wat geruster op zijn, sinds Bicker — en door hem Amsterdam — zich tot tolk harer wenschen had gemaakt.

Laat ons echter het verhaal niet vooruitloopen en terugkeeren tot de Zweedsche commissarissen, die thans het geheel hunner vorderingen schriftelijk hadden ingeleverd. Het bericht van Torstensohns overwinning op de keizerlijken, bij Praag, gevoegd bij het voordeel, onlangs in het stift Bremen behaald ¹⁾, hadden den prijs, waarvoor de vrede kon worden gekocht, een eind in de hoogte gedreven. Hare Mat. verlangde niets minder dan den afstand van geheel Schonen, Haland en Blekingen, met alle steden en forten, aan deze zijde van de Sont en de Oostzee, benevens de provincie Wensussel (het N. deel van Jutland). Zoo zou de gewenschte „divisio freti” tot werkelijkheid en de Sont de natuurlijke grens van beide rijken vormen; daar de kust van Noorwegen, aan de N.-zijde van Skagerrak, in de macht van Denemarken was, diende Zweden, volgens het bovengenoemd principium divisionis freti, den tegenoverliggenden oever, het land Wensussel, onder zijne heerschappij te krijgen. Bovendien werd de eisch tot vrije doorvaart in zijn vollen omvang herhaald.

Dergelijke voorwaarden, meenden de bemiddelaars, moesten noodzakelijk het afbreken der onderhandeling ten gevolge hebben. Zij kwamen overeen het stuk niet in handen der Denen te stellen en brachten, bij monde van de Thuillerie, aan de Zweedsche heeren het buitensporige hunner eischen onder het oog. Aan een gevangen koning, dus liet de Fransche gezant zich uit, kon geen zwaarder losprijs worden gesteld. Was het Hare Ma^t. ernst met hare begeerte naar vrede, dan moest zij deze voorwaarden intrekken. Zonder zich lang te laten smeeken willigde Oxenstjerna dit verlangen in; men zou „om d'aenstootlykheyt 't voors. geschrifte achterhouden ende mesnageren, mitsgaders den heeren

1) Miss. Amb. Den. aan H. H. M. dat. 9 April 1645.

Verb. de Witt 19 Maart en miss. de Witt aan H. H. M. dat. 4 April 1645.

Deenschen commissarissen fatsoenelyck voorstellen, wat mid- delen van securiteyt dieselve wisten aen te wysen" ¹⁾, m. a. w. welk bod zij wilden doen. Het bleek, dat zij even onbeschroomd waren in het afdingen, als hunne tegenpartij in het overvragen: „niet eenich landt ofte provintie (gedachten sy) te quitteren ende in handen van de Sweeden te laeten ofte te brengen"; zij hadden daartoe „als het onverwachtste dinck van de werelt" geen last ontvangen ²⁾. Doch de be- middelaars, niet onbekend met het jargon der diplomatie, lieten zich door dergelijke krasse uitdrukkingen niet afschrikken en wisten hen allengs te bewegen tot het volgende aanbod: Zweden mocht een som gelds eischen, tot vergoeding der krijgskosten, en, als onderpand voor de betaling, be- zetting leggen in enkele forten en plaatsens aan de Sont. Toen deze voorslag aan Oxenstjerna werd meegedeeld, vond hij daarin aanleiding een schrijven te richten aan zijne koningin om hare meening te vernemen en verzocht tevens een uitstel van veertien dagen, binnen welken tijd hij het antwoord uit Stockholm verwachtte.

Dit was het laatste bedrijf van de komedie, welke de Zweedsche commissarissen sinds den aanvang der handeling hadden gespeeld, met welwillende medewerking der Neder- landsche gezanten. Immers, de werkelijke reden van het verlangde uitstel was een andere dan die, welke Oxenstjerna in de samenkomst van 22 April had aangevoerd. Drie dagen tevoren, den 19den, hadden de Nederlandsche ambassadeurs een missive van H. II. M. ontvangen, ter begeleiding hunner resolutien van 18 en 25 Maart, en een project-resolutie van 29 Maart. De inhoud luidde, dat het voorstel der Zweedsche regeering door de Nederlandsche in hoofdzaak was aan- genomen en zij zich gereed maakte het tractaat van 1640 in zijn vollen omvang na te komen. Reeds was men be- gonnen met de uitrusting van 50 oorlogschepen en hield zich bezig met het opstellen eener gewijzigde instructie, welke aan de gezanten zou worden toegezonden. Onmiddellijk na de aankomst dezer berichten gaf de Witt er kennis van aan de Zweedsche commissarissen, opdat ook van hunne zijde de

1) Vb. Denem. 10 April 1645

2) Vb. Denem. 19, 20 en 22 April 1645

nooddige toebereidselen tot den krijg zouden worden gemaakt ¹⁾. Zij antwoordden, dat een deel hunner scheepsmacht reeds gereed lag en de rest binnen kort slagvaardig zou zijn. Intusschen was het noodig de nadere instructie af te wachten en kwam men overeen „dat middelertyt de besoignes wat getraineert dienden te werden”. Vandaar het uitstel.

Alleen reeds de haast, dief Jacob de Witt toonde bij het overbrengen dezer tijding, nog vóór hij geheel op de hoogte was van de gedragslijn, welke de Staten-Generaal hem zouden aangeven, is een bewijs, hoezeer hij zich verheugde over de gevallen beslissing. Hetzelfde kan niet getuigd worden van zijne collega's. Toen Oxenstjerna hardnekkig bleef aandringen op de vrije vaart door de Sont, waren zij tot het inzicht gekomen, dat het toestaan dezer vordering een noodlottigen invloed moest uitoefenen op de scheepvaart en op den handel der Nederlanders, die onmogelijk de mededinging met de van alle lasten bevrijde Zweden zouden kunnen volhouden ²⁾. Daarom zullen zij niet ongaarne hebben geluis-

1) „Ick vondt goet hen te verseecken van de goede intentie van H. H. M. dat in cas de handelinge quame te breecken 't sy op haere off onse interesten ter saecke van den vrydom van de commercien, dat volgende het tractaat met eene goede macht haer souden byspringen ende dat daertoe alreede preparaten werden gemaect van een goet aental oorloeschepen ende oock crychsvolek om te Lande te gebruycken, dat goet vonden sulcx haere Extien. te communiceren ende te verseecken, opdat oock van dese syde alle preparaten, in sulcken val noodich, mochten werden gemaect, dat het best waere sub clipeo paesci, hebben my hier over bedanckt ende geseyt aen haer syde geen manquement soude syn”. (In zijne miss. aan H. H. M. dat. 22 April 1645 deelt de Witt nader mede wat de Zw. comm. gezegd hadden, nl. „dat tot Wismar 20 oorloeschepen gereet waeren, tot Stockholm noch dertich gereet gemaect werden, ende tot Gottenburch onder Maerten Thyssen Anekcrhelm noch 13 à 14 sulcx dat over de 60 goede oorloeschepen cortelingh gereet souden hebben”). „Ick hebbe haer wyders verclaert noch geen naerder Instructie off pouvoir ontfangen te hebben op 't rapport van de heeren Bicker ende Stavenisse maer die alle dagen te verwachten, dat middelertyt de besoignes wat getraincert dienden te werden, d'welck mede best oordeelden”. (Vb. de Witt 19 April 1645).

2) „In allen gevalle sullen U. H. M. wel weten te lotten, dat de croon Sweeden dese vryheyt voor haer ende soo veel andere provincien onder haere subjectie ende directie tstaende, onderdanen becomende, soo vry ende onbelemmert selfs van visitatie, te mogen passeeren, alle

terd naar den hernieuwden voorslag om een betere verstandhouding tussehen de Republiek en Denemarken te verkrijgen. De afgevaardigden van dit rijk deelden hun mede, dat de resident Tancken gelast was aan de Staten-Generaal een mededeeling te doen over het plan van koning Christiaan om „finito tractatu cum Suecis”, een nieuwe tollijst te maken, waarbij de tollen in de Sont en in Noorwegen zouden worden verlicht. H. H. M. hadden hem echter geantwoord, dat zij hunne meening hieromtrent zouden doen weten aan hunne gezanten in Denemarken ¹⁾.

Dit bericht moest de heeren Schaep, Sonck en Andréé tot nadenken brengen. De toeleg der tegenpartij was duidelijk: „finito tractatu cum Suecis”: eerst moest de Republiek er toe medewerken, dat Denemarken, op aannemelijke voorwaarden, vrede kon sluiten; als belooning daarvoor zou dan een vermindering der tollen volgen. Doch het antwoord, dat de Staten-Generaal aan Tancken hadden gegeven, toonde niet minder duidelijk, dat zij geene neiging hadden de zijde van Zweden te verlaten: immers, de verwijzing naar hunne gezanten kon slechts de bedoeling hebben den pas tot verdere onderhandeling af te snijden. Zoo daaromtrent bij de drie ambassadeurs nog eenige twijfel bestond, werd die weggenomen bij de ontvangst der reeds genoemde missive, met begeleidende resolutiën, waaruit bleek hoe de Republiek zich reeds gereed maakte tot een gewapend optreden tegenover Denemarken.

Toch konden zij nog niet besluiten om het aanzoek der Deensche commissarissen geheel van de hand te wijzen. In een volgend schrijven aan de Staten-Generaal weidden zij er op nieuw over uit en lieten doorschemeren, dat het hun niet verwerpelijk voorkwam ²⁾. De rijkshofmeester Ulfeld, voor wien deze gezindheid niet verborgen kon blijven, besloot thans een laatste poging te wagen om het dreigend gevaar af te wenden. Hij was volkomen op de hoogte van

scheepvaart ende meerendoel van de negotie nae sich trecken sal, t'welck wat een verminderinge van handel in eenige van de notabelste van U. H. M. provincien soude connen veroorsaecken”. (Amb. Den. aan H. H. M. 9 April 1645).

1) Verb. Denem. 12 April 1645.

2) Amb. Den. aan H. H. M. 23 April 1645

het besluit, in de vergadering van H. H. M. genomen, en kende zelfs den inhoud der nadere instructie, die den gezanten zou worden toegezonden, nog eerder dan zij zelven. In een particuliere visite bij één der Nederlandsche heeren maakte hij gewag van hetgeen hem ter oore was gekomen en liet er waarschuwend op volgen, „dat Sync Majt^e. eerder ut sich selfs ende vrywillich, als door dwang te bewegen soude syn tot een redelyck accommodement ¹⁾.” Nogmaals bood hij aan de tollijst van het jaar 1628, op sommige punten zelfs in het voordeel der Nederlanders gewijzigd, weer in te voeren. Was de Republiek hiertoe bereid, dan zou „in weinich nyren, selfs voor de verdere handeling met de Croon Sweeden ²⁾”, een verdrag kunnen worden gesloten en door den koning en de rijksraden bevestigd, „waaruyt” — dus schrijven de drie Nederlandsche gezanten aan de Staten-Generaal, — waaruyt U. H. M. sullen connen oordeelen, hoe genegen ende gereet men hier is, 't welck sy seggen niet met woorden maer metterdaet in 't voltrocken van een corte ende goede besoigne ende besluyt te sullen bewysen ³⁾”. Uit die zinsuede mag men wel afleiden, dat het den heeren Schaep e. s. nog niet te laat toescheen om terug te treden van den weg, welken de politiek van H. H. M. had ingeslagen. Het verwondert ons dan ook niet, dat zij toegaven aan het verlangen der Deensche commissarissen om een „expressen” af te zenden en de gesteldheid van zaken aan de Nederlandsche regeering uiteen te zetten, ten einde vredebreuk en verwijdering te voorkomen ⁴⁾. Doch al eer zij hiertoe overgingen, wonden zij den raad in van Jacob de Witt.

Bij dezen kwamen zij echter aan het verkeerde kantoor. Het plan van een nadere aansluiting bij Zweden had in hem steeds een warm verdediger gevonden, en hij zag thans geen reden van die gedragslijn af te wijken. Het was dan ook vrij overbodig, dat de Zweedsche commissarissen, op het gerucht eener afzonderlijke onderhandeling tussehen Denemarken en de Republiek, hem kwamen aansporen zich daartegen te verzetten ⁵⁾. Terwijl zijnen ambtgenooten de oogen

1, 2 en 3) Miss. v. amb. Denem. aan H. H. M. dat. 6 Mei 1645.

4) Verb. Den. 8 Mei 1645.

5) Verb. de Witt 26 April 1645.

reeds open waren gegaan omtrent het nadeel, dat den Nederlandschen handel stond te wachten, wanneer Zweden de vrije en onbelemmerde vaart door de Sont zou verkrijgen, bleef hij tot op het laatste oogenblik blind voor deze gevolgen. Vandaar dat het voorstel om een expressen af te zenden bij hem weinig bijval vond. Drongen de Denen er hard op aan, dan wilde hij zich er niet tegen verzetten; doch het scheen hem beter de uitrusting der vloot, waarover zij zich zoo ongerust maakten, met verschillende redenen te verontschuldigen. Men kon bv. zeggen, dat zij alleen diende om te beletten, dat den koopvaarders eenige overlast werd aangedaan ¹⁾.

Nauwelijks had de Witt het bovenstaande aan zijne collega's geschreven, of hij kreeg bericht, dat een staten-bode te Calmar was aangekomen. Deze bracht eindelijk de lang verwachte resolutie van de Staten-Generaal, benevens de gewijzigde instructie, waarnaar de Nederlandsche gezanten zich in het vervolg hadden te gedragen. Daaruit verkregen zij de zekerheid, dat de partij van Bicker en de Witt den doorslag had gegeven bij de beraadslagingen in de Republiek. Zweden had alle reden om zich te verheugen over hetgeen door deze ijverige vrienden was uitgewerkt: nu de zeven provinciën zich openlijk partij gingen stellen tegen Denemarken, scheen voor dit rijk de laatste kans op uitredding voorbij.

1) de Witt aan zijne coll. 9 Mei 1645.

HOOFDSTUK VI.

Buitgemaakte Deensche schepen door de Zweden in Nederlandsche havens opgebracht. — Spiering verzoekt, dat Zweedsche koopvaarders, onder bescherming van Nederlandsche oorlogschepen, door de Sont zullen worden gebracht. — Nader voorstel van Holland ten opzichte van Denemarken en Zweden. — Het wordt aangehouden wegens de terugkomst van Bicker en Stavenisse. — »Groot oorloch-desseyn» voor het jaar 1645. — De politiek van den stadhouder komt in botsing met die van Holland. — Een schikking getroffen. — Resolutie der Staten-Generaal van 19 April 1645. — Nadere instructie voor de gezanten vastgesteld. — Uitrusting der vloot.

Nadat de „kamer-secretaris” Gunther in het laatst van Mei 1644 zijn afscheid van de Staten-Generaal had gekregen ¹⁾, was de gewone vertegenwoordiger der kroon Denemarken, de resident Tancken, voortgegaan met het behartigen van de belangen zijner regeering. Hij en de Zweedsche resident Spiering lieten niet af het oor van H. H. M. te vermoeien door herhaalde vertoogen en tegenvertoogen, en deden daarbij de ervaring op, dat de inrichting van het Nederlandsche staatsbestuur zich er bij uitstek toe leende om zaken, waarover men schroomde een beslissing te nemen, geruimen tijd op de lijst van werkzaamheden te laten staan ²⁾.

1) Res. St. Gen. 27 en 31 Mei 1644.

2) 13 Juni dient Spiering een memorie bij de St. Gen. in over de straks te noemen quaestie der buitgemaakte schepen: de zaak wordt aangehouden. 12 Juli wordt de zaak weder aangehouden, doch H. H. M. stellen tevens vast, dat de retroacta en 't traactaat van 1640 met Zweden zullen worden nagelezen. 21 Juli besluiten zij precies hetzelfde! 23 Juli

Eén aangelegenheid hield de pennen der diplomaten lang in beweging. In de nabijheid van Tessel waren twee Deensche koopvaarders door schepen van Maarten Thijssen genomen en vervolgens naar Amsterdam opgebracht, waar zij, met de lading, te gelde zouden worden gemaakt. Dit werd echter door de Staten-Generaal verhinderd, die, op verzoek van Tancken, voorloopig beslag legden op de beide „priusen”; een daad, door de voorzichtigheid geboden, en allerminst een concessie aan Denemarken ¹⁾. De Nederlandsche regeering wist er van mede te spreken, welke moeilijkheden verbonden waren aan het verkoopen van gekaapte schepen in neutrale landen. Zij wilde zich hoeden voor een overijlde beslissing in dezen en geen antecedent stellen, waarop Engeland of andere staten, die neutraal heetten tusschen Spanje en de Republiek, zich later, tot nadeel van de Nederlandsche kaapvaart, konden beroepen. Vandaar, dat de admiraliteit van Amsterdam werd aangeschreven om een nauwkeurig onderzoek in te stellen, vooral naar de juiste plaats, waar de schepen waren veroverd ²⁾. En ook na de ontvangst dezor gewenschte inlichtingen aarzelden de Staten-Generaal met het nemen van een besluit, ondanks den herhaalden aandrang van Spiering om de Zweden in het genot van den buit te stellen ³⁾. Het was gevaarlijk aan dit verzoek te voldoen, zoolang Denemarken de aangeboden bemiddeling niet had aangenomen. Immers, dit rijk zou een dergelijke handelwijze slecht kunnen rijmen met de onzijdigheid, welke de Republiek verlangde te betrachten. Reeds vroeger had Christiaan IV dan ook inlichtingen over

heeft eindelijk deze lectuur plaats, en nu wordt de zaak commissoriaal gemaakt. 29 Juli brengt deze commissie verslag uit, maar Holland is nog niet gereed. Eerst 8 en 29 Oct. wordt het eindbesluit genomen. (Zie Res. St. Gen. 1644 op de genoemde data).

1) Res. St. Gen. 28 Mei 1644.

2) Res. St. Gen. 1 Juni 1644.

3) Res. St. Gen. 11, 13 Juni, 12, 21, 23, 29 Juli, 24 Aug. 1644.

Resol. Holl. 30 Juli 1644. Tancken trachtte tegelijkertijd te verkrijgen, dat de twee Deensche schepen in vrijheid zouden worden gesteld, of dat men althans den schippers zou toestaan schip en lading te verkoopen. Zie Res. St. Gen. 7 Juni 1644 en de memor. van Tancken aan H. H. M. dat, 2 Aug., 17 Aug. en 5 Oct. 1644 (in portof, Denem. 1644).

deze zaak verzocht, alvorens zich uit te laten over het aanbod der bemiddeling; en uit het antwoord der gezanten viel op te maken, dat de Staten-Generaal eenigszins verlegen waren met deze nctelige quaestie en opzettelijk de eindbeslissing uitstelden ¹⁾. Toen eindelijk de Nederlandsche gezanten als bemiddelaars door Denemarken waren aangenomen, begrepen H. H. M., dat Holland geen vrijhaven mocht zijn voor Zweedsche kapers en verklaarden aan Spiering, dat hij de beide schepen, met de ingeladen goederen, buiten deze landen kon voeren en te gelde maken ²⁾. Zoo ontging aan de Zweedsche regeering, ook in dit opzicht, het voordeel van het tractaat van 1640: in het achtste artikel van dat verdrag was aan de beide bondgenooten het recht verzekerd om in elkanders havens den buit, dien zij op hunne vijanden hadden gemaakt, van de hand te zetten ³⁾. Het is ons trouwens reeds meermalen gebleken, dat nòch Zweden, nòch de Republiek het noodzakelijk vond de bepalingen van genoemd tractaat na te leven, wanneer het eigenbelang daarmede in strijd kwam ⁴⁾.

Terwijl bovengenoemd geschil nóg aanhangig was, deed zich een nieuwe vraag op betreffende de verhouding der zeven provinciën tot de oorlogvoerende partijen. Daar Denemarken de vaart op Zweden had verboden, was een aantal Nederlandsche schepen genoodzaakt in de Sont te blijven liggen en te wachten tot dit verbod, door de bemociing van de gezanten der Republiek, was opgeheven. De laatsten hadden den admiraal de With met zijne bijhebbende vloot weggezonden en achtten het niet gewenscht Denemarken te dwingen tot het inwilligen van het gevraagde. Deze handelwijze vond geen genade in de oogen van Holland, dat althans eenig voordeel wilde behalen door toedoen van de scheepsmacht, welker uitrusting zooveel had gekost. De resident Spiering trok partij van deze gezindheid om, zoo

1) Zie boven pg. 120.

2) Res. St. Gen. 8 en 29 Oct. 1644.

3) Zie dit art. bij Aitz. V pg. 60.

4) Daarover de opmerking van den scepticus Aitzema (VI pg. 134): „Omnia foedera non servantur propter chartam, sigilla et juramenta, sed propter utilitatem et necessitatem. Een klaer exempel sach men aen dat met Sweden anno 40 gemaecte verbont; 't welck noch d'een noch d'ander verder onderhieldt als quatenus intererat”.

mogelijk, feitelijkheden tegen Denemarken uit te lokken ¹⁾. Christiaan IV — dus beweerde hij — toonde zoowel door het uitgevaardigde verbod, als door zijne weigering om de vloot van de With in de Deensche wateren toe te laten, hoezeer zijn streven gericht was op het dominium maris Balthici. Hier-tegen diende gewaakt te worden, wilde men niet ontrouw zijn aan de hoofdgedachte van het in 1640 gesloten verbond ²⁾. Werkelijk deed Holland ter Generaliteit het voorstel, dat de naar Zweden bestemde koopvaarders, onder geleide der vloot van de With, door de Sont zouden worden gebracht, onverschillig hoe groot hun aantal was. Het werd aangenomen, met deze beperking, dat er minstens 20 schepen moesten zijn, die convooi noodig hadden ³⁾. Dit besluit kwam geheel overeen met den inhoud van het 12de en het 13de artikel der geheime instructie, aan de gezanten naar Denemarken medegegeven. Tot het nakomen daarvan werden deze dan ook aangeschreven. Tevens namen H. H. M. de noodige

1) 3 Aug. 1644 verzocht hij aan H. H. M. maatregelen te nemen, dat zoowel Zweedsche als Nederl. schepen vrij en onverhinderd door de Sont mochten varen; 9 en 24 Aug. 1644 drong hij er nader op aan. (Dit blijkt uit zijne memor. aan H. H. M. dat. 3 Juli 1645, te vinden in portef. Zw. 1645).

Zie ook Res. St. Gen. 24 Aug. 1644.

2) Zeer ter snede beantwoordde Tancken deze redeneering in zijne memor. aan H. H. M. dat. 5 Oct. 1644 (portef. Denem. 1644). Het wegzenden van de vloot verdedigt hij op grond, dat in deze tijden: „die diffidencie billig pro matre prudentiae zu halten (ist)“; over het verbod van handel op Zweden mocht niet geklaagd worden, daar zoowel Zweden als de Republiek herhaaldelijk den handel op den vijand hadden verboden. Wel hield art. 1 van het Zw.—Holl. tractaat van 1640 feitelijk in, dat andere natiën zulk een bepaling niet mochten maken; maar het was zeer vreemd dat Zweden en de Republiek het „jus maria claudendi et pro libitu vicissim opperendi“ alleen voor zich zelve wilden houden en niet wilden hooren van de rechtsregel: „Quod quisque juris in alterum statuerit ut ipse eodem utetur“. Daarna somt hij al de nadeelen op, welke het verbond met Zw. reeds aan de Nederl. heeft berokkend en eindigt met den wensch, dat de St.-Gen. zich zullen gedragen als onpartijdigen bemiddelaars past, vooral, dat zij zullen laten rusten „das momentum des domini maris, so zu allen Zeiten von allen verständigen so zart gehalten worden, wan man daran wolte mediciniren, das sie gefürchtet, die eubr möchte gefährlicher den die krankheit selbsten seyn“.

3) Res. St. Gen. 6, 8 en 10 Aug. 1644.

maatregelen om de oorlogschepen van de With, waarvan sommige reeds als convooiers naar het Vlic waren teruggezeild, onder de vlag van dien Admiraal te verzamelen ¹⁾.

In een vorig hoofdstuk is reeds meegedeeld, dat deze dreigende houding der Republiek voldoende was om het beoogde doel te bereiken. Zoodra Christiaan IV zag, dat het den Nederlanders ernst was, stelde hij de vaart naar Zweden open, ten minste gedurende het jaar 1644 ²⁾. Morrende over de onbeteeknende rol, die hem was toegewezen, keerde de With weldra naar het vaderland terug, waar hij den 26sten September in de vergadering van H. H. M. verslag van zijn reis deed ³⁾.

Deze afloop kon den resident Spiering weinig genoegen geven. Hij bleef volharden in zijne pogingen om de zaak der Republiek nauwer aan die van Zweden te verbinden, en verzocht herhaaldelijk, dat de Staten-Generaal voor de koopvaarders van zijn kroon hetzelfde zouden uitwerken, dat zij reeds voor hun eigen handel hadden verkregen ⁴⁾. Feitelijk kwam dit verzoek hierop neer, dat de Republiek de Zweedsche koopvaardijochepen, onder bescherming van hare ~~hare~~ oorlogsvloot, door de Sont zou geleiden, en alweer beriep Spiering zich op het tractaat van 1640 om het gevraagde te rechtvaardigen. Het baatte hem niets. Noch Holland, noch de Staten-Generaal waren geneigd aan Denemarken den handschoen toe te werpen ter wille van een zaak, die hun eigen belang niet raakte. In tal van geschriften herhaalde de Zweedsche resident zijn verzoek: het werd steeds „opgehouden.” Met krasse termen verklaarde hij te weten, wat dit „ophouden” bij de generaliteit betekende, nl. van de baan schuiven; zulks geschiedde dikwijls op requesten van kleine burgers, maar hij hoopte niet,

1) Res. St. Gen. 10 en 23 Aug. 1644.

2) Zie boven pg. 124.

3) Res. St. Gen. 26 Sept. 1644.

4) In zijne memor. aan H. H. M. dat. 30 Aug., 16, 27 en 30 Sept., 5 Oct. 1644 (inhoud daarvan meegedeeld in miss. Spier. aan H. H. M. dat. 3 Juli 1645). Zie ook Res. St. Gen. 20 Sept., 7 Oct. en 29 Nov. 1644 en miss. v. Spier. aan H. H. M. dat. 28 Nov. 1644. (de laatste in portef. Zw. 1644).

dat de kroon Zweden daarmede gelijk gesteld zou worden ¹⁾. Ook deze booze uitval bracht hem niet verder; toen de memorie, waarin hij dus toornde, ter tafel kwam, verklaarden „eenige provintiën in desen noch ongelast te syn”! Inderdaad, ook lankmoediger personen dan de driftige heer Spiering zouden hierbij het geduld verloren hebben. ²⁾

Eerst tegen het einde van het jaar 1644 begon het er naar uit te zien, dat de wenschen van den Zweedschen resident zouden verhoord worden. De Nederlandsche regenten hadden door de brieven der gezanten te Stockholm de zekerheid verkregen, dat de kanselier Oxenstjerna niet den minsten lust toonde de eischen der Republiek tegenover Denemarken te steunen, wanneer zij niet openlijk hare wapenen bij die van Zweden voegde. Zelfs had hij bedreigd met een afzonderlijken vrede, buiten de Staten-Generaal om, wanneer zij niet konden goedvinden gezamentlijk met Zweden krijg te voeren. Zulke woorden maakten indruk. Vooral Holland meende „de sonderlinge occasie, die sich jegenwoordelick is presenterende, om tot redres van alle t'geene voorsz. is te mogen geraecken” ³⁾ niet te moeten verzuimen. Zoo diende dit gewest in de Generaliteitsvergadering van 23 December een voorstel in, welks inhoud hierop neerkwam: wanneer Denemarken zich niet laat bewegen om de tolln terug te brengen op den voct van het erf-tractaat van Spiers of een ander, nader te sluiten, billijk verdrag, zullen de Nederlandsche gezanten verklaren, dat de Republiek hare wapenen bij die van Zweden voegt om,

1) Res. St. Gen. 7 Oct. 1644.

2) „Neffens den gemeenen man droegh hy (Spieringh) sich wat rouw en norts: dreygende terstont te doen slaen ende stooten alle die niet na syn appetyt spraecken of deden. Daer deur geraeckte hy in den haet van den gemeenen man”. Aitz. V pg. 303—304, 305 en 452.

In de Resol. Holl. 23 Sept. 1644 wordt geklaagd „over de harde ende onfatsoenelycke maniere van doen” van Spiering, „waerdoor hy sig selven allenthalven haatig en weedersien is maekende by een yder”.

Zie ook het oordeel van den Zweedschen commissaris Appelbom over hem, bij Vreede, Inl. II² Bijlage XXXIV pg. 137.

3) Uit „sommier van de propos. van Holland van 23 December 1644”, te vinden in „Instructie-Boek 1640—1649” fol. 119—122.

krachtens het verbond van 1640, met geweld te verkrijgen, wat haar langs minnelijken weg is geweigerd ¹⁾. Geen wonder dat de andere provinciën hierop „allerdings niet waren gelast” en in een zoo belangrijke aangelegenheid de meening van hare „principalen” eerst wilden vernemen ²⁾. Na drie weken zouden zij dit advies ter vergadering bekend maken; doch in den loop van deze kregen H. H. M. bericht ³⁾, dat Bicker en Stavenisse op weg waren naar het vaderland met gewichtige voorstellen van de Zweedsche Regeering. Daarom werd de behandeling van het ter tafel gebrachte uitgesteld tot de aankomst dezer beide heeren.

Hunne reis was niet zonder hindernissen volbracht. Den 11den December hadden zij de reede van Stockholm verlaten, in de meening over zee naar Lubeck te gaan en van daar hun weg over land te vervolgen; maar storm en tegenwind noodzaakten hen de reede van Dantzig op te zoeken. Nadat de stuurlieden hun verklaard hadden, dat het in deze wintermaanden „gants periculeus ende bedenkelyck was met een swaer schip de Oostzee” te bevaren, namen zij hun verderen tocht over land, door Casuvië en Pommeren, over Stettin, Rostock, Wismar, Lubeck, Hamburg, Bremen en Oldenburg naar de Drentsche grenzen. Meer dan eens kregen zij van bevriende vorsten en steden gewapend geleide mede om hen te beschermen tegen rondstroopende keizerlijke en Deensche troepen; doch behalve dat zij lijfsgevaar liepen, hadden zij nog tal van ontberingen te verduren op hunne reis, in het winterseizoen, door landen, grootendeels verwoest door den krijg, die vooral Noord-Duitschland had geteisterd ⁴⁾. Het vak van diplomaat bracht in de

1) Res. Sw. en Denem. 23 Dec. 1644. Het voorstel van Holland werd ingediend naar aanleiding der miss. amb. Sw. aan H. H. M. dat. 7 Sept 1644, waarvan men den inhoud ook kan vinden bij Aitz. V pg. 750 reg. 11 v. o. — 753 reg. 14 v. o.

2) Res. Sw. en Denem. 24 Dec. 1644.

3) Res. St. Gen. 5 en 13 Jan. 1645.

4) Het verslag van deze reis in Verb. Amb. Zw. van 11 Dec. 1644 - 25 Jan. 1645. Aan het slot van hun verhaal schrijven zij, „hebbende alsoo op onse wedercomste in 7 a 8 weken tyt met Godes hulpe volbracht een gansch moeyel. ende facheuse reyse in het midden van de winter soo

zeventiende eeuw moeielijkheden mede, waarvan de tegenwoordige tijd zich geen denkbeeld vermag te vormen.

Den 26sten Januari verschenen Bicker en Stavenisse in de vergadering van H. H. M., gaven daar rekenschap van hunne overkomst ¹⁾ en legden de resolutie van koningin Christina over, waarin de voorslag van Zweden uitvoerig was toegelicht ²⁾. De inhoud sloot in hoofdzaak aan bij het reeds genoemde voorstel van Holland, dat misschien slechts was ingediend om H. H. M. voor te bereiden op hetgeen hun nog te wachten stond ³⁾. Wanneer Zweden en de Republiek -- dus luidde de conclusie -- geen voldoening konden erlangen wegens de bezwaren, welke zij tegen Denemarken zouden inbrengen, moest de inwilliging hunner eischen met de wapenen worden afgedwongen. Tevens -- en hierin ging de resolutie van koningin Christina verder dan de gewestelijke voorslag van Holland -- tevens diende voor dit geval een „modus belli gerendi” te worden opgemaakt. Van de zijde der Oostzee zou Zweden den aanval beginnen met een vloot en een landingsleger en de hoofdstad van Denemarken bedreigen; tegelijkertijd moest een vloot van de Nederlanders, met 8 à 10000 man troepen aan boord, het anker werpen aan de andere zijde van de Sont, vóór het kasteel Kroonenburg. Dan zouden aan Christiaan IV de vredesvoorwaarden, tevoren met onderling overleg vastgesteld, worden voorgeschreven; weigerde hij ze aan te nemen, de wapenen mochten het pleit beslechten. In afwachting van de te nemen beslissing verzocht Zweden al vast, dat de Staten-Generaal, in gevolge het tractaat van 1640, den aankoop van schepen en ammunitie, het werven van bootsvolk en soldaten, benevens het opbrengen der buit gemaakte koopvaarders aan hun bondgenoot zouden toestaan, gelijk zij het aan Denemarken hadden te weigeren. Daarenboven werd

over de Oostzee, als door de verwoeste ende gedevasteerde landen van Casuvien, Pomeran ende Meckelenburch, niet sonder pericul ende groot incommoditeyt van ons ende ons gevolg”.

1) Hoewel zij, zonder verlof van H. H. M. hun post hadden verlaten, viel men hen daarover niet lastig. Aitz. VI pg. 4.

2) Res. Sw. en Denom. 26 Jan. 1645.

3) Men behoeft hiervoor slechts aan te nemen, dat Holland door particul. brieven van de Witt of van Bicker reeds geheel was ingelicht omtrent de wenschen van Zweden.

aangedrongen, dat de handel en scheepvaart op Deensche landen en wateren voorloopig zouden worden verboden en het betalen van den Sonttol opgeschort tot een gewenscht tractaat was verkregen ¹⁾.

Een belangrijk voorstel! Werd het aangenomen en stelde de Republiek zich partij tegenover Denemarken, dan had zij hare taak als bemiddelaar neer te leggen en zich uit te rusten tot den krijg. Groote verwachtingen werden gewekt bij hen, die vóór alles een gunstig tolcontract verlangden. Was het denkbeeld om zich geheel van de gehate belasting te ontslaan ook buitensporig, men had gegronde hoop, dat zij tot een minimum zou worden teruggebracht. Doch één bezwaar verrees voor den blik van hen, wier politiek niet koers zette op het voordeel van heden, maar op de baak der toekomst. Zoo de Republiek hare medewerking verleende om het wankelende Denemarken onder den voet te werpen, dan stond het te vreezen, dat zij de sleutels van de Oostzee slechts zou ontwringen aan de handen van Christiaan IV om ze aan den gordel van koningin Christina te hangen ²⁾.

Toch was het niet deze overweging, welke het aanbod van een gezamenlijk optreden bijna deed versmaden. Bij den terugkeer der gezanten uit Zweden was de aandacht van Frederik Hendrik door een ander onderwerp in beslag genomen; hunne stom riep hem wakker uit schoone droomen van krijgsmansroem.

Het verbond, in 1635 tusschen Frankrijk en de Staten-Generaal gesloten, was door een ongelukkigen veldtocht ingewijd ³⁾, en ook in de volgende jaren rustte er weinig zegen op de wapenen der Unie. Hetzij, dat de „stedendwinger” minder berekend was voor het voeren van den

1) Zie deze resol. van koningin Christina in de bijlagen.

De inhoud werd geheim gehouden en copie van het stuk slechts toegestaan aan de heeren, die krachtens Res. St. Gen. 21 Oct. 1644 waren gecommitteerd voor de zaken van Zweden en Denemarken. Res. St. Gen. 28 Jan. 1645.

2) Deze vrees bewoog den Gelderschen staatsman Alexander van der Capellen zich te verzetten tegen een nauwere aansluiting bij Zweden. v. d. Cap. Gedenkschr. II pg. 97.

3) Zie de aant. bij Lettre DXIV in Groen: Arch. 2ième série Tome III pg. 78.

oorlog te velde, hetzij, dat gepaste voorzichtigheid hem aanried de Republiek niet bloot te stellen aan het gevaar van een beslissenden slag, de krijgslauweren bleven uit en daarmede de gewenschte veroveringen ¹⁾. Zoo een enkele maal een groote onderneming werd beraamd, het bleef bij de poging. Aldus in het jaar 1645. Het vermeersteren van Sas-van-Gent in den afgeloopen veldtocht scheen goede hoop te geven „tot verderen in- ende toeganck in des vyants Landen”. Aan de negen Gedeputeerden uit de Staten-Generaal, die „op de camer van syn Hoocheyt” met dezen, en in tegenwoordigheid van „de heer prince Wilhem”, het plan voor de aanstaande campagne zouden vaststellen, deelde de stadhouder mede, dat drie plaatsen voor een belegering „in aanmerking kwamen”: Brugge met Damme en omliggende forten, Hulst en Antwerpen. Dienstig werd geoordeeld, „dat men soude behooren te minuteren het Beleggh van het sterke casteel ende stadt van Antwerpen, op vertrouwen dat Godt het desseyen genadelick sal willen zegenen”. De uitvoering zou, behalve het millioen guldens, dat reeds in de generale pctitie van den Raad van State was verzocht, nog ruim een tweede millioen vereischen, deels tot werving van 6000 waardgelders voor den tijd van vier maanden, deels tot aanmonstering van meerder krijgsvolk. De Gedeputeerden namen aan om, elk in zijn provincie, consent voor de verlangde som uit te werken. Zij beloofden tegelijk het doel van den aanslag te verzwijgen en slechts in het algemeen te gewagen van „een groot desseynde ende entreprinse” ²⁾.

Op nieuw zou dus een poging worden aangewend tot vermeerstering van die stad, omtrent welke Frederik Hendrik

1) Zie over deze quaestie:

Groen: Arch. 2ième série Tome III pg. X, XI, CXXIV—CXXVI.

Ook de Gedep. van H. H. M., die met Fred. Hendr. het plan voor de campagne hoetten op te maken, hadden soms bezwaar om „te moeten hazarderden een bataille”. Zie Secr. Resol. St. Gen. 18 Sept. 1645 (in Secreete Resol. 1634—1646 fol. 639—640). Ik zeg „hoetten” op te maken, omdat d’Estrades zich beroemt, dat Fred. H. eigenlijk alleen in overleg met hem deze plannen beraamde. Zie Vreede, Inl. 1 pg. 209 noot 2.

2) Secr. Resol. St. Gen. 21 Dec. 1644 (in Secreete Resol. 1634—1646 fol. 636—639). Zie ook Aitz. V pg. 778—779. Wagenaar XI pg. 39’ Bijv. en aanm. op het 11de deel van Wagenaar, pg. 98—100.

had gezegd: „krijg ik Antwerpen eens, ik zal Amsterdam zo laag vernederen, dat zij zig nimmer wederom zal kunnen opbeuren” 1). Een dreigement, waaraan tot grondslag lag de waarheid, dat „het handelsvermogen der Republiek gebouwd was op den ondergang van dat der Spaansche Nederlanden” 2). Werd Antwerpen weer Staatsch en daarmee de toegang tot de haven ontsloten, de Scheldestad zou zich haasten hare mededingster aan de Amstel naar de kroon te stoken en een wedstrijd aangaan, welke aan het Noorden de slechtste kansen bood. Gelijk Frederik Hendrik begeerig was 3) naar een verovering, welke hem minder afhankelijk zou maken van de vaak weerspannige regenten van Amsterdam, zoo toonden deze weinig lust mee te helpen om het gebouw hunner eigen grootheid omver te halen.

Terwijl nu de reeds genoemde gedeputeerden hunne provinciën gunstig stemden voor het gevraagde consent, deed de terugkeer van Bicker en Stavenisse het voorstel van Zweden ter tafel brengen. Zij hadden bezwaarlijk een ongunstiger tijdstip daarvoor kunnen uitkiezen. Dezelfde redenen, welke den stadhouder in het vorige jaar hadden bewogen zijn goedkeuring te onthouden aan een vijandelijk optreden tegen Denemarken, bestonden ook thans nog en waren met nieuwe vermeerderd. Hij wist bij ondervinding, hoe moeielijk het was de provinciën in de beurs te doen tasten en de noodige — laat staan de buitengewone — uitgaven voor den oorlog bijeen te krijgen. Staken H. H. M. zich nu diep in de zaken van het Noorden, zoo duchtte hij, dat hunne belangstelling in den voorgenomen tocht tegen de Zuidelijke

1) Wagenaar XI pg. 269.
Bilderdijk VIII pg. 144-145.

2) Thorbecke, Histor. schetsen pg. 9.

3) In 't begin van 1646 zal Fred. Hendr. gezegd hebben „niet meer te wenschen als Antwerpen te mogen winnen dan gerust ende bereyt te syn te sterven”. Aitz. VI pg. 204.

Hoezeer aan het hof de verovering van Antwerpen gewenscht was, blijkt het duidelijkst uit den brief van „la princesse d'Orange à M. de Zuylichem” dat. 8 Oct. 1645, waarin zij, naar aanleiding van het bericht, dat Hulst was genomen, schrijft „Je confais (confesse) ma foiblesse que 'ay bien souhaité le non de Hulst Anvers”. Groen: Arch. 2ième série Tome IV pg. 146.

Nederlanden zou luwen. Ook Frankrijk deelde die vrees en dacht — wat Frederik Hendrik niet in de eerste plaats deed — bovendien aan den slechten invloed, welken de Noordsche verwickelingen oefenden op de gebeurtenissen in Duitschland. Sinds Zweden den oorlog met Denemarken was begonnen, werd de krijg tegen den keizer en tegen Spanje slapper gevoerd, en dit zou er niet beter op worden, wanneer ook de Republiek het voorbeeld van Zweden volgde. Daarbij kwam, dat de macht van deze laatste kroon, volgens de meening van Frankrijk, niet al te zeer moest worden vergroot. Vandaar zien wij dan ook d'Estrades, gezamentlijk met Frederik Hendrik, de Staten-Generaal waarschuwen om het schip van staat niet te laten afdwalen naar den koers, waarheen het getrokken werd door den zeilsteen van het Noorden, en het terug te brengen in het zog der sinds 1635 gevolgde diplomatie ¹⁾.

Deze vereenigde pogingen stuitten af op de hardnekkigheid van óón gewest. Holland zag de kans schoon om de vaart op de Oostzee, waarbij het meer dan eenige provincie belang had, te bevrijden van de knellende banden, haar in de Sont aangeklonken. Wat raakte Holland de verovering van een plaats buiten de grenzen, van een geheel gewest wellicht? te meer nu het geheim van den beraamden aanslag al spoedig was uitgelekt en Antwerpen als doel werd genoemd ²⁾. Zou Amsterdam er de hand toe leenen om een gevaarlijke mededingster binnen den tuin der Unie te halen, en dat nog wel met terzijdestelling van een plan, dat zijn eigen kooplieden zulke schitterende uitkomsten beloofde? Zwaarder dan alle „oorlochsdesseins”, die meer dienden tot grootmaking van Frankrijk dan van de Republiek ³⁾, woog bij de hoofdstad „het vinden van eene uytcomste in het werck van Sweden ende Dennemarcken” ⁴⁾. Wilde de stadhouder de wenschen van den handel achterstellen bij de eischen zijner politiek, Holland zou de koorden van de beurs gesloten houden en

1) Zie over de redenen, welke F. H. ongunstig stemden voor het aanzoek van Zweden: Aitz. VI pg. 2.

v. d. Capelle: Gedenkschr. II pg. 98.

2) Aitz. VI pg. 1.

3) Uittaling bij Aitz. V pg. 784.

4) Res. St. Gen. 8 Maart 1645.

hem toonen, dat de staten nog meester in het land waren boven Zijne Hoogheid ¹⁾. Scherp stonden de partijen tegenover elkaar ²⁾; dat zij niet dadelijk een schikking troffen, bracht groot nadeel toe aan de verschillende belangen, voor welke beide ijverden.

Reeds is opgemerkt, dat zes provinciën zich geneigd hadden betoond tot inwilliging der buitengewone petitie voor het „notabel dessein”. In de generaliteits-vergadering van 28 Januari verklaarde ook Holland zich hiertoe bereid, mits het kon rekenen op den steun der andere gewesten in de Noordsche quaestie ³⁾. Deze koop werd niet voetstoots gesloten. Wel was er bij de meeste regenten in den lande een strooming merkbaar, welke tot oorlog ^{met Zweden} dreef ⁴⁾; maar de persoonlijke invloed van Zijne Hoogheid waande zich krachtig genoeg om deze te keeren. In het uiterste geval zou Zee-land steeds aan de zijde van den stadhouder blijven en het nemen van een resolutie, waarvoor eenparigheid van stemmen kon worden geëischt, beletten ⁵⁾. Zoo verliep de geheele maand Februari met nuttelooze onderhandelingen. De heeren van Holland, telkens aangemaand om het advies hunner provincie over het oorlogsplan uit te brengen, bleven zich verschuilen achter de gewone formule, dat zij nog niet gelast waren, en drongen van hun kant aan op behandeling van het voorstel, dat zij reeds in December 1644 hadden

1) v. d. Capelle: Gedenkschr. II pg. 98.

2) Slange II fol. 1317 vertelt een bijzonderheid, die ik nergens anders vermeld vind, nl. dat een der Gedeput. van de St. Gen., bij een samenkost met den stadhouder, toornig opstond en, terwijl hij den prins met gebalde vuist bedreigde, uitriep: „de vereeniging met de Zweden zal toch plaats hebben, daar moge zich er tegen verklaren, wie daar wil”. Bij Slange II fol. 1314—1317 vindt men overigens een juist overzicht van de verschillende meeningen, welke in de Republiek over de Noordsche quaestie bestonden. Het is klaarblijkelijk ontleend aan Aitzema, dien hij ook elders als bron noemt.

3) Res. St. Gen. 28 Jan. 1645.

4) v. d. Cap. Gedenkschr. II pg. 97: „Ick bevinde ende speure een groote facilitate in de meeste provincien ende leden van dien tot desen nieuwen oorlogh”.

5) Aitz. VI pg. 3.

ingediend 1). Inmiddels kwam de Fransche gezant de zaak van den stadhouder, tegelijk die zijner regeering, bepleiten. Den 25sten Februari verscheen d'Estrades in de vergadering van H. H. M. en gaf, in scherpe bewoordingen, zijn verwondering te kennen, dat men zoo lang draalde met het toestaan der oorlogskosten en tegelijkertijd op het punt was zich vrijwillig in een nieuwen krijg te storten, nog wel met een mogendheid, aan welke gezanten waren gezonden tot bemiddeling van den vrede. Wanneer H. H. M. meenden hiertoe verplicht te zijn door het tractaat van 1640 met Zweden, dan herinnerde hij hun, dat Frankrijk ouder brieven had door de verdragen van 1634 en 1635. Bovendien, de tegen Spanje beraamde veldtocht raakte een algemeen belang, waarvoor het bijzondere belang van den handel moest zwichten. Daarom verzocht hij alsnog een gunstige resolutie en medewerking tot de „grande entreprise” voor het jaar 1645 2).

Ook deze hulp mocht niet baten. De leden der Unie, voor het meerendeel niet afkeerig van Hollands wensch, begonnen te begrijpen, dat dit gewest geen penning zou geven voor de legerlasten, tenzij het zijn zin had gekregen in de Oostzeepolitiek, en de bijdrage van een provincie, die alleen meer betaalde dan de andere tezamen, was onmisbaar. Zoo kozen zij de wijste partij. Den 8sten Maart gaven Gelderland, Utrecht, Friesland, Overijssel en Stad en Lande te kennen, dat zij zich vereenigden met het voorstel van Holland nl., dat de Republiek, wanneer zij van Denemarken geen goeddoening kon krijgen omtrent de aangevoerde bezwaren, hare wapenen bij die van Zweden zou voegen, volgens het tractaat van 1640. Over alles, wat de uitrusting van een vloot en van troepen betrof, zou de raad van Zijne Hoogheid worden ingewonnen. Alleen Zoeland bracht op dezen dag nog geen provinciaal advies uit 3).

1) Res. St. Gen. 30 Jan., 20 Febr., 2 en 4 Maart 1645.

Res. Sw. en Den. 30 Jan., 25 en 28 Febr., 1, 2, 3 en 7 Maart 1645.

Res. Holl. 18 en 28 Febr. 1645.

2) Res. St. Gen. 25 Febr. en 1 Maart 1645.

Aitz. VI, pg. 2.

3) Res. Sw. en Den. 8 Maart 1645. De aanhef luidt: „synde op nadere instantie van de HH. Extr. en Ord. Gedep. v. Holl., deels by geschrifte ende deels by monde, respect. openinge gedaen by de prov. van Gelderland, Hollant, selffs Utrecht, Vrieslant, Overysseel en Stadt en Lande” enz.

Reeds was een groote stap gedaan in de richting, door Holland aangegeven. Doch een gewichtig werk bleef nog over: het opmaken van een gewijzigde instructie voor de gezanten in het Noorden en het beramen van de uitrusting ter zee. Zoolang het ook hierin niet tevreden was gesteld, bleef Holland zijn stem aan het „oorlochsdessein” van Frederik Hendrik onthouden, ondanks den aandrang der andere gewesten ¹⁾. Op nieuw trachtte d'Estrades de ontkenning van het stuk te verhaasten. Behalve de krijgssubsidie, welke Frankrijk jaarlijks aan de Republiek uitkeerde, bood hij een buitengewonen onderstand aan van 300000 gulden en kwam H. H. M. verblijden met het bericht, dat zijn regeering had goedgevonden den betwisten titel van „Excellentie” — met het daaraan verbonden ceremonieel — aan de gezanten van de Zeven-Provinciën toe te staan. Deze mededeeling ging vergezeld van het verzoek om nu ook het voorbeeld van Frankrijk te volgen en „faire fortement la guerre” ²⁾.

De aangeboden subsidie moest bij tractaat worden aangevaard, en het sluiten dezer overeenkomst werd door Holland vertraagd totdat de Noordsehe quaestie geheel was opgelost ³⁾. Men ziet het, „gelijk oversteken” was de leuze, die tot het einde werd volgehouden. Want nog altijd volhardde Zeeland in zijn tegenstand en toonde zich „soo goet Deens” als de getrouwste onderdaan van Christiaan IV ⁴⁾. Dit verzet kon echter niet beletten, dat ter Generaliteit een begin werd gemaakt met het opmaken der nadere instructie ⁵⁾,

Utrecht liet hierop aantekenen, dat zijn toestemming „gerestringeert is aen den voortganck van de besendinge ende Ambassade nae Munster op de negotiatic van een Generale Ruste in de Christenheyt, Ende werden de HH. van Hollant oversulcx nochmaels versocht haer tot dese saecke te willen bequamen”.

1) Res. St. Gen. 8 Maart, 8 en 5 April 1645. Res. Holl. 1, 6, 8 April 1645.

2) Res. St. Gen. 10 en 13 Maart 1645.

3) Res. St. Gen. 14 en 26 Maart, 15 en 20 April 1645. Res. Holl. 15 April 1645.

4) Waarom Zeeland zich zoo hardnekkig bleef verzetten, is verklaard bij Arend (Brill) III⁵ pg. 557.

5) Res. Sw. en Den. 9 en 10 Maart 1645. Ook op het vaststellen dezer instructie oefende Holland den grootsten invloed. De commissie, met dit werk belast, bestond uit tien leden der St. Gen. en den griffier Musch; van deze tien waren vijf door Holl. aangewezen.

Zie ook Res. Sw. en Den. 12 April 1645 en 19 April 1645.

terwijl Holland, in overleg met den stadhouder, een plan ontwierp voor de uitrusting ter zee ¹⁾. In overleg met den stadhouder — want de diplomaat-krijgsmann had ten slotte moeten bukken voor den regent-koopman, deels uit berekening, deels door bezadigheid daartoe gedreven. Immers, zonder de medewerking van Holland zou de veldtocht van 1645 — waarvan het succes door het lange talmen steeds grooter gevaar liep ²⁾ — een papieren ontwerp blijven. En nu dit gewest zich liet verluiden, dat het de uitrusting tegen Denemarken des noods ook alleen zou doorzetten ³⁾, werd toegeven plicht voor den stadhouder, die, afkeerig van uitersten, een open breuk met het machtigste lid der Unie wilde vermijden. Zelf verleende hij zijn medewerking om de onwillige Zeeuwen, die door een bezending uit de Staten-Generaal waren aangezocht zich naar de meerderheid te schikken, ten slotte te bewegen, dat zij zich tevreden zouden stellen met het aantekenen van protest tegen de te nemen resolutie, zonder de uitvoering daarvan langer op te houden ⁴⁾. Aan de instructie, door Holland aanbevolen, hechtte Frederik Hendrik zijn zegel, eveneens aan de voorgestelde krijgstoerusting. Toch kon hij zich niet weerhouden nog eenmaal te wijzen op de vele zwaarigheden, welke een oorlog tegen Denemarken, hetzij alleen, hetzij als bondgenoot van Zweden, met zich zou voeren; doch „in cas de heeren staten van Holland, die het hoochwichlige point van Dennemarcken en Sweden soo heftich drijven” bij hunne meening persisteerden, wilde hij dit niet tegengaan. Op één voorwaarde, „mits dat daerdoor niet en werde genegligeert ofte versuimt de saecke van oorloch jegens den coninck van Spagnen die men geobligeert is ende oock moct doen, recommanderende dienvolgens dat pari passu geresolveert mocht worden op het lichten van de 6000 waertgelders, prompt furnissement van de 500000 gld. in het millioen der

1) Res. Sw. en Den. 25 Maart 1645.

2) Res. St. Gen. 8 Maart 1645.

3) Aitz. VI pg. 3.

4) Res. Sw. en Den. 15, 16, 18, 23, 25 Maart, 14, 17 April 1645.

Zie ook Aitz. VI pg. 7. In Zeeland waren alleen Middelburg en Zierikzee op de hand van Holland. De regeering van Middelburg gaf daarvan kennis in twee miss. aan H. H. M., te vinden in Res. Sw. en Den. 20 April 1645.

legerlasten, als oock voltrocken het bewuste nader tractaet met den heer d'Estrades" 1). Zoo was dan eindelijk de koop gesloten, en hij werd bekrachtigd door de generaliteits-resolutie van 19 April. Bijna drie maanden waren verloopen sinds den terugkeer van Bicker en Stavenisse: en de afspraak met den Zweedschen kanselier luidde, dat uiterlijk vóór het einde van Februari het antwoord van de Nederlandsche regeering zou worden ingebracht! De staten van Holland haastten zich dan ook om den verloren tijd in te halen en bleven — wat nog nooit gebeurd was — zelfs „de Paesch-Heylige dagen” in den Haag vergaderd 2).

Vóór dat wij den inhoud der genomen resolutie nagaan, nog een enkel woord over de vertegenwoordigers van de kronen Zweden en Denemarken bij de Staten-Generaal. Dat Spiering zich verheugde in den gang van zaken behoeft geen nader betoog. Wel klaagde hij nog éénmaal, dat hier te lande weer volk werd geworven voor Denemarken; maar dit geschiedde slechts om „acte de présence” te geven. De onverbeterlijke neiging van de Hollanders naar verboden winst was hem te goed bekend, dan dat hij zich heel veel uitwerking van zijn beklag zal hebben voorgesteld 3). Te eerder legde hij zich er bij neer; daar H. H. M., evenals het vorige jaar, de vaart op Noorwegen en op de Oostzee tot nader order verboden hadden, ditmaal ook aan uitheemsche schippers, die in de Nederlanden havenden 4) Zoolang toch deze bepaling gold, was voor Christiaan IV de hoofdbron zijner inkomsten verstopt.

De resident Tancken beleefde kwade dagen. Op last zijner regeering had hij aan de Staten-Generaal hetzelfde verzoek gedaan, dat reeds tot de gezanten in Denemarken was ge-

1) Res. Sw. en Den. 18 April 1645. Res. Holl. 18 April 1645.

2) Aitz. VI pg. 3.

3) Res. St. Gen. 8 Febr. 1645. Op het beklag van Spiering wonden H. H. M. informatie in bij de regeering van Amsterdam, die antwoordde, dat zij niets van deze werving kon ontdekken. (Res. St. Gen. 25 Febr. 1645). Intusschen blijkt uit Garde pg. 209, dat Christiaan IV, in het voorjaar van 1645, vijf schepen uit Holland kreeg ter versterking zijner vloot.

4) Res. St. Gen. 18 Febr. en 3 Maart 1645. Alleen osseschepen — waartoe echter slechts „smackzeylen” mochten gebruikt worden — konden op 31 Maart uitzellen, mits zij niet door Sont of Belt voeren. Zij waren dus aangewezen om naar de W.-kust van Jutland en Holstein te gaan. (Res. St. Gen. 14 en 23 Maart 1645).

richt, nl. om in Nederlandsche havens schepen te mogen huren en uitrusten. Men liet hem zóó lang op antwoord wachten, dat hij, op bevel van zijn koning, het verzoek introk en alleen begeerde, dat het ook aan Zweden zou worden geweigerd ¹⁾. Tegelijk gaf hij te kennen, dat Christiaan IV bereid was tot een afzonderlijke onderhandeling over den Sonttol, mits men daaronder niet wilde „melleeren de quade saecke der Sweeden, noch aen Zyne Majt. apprehentie geven, dat men sich tot sulcx by dese occurrentie van tyt schijnt te willen dienen” ²⁾. Doch van dit aanbod was men niet gediend, en zijne klachten over het opbrengen van Deensche koopvaarders, over de nieuwe werving der Zweden in Nederlandsche havens en soortgelijke werden stilzwijgend aangehoord ³⁾. Terecht mag men zich er over verwonderen, dat de Deensche regeering, die het vorige jaar den secretaris Gunther als buitengewoon gezant naar de Nederlanden had afgevaardigd, thans de noodzakelijkheid niet inzag hare belangen te doen behartigen door een staatsman, die hier meer crediet had dan Tancken ⁴⁾. Dat zij dit verzuimde sproot niet voort uit geringschatting. Immers, de Nederlandsche gezanten te Christianopol werden tot het laatste oogenblik aangezocht in een afzonderlijke onderhandeling over den Sonttol te willen treden, en ook van elders weten wij, dat te Kopenhagen de grootste ongerustheid heerschte wegens de toebereidselen der Republiek ⁵⁾.

Daarvoor bestond dan ook alle reden. De resolutie van 19 April ⁶⁾ hield in, dat ter beveiliging van de koopvaart, en voor het geval van oorlog met Denemarken, een vloot

1) Res. Sw. en Den. 17, 18, 20, 21 Febr., 17 Maart 1645.

2) Miss. v. Tancken aan H. H. M. dat. 17 Maart 1645 (portef. Denem. 1645). Dit aanbod werd herhaald in zijne propos. v. 14 April, ingediend krachtens credent. v. d. koning van Denem. dat. 1/11 Maart 1645.

3) Miss. v. Tancken aan H. H. M. dat. 29 Maart exhib. 4 April 1645 (portef. Denem. 1645). Zie ook zijne miss. dat. 29 Maart en 4 April 1645 in dezelfde portef. In de eerste miss. verzoekt hij, evenals ten vorigen jare, dat H. H. M. bij placeaat zullen verbieden het door de Zweden geroofde vee in Holstein en Jutland te koopen.

4) Aitz. VI pg. 7.

5) Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 11 Maart en 15 April, rec. 13 April en 3 Mei 1645.

6) De inhoud daarvan wordt ook medegedeeld bij Aitz. VI pg. 8—13.

zou worden uitgerust van 50 schepen, elk bemand met 80 matrozen en 20 musketiers. Voorts zouden nog 5000 soldaten, verdeeld over vier regimenten, worden ingescheept om, des noods, in den krijg te land dienst te doen. De kosten zouden worden gedekt door een „veilgeld”¹⁾ te heffen van alle schepen, varende op Noorwegen en de Oostzee, boven en behalve de gewone lasten, welke deze vaart drukten²⁾. Wanneer de opbrengst van dit veilgeld in het jaar 1645 minder bleek te zijn dan het bedrag der uitrusting van vloot en troepen, zou met de heffing worden voortgogaan tot de gevorderde som bijeen was.

De gewijzigde instructie³⁾ gelastte den gezanten hunne hoedanigheid van bemiddelaars neer te leggen, een afzonderlijke onderhandeling met Denemarken te openen en gedurende den loop daarvan steeds voeling te houden met de Zweedsche gezanten. Tot in bijzonderheden werd hun voorgeschreven, welke bepalingen zij voor den Nederlandschen handel hadden te bedingen, welke lasten moesten worden afgeschaft en wat de uiterste voet was, op welken de Staten-Generaal den tol wilden vastgesteld zien. Indien Christiaan IV weigerde deze eischen in te willigen, konden de gezanten hem verklaren, dat de Republiek hare wapenen met die van Zweden zou vereenigen. Dezelfde verklaring zou gedaan worden, wanneer de koning van Denemarken aan Zweden geen voldoening gaf wegens de bezwaren van dit rijk over handel en schecpvaart, of wanneer hij de vaart op Zweedsche havens wederom verbood.

Vergelijkt men den inhoud dezer lastgeving met het voorstel, door Bicker en Stavenisse namens koningin Christina ingediend, dan ziet men, dat de Republiek niet zoo krachtig

1) „Veilgeld” heette het, daar het strekte tot „veilen”, d. i. beveiligen der zee. Het bedrag van dit veilgeld werd gelijk gesteld aan den tol, welchen de Nederlandsche schepen, in 1641, in de Sont en in Noorwegen hadden betaald.

2) Deze gewone lasten waren „s Lants uytgaende ofte income:de recht van convoy”, „het directiegeld” en „t geene geconsenteert is ten behoeve van de cruyssers”. Res. Sw. en Den. 19 April 1645.

3) Ook te vinden bij Aitz. VI pg. 13—18.

optrad als Zweden had verlangd. Niet aan Holland lag de schuld daarvan. Evenmin was het aan dit gewest te wijten, dat bij Denemarken niet zou worden aangedrongen op herstel van het Erfractaat van Spiers. Frederik Hendrik had gezorgd, dat de Republiek voor een nieuwen krijg bewaard bleef. Zoo was de gewijzigde instructie het werk eener tweeslachtige staatkunde, welke aan de Nederlanders weinig voordeel zou opleveren.

Den 15den Mei moest de vloot zeilklaar zijn; doch het duurde nog een paar weken langer vóór dat de scheepsmacht, welke gedeeltelijk uit gehuurde vaartuigen bestond, bijeen was gebracht ¹⁾. Dit oponthoud strekte weder tot ongerief van de koopvaardij-schepen, die slechts onder bescherming van de oorlogsvloot zee mochten kiezen ²⁾. Tot op het laatste oogenblik trachtte Christiaan IV het uitzeilen te verhinderen. Hij verzocht den Staten-Generaal, dat zij geen gemeene zaak zouden maken met de Zweden, wier wassende macht een dreigend gevaar werd voor alle natiën, die de Oostzee bevoeren, en bood tegelijk aan — eerst voor éénmaal, daarna voor een nader te bepalen aantal jaren —, dat de Nederlandsche koopvaardij-schepen in de Sont tol zouden betalen volgens de gunstige bepalingen van het jaar 1628 ³⁾. Tevergeefs. Holland hoopte, door de samenwerking met Zweden, nog voordeeliger voorwaarden te bedingen en verwachtte alleen heil van een krachtig machtsbetoon.

1) Res. Sw. en Den. 19 April 1645.

Zie verder over deze uitrusting: Res. Sw. en Den. 21, 26 April, 11, 13, 29 Mei 1645.

Res. St. Gen. 28 April, 7, 8, 9, 12 Mei 1645.

2) De schepen, naar Noorwegen bestemd, werden nog langer opgehouden. Eindelijk moest hun worden toegestaan ook zonder convooi uit te loopen. Res. Sw. en Den. 13 Mei, Res. St. Gen. 15 Juni, Res. Sw. en Den. 11 Juli 1645.

3) Miss. v. Chr. IV aan H. H. M. dat. 23 April rec. 22 Mei 1645. Miss. v. Tancken aan H. H. M. dat. 13 Mei lect. 15 Mei en dat. 1 Juni lect. 2 Juni 1645. (In portof. Denem. 1645).

HOOFDSTUK VII.

„De sleutels van de Sont.”

De oorlog te land en de toerusting ter zee, in het laatst van 1644 en het begin van 1645. — Tocht van Witte Korn. de With naar de Sont. — Hij geleidt de koopvaardijvloot naar de Oostzee, zonder dat tol wordt betaald, en zorgt, dat ook in het vervolg de vaart door de Sont vrij blijft. — De With ankert met 28 schepen vlak vóór de hoofdstad. — In Denemarken heerscht groote ontevredenheid over zijn optreden. — De regeering van dit rijk tracht uit te vorschen, welke de houding van de With zal zijn bij een treffen tusschen de Zweden en de Denen. — De Zweedsche vloot nadert tot dicht vóór Kopenhagen. — De vrede wordt gesloten.

Terwijl de diplomatie het werk des vredes voorbereidde, hadden de wapenen niet geheel gerust. Ook al bestond er weinig kans om het geleden nadeel te herstellen, Christiaan IV was er de man niet naar om de handen in den schoot te leggen en gelaten af te wachten wat de behendigheid zijner staatslieden vermocht. Als een wakker kapitein bleef hij het schip van staat besturen, tot de golven hem over het hoofd dreigden te slaan.

Na den aftocht van Torstensohn voerde Helmuth Wrangel het commando over de Zweedsche troepen in Holstein. Terwijl de eerste den keizerlijken veldheer Gallas tot diep in Duitschland vervolgde en zijn leger geheel vernietigde, deed Wrangel, nog vóór het jaar 1644 ten einde liep, een inval in Jutland, dat thans ten tweeden male door de Zweden werd bezet. Doch hij kon niet verder doordringen dan tot Wensussel, waar de dappere tegenstand der boeren hem

noodzaak te de reeds beproefde landing op te geven. Inmiddels werd hij in den rug bedreigd door Frederik, aartsbisschop van Bremen, den tweeden zoon van Christiaan IV, die een leger van 5500 man had verzameld en zijns vaders landen te hulp snelde. Na zich vereenigd te hebben met den Deenschen rijksmaarschalk Andries Bilde, die uit Funen was overgekomen, trachtte hij Wrangel den pas af te snijden. De poging mislukte, daar de Zweedsche aanvoerder zich zoo sterk verschanste, dat een bestorming van zijn legerplaats ondoenlijk was. Bilde keerde terug naar de Deensche eilanden, en de aartsbisschop zocht zijn eigen gebied weer op, waar Königsmark — een ander bevelhebber der Zweden — met zijn troepen kwartier had gezocht. Zoo kreeg Wrangel gelegenheid om ongehinderd den aftocht naar Holstein te volbrengen, vanwaar hij de bewegingen van Königsmark in het stift Bremen bleef ondersteunen. Tegen het voorjaar van 1645 sloeg hij het beleg voor Rensburg, doch slaagde er niet in het te nemen ¹⁾.

Gedurende den afgeloopen winter had Horn de provincie Schonen bezet gehouden, zonder veel van belang uit te richten. Ook de onderneming van Hannibal Schested, den stadhouder van Noorwegen, die in de maand Januari op nieuw enkele grensgewesten van Zweden bezette, was niet bij machte hem uit zijn kwartieren te doen opbreken. Gelijk de vorige, leverde ook deze inval weinig resultaten op ²⁾. Nu de poging van Schested mislukt was, kon Horn zich geheel veilig rekenen. Geldgebrek was één der redenen, die Christiaan IV beletten een groot leger bijeen te brengen om den Zweedschen veldmaarschalk te bestoken ³⁾. Maar

1) Ontleend aan miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 10 Dec. 1644, 4 Jan. 1645 en de bijlage van die missive, 28 Jan., 4 en 25 Febr. 1645.

Een bericht, dat. Hamburg 22 April 1645, door Spiering den 8sten Mei aan H. H. M. overgeleverd (portef. Zweden 1645).

Brieven van Schrassert, resident te Hamburg, aan H. H. M. (liais Duitschland 1645).

Holberg II pg. 876, 877, 888, 889.

Geijer III pg. 364.

2) Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 4 Jan. 1645, 28 Jan., 25 Febr., 4 en 11 Maart 1645.

3) Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 24 Dec. 1644 en 4 Maart 1645.

bovendien, sinds de tijdingen uit de Nederlanden verkondigden, dat de roepstem der Zweden daar weerklank had gevonden, werd het noodzakelijk de beschikbare middelen aan te wenden voor de uitrusting ter zee. Was het niet mogelijk als aanvaller op te treden tegen een veel sterkeren vijand, in ieder geval diende gezorgd te worden, dat de hoofdstad, zoo mogelijk ook de eilanden beschonnd werden tegen een gevreesde landing ¹⁾. Nauwelijks was de winter dan ook voorbij, of Christiaan begon zijn vloot, zoozeer gedund door den noodlottigen slag bij Femern, met nieuwe schepen aan te vullen. Gebrek aan goed zeevolk was een groote hinderpaal, slechts ten deele uit den weg geruimd door den aanvoer van bootsgezellen uit Noorwegen. Soldaten waren er daarentegen genoeg, verdeeld over de eilanden, maar vooral gelegerd op Seeland, waar de burgers zuchtten onder den druk der langdurige inkwartiering ²⁾. Tegen de Meimaand had de koning van Denemarken weder een twintigtal oorlogschepen bijeen, deels nieuw gebouwd, deels uit Holland aangevoerd, deels te Kopenhagen gekocht. Met deze macht zette de rijksadmiraal Offue Gedde koers naar Noorwegen en voerde tegelijk acht compagniën ruiters en 2500 man voetvolk daarheen. Hannibal Sehested had weder een inval op touw gezet, welke echter niet volbracht schijnt te zijn. Vruchteloos beproefde Gedde onderweg om den toegang tot de haven van Gothenburg te versperren. Het werd hem belet door Maarten Thijssen, die reeds met veertien schepen uit de Nederlanden daar was aangekomen. Daarom moest hij zich er toe bepalen om het convooi behouden over te brengen, doch verloor zijn admiraalschip de St. Sophia, dat op een klip stootte. Met achttien zeilen kwam hij den 10den Juni op de reede van Kopenhagen terug ³⁾.

1) Ook de Zweedsche regeering vermoedde, dat de Deensche vloot alleen defensief zou optreden. Dit blijkt uit de instructie voor admiraal Ryning: Zie Slange II fol. 1310.

2) Miss. v. van Cracauw dat. 25 Febr., 4, 11, 18 Maart, 1, 15, 29 April, 20 Mei 1645.

3) Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 29 April, 4 en 27 Mei, 2, 10 en 17 Juni 1645.

Journ. de With 10 Juni 1645.

Garde pg. 209, 210. Hij laat Offue Gedde uitzoilen met 6 oorlogschepen en 10 fregatten. van Cracauw (miss. dat. 27 Mei) spreekt van

Het was meer dan tijd. De Nederlandsche vloot was reeds uitgezeild, en de geruchten meldden, dat ook de Zweden op de Oostzee waren gezien ¹⁾. Het verhaal van den tocht der eerste moge hier thans een plaats vinden ²⁾.

Den 9den Juni 1645 koos Witte Korn. de With zee, als admiraal ³⁾ eener vloot van 47 „soo schepen, als fregatten van oorloge”, bemand met ruim 4300 koppen en met 1400 stukken geschut gewapend ⁴⁾. Deze

21 schepen bij het uitzeylen, en (miss. dat. 17 Juni 1645) van 18 schepen bij de terugkomst, daar eenige in Noorwegen waren achtergebleven.

Journ. de With 10 Juni lezen wij het bericht van een schipper, die aan de With rapporteerde, dat 23 à 24 zoo kleine als groote Deensche schepen naar Gothenburg waren gezeild.

1) Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 27 Mei 1645.

2) De scheepstocht van de With naar de Sont, in 1645, was tot nog toe slechts zeer onvolledig bekend. de Jonge, Zeewezen (2e druk) I pg. 385—387 geeft een beknopt, maar niet geheel juist verhaal; in zijn „Levensbeschrijving van Witte Corn. de With” pg. 158—160 (Verh. en onuitgeg. st. dl. I) spreekt hij slechts in 't kort over dezen tocht; hij noemt de Withs Journaal bij zijn bronnen, maar heeft er zeer weinig uit geput. Aitz. VI pg. 25, 26, 182 geeft slechts weinig hierover; Arend (Brill) III° pg. 580 en 587 ontleent zijn verhaal aan het Verb. der amb., waarin slechts enkele brieven van de With zijn opgenomen. Commelin, Leven van Fr. H. II pg. 82, is beknopt en onjuist; Garde pg. 210 heeft niets over den tocht van de With in 1645; Slange II fol. 1317—1319 is in hoofdzaak althans der waarheid getrouw. De beschrijving, welke in dit hoofdstuk wordt gegeven, is ontleend aan de Withs Journaal en aan de brieven der gezanten. Waar uit andere bronnen is geput, worden deze genoemd.

3) de With bekleedde den rang van vice-admiraal van Holland en West-Friesland sinds 15 October 1637. (de Jonge; Verh. en onuitgeg. st. I pg. 210). Hij voerde echter den titel van admiraal over deze vloot.

4) Hij koos eigenlijk zee met 49 schepen, maar twee daarvan, het schip van cap. Jacob Thijssen Nuvelt en dat van cap. Reijnier Egbertsz., werden reeds den 10den Juni naar den Lt. Admir. Tromp, op de kust van Vlaanderen gezonden, ter vervanging van de schepen van admir. de With en vice-admir. Cats, welke tot het gros van Tromp behoorden. De res. van H. H. M. v. 19 April 1645 had de sterkte der vloot op 50 zeilen bepaald; maar toen de uitrusting langer duurde, dan men dacht, besloten de St. Gen., dat de schepen uit zouden varen, al ontbraken er ook één of twee. (Res. Sw. en Den. 29 Mei 1645). Bovendien bleef de Schout-bij-Nacht Lieven de Zeeuw, wiens schip niet vlot was geraakt, te Enkhuizen achter. In zijn plaats werd cap. van Galen tot „Schout-

„armade”¹⁾ strekte tot convooi van 300 koopvaardij-schepen, die voor het meerendeel met ballast geladen en naar de Oostzee bestemd waren²⁾. Het doel der uitrusting was, te verhinderen, dat van de Nederlandsche koopvaarders in de Sont tol zou worden gecischt. Verder was de admiraal gelast zich neutraal te houden, totdat de Republiek met Denemarken zou hebben gebroken. In dat geval moest hij zich met de Zweedsche macht vereenigen, doch steeds behoorlijk zorg

bij-Nacht ende derde Hoofst provisioneel” aangesteld. Eerst den 24sten Augustus kwam Lieven de Zeeuw zich bij de vloot in de Sont voegen. Miss. v. d. With aan H. H. M. dat. 25 Juni 1645 en miss. v. de With aan amb. Den. dat. 16 Juli 1645. Beide miss. in het Journaal de With 1645.

Over het onderscheid tusschen oorlogschepen en fregatten. zie de Jonge Zeewezen I pg. 273, 645, 646; op de laatste plaats zegt de Jonge, dat de fregatten „vroeger ligte en kleine schepen, die met niet meer dan 6 tot 12 stukken waren voorzien, en van welke de uitrusting met het bepaalde doel geschiedde om de vlugge, maar kleine Duinkerksche kapers te achterhalen” eerst na den eersten Engelschen oorlog grooter gebouwd en zwaarder gewapond werden. Dit is niet geheel juist. Leest men den „Staet van de schepen” enz. (zie de Bijlagen), dan kan men opmerken, dat de kleinste schepen van de Withs vloot in 1645 meer dan 20 stukken voerden. Daar nu de With telkens van zijn „schepen en fregatten” spreekt, volgt hieruit, dat reeds in 1645 de fregatten zwaarder gewapond, waarschijnlijk dus ook grooter waren, dan vroeger. Bij Luzac, Holl. Rijkdom II pg. 34 wordt vermeld, dat ook nog 5000 man landingstroepen aan boord waren. Men zou dit inderdaad kunnen opmaken uit Resol. Vroedsch. Amsterd. 4 Nov. 1645 (ook meegedeeld bij Vrede I Bijlage II pg. 13), waar gesproken wordt „over de betalinge der vyff duysent man, die gebruyckt zyn geweest op de schepen gesonden nae Denemarken”. Het plan daartoe had bestaan (Res. Sw. en Den. 19 April 1645); de 5000 man zijn aangeworven, maar werden niet ingeschiept; de Staten-Generaal besloten nadere berichten uit Denemarken af te wachten, en toen deze gunstig luiden, bleven de troepen hier en werden spoedig afgedankt. (Res. St. Gen. 11 Juli, 19, 20, 21, 22 Sept., 18, 28 30 Oct., 1, 7 en 24 Nov., 16 Dec. 1645). Voor de sterkte der vloot enz. verwijs ik naar de Bijlagen.

1) In de officieele stukken van 1644 en 1645 wordt herhaaldelijk gesproken van de „armade nae Oosten”. Het bericht van de Jonge II pg. 7, dat eerst tijdens den tweeden Engelschen oorlog het woord „armade” in plaats van vloot wordt gebruikt, is dus onjuist.

2) Voor de sterkte der koopvaardijvloot verwijs ik naar mijn Bijlage No. I, Statist. Oostzeehandel. de Jonge, Zeewezen I pg. 385 en 386 spreekt ten onrechte van 50 oorlschp. en 800 koopvaarders.

dragen voor de veiligheid der Nederlandsche handelsvloot ¹⁾.

Daar de Staten-Generaal in onzekerheid verkeerden over de ontvangst, welke Christiaan IV aan hunne scheepsmacht zou bereiden, hadden zij veel moeten overlaten aan het beleid van den vlootvoogd, en vertrouwen gesteld in zijn „sol-daat ende zeemanschap”. Voorzeker, deze eigenschappen ontbraken de With niet; maar de hem opgedragen post vorderde bovendien een groote mate van voorzichtigheid en den tact om met kracht op te treden, zonder vijandelikheden uit te lokken. Daarom verwondert men zich eenigszins, dat zooveel diplomatiek talent werd verondersteld bij hem, wiens onstuimigheid reeds meermalen was gebleken en wiens norschheid hem gehaat maakte bij zijne ondergeschikten ²⁾. De moeielijke taak was des te zwaarder, daar het mecrendeel zijner scheepsbevelhebbers uit jonge en onervaren kapiteins bestond, „die in voorvallende occasiën van slechte advysen lichtelyk mochten wesen” ³⁾. Slechts enkelen, de vice-admiraal Cats, de commandeur van Galen en kapitein Jan de Lapper hadden, evenals de With, reeds in den slag bij Duins tot Tromps vloot behoord en sedert, bij het voortdurend bestrijden der Duinkerker kapers, de oefenschool doorloopen, in welke de grootste zeehelden van Nederland zijn gevormd ⁴⁾.

Reeds den eersten dag na het uitzeilen liet de admiraal de witte vlag uit zijn schip waaien en loste een seinschot, ten teeken, dat hij den breeden raad wilde beleggen. ⁵⁾ Toen

1) De Instructie van de With is noch in zijn journaal, noch in het „Instructieboek 1640—1649” te vinden. Men kan haar echter in hoofdzaak weer samenstellen, deels uit Res. Sw. en Den. 19 April 1645, maar vooral uit de „Consider. op de Instructie” enz. welke ik als bijlage hier achter voeg.

2) Zie de Jonge: Verh. en onuitgeg. st. I pg. 152 en 159. Ook in het Journaal van dezen tocht en in de miss. v. d. resident van Cracauw aan H. H. M., geschreven tijdens het verblijf van de With in de Sont, vindt men nieuwe staaltjes van 's mans norschheid.

3) Miss. v. admir. de With aan amb. Den. dat. 16 Juli 1645. Ook de in 't vervolg aangehaalde miss. v. de With zijn te vinden in zijn Journ. 1645.

4) Dat de genoemde bevelhebbers bij Duins tegenwoordig waren blijkt uit een copie van een kriegsraad-besluit, door Tromp gevoegd bij zijn miss. aan H. H. M. dat. 11 Oct. 1639. (Secr. Resol. 1634—1640 fol. 511).

5) „Gemeyne Zeynen” enz. in Groot Placaet Boek I fol. 932.

Zie ook de Jonge I pg. 337.

alle bevelhebbers zich aan zijn boord verzameld hadden, beval hij den Commandeurs om de eskaders dicht aaneengesloten te houden en wees alle kapiteinen op hun plicht om, wanneer het tot een algemeen gevecht kwam, zich van eer en eed te kwijten als getrouwe dienaren van het vaderland. Men ziet het: hij verwachtte, dat de koning van Denemarken hem den toegang tot de Oostzee met geweld zou ontzeggen.

Toen de voorste schepen bij de Lap waren gekomen — een zandbank in de nabijheid van Helseneur — ankerden zij daar om op de trage zeilers te wachten, die in den loop van den voorgenden dag voor het grootste deel verschenen. Dit oponthoud en het booze weder maakten, dat eerst den 15den Juni koers kon worden gezet naar de Sont ¹⁾. Aan weerszijden van deze zeeëngte lagen sterkten, die den toegang bestreken: Helseneur, met het kasteel Kroonenburg, op Secland; Helsingburg, insgelijks met een kasteel, in het land Schonen ²⁾. De watervlakte, welke hen scheidt, is slechts

1) de Jonge I pg. 386 heeft ten onrechte: „Weldra bereikte hij de Sont, waar hij een etmaal geankerd bleef liggen, waarschijnlijk om af te wachten of de zich te Koppenhage bevindende gezanten hem ook eenige vredelievende berigten zouden doen toekomen”. Reeds is meegedeeld, dat de With ankerde om op de nakomars te wachten. Bovendien bevonden de Nederl. gezanten zich niet te Kopenhagen, maar te Suderokra, in Zweden, zoodat zij dan ook eerst den 21sten Juni vernamen, dat de With op 15 Juni de Sont was gepasseerd. Later zal trouwens blijken, dat het ontvangen van vredelievende berichten ook al weinig invloed had op de Withs daden. Vervolgens zegt de Jonge t. a. p.: „Doch deze (nl. de vredelievende berichten) achterblijvende, beval de admiraal al de vlaggen uit zijne onderhebbende schepen te steken, waarna hij met zijne geheele vloot en de talrijke koopvaardij-schepen de Sont met volle zeilen doorstevende”. Van dit uitsteken van alle vlaggen leest men niets in de Withs Journaal, evenmin in de brieven van van Cracauw. de Jonge ontleent waarschijnlijk zijn bericht aan Commelin: Leven van F. H. II pg. 182.

2) „Supra Hafniam est Helsingora et prope eam arx regia Cronenburgum, de qua infra, cui ab altera parte ultra mare similis arx Helsingborg cum oppido eiusdem nominis respondet: ibi Zelandia et Scania prominentibus utrimque promontoriis ita prope coeunt, ut vix parvi milliaris inter se relinquunt maris spacium, quod de Sont vocatur: ad quem locum omnes naves Orientem versus cursum instituentes, velut ad centrum coire et regi vectigal pendere coguntur: cumque in utroque litore arx posita sit, Rex, si quando id necessitas postulat, suis in medio collocatis navibus ita has fauces ocludere potest, ut quantumvis etiam numerosam

drie kwartier breed. Zoolang beide sterkten dus aan Denemarken behoorden, mocht het een waagstuk heeten hier door te varen, tegen den zin van dat rijk. Doch sinds Februari 1644 was Helsingburg in handen der Zweden, en van deze omstandigheid had Maarten Thijssen dan ook groot voordeel getrokken, toen hij in Augustus van hetzelfde jaar door de Sont was gestevend. Toch bleef de passage ongemeen bezwaarlijk, vooral voor een groote handelsvloot, daar de koning van Denemarken nieuwe, kunstmatige hinderpalen in den weg had gesteld. In het nauwste gedeelte van de Sont — de Droogen geheeten ¹⁾ — had hij eenige wrakken laten zinken en op dezelfde plaats werden twee blokhuzen opgericht, welke echter hij de komst van de With nog niet geheel waren voltooid ²⁾. Den doortocht geheel te beletten, dit vermocht Christiaan IV niet. De Nederlandsche vloot was veel sterker dan de Deensche, die bovendien elk oogenblik van de andere zijde bedreigd werd door de scheepsmacht der Zweden. En dan, een voorzichtige staatkunde bracht mede, de Republiek der Zeven-Provinciën niet tot het uiterste te tarten. Het kostte den hooghartigen koning moeite om gehoor te geven aan den raad van bezadigde staatslieden; maar hij behaalde deze overwinning op zich-

classam ab ingressu vel egressu praehibeat. Huc saepe uno die C C, nec non C C C naves ex variis Europae partibus convenire contingit”.

„Helsingora ad fretum Sundae, arcem habet regiam Gronenburgum, praesidium extremae insulae Zelandicae orae. Hanc arcem Fred. II Daniae rex maximis et innumerabilibus demersis saxis, interque compacta et fistucata robora conclusis, ac loco fundamenti stabilitis firmisque, ex ipso maris fundo immani sumpta eduxit, tanta operis firmitate ut immanes pelagi fluctus magnis provelutos procellis, atque ad vallum murosque horrendo boatu illusos, citra ullius periculi metum despiciat. opus universum admirabili symmetria exactum est, intus magnificis conclavibus, cubiculis, porticibus exornatum: quorum tapetia Daniae reges ordine repraesentant. Texta cupreis sunt obducta laminis, muri lapidibus caesis expoliti”. (G. Mercatoris et J. Hondii atlas Novus. A^o 1633. pars I fol. F F en G G.)

1) Voor de plaatsbepalingen verwijs ik naar mijn kaart van de Sont.

2) Over deze blokhuzen zie de miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 25 Maart, 15 en 29 April, 10 en 24 Juni 1645.

zelve en legde den gekwetsten trots het zwijgen op ¹⁾.

Zoo zeilde de With ongehinderd door den ingang der Sont. Tusschen Kroonenburg en Helsingburg gekomen, bewezen zijne schepen aan de kronen Zweden en Denemarken den vereischten eerbied door het strijken der vlag en het lossen van saluutschoten ²⁾. Hierop werd geantwoord door het geschut der Zweden uit Helsingburg; maar de kanonnen van Kroonenburg zwegen. Geen welkomstgroet daverde uit hun

1) „Ick verstae, hadde het nae Syne Majts. wille ende sinne moogen gaen, daer soude wel wat haeperinge hebben gevallen. Maer den heer Prince ende de Heeren Rijcxradden overweegende de groote macht van deselve armade, synde Syne Mat. verre overleegen, ende geen middel en was om de passagie te verhinderen, voerende alle t'selve Syne Mat. tegemoet met aenraedinge boeter te syn de armade met de vloote te laeten passeeren sonder deselve vyandtlick te beieegenen conformeedede doen Syne Mat. sich daarmede, maer a regret synde seer moeyelick ende quaelick te vrede, coek alle de Deenen dewelcke seggen, dat Denemarken nooyt sulcken schimp heeft moeten lyden, vloockende en scheldende derhalven seer op de Neederlanders, maer de woorden en quetsen niet". (Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 24 Juni 1645).

2) Commelin, Leven van F. II, II pg. 182 heeft het verhaal in omloop gebracht, dat de With het gewone eerbewijs naliet, maar den koning van Denemarken, die uit een venster van het slot Croonenburgh naar de Nederlandsche vloot keek, slechts groette door het afnemen van den hoed. (Niet het driemaal afnemen van den hoed, zooals de Jonge I pg. 386 hem laat zeggen). de Jonge, i. a. p. betwijfelt dit verhaal reeds. De ware toedracht blijkt uit de volgende plaats van de Withs Journaal op 15 Juni: „stelden ons coers om door de Sondt te passeren. Int passeren van Cronenborgh, ende Elsenborgh respect aen de opgamelte eroonen, met strycken van vlaggen en canonschooten gedaen, en syn by die van Elsenborgh beantwoort, doch die van Croonenborgh hebben haer stille gehouden en geen teken van vrientschap ofte vyantschap aen ons bewesen". van Cracauw schrijft in zijn miss. aan H. H. M. dat. 17 Juni 1645: „geevende de oorloeschepen aent slott Croonenburch elck drie eerschooten, stryckende een weynich de vlaggen, maer die vant slott niet antwoordende, was den heer admirael de With dacroover niet wel te vreden". Dat laatste is te begrijpen, en de woorden „stryckende een weynich de vlaggen" toonen bovendien, dat het saluut niet van harte gemeend was. Doch uit de aangehaalde plaatsen blijkt afdeende, dat de With het gewone eerbewijs heeft gegeven, zooals hem ook door de Staten-Generaal was gelast. (Zie de bijlagen: pt. 20 van de consider. op de Instr. enz.). Het verhaal over het zwaaien met den hoed kan dus gevoegd worden bij de vele historische anedoten, die niet tegen kritiek bestand bleven. (Zie ook noot 3 p. 199).

metalen monden; doch evenmin richtten zij hun vuur tegen de Nederlanders. Op uitdrukkelijk bevel van den koning bleef elke vijandelijkheid achterwege ¹⁾.

Bij de nadering der vloot geraakte heel Helseneur in rep en roer, en het garnizoen kwam onder de wapenen ²⁾. De koning zelf begaf zich naar het slot en moest aanschouwen, hoe de With bezuiden Kroonenburg — doch buiten het bereik der kogels — ankerde en daar bleef wachten op de koopvaarders, waarvan vele, die door het slechte weer van den vorigen dag schade hadden geleden, achter waren gebleven ³⁾. Zij kwamen spoedig opdagen, en toen alle bijeen waren, bood de Sont het schilderachtig schouwspel aan van driehonderd Nederlandsche koopvaardij-schepen, schier mast aan mast gelegen, en daarnaast en daartusschen de oorlogsvloot, de geschutpoorten dreigend gericht op de Deense kust, gereed om de eerste vijandelijkheid grof te beantwoorden.

Onmiddellijk na de aankomst van de With liet Christiaan IV den Nederlandschen resident te Helseneur, van Cracauw, vragen, waarom aldus inbreuk werd gemaakt op zijne koninklijke rechten en hem deze groote schimp aangedaan. Hij verlangde ronduit te weten, of de Nederlanders als vriend kwamen, dan wel als vijand. Van Cracauw moest een bepaald antwoord schuldig blijven, daar — vreemd genoeg — de Staten-Generaal hem onkundig hadden gelaten van alles, wat deze uitrusting betrof, zoodat hij er niet meer van wist, dan de geruchten lieten verluiden. Daarom zond hij zijn zoon aan boord van het admiraalsschip, om zich op de hoogte te stellen van den toestand. Door den jongen van Cracauw vernam de With, op welke plaatsen in de Droogen wrakken lagen gezonken of andere versperringen waren aangebracht. Doch tegelijk kreeg hij meer geruststellende tijdingen. Wel

1) Miss. v. van Cracauw aan H. II. M. dat. 17 Juni 1645.

2) Miss. v. van Cracauw aan H. II. M. dat. 17 Juni 1645.

3) „Op dat uyr dat wy binuen de Zondt ten ancker quamen, is Syne Mat. van Denemarken op Croonenburgh gecomen”. (Miss. van de With aan amb. Den. dat. 21 Juni 1645). Het ankeren binnen de Sont geschiedde na het varen voorbij Croonenburgh, en daar de admiraal aan de spits van de vloot zeilde (zie den seinbrief in Groot Placaet-Boeck I fol. 932) volgt hieruit, dat Christiaan IV eerst op Croonenburgh is gekomen, nadat de With was gepasseerd. Een reden te meer om het verhaal van Commelin (zie noot 2 pag. 198) te verwerpen.

lag er op de reede van Kopenhagen een vloot van 15 à 16 schepen; doch de maatregelen der Denen waren verre van uittartend. De koning had den tolbeambten te Helse-
neur gelast om de Nederlandsche schippers vriendelijk te bejegenen, tol te ontvangen van diegenen, die bereid waren te betalen, maar geen geweld te gebruiken tegenover de onwilligen. Zelfs was, op bevel van Christiaan, aan het tolkantoor een waarschuwing voor de schippers aangeslagen, hoe zij, bij hun tocht door den Droogen, koers moesten zetten, ten einde de wrakken het best te vermijden. Doch deze waarschuwing was alleen bestemd voor de koopvaarders; de koning nam den schijn aan, alsof hij veronderstelde, dat de oorlogsvloot niet verder door zou zeilen.

In ruil voor deze belangrijke inlichtingen schreef de With aan den resident, wat in hoofdzaak zijn last was. De admiraal gaf daarbij te verstaan, dat hij hetzelfde zou hebben medegedeeld aan een tolbeambte of ander dienaar van den koning, wanneer die hem dat was komen vragen; dewijl hem echter „sooveel respect niet wierde gedraegen”, vond hij het gepast voorloopig geen officieel bericht van zijn komst te zenden. Tegelijk gaf hij echter van Cracauw vrijheid om uit den brief aan de Deensche regeering mede te deelen wat hem goed docht. Van dat verlof maakte de resident gebruik ¹⁾.

De aanwijzingen betreffende de vaart door den Droogen waren den admiraal zeer welkom, vooral nu het ondoenlijk scheen langs de Zweedsche kust te zeilen, daar er onder zijn stuur- en bootslieden niet één gevonden werd, die het vaarwater tusschen Southolm en Schonen kende. Voorloopig moest de With echter blijven, waar hij was. Tegenwind

1) De kanselier Reventlow — die van Cracauw was komen vragen, wat de komst der vloot beduidde — was den ganschen nacht te Helse-
neur gebleven om het antwoord af te wachten, dat de jonge van Cracauw namens de With zou brengen. In dien tusschentijd deelde Reventlow in vertrouwen aan den resident mede, dat de koning de koopvaarders had willen laten passeeren, zelfs zonder tol te betalen, mits hem dit tijdig was verzoekt. De oorlogschepen zouden echter in elk geval op de Lap moeten blijven liggen. Te meer verwonderde Z. Ma^t. zich over de houding van de With, daar de Nederl. en de Deensche gezanten het bijna reeds geheel eens waren over de tollijst in de Sont. (Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 17 Juni 1645).

noodzaakte hem vier etmalen onder Kroonenburg voor anker te liggen: krenkend schouwspel voor koning Christiaan, wiens snel ontvlammende toorn zoo gaarne den onlijdelijken hoon hadde gewroken. Inderdaad, er ware weinig noodig geweest om de vonk der tweedracht tot lichter laaie te doen uitslaan, want ook de Nederlandsche admiraal blaakte van strijdlust ¹⁾. Doch het kwam niet tot daden, al klonk de taal der Denen overmoedig genoeg. De onschuldige van Cracauw was de afleider, op wien Zijner Majesteits toorn zich ontlastte. Christiaan liet hem weten, niet te zullen dulden, dat de „Hollanders” verder zeilden, doch de With antwoordde — al weder door tusschenkomst van den resident —, dat hij zich aan dat verbod niet stoorde en dat geen tol zou worden betaald, zoolang het tractaat tusschen Denemarken en de Republiek niet was gesloten. Zulk een bescheid was afdoende en had ten gevolge, dat de Deensche beambten geen pogingen waagden om tol te heffen, ja, zelfs de gewone visitatie achterwege lieten.

Onderwijl was in den kriegsraad overlegd, op welke wijze de verdere tocht door den Droogen zou plaats hebben. Twee galjoots ²⁾ en het schip van kapitein Maykes, dat als adviesjacht dienst deed, werden aangewezen om vooruit te zeilen en boeien uit te werpen op de plaatsen, waar wrakken lagen. De oorlogsvloot zou verdeeld worden in zeven eskaders en de koopvaardijchepen in haar midden nemen. Aan alle kapiteins werd aangezegd Southolm zooveel mogelijk te vermijden en goed te letten op de seinen van de verkenneren.

Aldus aanvaardde men de reis. In den vroegeen morgen van den 19den Juni, „met een harden Westelijken windt en een rouwe coude”, lichtte de vloot het anker en zette koers naar den Droogen. Gansch Kopenhagen liep uit. De koning,

1) „Voor my, soo onsen staet daermede gediend was geweest, had wel gewenst dat den coninck van Denemareken ons 't passeren van de Zondt, ofte Droogen feytelick had beleth, soude in die gelegentheynt materye genoech gevonden hebben daer wy ons tot noch toe moeten stil houden”. (Miss. v. de With aan amb. Den. dat. 21 Juni 1645). de With wenschte echter geen vijandelikheden uit te lokken. Met het oog daarop verbood hij, dat iemand van zijn volk aan wal zou gaan.

2) Zie pt. 7 van de „consider. op de Instr.” enz. in de bijlagen.

de prins en de prinses van Denemarken, de rijksraden en een groote menigte volks spoedden zich naar het eiland Amager om het schouwspel der voorbijvarende schepen, zoo al niet te genieten, dan toch gade te slaan ¹⁾. Op zij van de vloot gekomen, die op de reede van Kopenhagen lag, liet de With op de gewone wijze saluëren, waarna — er was verbetering te bespeuren in de Deensche beleefdheid — het admiraalschip met drie schoten antwoordde. Niet de minste vijandelijkheid werd den Nederlanders betoond ²⁾; de Denen bepaalden zich er toe hun den weg te bemoeielijken. Immers, de grootste voorzichtigheid diende betracht te worden, toen men het nauwste gedeelte van den Droogen naderde, waar het vaarwater, tusschen Casperkamel en de wrakken bij Southolm, „niet boven een musquetschoot wyt” was. Bovendien had Christiaan IV alle bakens — behalve de ton achter Casperkamel — doen opnemen. Dat de Nederlanders desniettemin den koers niet bijster werden strekt hun zeemanschap tot geen geringe eer. Door het krimpen van den wind zeilde „de Brederode”, het admiraalschip, vlak langs een wrak, dat reeds door de verkenners was afgetond, en één der kapiteins ging er rakelings over, zoodat de stukken er af vlogen; maar zijn eigen schip bleef onbeschadigd. Twee koopvaarders hadden eenig oponthoud door het breken van de groote ra's en bleven een tijd lang, onder bedekking, achter. Doch dit was ook het eenige, en zonder noemenswaardig ongeluk werd het einde van de doorvaart bereikt. Tusschen Falsterbon en Amager staken de koopvaarders van de oorlogsvloot af en doorkliefdten weldra de golven der Oostzee: één gedeelte voer langs de kust van Pommeren, het andere zette koers naar de Oostkust van Zweden. Aan beide werden door de With drie convoiers medegegeven.

Zoo was dan, voor de eerste maal zonder tol te betalen, een Nederlandsche handelsvloot, met een sterk gewapend geleide, door de zeeëngte gevaren, welke de koning van

1) Amager was toen reeds met den vasten wal verbonden.

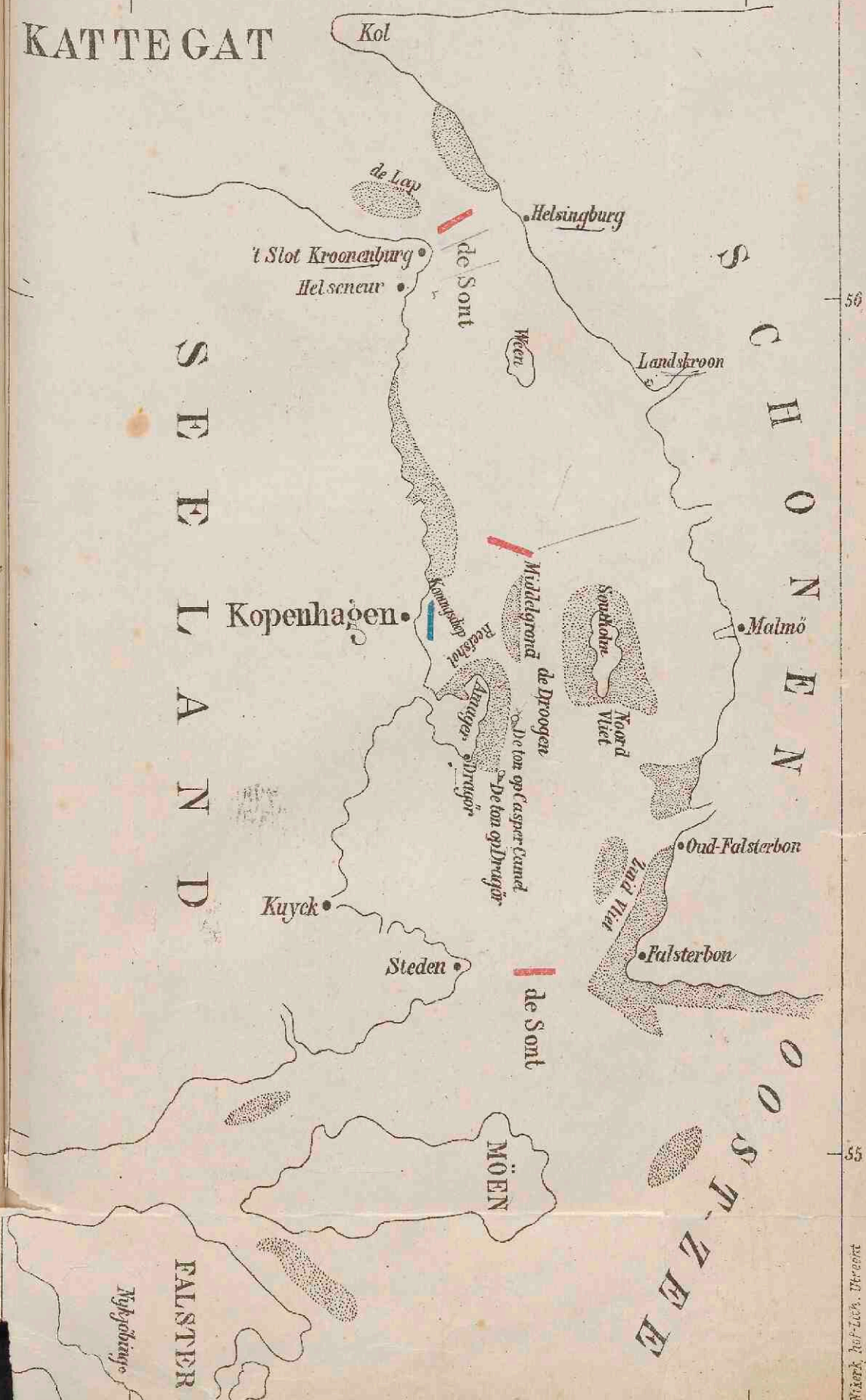
2) „Syne Mat. hadde op Amack ende op een half gemaect blockhuys doen stellen eenige swaere stucken als heele ende halve cartouwen maer die wierden weder affghaelt, ende niet met geschooten”. (Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 24 Juni 1645).

DE SONT

12

13

KATTEGAT

56

55

Denemarken tot een scheiding, maar de natuur tot een verbindingsweg tusschen Noord- en Oostzee had gemaakt. Voor de eerste maal was koning Christiaan zijn „speel-penninck”¹⁾ ontgaan, en dezelfde rijksdaalders, die anders voor het tolkantoor te Helseneur waren bestemd, hadden thans gediend tot uitrusting der scheepsmacht, welke den gekrenkten vorst de wetten zou voorschrijven in zijne eigen wateren.

Nu de weg voor den handel geopend was, kwam het er op aan hem ook voor het vervolg vrij te houden. de With was overtuigd, dat Christiaan IV slechts uit besef van onmacht hem den doortocht niet had geweerd, en ondertusschen „op syn luypen lach”, totdat de Nederlandsche vloot, door het telkens afzenden van convooiers, zou zijn verzwakt. Om zich voor ongewenschte „Deense stoutigheden” te vrijwaren nam hij derhalve de volgende maatregelen. De vloot werd verdeeld in twee eskaders. Met het ééne, 28 zeilen sterk, ging hij terug langs denzelfden weg dien hij gekomen was en vatte post benoorden den Droogen, dicht bij Kopenhagen en in het gezicht der Deense scheepsmacht, welke bewegingen hij dus kon volgen. Twee schepen ankerden aan den ingang der Sont om toe te zien, dat geen tol zou worden betaald of afgedwongen, tevens om de uit het vaderland komende koopvaarders op te wachten. Deze werden dan, door schepen van de Withs eskader, naar het smaldeel van den vice-admiraal Cats geleid, die met tien zeilen kruiste bezuiden den Droogen. Vandaar lag de Oostzee voor hen open. Cats hield tevens een wakend oog, dat de Deense kapers niet op roof zouden uitgaan. Alle terugkeerende koopvaarders verzamelde hij bij zich en liet ze weer door den Droogen geleiden, totdat ze veilig waren onder de hoede van de With. Deze wachtte tot er een voldoende aantal bijeen was en stuurde ze dan, onder behoorlijk convooi, naar het Vlic of de Maas²⁾.

1) Zie pg. 14, noot 2.

2) Dit plan was door de With reeds ontworpen vóór zijn uitreis. Zie pt. 19 van de „Consider. op de Instr.” enz. Daar de tocht door den Droogen steeds bezwaarlijk bleef, liet de With de passage door de Belt verkennen, en eveneens het vaarwater beoosten Southolm afdiepen. De eerste bleek heel goed te zijn, het laatste minder. Toch schijnt de With redenen gehad te hebben om de route niet naar de Belt te verleggen. Immers, zoolang de Nederlandsche vloot in de Deense wateren ver-

Tegelijkertijd kweet de Nederlandsche vlootvoogd zich nog van een anderen plicht. Alle voorbijvarende schippers liet hij met zijn sloep bij zich aan boord halen om daar aangifte te doen van de havens hunner herkomst en hunner bestemming, van de lading en — voor zooverre zij uit de Nederlanden kwamen — om te bewijzen, dat zij veiligeld hadden betaald. Wie dit niet kon, werd aangehouden en het schip van den overtreder, nadat het met ander volk bemand was, ging terug naar het vaderland. Om zich later te kunnen verantwoorden, hield de With registers van de komende en keerende koopvaardij-schepen, welke registers dus een getrouw beeld geven van de vaart op de Oostzee in het jaar 1645 ¹⁾.

Aldus berustten de sleutels van de Sont in handen van den admiraal der Republiek. In- en uitgang van deze zee-

toefde, werd de éénmaal vastgestelde route behouden. Voor de plaatsbepalingen verwijs ik naar mijn kaart van de Sont. Zij is samengesteld met behulp van drie oude kaarten, te weten:

- 1°. Een kaart van de Sont, voorkomende in: „De nieuwe lichtende Zee-Colonne ofte Zeespiegel”, (gedrukt te Amsterdam, omstreeks 1650, volgens den catalogus der Utrechtsche Universiteits-Bibliotheek).
- 2°. „Paskaart vant Schager-Rack en de Belt van d' Paternoster tot in de Oostzee. Op nieuws verbeterd door Joannes Loots inde Nieuwe Brugsteeg in de Jonge Lootsman”. (Opgedragen aan Cornelis Tromp).
- 3°. A chart of the two channels going into the Baltique sea one through Catte Gat and the Sound and the other through the Belt, by John Sellar Hydrographer to the king”.

De beide laatstgenoemde kaarten behooren aan het Departement van Marine te 's Hage. Gaarne betuig ik hier mijn dank aan den HoogEdelGestr. Heer H. A. de Smit van den Broecke, kapitein ter zee tit., chef der afdeling Hydrographie bij het Departement van Marine, door wiens welwillendheid ik deze kaarten ter leen mocht ontvangen; evenzeer aan den WEdGestr. Heer J. J. Kraakman, gepensioneerd luitenant-ter-zee der 1° klasse, werkzaam bij de genoemde afdeling, die mij, ook door vergelijking met de nieuwste zeekaarten, zeer gewenschte inlichtingen verstrekke omtrent het vaarwater in de Sont. De WEd. Heer Backer Dirks, bibliothecaris aan het departement van marine, verplichtte mij insgelijks zeer met het beantwoorden van enkele vragen.

Mijn kaart van de Sont geeft den toestand weer, beschreven op pg. 203 mijner dissertatie. De roode streepjes stellen de schepen van de With voor, het blauwe streepje de Deensche vloot.

1) Zie hiervoor „Statist. Oostzeehandel”. (Bijlage No. 1.)

engte werden bewaakt door Nederlandsche oorlogschepen, en geen enkel vaartuig kon door de mazen hunner scherpe wacht heen sluipen.

De komst van de Withs eskader vóór Kopenhagen veroorzaakte groote ontsteltenis aan het hof, en niet weinig schrik onder het volk. De burgerij betrok de wacht in de buitenwerken, het garnizoen op de oude wallen. Aan de blokhuisen in den Droogen werd ijverig voortgewerkt en de onveiligheid van het vaarwater verhoogd door nog drie schepen te laten zinken. Schansen en versterkingen verrezen langs de kust van Seeland, overal waar krijgsvolk aan land zou kunnen worden gezet. Christiaan IV scheen er niet aan te twijfelen, of de Nederlanders zouden gemeene zaak maken met de Zweden en gezamentlijk een landing ondernemen. Zoo gebeurd ware wat hij vreesde, zou alle voorzorg hem weinig gebaat hebben. Het ontbrak hem aan geld en aan troepen, vooral aan het eerste. Op de burgerij viel kwalijk te rekenen: sinds de komst der „Hollanders” was haar de schrik om het hart geslagen en groote wanorde heerschte in de stad ¹⁾. Wat erger was, ook de vorst zelf liet ten slotte den moed zinken. Zijn oude veerkracht verslaptte om plaats te maken voor een wanhopig berusten in den wil des Heeren, die de fiolen van zijn toorn over Denemarken had uitgestort ²⁾.

Gebrek aan water noodzaakte de With zich in betrekking te stellen met de Deensehe autoriteiten en verlot te verzoeken zich, op de kust van Seeland, van het noodige te voorzien. De brief, dien hij daarover schreef aan den rijks-admiraal van Denemarken, gaf, met tartende oprechtheid, rekenschap van het optreden der Nederlandsche zeemacht. Men oordeele zelf naar het slot: „waerom wy met onse vloodt nu soo dicht by de handt blijven, geschiet allenelyk omdat de gem^{te}. coopvaerdyeschepen (staende de handeling tusschen syn Co. Ma^t. van Dennemareken ende de croon Sweeden) geen toll aan syn Co. Ma^t. en betaelen, waerover

1) Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 24 Juni, daarbij het p. s. van 27 Juni, en de miss. dat. 1, 3 en 15 Juli 1645.

2) „Synne Ma^t. van Dennemareken geeft het Godt op als deselve eenige quaede tydinge voorecoomen ontsedt sich daer oover gantsch niet, seggende alleene fiat voluntas Domini”. (Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 1 Juli 1645).

wy becommert syn, soo wy van hier waeren lichtelyck van syne Co. Ma^{ts}. schepen om den toll aengehaelt souden worden, ende dat tot groote schade van deselve" ¹⁾.

Het verzoek werd toegestaan, gelijk de With ook later vrijheid kreeg om ververschingen te koopen in de stad Kopenhagen en ballast te halen van het eiland Møen. Desniettemin bleef hij achterdocht koesteren, „alsoo de Deensche natie niet te vertrouwen is, ende revenge sullen soucken omdat wy haer so dicht op de neus leggen, ten waere sake het haer aen macht ontbraccke" ²⁾.

Zoodra de vloot op de reede van Kopenhagen met zes à acht branders versterkt werd, ontbood hij vijf schepen uit het eskader van den vice-admiraal, om ook zijn eigen macht te vergrooten, en verzocht aan de Staten-Generaal, dat hem eenige branders zouden worden toegezonden ³⁾. Herhaaldelijk liet hij bovendien eenige oorlogsbodems in de Oostzee kruisen, ten einde voor de veiligheid der verwachte koopvaarders zorg te dragen.

Eerst den 30sten Juni kwam de Nederlandsche vlootvoogd in persoonlijke aanraking met een Deenschen waardigheidsbekleeder. Op dien dag toch verscheen Christiaan Gestorff, commissaris-generaal van Seeland, vergezeld door een schoutbij-nacht, aan boord van het admiraalsschip. Namens de rijksraden van Denemarken verzocht hij verklaring, waarom de Nederlandsche scheepsmacht zoo dicht onder de hoofdstad geankerd bleef, een feit, dat nooit te voren was geschied en groote ergernis verwekte. Tevens beklagde hij zich, dat ook aan Engelsche, Schotsche, Hamburger en Lubecker schippers gelast werd geen tol te betalen, en dat eenige van de Withs scheepsvolk, naar den wal gezonden om water te halen, „aldaer quaet gelaet hadden gestelt." Dit alles — zoo eindigde hij — scheen des te vreemder, nu de onderhandelingen, zoowel met Zweden als met de Republiek, spoedig

1) Uit miss. v. de With aan den admir. v. Denem, dat. 23 Juni 1644.

2) Miss. v. de With aan H. H. M. dat. 25 Juni 1644.

3) Reeds vóór zijn vertrek uit het vaderland had de With verzocht, dat eenige branders by zyn vloot zouden worden gevoegd.

H. H. M. oordeelden „dit versoeck voor als noch te praematuur te syn maer dat daerop sal worden geresolveerd in cas van rupture." (Zie consider. op de Instr. pt. 5).

Ook thans werd aan het verzoek geen gevolg gegeven.

tot een gewenscht einde zouden komen. Het bescheid van den admiraal klonk vrij gematigd. Zijn last luidde het betalen van tol te beletten, en daartoe moest hij in den Droogen blijven liggen, doch — zoo voegde hij er bij — na het sluiten van het tractaat zou den koning vergoeding worden gegeven voor de penningen, welke hem thans ontgingen. De beschuldiging omtrent de vreemde schippers wierp hij van zich; alleen dán werden zij verhinderd tol te betalen, wanneer zij met Nederlandsche goederen geladen en naar de havens der Republiek bestemd of daar uitgezeild waren ¹⁾. Zoo het godrag der matrozen onbehoorlijk was geweest, zij zouden naar verdienste gestraft worden. Immers, het lag allerminst in zijn bedoeling geweld te plegen, tenzij hij daartoe gedwongen werd. En hiermede konden de Deensche heeren, die bij het komen en gaan met eerschoten gegroot werden, vertrekken. Te voren hadden zij het admiraalsschip terdege bezichtigd, ja, de With vermoedde zelfs, dat het hoofddoel hunner komst bestond in een inspectie zijner vloot.

Nog geen week later of een tweede poging werd aangevend om uit te vorschen, welke houding de Nederlandsche scheepsmacht bij mogelijke verwickelingen zou aannemen. De schout-bij-nacht Laurens Galton stelde de With een brief ter hand van den rijks-admiraal Nicolaas Trolle, waarin de Deensche vlootvoogd mededeelde, dat Christiaan IV zijn vloot zoo spoedig mogelijk zee wilde laten kiezen; wanneer zij de Nederlandsche schepen ontmoette, zou dezen geen schade worden toegebracht, integendeel alle „hulp ende faueur” bewezen. De laatste geruststellende tijding werd voor kennisgeving aangenomen; doch tevens antwoordde de With, dat hij de Deensche vloot, bij haar uitzeilen, met een deel zijner macht zou volgen, niet uit wantrouwen, maar eenvoudig om zich te kwijten van zijn last, die in de eerste plaats luidde: den Nederlandschen handel te bescher-

1) Herhaaldelijk verdedigt de With zich tegen deze beschuldiging, zie Journ. de With. op 27 Juli, miss. v. de With aan de amb. dat. 31 Juli en aan de Deensche rijksraden dat. 7 Aug. 1645.

Men houde echter in het oog, dat, al verhinderde de With geen enkelen vreemden schipper in het betalen van tol, waarschijnlijk menig niet-Nederlandsch schip wist door te sluipen onder de Nederl., welke geen tol betaalden.

men ¹⁾. Nauwelijks was Galton dan ook vertrokken; of de With beleigde een krijgsraad, waarin werd besloten de Denen met 30 zeilen na te gaan, zoodra zij aanstalten maakten het ruime sop te kiezen. Eenige kapiteins, uitgezonden om het vaarwater tusschen Southolm en de kust van Schonen te verkennen, kregen onmiddellijk bevel terug te keeren en zich bij het gros te voegen. Daar de With zich ongerust maakte over de aanwezigheid van branders bij de Deensche vloot, die — al zou het heeten bij ongeluk — groot nadeel onder zijn schepen konden aanrichten, schreef hij op nieuw aan den rijksadmiraal, met verzoek, dat bedoelde branders zoo ver mogelijk van de zijnen zouden afhouden: „soo anders geschiet, sall genoodsaecht syn deselve feytelyck aan te tasten” ²⁾.

Dit is de taal van iemand, die niet met zich laat schertsen, en toch is het geoorloofd te twijfelen, of het Christiaan IV wel ernst was met het aangegeven plan om zijn laatste troef ter zee uit te spelen. Sinds geruimen tijd was Wrangel, met 21 oorlogschepen en evenveel kleinere vaartuigen, uit de haven van Wismar gezeild en had de Oostzee onveilig gemaakt. Na Bornholm veroverd te hebben, bleef hij daar wachten op de Zweedsche hoofdvloot, sterk 22 oorlogsbodems, drie branders en eenige transportschepen, die onder bevel van den admiraal Erik Ryning uit de Scheeren moest uitloopen. Storm en tegenwind beletten Ryning zich op den vastgestelden tijd met Wrangel te vereenigen ³⁾. Indien de koning van Denemarken dit geweten heeft, is het mogelijk

hier y bla. verder

1) „Doch voere uwe Ed. Gestr. tegemoet dat myn ordre is om op de commercyschepen van onsen staedt te passen en die voor allen onheyl te beschermen, soodat ick in dese gelegentheyt echter genoodsaecht sal wesen met een gedeelte van myn gros van schepen, in 't gesicht van Uwe Ed. Gestr. vloodt te zeyllen, ende dat tot bevrydinge van de gemelte schepen, daer wy als beschermers over gestelt syn, hoewel ick nochtans Uwe Ed. Gestr. schryvens wel vertrouwe de schepen van onsen staedt niet te doen beschadigen, soo dat dit zeyllen by myn maer allonelyck sal geschieden tot voldoeninge van onse Hooge Regieringe”. (Uit miss. v. de With aan den rijksadm. Trolle dat. 5 Juli 1645; in het Journ. staat foutief 5 Juni). de Withs brieven zijn gewoonlijk kort en bondig, dikwijls niet zonder ironie, als hij den Denen een pil te slikken geeft.

2) Uit miss. v. de With aan den rijksadm. v. Denem. dat. 8 Juli 1645.

3) Slange II fol. 1310—1313. Garde pg. 210.

dat hij een oogenblik het stoute plan heeft opgevat de Wis-
marsehe vloot te vernietigen, vóór die vereeniging kon plaats
hebben. Het was een hachelijke onderneming: slechts over
24 à 25 schepen, klein en groot, en eenige branders kon
hij beschikken, en de bemanning was, door de slechte be-
taling, miltziek. 1) Verloor Christiaan den slag, dan waren
de Deensche eilanden verloren. Daarom blijft het de vraag,
of hij, nu de onderhandelingen over den vrede reeds ver-
gevorderd waren, zich aan die gevaarlijke kans heeft durven
bloot stellen. Het is mogelijk, dat hij de With slechts heeft
willen uithooren over zijn last, en in dat geval is zijn po-
ging geslaagd 2). Hoe dit zij, toen de Nederlandsche ad-
miraal zich geroed maakte om de Deensche vloot een onge-
vraagd geleide te geven, bleef deze op haar oude ankerplaats,
binnen Koningsdiep, liggen. Er mochten enkele schepen op
verkenning uitgaan — en de With zond hun terstond eenige
zijner kapiteins na —, de hoofdmacht stelde zich niet in be-
weging. Daartoe bestond dan ook alle reden, sinds de vloot
van Ryning er in geslaagd was zich met die van Wrangel
te vereenigen en de gezamentlijke Zweedsche „armade” de
Deensche eilanden begon te naderen.

Onmiddellijk na zijn aankomst voor Kroonenburg had de
With daarvan kondschap gedaan aan de Nederlandsche ge-
zanten en sinds hen geregeld op de hoogte gehouden van
zijn wedervaren, terwijl de commandeur van Salingen door
hem naar Calmar was gezonden, om zich van daar naar
Suderokra te begeven en hunne bevelen te vernemen 3).
Doch de ambassadeurs haastten zich niet den admiraal te
verwelkomen en vonden het evenmin noodig hem in te
lichten omtrent den stand der onderhandelingen. De heet
gebakerde vlootvoogd had zijn misnoegen daarover niet

1) Miss. v. de With aan de amb. dat. 11 Juli 1645.

2) De Deensche onderhandelaars verweten later den Nederl. gezanten,
dat, door de schuld van de With, hun koning de vloot van Wrangel
niet had kunnen verslaan, vóór zijn conjunctie met Ryning. (miss. v. de
amb. aan H. H. M. dat. 23 Juli en aan de With dat. 25 Juli 1645.)
Dit is echter geen bewijs, dat Christiaan IV werkelijk het plan daartoe
heeft gehad.

3) Miss. v. de With aan de amb. dat. 15, 21 Juni, 5 en 11 Juli
1645. Gemeensch. verb. 25 Juni 1645.

onduidelijk te kennen gegeven ¹⁾. Terwijl hij dit deed, was reeds een brief van de gezanten aan zijn adres verzonden. De Deensche commissarissen te Christianopol hadden bij de Nederlandsche heeren hun beklag ingediend over de „ongehoorde en onlijdelijke” houding van de With, die vlak in het gezicht van Z. M^{ts} vloot post had gevat, terwijl hij toch elders — onder het eiland Ween bv. — een veiliger ankerplaats had kunnen vinden, zonder schade voor de volvoering van zijn last. Daarbij wezen zij op het gevaar, dat, door de minste aanleiding, een nieuwe verwijdering tusschen Denemarken en de Republiek kon ontstaan, welke den goeden uitslag der onderhandelingen onzeker zou maken. Dit argument miste zijn uitwerking niet. De vertegenwoordigers der Staten-Generaal verlangden naar het einde hunner zending, en daar men het in hoofdzaak reeds eens was over het te sluiten verdrag, wilden zij voorkomen, dat het uittartend optreden van de Nederlandsche zeemacht een kink in de kabel zou leggen. Zij voldeden dan ook aan het tot hen gerichte verzoek om den admiraal tot voorzichtigheid aan te sporen, doch vermeden hierbij zorgvuldig den schijn alsof zij hem iets kwamen bevelen ²⁾. Het antwoord van de With toonde dan ook geen zweem van geraaktheid over de inmenging der staatslieden in zijn aangelegenheden. Integendeel bleek, dat hij hen daartoe gerechtigd achtte; doch hij verdedigde de genomen maatregelen met een beroep op zijn last, welke het beschermen der Nederlandsche koopvaarders gebod. Wantrouwen tegen de „Deensche natie”, die — zooals hij in een lateren brief aan de Staten-Generaal schreef — „wat variabel in haar voornemen is” ³⁾, was verder de reden, waarom hij zijn ankerplaats niet wilde verleggen naar Ween.

1) Miss. v. de With aan de amb. dat. 11 Juli en aan de Hooge Regier. dat. 14 Juli 1645. De miss. van de With aan de amb. dat. 16 Juli 1645 vangt aldus aan: „Ick heb uwen eersten aengenamen brijeff van dato den 6 July ontfangen” enz.

2) „Wij connen hierin niet met kennisse, ofte met bevel, 't welck wij ons tegens gegeven last niet sullen noch willen aenmeten, gaen maer alleen UEd. in bedencken geven, als evenwel den dienste van H. H. M. wierde bewaert, dat verhoet diende alle feytelickheden ende misverstanden, die dese aengevangen ende byna voltrocken tractaten souden connen niet alleen hinderlick syn, maer lichtelyck geheel omstooten.” (Miss. v. de amb. aan de With dat. 6 Juli 1645 in gemeensch. verb. 1645.)

3) Miss. v. de With aan H. H. M. dat. 21 Juli 1645.

Alzoo bleef hij met zijn vloot voor Kopenhagen, „ten waere myn hetselve expres van H. H. M. ofte van Uwe Exc. wiert gecommandeerd" ¹⁾.

Toen echter de klachten der Deensche commissarissen aanhielden en met nieuwe vermeerderd werden ²⁾, gaven de gezanten aan den admiraal daarvan wederom kennis en verzuimden niet er op te wijzen, dat het tractaat reeds zoo goed als gesloten was ³⁾. Ook dit schrijven bracht geen verandering in het besluit van den vlootvoogd, te meer nu eenige „Deense stouticheden" verdubbelde waakzaamheid billijkten. Vóór dat wij mededeelen waarin deze bestonden, worden hier enkele bijzonderheden ingelascht omtrent den handel, tot bescherming waarvan de Nederlandsche scheepsmacht in de eerste plaats was uitgezonden.

Er verliep geruime tijd eer de koopvaarders, die onder de Withs geleide door de Sont waren gebracht, uit de Oostzee terugkeerden. In den beginne kreeg de admiraal tijding, dat het laden te Dantzig, de belangrijkste haven, slechts langzaam toeging ⁴⁾. Daarover verwonderde hij zich,

1) Miss. van de With aan de amb. dat. 16 Juli 1645.

In zyn miss. aan H. H. M. dat. 14 Juli 1645 betuigt de admiraal: „Ick doe dit groot getall soo dicht by den anderen houden om de macht van onsen Staedt te thoonen, met vertrouwen (soo de vrede te treffen is) eerder daerdoor getroffen sal worden". Het is vreemd, dat hij deze verklaring van zijn godrag ook niet aan de gezanten meedeelde, die zulk een beveegreden bezwaarlijk konden afkeuren.

2) „Bij de Conincklike Deensche commissarissen wert seer geclaecht over swaere ende harde proceduren, als dat verhindert wert het uytloopen van haere Vloote, haere Brantschepen gecommandeert te deslogeren, dat als Lubecksche jae Deensche schepen selfs den toll willen betalen, 't selve verhindert, ende daerop schieten". (Miss. v. de Amb. aan de With dat. 25 Juli 1645 in Gemeensch. Verb. 1645).

3) Op nieuw vermoden de gezanten den schijn van bevel: „Uwe E. moet den dienst van 't land betrachten ende sulcx doen als best sullen sonnen verantwoorden, alsoo wy daerinne niet te seggen hebben". (Uit de in noot 2 aangehaalde miss.) Naar aanleiding daarvan schreef de With in zijn antwoord: „dat uwe Exlien mijn schrijven, met mijn vloodt myn te laeten geworden, sulcx als ick sal hebben te verantwoorden en dat uwe Ed. daer niet in te seggen en hebben, dat voor myn noch onbekent is". (Miss. v. de With aan de Amb. dat. 31 Juli 1645).

4) Journ. de With 23, 30 Juni 1645.

Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 15 Juli 1645.

omdat hij aan „de Neederlantsche natie” te dier stede had laten weten, dat alles in het werk werd gesteld om het vaarwater veilig te houden, en nu de vrachten zoo schaarsch waren, begon hij te vreezen voor een beurs-complot om den marktprijs der granen te doen stijgen ¹⁾. Reeds had de With een zijner kapiteins er op uit gezonden om poolshoogte te nemen; maar juist toen kwamen de lang verwachte koopvaarders in grooten getale opzetten, zoodat binnen een tiental dagen twee honderd schepen met convooi naar het vaderland konden vertrekken. Sedert kwam er geregeld toevvoer. De schippers moesten enkele dagen, ook wel weken, in de Sont blijven liggen, vóórdát er een voldoende aantal bijeen was om onder gewapend geleide de reis te vervolgen. In dien tusschentijd werd toegezien, dat zij geen tol betaalden: een voorzorg, welke noodig was, daar sommigen zich die kosten hadden getroost om de lading des te eerder naar de plaats van bestemming te brengen en zoodoende spoediger met een nieuwe vracht weer uit te kunnen zeilen. Met het oog daarop werd den schippers verboden aan wal te gaan, zoodat zij niet in aanraking konden komen met de Deensche tolbeambten; en daar hun gewoonte was zich, op de terugreis, in Helseneur te voorzien van levensmiddelen en andere behoeften, had de With hun laten aan schrijven om den noodigen voorraad op te doen in de Oostzeehavens, vanwaar zij vertrokken.

Ook uit de Nederlanden kwamen de koopvaarders bij tusschenpoozen opzetten; gewoonlijk in admiraalschap en met convooi, soms in grooten getale, zooals wanneer de „France vloodt” opdaagde, meer dan honderd schepen, bijna alle met zout bevracht, of de „Spaense vloodt”, bestaande uit veertig vaartuigen, met dezelfde lading ²⁾. Zelfs gebeurde het, dat in één enkelen nacht 134 schepen de Sont binnenstevenden ³⁾. Alle schippers moesten bewijzen het verplichte

1) Miss. v. de With aan de Hooge Regier., de adm.-coll. van Amsterdam, Rotterdam en 't Noorder-Qt., alsmede aan de Hll. Direct. te Amsterdam, dat. 14 Juli 1645. (Journ. de With 1645).

2) „France vloodt” en „Spaense vloodt”, zoo heetten de schepen die uit de Nederlanden waren gezeild naar de havens van Frankrijk en Spanje, daar lading hadden ingenomen, gewoonlijk zout, en deze weder naar de Oostzeesteden brachten.

3) Journ. de With 8 Oct. 1645.

*Miss. v. de With
n. 213*

veiligeld in de Republiek te hebben betaald. Bij gebreke daarvan werd het schip bemand met ander volk en opgezonden naar het admiraliteits-college, waar de „aanhaalder”, — d. i. de kapitein, die het verzuim ontdekt had, — te huis behoorde. De enkelen, bij wie dit plaats had, waren bijna zonder uitzondering Zeeuwen en kwamen dus uit die provincie, die zich steeds tegen de uitrusting der scheepsmacht, bijgevolg ook tegen de heffing van het veiligeld, had verzet. Het schijnt dat zij opzettelijk, door toedoen of op last van de staten van hun gewest, de betaling hadden nagelaten, zeer tot hun nadeel, want de With hield zich stipt aan zijn last, al mochten de aangehaalde schippers „ook seer fulmineren ende wenschen liever van de Duynkerckers genomen te wesen” ¹⁾.

„Terwijl de Nederlandsche admiraal aldus zorg droeg voor het vervullen van het ééne gedeelte zijner taak, waakte hij niet minder scherp voor de eer der vlag en toonde koning Christiaan, dat de tijden voorbij waren, in welke de Republiek zich de aanmatiging van dien vorst had moeten laten welgevallen. Op den 23sten Juli voeren eenige Nederlandsche handelsschepen langs drie Deensche oorlogsbodems, die onder Casperkamel — op het eiland Amager — lagen, en hoewel zij hun marszeil streken en behoorlijken eerbied bewezen aan des konings schepen, werd uit deze laatste een schot gelost op de koopvaarders, die misschien, naar den zin der Denen, te lang met het groeten hadden getalmd. Onmiddellijk daarna stak een sloep af naar boord van één der schippers en noodzaakte hem vier rijksdaalders te betalen, als boete voor het geloste schot ²⁾. Zoodra de With kennis

1) Miss. v. de With aan H. H. M. dat. 26 Juli en 19 Aug. 1645. (Journ. de With 1645). Toen de Zeeuwsche schepen, bij aankomst in het vaderland, met beslag werden belegd, verzochten de afgev. van Zeeland ter genrit. de schepen van arrest te ontslaan. Zij grondden dezen eisch op het feit, dat hun gewest nooit had toegestemd in de heffing van het veiligeld. H. H. M. besloten het verzoek in te willigen; doch Holland en het admir. coll. van Amsterdam hielden de uitvoering van die resolutie lang tegen. Zie hierover Res. St. Gen. 14, 15, 16, 17, 19, 28 Aug. 4, 29 Sept. 5, 7 en 20 Oct. 1645.

2) Dit was een Deensche aanmatiging, reeds vroeger vertoond op de Wezer: zie Aitz. V, pg. 82, 83, 122, 123.

Ook Nederlandsche walvischvaarders hadden een dergelijke bejegening

kreeg van dit feit, schreef hij den rijks-admiraal Nicolaas Trolle een kort aangebonden brief, waarin hij zijn verontwaardiging over het gebeurde nitte en dreigde met gepaste maatregelen zijnerzijds, wanneer de Denen voortgingen aldus te handelen. Tegelijk berichtte hij, dat zijn voornemen was geweest om, ter voldoening aan het verzoek der Deensche commissarissen te Christianopel, met zijn vloot wat verder van Kopenhagen te gaan liggen — een plan, waarvan intusschen uit zijn journaal niets blijkt —; maar nu de Nederlandsche schippers zoo onredelijk bejegend werden, achtte hij zich verplicht een wakend oog te houden en in de buurt te blijven ¹⁾.

Op het woord volgde de daad. Drie kapiteins van de With kregen last om bij de bewuste oorlogschepen te gaan ankeren en nieuwe gewelddadigheden foitelijk te beletten, waarop de Denen het ongevraagd gezelschap al spoedig in den steek lieten en terugkeerden naar het Koningsdiep. De Nederlanders volgden hen tot dicht voor genoemde reede. Op denzelfden dag — en stellig in verband met de beschreven gebeurtenis — was de With met zijn eskader onder zeil gegaan en tot op zijde van de Deensche scheepsmacht gelaveerd. Dergelijke bravade's deed hij meermalen, tot niet geringe ergernis van het hof en van de burgers te Kopenhagen ²⁾.

in de IJzsee ondervonden: zie Mr. S. Muller Fz., Geschiedenis der Noordsche Compagnie pg. 274, waar eveneens voor elk gedaan schot een vergoeding van f 10 werd geëischt door den Deenschen kapitein Corfitz Ulfeld.

1) „Welck affvorderen van geldt en schieten, wy niet en connen verstaen, ende soo dit affvorderen van geldt by uwe Ed. officieren meer mochte gebeuren sall genoodtsaecht wesen daerin te versien”.

„In gevalle dat het selve buyten kennisse en ordre is geschiet, versoecke dat daerover exempel mach werden gestatueert, Ick sal hierop antwoort verwachten en aan d'ander syde eock een wakendt oogh houden”. (Beide citaten uit miss. v. de With aan den rijksadm. Trolle dat. 23 Juli 1645).

2) Een zonderlingen indruk maakt het, als men bij Slange II fol. 1318 leest: „(de Witt) kom nogle gange ind i Kiöbenhavn, og opvartede Hans Kongel. Majest. der fandt behag i hans fornufftige tale, og hans klogskab og erfarenhed i see-voesenet, ja hand blef og hudden til kongens tafel”; d. i. „(de With) kwam eenige malen naar Kopenhagen en maakte zijn opwachting bij Zijne Koninkl. Majest., die behagen schepte in zijn verstandige taal en zijn kennis en ervaring van het zeewezen, ja, hij werd oock genoodigd aan 's konings tafel”. de With's Journ. en de miss.

Voorwaar, hadde de Nederlandsche admiraal slechts een enkele reden kunnen vinden om „met fatsoen” aan den slag te komen, de onzijdigheid, welke de Republiek in naam betrachtte, zou gevaar hebben geloopen ¹⁾. Doch de steigerende strijd lust van den vlootvoogd werd in toom gehouden door de Staten-Generaal, wier duidelijk voorschrift luidde: „De admiraal sal hem hebben te houden in termen van neutraliteyt tot ter tyt toe dat desen Staedt met de Croono Denemareken sal syn gebroocken ²⁾).

Inmiddels had de Deensche rijksadmiraal zijn verontschuldiging bij de With aangeboden en de schuld van het voorgevallene geschoven op een luitenant, die buiten bevel van zijn kapitein had gehandeld. Het zou niet meer gebeuren, dus beloofde hij. Nog éénmaal dreigden later nieuwe verwickelingen, dit maal door een misverstand. Een Nederlandsch koopvaardijship was verzeild in de klippen bij Southolm, en dadelijk had de With eenige schuiten en een galjoot daarheen gezonden om hulp te verleen. De bezetting van Dragör (op Amager) hield het galjoot voor een vijandelijk schip en schoot haar mast in stukken. Nog eer de With zijn beklag daarover kon indienen, kwamen eenige Deensche hoofdofficieren bij hem aan boord en gaven voldoende opheldering, hoe de zaak zich had toegedragen. In de voorafgaande dagen was de Zweedsche vloot tot vlak bij Kopenhagen genaderd en enkele harer schepen, onder prinsenvlag varende, hadden zich zelfs nu en dan vertoond in den Droogen bij de aldaar geposteerde Nederlandsche wachtschepen. De galjoot nu, welke de With tot assistentie

v. van Cracauw zwijgen over deze bezoeken en deze uitnoodiging; maar bovendien, het verhaal van de Withs scheepstocht bewijst afdoende, dat er van vriendschappelijken omgang tusschen den koning van Denemarken en den admiraal der Republiek geen sprake kan zijn geweest.

1) Een paar dagen hierna toch schreef de With aan H. H. M.: „voor my soo Uwe Ho. Mog. daarmede gedient waeren geweest, wenschte liever een uyr met myn parthy te vechten, dat meerder reputatie soude geven, hetwelck tot noch toe met fatsoen niet en can geschieden, doch sal niet manqueren myne instructie (van Uwe Ho. Mog. aen myn ter handt gestelt) in alle syne deelen naer te comen”. (Uit miss. v. de With aan H. H. M. dat. 28 Julij 1645).

2) Zie „Consider. op de Instr.” enz. pt. 24.

had uitgezonden, was door de bezetting van Amager ook voor een verkapten Zweed gehouden. Aan het redelijk verzoek der Deensche officieren, dat de Nederlandsche schepen, welke door den Droogen voeren, een bepaald sein zouden geven om hun nationaliteit buiten kijf te stellen, werd door den admiraal aanstonds voldaan.

Reeds is terloops vermeld, dat de Zweedsche vloot, ongeveer 40 schepen sterk, onder bevel van den admiraal Ryning, zich in de nabijheid der hoofdstad van Denemarken liet zien. Volgens zijn instructie moest Ryning het stadje Malmö, dat door Horn belegerd werd, blokkeeren; doch hij werd gedwongen dit plan op te geven, daar het vaarwater voor Malmö te ondiep was en onveilig werd gemaakt door vele versterkte pramen, terwijl op Amager bovendien batterijen waren opgeworpen ¹⁾. Ook de sperwerken in den Droogen, waaraan men zoo lang had gearbeid, waren eindelijk voltooid ²⁾. Toch zeiden af en toe enkele zijner schepen door den Droogen, maar zorgden buiten het bereik der vijandelijke kanonnen te blijven ³⁾.

De verschijning der Zweden in de Sont diende koning Christiaan de volle maat zijner vernedering toe en veroorzaakte op nieuw grooten schrik binnen Kopenhagen. Een ganschen dag bad hij in de slotkerk van Frederiksburg en smeekte God zijn toom van het rijk Denemarken te willen afwenden. Ook voor zijne onderdanen liet hij drie bede- en vastdagen uitschrijven. Tegelijkertijd verzuimde hij echter niet om maatregelen tot tegenweer te nemen. Het garnizoen van Kopenhagen bezette het eiland Amager, waar een landing van den vijand gevreesd werd en zelf ging de koning erheen om de verdedigingswerken in oogenschouw te nemen ³⁾. Wat meer is, Christiaan IV dacht er over met zijn inmiddels versterkte vloot den vijand aan te tasten. Doch de gehate „Hollanders” stonden hem daarbij in den weg. Wel had de With — gepolst wat hij, volgens zijn last, moest doen, wanneer de Denen en Zweden handgemeen raakten — daarop geantwoord, dat hij zich onzijdig zou houden „ten waere (hem) occasie van of-

1) Slange II fol. 1313.

2) Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 5 Aug. 1645.

3) Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 5 en 19 Aug. 1645.

fentie werde gegeven"; maar de koning bleef hem wantrouwen ¹⁾. Bovendien verzochten de rijksraden hem de vloot niet aan onzekere kansen bloot te stellen. De voorzichtigheid behaalde ten slotte de zege, en de voorgenomen aanval geschiedde niet, hoewel het gerucht in Kopenhagen volhield, dat Zijne Mat. op de Zweden los zou gaan, wanneer de Nederlandsche admiraal hem daarin niet verhinderde ²⁾.

Zoo moest ook admiraal Ryning zich bepalen tot enkele schermutselingen: zijn tocht bracht meer schrik te weeg dan schade en geleek meer op een bravade dan op een aanval. Slechts één feit zette beteekenis bij aan zijn machtsvertoon. In den nacht van 17 op 18 Augustus hoorde men aan boord van de With kanongebulder in de richting van Malmö. Bij het krikken van den morgen bleek, dat het Deense oorlogschip St. Pieter, uitgezonden om het veer tusschen Malmö en Kopenhagen open te houden, door de Zweden was genomen. Doch hierbij zou het blijven. Vijf dagen later werd het vredes-tractaat te Brömsebro geteekend.

Een eigenaardigen indruk maakt het, wanneer men de bescheiden, uit welke bovenstaand verhaal geput is, ter zijde legt om een blik te werpen in het gelijktijdige gezantschapsverbaal. Terwijl de eerste daveren van oorlogsgeruchten en rieken naar kruitdamp, wuift ons in het laatste de vredes-palm reeds tegen. Ernst of kortswijl? vraagt men zich af, wanneer Christiaan IV nog op het laatste oogenblik slag wil leveren aan de Zweedsche vloot. Doch het zou de eerste maal niet geweest zijn, dat het zwaard van den krijgsman

1) In de miss. v. van Cracauw aan H. H. H. dat. 12 Aug. lezen wij (wat in de Withs Journaal niet vermeld wordt), dat de With bovendien aan Christiaan IV den raad gaf om de Zweden niet aan te vallen, „alsoo sy niet conden yets attenteeeren en sy souden selfs wel haest genootsaecht worden te vertrecken doordien groote sieckte en sterffte op de Sweetsche scheepen is en men daegelickx sien conde de dooden oover boort werppen”.

Dat Christiaan IV de With wantrouwde, blijkt o.a. ook hieruit: hij vermoedde, dat Zweedsche schepen zich onder de Withs vloot ophielden en schreef den adm. daarover. (Journ. de With 21 Aug. 1645). De With antwoordde echter, dat zulks nooit had plaats gehad. (Miss. v. d. With aan Chr. IV dat. 21 Aug. 1645: deze miss. wordt ook meege-deeld, vertaald in het Deensch, bij Slange II fol. 1318, 1319).

2) Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 5, 12 en 19 Aug. 1645.

een bloedige streep trok door de rekening van den diplomaat. Het is geoorloofd te vermoeden, dat ook de Nederlandsche gezanten dikwijls met bekommernis er aan gedacht hebben, hoe de vrucht hunner langdradige besognes te loor kon gaan door één onbesuisde daad van den admiraal, die nimmer naam had gemaakt door groote bezadigdheid, en de waardeering, welke aan de Withs gedrag ten deel viel na zijn terugkeer in het vaderland ¹⁾, moet misschien gedeeltelijk worden toegeschreven aan den geringen dunk, welken men had gekoesterd van zijn diplomatiek beleid. Dat hij zich zelve overtrof was een geduchte meevaller.

1) Op voorstel van Holland vereerden H. H. M. hem met een gouden keten, ter waarde van 1200 gld., en een gouden medaille, „tot recognitie van synen goeden dienst gedurende de voyage naer Dennemarcken met syn onderhebbende vloote gedaen”. Res. St. Gen. 22 Dec. 1645.

HOOFDSTUK VIII.

De Republiek treedt in een afzonderlijke onderhandeling met Denemarken. — Tractaat van Christianopel. — Vrede te Brömsebro tusschen Zweden en Denemarken gesloten. — Beoordeeling van het beleid der Nederlandsche gezanten. — Holland is niet tevreden met de bepalingen van het tractaat van Christianopel. — Admiraal de With verlaat zijn ankerplaats vóór Kopenhagen, maar blijft aan den ingang van de Sont liggen en belet, dat van de Nederlandsche schepen tol wordt geeischt. — Dit verwekt in Denemarken groote ergernis. — de With naar het vaderland terugeroepen.

De ontvangst der nadere instructie bracht een niet geringe wijziging in de rol, welke de Nederlandsche gezanten bij de onderhandelingen vervulden. Het masker der bemiddeling kon thans worden afgeworpen. In het vervolg was de Thuillerie de eenige tusschenpersoon, die de eischen der Zweden en de tegenvoorstellen der Denen overbracht. Toehield hij de Nederlandsche heeren geregeld op de hoogte van den gang van zaken en bood hun zijn medewerking aan tot het beslechten der geschillen tusschen Denemarken en de Republiek. Zij namen dit gaarne aan en lieten wederkeerig den Franschen gezant niet onkundig van den uitslag hunner eigen onderhandelingen ¹⁾.

Met het oog op de gewijzigde verhouding tegenover Denemarken besloten Schaep, Sonck en Andréé, die tot nog

1) Waar geen andere bron genoemd wordt, is het in den tekst medegedeelde geput uit het Gemeensch. Verb. 1645.

toe hun verblijf te Christianopel hadden gehouden, het Deensche gebied te verlaten en hun intrek te nemen in het op Zweedschen bodem gelegen Brömsebro, waar ook Jakob de Witt zijn logies had. Dit veranderen van kwartier kan voor een deel ook het gevolg zijn geweest van de aanmaning, welke de Staten-Generaal tot hunne afgevaardigden hadden gericht, om „te letten op derselver verseeckerheit, opdat hun egeen ongemack en den staedt deser Landen egeen cleynicheyt ofte affront in derselver personen en wedervare”¹⁾.

De ondervinding, in het vorige jaar te Kopenhagen opgedaan, had geleerd, dat de Denen hun afkeer van de Nederlanders met woorden en — zoo zij niet gestuit werden — metterdaad openbaarden. Herhalingen van die tooneelen waren te vreezen, als straks de komst van de Withs vloot nieuwe ergernis zou geven.

Vóórdat de Nederlandsche gezanten hunne nadere instructie hadden ontvangen, was hun door Denemarken herhaaldelijk aangeboden een afzonderlijke onderhandeling aan te knoopen. Op dezen voorslag kwamen zij thans terug: het was de brug, welke hen uit het kamp der bemiddeling voerde naar het terrein, waar zij hunne eigen belangen konden bepleiten. Deze laatste kunnen gevoegelijk om twee punten worden gegroepeerd: om den Sont-tol en om de tollén in Noorwegen. Wat den eersten betreft, nog altijd stond den Nederlandschen staatslieden het tractaat van Spiers als de meest gewenschte regeling voor oogén; volgens de bepalingen van dit verdrag — dus beweerden zij — was de vaart door de Sont eigenlijk vrij en mocht de koning van Denemarken alleen tol heffen van de schepen en goederen, die in zijne havens kwamen. Reeds vroeger (zie pag. 15) is er op gewezen, dat genoemd verdrag slechts gewaagde van „betalinge van de gewoonlycke tollén”, en dat deze uitdrukking ruimte gaf aan verschillende opvattingen. Bovendien werd er in het geheel niet gesproken van de Sont; feitelijk werd echter in 1544 — het jaar, waarin het tractaat van Spiers gesloten was — te Helseneur tol gevorderd, zoowel van de schepen, die er last braken, als van de voorbijvarende vaartuigen. Doch tegen deze heffing had de Nederlandsche handel in 1645 geen bezwaar, mits

1) Miss. v. H. H. M. aan de Amb. dat. 19 April 1645.

zij teruggebracht werd op den veel lager voet van 1544: een eisch, die alleen daarom reeds zeer hoog was, omdat — naar het beweren van „een van de voornaemste Raden van den Coninek van Dennemareken” — één rosenobel toen (in 1544) meer beteekende dan zeven of acht rosenobels nu (1645) ¹⁾.

Bij de gewijzigde instructie werd den gezanten bevolen eerst aan te houden op herstel van het tractaat van Spiers. Wanneer dit geweigerd werd — zooals naar vroegere uitingen van de Deensche regeering te vermoeden was —, dan konden zij voor de vaart door de Sont „dobbelt nobelgelt” aanbieden; bij verwerping hiervan moesten zij achtereenvolgens drie tollijsten voor den dag brengen, welke hun door H. H. M. waren toegezonden. De hoogste van de drie bevatte het tarief, dat niet mocht worden overschreden.

Toen derhalve de Nederlandsche gezanten voor de eerste maal als partij tegenover de Denen stonden, begonnen zij met een beroep op „het natuырlick ende aller volckeren recht, (dat) allomme geeft ter zee ende door alle canalen ende Engde volcomen vrijdom van navigatie, sonder dat ergens daerover eenige belasting wert betaelt”; doch toonden zich tegelijk reeds bereid om voor alle schepen, welke zonder last te breken door de Sont voeren, den tol van het jaar 1544 te vergunnen. Hiermede namen de Deensche commissarissen geen genoegen. Tegenover het „jus gentium et naturae” stelden zij het „jus haereditarium regum Daniae” en noemden de Sont een „transitus” in het midden van het rijk „alwaer buyten menschen memorie tollen waren geheven”. Daarbij werd de uitdrukking „gewoonlycke tollen” door hen weder op dezelfde wijze verklaard, als reeds in 1641 op de conferentie te Stade was geschied (Zie pg. 30). Ook voerden zij deze exceptie aan, dat de Nederlanders, sinds hun afval van het Oostenrijksche huis, niet langer het recht hadden zich te beroepen op het tractaat van Spiers.

Vrij spoedig lieten de Nederlandsche heeron hun eersten eisch vallen, om de overige voor den dag te brengen. Wij zullen hen bij dit loven en bieden niet volgen en slechts de uitkomst vermelden. Reeds den 7den Juni was men het

1) Miss. v. Schrassert aan H. H. M. dat. 6/16 April 1644. (Lias Deutschland 1644).

eens over den tol, te heffen van de lading der schepen, welke door de Sont voeren, zonder in Denemarken te lossen. Het bedrag kwam gedeeltelijk overeen met de middelste, gedeeltelijk met de uiterste der drie „columnen” welke H. H. M. hadden opgesteld ¹⁾. Deze regeling zou gelden gedurende veertig jaren: na verloop van dien tijd zou het tractaat van Spiers weer in werking treden. De Deensche commissarissen hadden in den beginne niet gewild, dat van dit verdrag zelfs melding werd gemaakt; maar zij hadden geëindigd met toe te geven, toen de Nederlanders, volgens den uitdrukkelijk te kennen gegeven last van H. H. M., bij hun verlangen volhardden ²⁾.

Nadat dit belangrijke punt was afgedaan, bleef er nog heel wat te regelen. Het vindingrijk vernuft der vorsten van Denemarken had in den loop der tijden een reeks van „bij-tollen” uitgedacht, op welker afschaffing de Nederlandsche gezanten vervolgens aandrongen. „De 30ste penning van de wijnen, de rosenobel-tol, de 100ste penning van alle ammunitie ende pelteryen”, dus luidde de benaming van deze koninklijke emolumenten. Voor het nitrusten van oorlogschepen om de zee vrij te houden van Duinkerkers en andere kapers werd een „defensions-tol” geeischt; het onderhoud van de haven te Helseneur, „synde eene behoudenisse van veele schepen, die in 't najaer uit d' Oostzee de Sont passerden”, werd bekostigd uit de opbrengst van „het haven-geld”, terwijl het bedrag van „het vier- ende baeckengelt” — zooals de Denen beweerden — besteed werd voor het plaatsen van vuren, tonnen en bakens. Niet zonder moeite verkregen de gezanten der Republiek, dat een streep werd gehaald door al deze tollën. Alleen „den 30sten penning van de wijnen” moesten zij toestaan; doch de tol, welke eerst op de algemeene lijst voor een lading wijn was vastgesteld, kwam daardoor te vervallen. Nu de genoemde lasten waren opgeheven, verklaarde de koning van Dene-

1) Uit de miss. der Amb. aan H. H. M. dat. 27 Juni 1644, blijkt, dat „de Oresuntische tollën de helft verminderd (waren) en waren gebracht, niet alleen verre onder den voet van a^o. 1628, maer selfs van a^o. 1600 en op verscheyden specien waren beneden den tollijste van a^o. 1567”.

2) Secret-Actyckel achter de ampliatic ende Veranderinge op de Instr. v. 19 April 1645.

marken echter, dat hij in het vervolg geen enkel oorlogschip meer zou uitrusten om de havens in Noorwegen en elders van vrijbuiters te zuiveren; dat hij de haven te Helseneur niet langer wilde onderhouden, als „syne schepen weinig te passe comende”, en dat alle bakens, waarnaar de schippers hun koers regelden, zouden worden weggenomen. Het vervullen van deze bedreiging kwam den Nederlandschen handel weldra op groote verliezen te staan.

Een andere zaak, die herhaaldelijk aanleiding had gegeven tot klachten van de zijde der Nederlanders, was de visitatie in de Sont. Ook hieraan werd thans een einde gemaakt. De schippers zouden kunnen volstaan met het vertoonen der „convoy- ende pont-cedullen”, welke hun, bij vertrek uit het vaderland, ter hand waren gesteld. Een uitzondering moest worden gemaakt voor die schepen, welke uit de Nederlanden naar Fransche en Spaansche havens voeren om daar zout te laden en vervolgens naar de Oostzee zeilden, zonder een Nederlandsche haven meer aan te doen. Deze zoogenaamde „doorgaensvaerders” konden natuurlijk geen „convoy- ende pont-cedul” vertoonen, daar zij buiten de Republiek hadden geladen; voor hen bleef de visitatie bestaan; maar zij zouden „op het cyvilste getracteert” worden.

Wat de tollén in Noorwegen betreft, namen de Deensche commissarissen, na eenig tegenstribbelen, genoegén met de volgende bepalingen: de tollijst van het jaar 1628 werd weder in gebruik gesteld; aan de Nederlandsche schippers of kooplieden zou vergoed worden wat hun sinds 1641 te veel was afgenomen. Tegen het afschaffen der visitatie hadden de Denen bezwaar, omdat het verbod van uitvoer betreffende enkele houtsoorten dan moeielijk zou kunnen worden gehandhaafd; doch de schepen zouden in het vervolg alleen worden gevisiteerd in de havens, waar zij laadden. Eindelijk zou de meting der schepen plaats hebben op de wijze, als de Nederlanders in de laatste jaren hadden verlangd. (Zie pg. 33 en 34).

Als een groot voorrecht beschouwden de Deensche commissarissen ook deze bepaling, dat in Denemarken en in Noorwegen op koopwaren, welke aan Nederlanders behoorden, geen hooger rochten zouden worden gelegd dan op goederen van Deensche onderdanen. Wel zouden de laatsten in de Republiek op dezelfde wijze worden behandeld; maar het

voordeel was aan de zijde der Nederlanders, die meer handel drevon op Denemarken, dan omgekeerd.

Nog aan andere wenschen der gezanten werd voldaan. Van Nederlandsche goederen, in vreemde schepen geladen, zou dezelfde tol worden geheven als wanneer zij met Nederlandsche schepen werden vervoerd; terwijl de Nederlanders, die in Oostzee-havens gevestigd waren, steeds op denzelfden voet zouden worden behandeld als de ingezetenen der Republiek. De koning van Denemarken beloofde nooit meer den doorvoer van eenig artikel door de Sont te verbieden; hij zou de vaart onbelemmerd laten, geen enkel schip ophouden, geen volk, koopwaren, geschut of ammunitie uit de schepen lichten. veel minder het vaartuig zelf in gebruik nemen, zonder verlof van de eigenaars. De handelingen der tolbeambten en tolschrijvers zouden aan een streng toezicht onderworpen blijven. Over den tol te Glückstadt werd men het niet spoedig eens. Eindelijk werd ook deze, althans voor de Nederlanders, afgeschaft. Ziedaar den hoofdinhoud van het tractaat, dat, volgens den inhoud van art. 19, een einde maakte aan „alle differenten” tusschen Christiaan IV en de Republiek ¹⁾. Op verzoek van de Nederlandse gezanten werd het ook door den kroonprins en door de rijksraden van Denemarken onderteeekend.

Het ligt niet in het bestek van dit werk uit te weiden over het slot der onderhandelingen tusschen Denemarken en Zweden, vermits de gezanten der Republiek, na de ontvangst hunner nadere instructie, niet langer daaraan deel namen. Toch dient te worden vermeld, in hoeverre er verband bestond tusschen deze onderhandelingen en die van de Republiek met Denemarken.

Met blijdschap had Oxenstjerna de tijding begroet, dat de Staten-Generaal ten laatste er toe waren overgegaan zich aan de zijde van Zweden te stellen, al ware een krachtiger

1) Eén punt bleef echter nog onbeslist. Reeds vroeger (zie pg. 34), op de conferentie te Stade, was verzocht, dat in Noorwegen één gemiddelde tol zou worden geheven van de drie houtsoorten (beste, middelste en slechtste). Ook bij het tractaat van Christianopol werd deze zaak naar een latere onderhandeling verwezen. (Zie art. 7 van genoemd tractaat bij Aitz. VI pg. 29).

optreden hem zeker meer welkom geweest. De kans op inwilliging der hooge eischen, welke namens koningin Christina waren gedaan, werd thans grooter. Voor de belangen van den handel was reeds gezorgd; doch een gewichtig punt bleef nog te regelen, de zoogenoemde „assecuratie”, waaronder verstaan werd: de afstand van eenige veroverde gewesten aan Zweden ter „verzekering” van het te sluiten tractaat. Vroeger is gemeld (zie pg. 164), welke streken door de Zweedsche commissarissen werden gevorderd. Dezen buitensporigen eisch lieten zij echter varen en boden daarna de keus aan tusschen den afstand van: Schonen en Bleking, of van Halland, Bleking en Bohus, of van Halland, Bleking, Iemsterland, benevens de eilanden Gothland en Oesel. Ook deze voorwaarden vonden de Denen te hard: van Schonen, Bleking en Halland, de gewesten aan de overzijde van de Sont, konden zij noode scheiden, en Bahus was de sleutel van Noorwegen; de Thuillerie, aan wiens regeering het niet aangenaam was, dat Zweden te veel macht kreeg, spoorde Oxenstjerna en zijne mede-afgevaardigden tot matiging aan; maar het baatte weinig. De onderhandelingen kwamen niet verder, en de Zweedsche heeren dreigden zelfs te zullen vertrekken, wanneer de tegenpartij geen voldoend aanbod „ter assecuratie” deed.

Bij dezen stand van zaken wendden de Deensche commissarissen zich tot de vertegenwoordigers der Republiek en wezen hen er op, dat Zweden reeds tevreden was gesteld op het stuk van den handel, maar dat het hoofdzakelijk er naar streefde „omb Landt und Leuthe an sich zu ziehen”. De heerschappij over de Oostzee — dus beweerden zij — was het einddoel der staatkunde van Oxenstjerna. Zoodra Zweden in het bezit van die heerschappij was gekomen, zou het den handel der Nederlanders gaan belemmeren en zich overal in hunne plaats willen stellen. Daarom moest de Republiek Zweden niet stijven in zijn ongehoorde vorderingen, maar haar eigen onderhandelingen ten einde brengen, zonder op den bondgenoot te wachten.

Dit laatste gezegde sloeg hierop: bij den aanvang hunner afzonderlijke onderhandeling hadden de Nederlandsche gezanten aan Denemarken verzekerd, dat zij geen verdrag zouden sluiten, tenzij ook Zweden tevreden was gesteld. Van den kant der Zweedsche commissarissen was een derge-

lijke verklaring gedaan. De Staten-Generaal hadden echter alleen bedoeld, dat het tractaat niet zou worden geteekend, vóórdat beide mogendheden voldoening hadden gekregen „op het stuk van navigatie ende commercie”, en aan dit artikel hunner instructie hielden de gezanten streng de hand. Zij achtten zich niet verplicht de onderhandelingen met Denemarken af te breken, wanneer Zweden, wegens zijn hooge eischen op het stuk van assecuratie, niet tot een vergelijk kon komen. De Nederlandsche heeren gaven dat aan Oxenstjerna te kennen en rieden hem tevens matiger te zijn in zijne eischen. Ook zij kwamen tot het inzicht, dat Zweden partij wilde trekken van de uitrusting der Republiek — welke vloot inmiddels in de Sont was verschenen —, om de grenzen van zijn gebied aanmerkelijk te vergrooten, en zij waren niet geneigd daartoe mede te werken. Alzoo verzekerden zij tevens den Deenschen commissarissen, dat zij, wanneer de onderhandelingen met Zweden wegens den genoemden eisch afgebroken werden, aan H. H. M. om nader last zouden schrijven.

In deze mededeeling lag dus opgesloten, dat de Republiek des noods een afzonderlijk tractaat zou kunnen sluiten.

Zonder twijfel heeft de ondubbelzinnige houding der Nederlandsche gezanten er veel toe bijgedragen om de vredesvoorwaarden voor Denemarken minder hard te maken. Zweden vatte de onderhandelingen weder op en deze leidden eindelijk tot een gewenscht slot. Den 23sten Augustus werd de vrede tusschen Zweden en Denemarken te Brömsebro geteekend, tegelijk met het tractaat, dat tusschen de Republiek en Denemarken was gesloten. De bepalingen van het eerste verdrag luiden in het kort: Zweden kreeg de vrije doorvaart door Sont en Belt, zonder dat deze met eenigen tol bezwaard of door eenige beperking verkort werd; de inwoners van Finland, Ingermanland, Esthland, Lijfland, Pommeren en de stad Wismar in Mecklenburg zouden dit recht evenzeer genieten als de eigenlijke inwoners van Zweden. Het grondgebied van dit rijk werd vergroot met Jemsterland, Herjedalen en de eilanden Gothland en Oesel, terwijl de provincie Halland voor den tijd van 30 jaren als onderpand voor het behoud van den vrede werd afgestaan. Daarbij werd echter bepaald dat, na afloop van dien termijn, Halland alleen teruggegeven zou worden, wanneer Zweden een ander gewest, van dezelfde grootte en waarde, daarvoor in de plaats kreeg.

Van de zoo zeer begeerde gewesten aan de eene zijde van de Sont was alleen Halland aan Zweden gekomen. Schonen en Blekingen ontgingen ditmaal nog aan den greep van den veroveraar: de beide oevers van de Sont bleven, ook na den vrede van Brömsebro, Deensch.

De inhoud van het verdrag, dat de Republiek met Denemarken trof, behoeft niet weder te worden vermeld, daar hij bij den loop der onderhandelingen reeds is gebleken. Den 26sten Augustus — drie dagen na het teekenen der beide tractaten — werd een ligue-guarantie tusschen Zweden en de Republiek gesloten. Daarin waarborgden beide rijken elkaar het bezit van de verworven handelsvoordeelen voor den tijd van veertig jaar. Bij de tien jaar, gedurende welke het tractaat van 1640 nog van kracht zou zijn, werden dus nog dertig gevoegd, „alsoo de veyligheyt van de koophandel niet kan noch behoort in een korte omloop van tydt bepaelt te worden” 1).

Vergelijkt men de artikelen van het tractaat van Christianopol 2) met die van de nadere instructie, welke aan de Nederlandsche gezanten was toegezonden, dan zal men zien, dat de wenschen van de Staten-Generaal op vele punten waren ingewilligd. Alleen bij het vaststellen van den Sonttol hadden de Deensche commissarissen hun streng vast gehouden. De betaling volgens den voet van het tractaat van Spiers was door hen, als een buitensporige eisch, reeds dadelijk verre verworpen, en bij de voortgezette onderhandelingen hadden de Nederlandsche gezanten zich tevreden moeten stellen met een tollijst, waarin, voor de meeste koopmanswaren, een som was bepaald, zóó hoog, dat H. H. M. slechts in het uiterste geval er genoeg mee wilden nemen. De bijtollen waren afgeschafft, het is waar; maar in ruil daarvoor was de koning van Denemarken ook ontslagen van de verplichting, welke tot nog toe op hem had gerust,

1) Het tractaat, tusschen de Republiek en Denemarken gesloten, kan men vinden bij Aitzema VI pg. 27—32; de ligue-guarantie bij Aitzema VI pg. 32—35; het tractaat, tusschen Zweden en Denemarken gesloten, bij Aitzema VI pg. 41—61.

2) Het tractaat, tusschen Denemarken en de Republiek in 1645 gesloten, wordt gewoonlijk het tractaat van Christianopol genoemd, hoewel het te Brömsebro is geteekend.

om voor de veiligheid der scheepvaart de noodige maatregelen te nemen.

Hoe is het te verklaren, dat de Republiek geen gunstiger tractaat verkreeg, terwijl de verschijning van hare vloot toch kracht bijzette aan de eischen harer gezanten? Bij het beantwoorden van die vraag moet men in de eerste plaats letten op de omstandigheid, dat de Deensche commissarissen, reeds in het begin der onderhandelingen, uit de Nederlanden een afschrift hadden bekomen van de resolutie der Staten-Generaal van den 19den April ¹⁾. In die zitting was ook de nadere instructie gearresteerd met het „Secreet Artyckel” en de daarbij behorende tollijsten „op drierley voet.” Daar de Denen reeds te voren wisten, wat de uiterste regeling was, waarmede H. H. M. genoegen wilden nemen, is het licht te begrijpen, dat zij niet geneigd waren veel meer toe te staan. De oneerlijke praktijken, welke tijdens het griffierschap van Cornelis Musch in de griffie der Staten-Generaal heerschten, wierpen ook hier weder wrange vruchten af ²⁾.

Verder heeft men in het oog te houden, dat de eischen der Zweden, in zooverre deze den handel betroffen, voor het meerendeel reeds door Denemarken waren ingewilligd, toen de Nederlandsche gezanten hun gewijzigde instructie ontvingen. Bij het vertrek van Bicker en Stavenisse uit Stockholm was wel afgesproken, dat, gedurende hunne afwezigheid, de onderhandelingen over de belangrijkste punten zouden worden uitgesteld; maar aan deze afspraak hadden de Zweden zich niet gehouden, en dat met eenigen schijn van recht, vermits de verwachte resolutie van H. H. M. veel langer uitbleef, dan de Nederlandsche gezanten hadden vermoed. Juist de traagheid, waarmede in de Republiek het „werk van Sweden ende Dennemarcken” voortging, was de hoofdoorzaak, dat de inhoud van het tractaat van Christianopel niet evenredig was aan de macht, welke de Staten-Generaal in zee hadden gebracht. Na de ontvangst der gewijzigde instructie was er eigenlijk geen samenwerking meer

1) „De Heer Thuillierie seyde wel te weten, dat de Con. Commissar. alhier in handen hadden de resolutie van U. H. M. van den 19den April, op dese saecken genomen, dat sy zelfs daer oock copie van hadden”. (Gemeensch. Verb. op 14 Mei 1645).

2) Zie Jhr. Mr. van Riemsdijk: De griffie van H. H. M. pg. 16.

noodig tusschen Zweden en de Republiek: het eerste rijk had reeds voldoening bekomen voor al zijne handelsgrieven en wenschte alleen nog voordeel te trekken uit het verbond met de Nederlanden, ten einde zijn grondgebied te vergrooten. Daartoe mochten de Nederlandsche gezanten niet medewerken; zij moesten slechts voor zich zelven een gunstig handelsverdrag zien te verkrijgen. Hoe langer zij het oneens bleven met de Denen over de bepalingen van dit verdrag, hoe grooter de kans werd, dat de Zweden hunne hooge eischen vervuld zouden zien. Vandaar stelden de Nederlandsche gezanten zich tevreden met het — zij het ook wat lage — bod, door Denemarken gedaan, en dat zij, krachtens hunne instructie, mochten aannemen. Ook vergete men niet, dat zij door deze instructie gebonden waren. Eerst wannecr Christiaan IV uitdrukkelijk had verklaard, dat hij geen genoegen wilde nemen met de uiterste tollijst, welke de gezanten konden aanbieden, waren zij gerechtigd geweest om de onderhandelingen af te breken. De oorlog, welke dan moest volgen, zou ongetwijfeld aan Zweden nog gunstiger vredesvoorwaarden, maar tevens aan de Republiek een voordeeliger handelscontract hebben bezorgd.

De opmerking, dat de gezanten hunne gedragslijn aanmerkelijk hadden behooren te wijzigen, toen zij gewaar werden, dat de Denen kennis droegen van hunne instructie, is voorzeker juist ¹⁾. Zij wisten echter bij ondervinding, hoeveel er aan vast ~~was~~ ^{zat} om den Staten-Generaal een nieuwe beslissing in zulk een gewichtige zaak te ontlokken, en hebben het misschien beter geoordeeld het werk, met zooveel moeite tot stand gebracht, niet weder op losse schroeven te zetten. In de maanden Mei en Juni van 1645 was bovendien hunne gezindheid ten opzichte van Denemarken vrij wat veranderd, vergeleken bij die van het vorige jaar. Niet dit rijk, maar Zweden dreigde thans het evenwicht in het Noorden van Europa te verbreken.

Ten slotte nog dit. Toen de vloot van Witte Korn. de With voor Kopenhagen verscheen, hadden de Nederlandsche gezanten reeds op de meeste punten hunner instructie een accoord met de Deense commissarissen getroffen. Daaruit

1) v. d. Hoeven: Bijdr. tot de geschd. v. d. Sonttol pg. 85.

mag men nog niet afleiden, dat de uitrusting der vloot in 't geheel geen invloed heeft uitgeoefend op den inhoud van het tractaat. Immers, toen de onderhandelingen daarover begonnen, waren de Denen reeds volkomen op de hoogte van het besluit der Staten-Generaal om een scheepsmacht naar de Sont te zenden. Zij wisten, wat hen wachtte, en zij wisten tevens, dat zij onmachtig zouden zijn het te keeren. Alleen kan men met recht volhouden, dat de voordeelen, door den Nederlandschen handel bij het verdrag van Christianopol verkregen, grooter hadden kunnen zijn. Dat dit niet zoo was, is, dunkt mij, meer te wijten aan de Staten-Generaal en den stadhouder, dan aan de heeren, die namens de Republiek onderhandelden. Zoo de instructie hun bv. had voorgeschreven, dat zij niet mochten afwijken van het tractaat van Spiers of van een iets lager gestelde tollijst, zouden zij zeer waarschijnlijk den koning van Denemarken er toe gebracht hebben daarmede genoegen te nemen. Maar de instructie stelde dien eisch niet. De schuld daarvan lag niet aan de provincie Holland, wél aan den stadhouder, die geweigerd had zijn voordeel te doen met de ongunstigheid, waarin Denemarken verkeerde, en slechts noode zijn toestemming had gegeven tot een machtsbetoon, dat ten slotte alleen een schijnvertooning bleek te zijn. Die tweeslachtige staatkunde der Republiek kwam vooral aan Denemarken ten goede. X

De bovenstaande beschouwing wordt nader toegelicht door het verhandelde in de vergadering der Staten-Generaal en in die der staten van Holland, waar men ook verre van tevreden was over het verkregen resultaat. De ontevredenheid had zich reeds geopenbaard, toen de tijding was ontvangen van den eisch der Zweden, dat de landschappen aan de Oost-zijde van de Sont onder de macht van koningin Christina zouden komen. Vooral echter toonde Holland zich ongerust over het bericht, dat tolvrijheid in de Sont werd gevorderd, niet alleen voor de eigenlijke onderdanen der kroon Zweden, maar ook voor de ingezetenen van Lijfland, Pommeren en Mecklenburg. Ter Generaliteit stelde het voor, de gezanten te gelasten, dat zij alle mogelijke moeite moesten aanwenden om de Zweden van deze eischen af te brengen: gelukte dit niet, dan moesten zij bij de Deensche commissarissen er op aandringen, dat de Nederlanders

weer in het genot werden gesteld van de bepalingen van het erftractaat van Spiers. Deze voorslag werd aangenomen, en men toonde het gewicht er van te begrijpen door tegelijk reeds te spreken over de troepen, die men, in geval van oorlog, bij de Zweedsche legermacht zou voegen, en over de verdeeling der te maken veroveringen ¹⁾.

Den 13den Mei werd de brief verzonden, waardoor dit besluit ter kennis van de gezanten werd gebracht: eerst den 22sten Juni kwam hij in handen der geadresseerden. Op dat tijdstip hadden deze reeds op de meeste punten hunner instructie een vergelijk getroffen met de Deensche commissarissen en de lijst der tollén in de Sont was al vastgesteld. Een nieuw voorbeeld, hoezeer het gebrekkige brievenvervoer het werk der diplomaten bemoeielijkte, vooral van hen, wier vrijheid van handelen was beperkt door een instructie, welke zelfs tot kleinigheden afdaalde.

Intusschen was de stemming in Holland ten opzichte der gezanten nog slechter geworden ná de ontvangst van de brieven, gedagteekend den 11en en den 26sten Juni, waarin de verdere uitslag hunner samenkomsten met de Deensche afgevaardigden werd meegedeeld ²⁾. Op nieuw wist Holland ter Generaliteit door te zetten, dat H. H. M. aan hunne vertegenwoordigers in Denemarken een schrijven zonden, hetwelk een vrij scherpe afkeuring inhield van het beleid der onderhandelaars. Een gedeelte van den inhoud dier missive kunnen wij onbesproken laten, daar het klachten bevatte over het niet verwerven van handelsvoordeelen, welke, bij de ontvangst van den brief, reeds waren verkregen; maar de grootste grief van H. H. M. was deze, dat de voordeelen, welke de Republiek had behaald, geen gelijken tred hadden gehouden met die van Zweden. Vooral, wanneer de eischen van dit rijk, ten opzichte van de vergrooting van zijn gebied en betreffende het verleenen van vrije doorvaart door de Sont ook aan de inwoners van Lijfland, Pommeren en Mecklenburg, waren ingewilligd, hadden de Nederlandsche gezanten moeten zien te bedingen, dat het erftractaat van

¹⁾ Res. Sw. en Denem. 11, 12 en 13 Mei 1645.

²⁾ Den hoofdinhoud dezer brieven vindt men bij Aitzema VI pg. 21 regel 10 v. b. tot pg. 25 regel 22 v. o.

Spiers weder van kracht werd verklaard. Zoo mogelijk, dienden zij nog daartoe hun best te doen ¹⁾.

Die mogelijkheid bestond niet meer. Toen de ambassadeurs den 12^{den} Augustus dezen brief in handen kregen, was de inhoud van het tractaat van Christianopel reeds op schrift gebracht. Alleen de onderteekening restte nog. Het vertoog van de Staten-Generaal vermocht hen niet te bewegen om aan de Deensche commissarissen te verklaren, dat zij, bij nader inzien, geen genoegen wilden nemen met de vastgestelde bepalingen. Zij achtten zich echter verplicht aan H. H. M. uitvoerig rekenschap te geven van den weg, dien zij hadden afgelegd. Dit geschiedde in den brief, gedagteekend 17 Augustus, een paar dagen dus vóórdat de wederzijdsche tractaten werden geteekend. Zij beweerden in alles getrouw te zijn gebleven aan hun last, en op het ertractaat van Spiers „soo hardt aengehouden te hebben, als ons doenlyck is geweest, jae tot breeckens toe”; doch de hardnekkigheid, waarmede de Denen op hun stuk bleven staan, had hen gedwongen „gradatim tot de 1^e, 2^e en 3^e colonne van de toegesondene lyste te comen, hebben daertoe eyntelyck moeten resolveren, om de oorsake van de rupture tegens last van U. H. M. niet op onse schouderen te laden, by aldien wy anders waren gelast geweest souden anders gebesoigneert hebben”. Uit de hun toegezonden missive van 13 Mei hadden zij begrepen, dat H. H. M. alleen dan de wederinvoering van het Spiersche tractaat wilden vorderen, wanneer de hooge oischen van Zweden, betreffende den afstand van eenige gewesten, werden toegestaan, en zij hadden dan ook het hunne er toe bijgedragen om deze vorderingen gedeeltelyk te doen terugnemen. Bovendien — en dit was het zwaartepunt der verdediging —, op de meeste punten, welke den handel raakten, was Zweden reeds tevreden gesteld, vóórdat zij zelven hunne gewijzigde instructie hadden ontvangen. Daarom was het onmogelyk geweest „pari passu” met hen te werk te gaan. Ook brachten zij onder de aandacht van H. H. M., dat de aan de inge-

1) Res. Sw. en Denem. 27 en 28 Juli 1645. Den 11^{den} Augustus word besloten aan de Ambass. te zenden „een triplicata van H. H. M. missive v. den 28 July, met vermaen om H. H. M. ordre ton reguarde van de commercie preciselyck t'achtervolgen”. (Res. Sw. en Denem. 11 Aug. 1645).

zetenen van Pommeren en Mecklenburg toegestane vrije doorvaart „soo considerabel niet (is), dat U. H. M. daeromme in oorloge souden goetvinden te treden, alsoo int reguard van Mecklenburch niet wert gesproecken als voor Wismar ende de schipvaert van die van Pomeran oock seer sober, ende van weynich consideratie (is)”. Ten slotte wezen zij er op, dat verreweg de meeste voorschriften hunner instructie als bepalingen van het tractaat waren opgenomen ¹⁾.

Uit deze briefwisseling tusschen de Staten-Generaal en hunne afgezanten blijkt voldoende, dat het tractaat van Christianopel aan de Nederlandsche diplomatie geen stof tot roemen gaf. Den naam van „glorierijk” verdient het dan ook allerminst ²⁾. H. H. M. schoven de schuld op hunne gezanten, en deze antwoordden: „byaldien wy anders waren gelast geweest, souden anders gebesoigneert hebben”. Het komt mij voor, dat zij met dat antwoord werkelijk den vinger op de wonde plek legden.

Eerst den 28sten Augustus ontving admiraal de With bericht van de Nederlandsche gezanten, dat de vrede was geteekend en het tractaat gesloten ³⁾. Deze tijding bracht den admiraal in verlegenheid over hetgeen hem thans stond te doen. Zijn instructie gaf slechts aan, welke houding hij moest aannemen tijdens den duur van den oorlog, en bevatte geen voorschrift om dadelijk terug te keeren, wanneer de krijg was geeindigd. Daarom achtte hij het niet raadzaam op te breken, vóórdat hem dit uitdrukkelijk was gelast. Een tweede moeielijkheid was deze: de inhoud van het tusschen Denemarken en de Republiek gesloten tractaat

1) Miss. v. d. Amb. aan H. H. M. dat. Suderokra 17 Aug. 1645.

2) Zoo wordt het genoemd door Vreede, Inleid. enz. II¹ pg. 135.

3) Waar geen andere bronnen werden genoemd, is het volgende verhaal geput uit Journ. de With 1645.

bleef den admiraal voorloopig verborgen, daar de ambassadeurs het niet noodig vonden hem een afschrift van dat verdrag toe te zenden. de With was dus onbekend met de bepalingen, welke omtrent het betalen van tol waren gemaakt. Bij dezen stand van zaken achtte hij het zijn plicht nader bevel van H. H. M. af te wachten. In denzelfden brief, waarin hij dit verzocht, uitte hij tevens den wensch, althans met zijn onderhebbend schip te mogen „opkomen, alsoo rechtevoort hier geen extraord. diensten te doen zijn”. Het verdroot hem langer op een post te blijven, waar hij slechts met los kruit mocht schieten: in het Kanaal, of elders, meende hij nuttiger werkzaam te kunnen zijn.

Intusschen begreep de admiraal, dat hij in elk geval vóór Kopenhagen weg moest zeilen, om niet langer onnoodig ergernis te geven. Den eersten September lichtte de geheele vloot het anker; alle schepen losten saluutschoten ter cere van den vrede en zetten koers naar den ingang van de Sont. Nòch bij het vertrek van Kopenhagen, nòch bij het varen langs het slot Kroonenburg werd de groet der Nederlanders door de Denen beantwoord: een onhoffelijkheid, welke op nieuw bewees, hoezeer de Withs aanwezigheid op prijs werd gesteld. 1) In de nabijheid van Helsingør liet de admiraal het anker uitwerpen. Zoolang hem geen nadere bevelen werden toegezonden, bracht hij geen verandering in zijn vroegere maatregelen en bleef beletten, dat van de koopvaardij-schepen der Republiek tol werd gevorderd. Wel liet

1) Met zijn gewoon sarcasme teekent de With in zijn Journ. op 1 Sept. aan:

„De Deensche hebben naer soo een eerlijk afscheyt (onaengesien wy ons als goede naebuyren aen de selve hebben bewesen) geen teken van danckbaerheyt aen ons nu gethoont”.

In een brief van 4 Sept. aan de rijksraden van Denemarken maakt hij het nog erger. Na eerst zijn verwondering betuigd te hebben, dat uit Kopenhagen en van Kroonenburg niet geantwoord is op zijn eereschoten, vervolgt hij:

„Voor my, can nochthans niet gelooven datter eenigh quaedt naebedencken, ofte misnoegen by Uwe Ed. Vermog. van myn comportement mocht wesen, ende soo daer echter yetswes is omdat wy met onse vloot benoorden den Droogen gelegen hebben, Uwe Ed. willen vertrouwen soo iek met myn vertrouwd vloot daer niet en was geweest, geloove vastelyck dat de Sweetsche vloot syn. Co. Ma^{ts}. schepen ut het Reeffsholl souden gehaelt, ofte vernielt hebben, dat wy oordeelen doenlyck is geweest”.

hij aan de Deensche regeering weten, dat een der tolbeambten aan boord van het admiraalsschip mocht komen, om aantekening te houden van de lading der voorbijvarende schippers, zoodat de daarvoor verschuldigde tol later in rekening zou kunnen worden gebracht; maar van dit aanbod werd geen gebruik gemaakt, zonder dat blijkt waarom. Tegelijk ging de admiraal voort met het bijhouden der registers, in welke de namen der schippers, de lading, de haven van herkomst en bestemming enz. werden opgeschreven. Zij, die in gebreke waren gebleven het veiligeld te betalen, werden evenals te voren naar het vaderland teruggezonden. Aan de uit de Oostzee komende koopvaarders verschafte de admiraal telkens convooi en zond ook eenige oorlogschepen naar de havens van Noorwegen ter bescherming der „Noortsvaerders”.

De Withs eigenaardige opvatting van zijn taak, ook na het sluiten van den vrede, mocht den bijval van koning Christiaan niet verwerven. In plaats dat de ongenooide gast de Deensche wateren verliet, bleef hij den ingang der Sont bewaken; in plaats dat tol werd betaald volgens het gesloten contract, voeren de Nederlandsche schippers langs Helseneur zonder een penning te storten. En het uitblijven dier tolpenningen werd te meer gevoeld, nu Christiaan IV voor het afdanken en afbetalen zijner troepen groote sommen noodig had. Het baatte niet of „de opperste tollenaar met namen Jonas Heinemarck” aan den resident van Cracauw de schriftelijke contracten tusschen Denemarken en de Republiek vertoonde en verlangde, dat de Nederlandsche schippers te Helseneur aan wal zouden komen en het verschuldigde voldoen. De With antwoordde hiertoe niet te zullen overgaan vóórdat hem zulks door de Hooge Regeering was gelast. Tegelijk herhaalde hij echter zijn aanbod, dat aantekening mocht worden gehouden van de waren, welke zonder betaling passeerden; maar ook nu kreeg hij hierop geen antwoord. Men merke op, dat de koning van Denemarken zich niet tot de With persoonlijk wendde, doch de tusshenkomst van den resident inriep: waarschijnlijk had hij de ervaring opgedaan, dat de admiraal zich niet gemakkelijk van zijn stuk liet brengen. Van Cracauw keurde de handelwijze van de With op hoogen toon af. „Ick bemoeie mijn daermede gantsch niet” — dus schrijft hij aan H. H. M. — „moetende den admirael syne actien selve verantwoorden

synde teegen de reputatie der Landen ende by de verstandige belachlick" 1). Bij deze kritiek dient zeker in het oog te worden gehouden, dat de resident steeds met de With overhoop lag. Vooral was hij fel verbitterd wegens de gestrengte wijze, waarop de vlootvoogd te werk ging bij een ernstig geschil met één zijner kapiteins, nl. Johan van Galen, een schoonzoon van van Cracauw. In elk geval oordeelde de Nederlandsche regeering anders dan haar resident te Helseneur en vond het minder „belachlick", dat de With het betalen van tol bleef verhinderen. Immers, ook toen haar de tijding van den vrede was geworden en de gezanten, bij hun terugkeer, rapport hadden uitgebracht 2), haastte zij zich niet deze betaling te gelasten. De reden daarvan is niet ver te zoeken. De heffing van het veilgeld, welke moest strekken tot dekking der kosten van de Withs expeditie, had nog niet het vereischte bedrag opgebracht, ja moest zelfs tot in het volgend jaar worden voortgezet. Zoolang nu de schippers in het vaderland als veilgeld een som moesten betalen, welke gelijk stond met den Sont-tol van 1641, zou het vrij bezwarend voor den handel geweest zijn, wanneer bovendien te Helseneur tol werd geeischt. Daarbij kwam, dat men in den beginnè niet zeer tevreden was over den inhoud van het gesloten tractaat en geen bezwaar maakte dit aan den koning van Denemarken nog een tijd lang te doen gevoelen.

De handelwijze van de With zette, gelijk te verwachten ~~wachten~~ was, kwaad bloed bij de Denen. Ook zij lieten zich niet onbetuigd en brachten den Nederlanders schade toe, waar de gelegenheid zich voordeed. Nu het „vier —, tonnen — ende baeckengelt" van de lijst der tollèn was geschrapt, liet Zijne Ma^t. „het vieren in Schaegerack en Falsterbon op lijfstraffe aan de vierverwaltters" 3) verbieden. Ook de bakens in den Droogen werden niet weer gelegd. De gevolgen bleven niet uit, te meer nu de tijd van de lange, donkere nachten en het ruwe winterweer naderde.

1) Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 23 Sept. 1645.

2) Res. Sw. en Denem. 30 Sept. 1645.

3) Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 16 Sept. 1645.

Aanhoudend verzeilden er schepen op de klippen ¹⁾. Nòch de herhaalde brieven van den admiraal, nòch de tussekomst van den resident vermocht de Deensche regeering tot inschikkelijkheid te bewegen ²⁾. Toen van Cracauw er op wees, dat alle natiën door dezen maatregel werden getroffen, antwoordde een der „hooge ministers van S. Ma^t.”, dat zij zulks dan alleen te danken hadden aan de Hollanders, die geen vuurgeld wilden betalen; een ander zei lakonick: „point d'argent point d'Suisses” ³⁾. Zoo ondervond de Nederland-sche scheepvaart, dat het beter ware geweest, wanneer de verlangde bijdrage was toegestaan.

Ook in andere opzichten toonden de Denen hun slechte gezindheid. Het gesloten tractaat bepaalde o. a., dat de tol-len in Noorwegen zouden worden geregeld op den voet van het jaar 1628, en de gezanten der Republiek hadden daarom aan van Cracauw opgedragen, dat hij een exemplaar van die tollijst moest aanvragen. Op het gedane verzoek gaf de rijkshofmeester aan den resident echter ten antwoord: „soo-lange den gem^t. Heer admirael hier bleef leggen wilde hij niet één ding aan de Nederlanders bewilligen ⁴⁾.” Toen de With dus krachtig in de bres sprong voor drie schippers, die zich nog in Denemarken ophielden om weer in het bezit te geraken van schip en lading, welke hun in den zomer van 1644 waren ontnomen, zal dat aan de zaak dier schip-pers meer kwaad dan goed hebben gedaan.

Intusschen was de Nederlandsche scheepsmacht, door het voortdurend afzenden van convooi, sterk gedund: op 11 September had de With nog twee en twintig schepen onder zijn vlag, op 28 September achttien, op 13 October vijftien

1) Zie hiervoor ook miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 11 Nov., 25 Nov. en 23 Dec. 1645.

2) Wel beloofden de rijksraden eerst aan de With, dat orde zou worden gesteld op het leggen van tonnen i/d Droogen, (Journ. de With 7 Sept. 1645); maar de vervulling der belofte bleef uit, waarschijnlijk omdat men zag, dat nog geen tol werd betaald.

3) Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 16 Sept. 1645. *geen geld - geen hote*
door: huurschieten (oude reeswijze)

4) Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 30 Sept. 1645. Zie ook de miss. dat. 14 en 28 Oct. 1645.

en op 4 November nog maar dertien ¹⁾. Daar het hem bekend was, hoezeer zijn aanwezigheid „de Deensche natie van spijt (deed) bersten”, bleef hij op zijn hoede voor mogelijke uitbarstingen ²⁾. De geruchten vermeldden, dat „de alliancie tusschen onsen Staedt en Denemarcken noch niet volcomentlyck en (was) geslooten” en daar „de Deenen by gelegentheynt seer lichtvaerdigh van resolutiën syn”, achtte hij het wenschelijk bij de Staten-Generaal op versterking zijner macht aan te dringen, voor het geval, dat hij nog langer op zijn post moest blijven. Doch veel liever zou hij „met een goet aentall van schepen naer de Strate ³⁾ gaen, om aldaer den Turek syn nagelen wat te helpen corten”, en voor zijn nieuw gebouwd schip de Brederode voegde hij er deze aanbeveling

1) Tegen de verwachting van den admiraal keerden slechts enkele convooiers tot hem terug. In zijn „Extract en Memorie” enz. (Journ. de With 1645) lezen wij daarover de volgende insinuatie: „Item geduyrende myn Employ van dit somer zaysoen, en syn niet meer te rugh gecomen van all myn affgesonden convooi als twee schepen, ende vier fregatten, het welke ick de Hooge Regieringe oock al vorens heb geschreven, de resterende syn gestadigh van de commissarissen int Vlie nae Noorwegen gesonden, onangesien dat ick vertrouwd dat de selve van de Hooge Regieringe daer geen ordre toe en hebben gehadt, aparent omdat de gemelte commissarissen Brandthout (dat in Noorwegen wel te becomen is) in haer huyshouden van nooden hebben”.

2) Hoezeer de With de Denen wantrouwde, blijke uit de volgende aanhaling uit zijn journaal:

„26 Oct. Des avondts passeerden ons een Deens brandtschip en quam onder Elsenborgh ten ancker. Den Capn. Jan Maykes gelast daer by te ankeren en het gemelte brandtschip te visiteren, en hy Capn. bevindende dat aldaer noch materialen tot branden gemaect in syn, daer wel op te passen en de selve te dwingen ut onse vloodt te blijven. Alle de Capen nu oock aen boort doen comen en haer gelast niet te gedoogen dat hy nacht eenige vreedse schepen onder onse vloodt comen, ende soo echter eenige t'haer wilden onderwinden (om vorder ongelegentheden voor te comen) daerop te schieten.

27 Oct. Capn. Jan Maykes comt weder te rugh, rapporteerde dat hy de gemelte schepen gevisiteert ende bevonden hadde dat alle de materialen van 't brandttugh daer ut waeren gelost, en de selve schepen sandt tot ballast in hadden, en meenden tot Elsenborgh eenige paerden en soldaeten in te nemen”.

3) De Strate” = de straat van Gibraltar en verder de Middell. zee. Venetië was toen in oorlog met Turkije en kwam bij de Republiek hulp zoeken. Res. St. Gen. 2 Oct. 1645. Zie ook Aitz. VI pg. 184, 185.

bij: „dewyle myn onderhebbendt schip (daer de maeghtdom noch aen is) extraord. bezeylt en een schip van gewelt is.”

Reeds den 12^{den} October was ter Generaliteit, op voorstel van Holland, besloten de With terug te roepen ¹⁾. Eerst op 8 November ontving de admiraal de missive van H. H. M., welke hem daarmede in kennis stelde. Volgens den inhoud daarvan liet hij acht schepen achter, onder bevel van den commandeur Jan Uytenhout, tot convooi voor de koopvaarders, welke nog uit de Oostzee werden verwacht. Van Cracauw kreeg van H. H. M. de opdracht in het vervolg te onderzoeken, of de uit het vaderland komende schepen wel veiligeld hadden betaald. Het werd 17 November aleer de With, met den vice-admiraal Cats en het jacht „de wakende Boey” de reis aanvaardde. Het laatste schip werd echter onderweg teruggezonden naar de Sont met een brief voor commandeur Uytenhout. Daar de With nog eenige dagen oponthoud had in de haven van Mardou en bijzonder slecht weer trof, kwam hij eerst den 2^{den} December voor Hellevoetsluis ten anker.

Vóór zijn vertrek nam de admiraal afscheid van de Deensche rijksraden met een brief, geschreven in den sarrenden toon, die hem eigen was. Na te hebben meegedeeld, dat de Staten-Generaal hem terug riepen, bericht hij verder een aantal oorlogschepen te zullen achterlaten tot convooi voor de koopvaarders en om deze te beveiligen „voor alle de geene die haer willen beschadigen. Ende alsoo Uwe Ed: Vermog: tot noch toe seer onrustigh over myn verblyff zyt geweest, connen nu alle vordere quade gedachten overslaen, doch voor myn, can ut al myn doen niet bevinden, dat Uwe Ed: Vermog: reden van eenigh quaedt naebedencken hebbe gegeven, maer contrary alle respect bewesen, daer Ick nog niet van en zy bedanckt, als oock niet voor de diensten, die Ick het ryck van Dene-marcken in dit zaysoen gedaen hebbe, Doch sal echter niet manqueren, als een recht geboren Hollander, altyt wel te doen”. Daarna verzoekt hij de vuren en bakens weer op de gewone plaats en aan te brengen, „ende soo sulcx echter by Uwe Ed: Vermog: wort vertraeght, sullen dan met

1) Res. St. Gen. 12 Oct. 1645.

leedtwesen al te seer bevinden, dat Uwe Ed^{en}. geen genetheyt tot onsen staedt en dragen, onaengesien dat onsen staedt aen t'Rijck van Denemarcken menigh Jaer nopende den thol soo trouwelyck heeft gecontribueert, en dat om de passagie hier te genieten die Godt almaghtigh alleen gemaect heeft, voorwaer een groote erkentenis aen 't Rijck bewesen". Het slot van den brief is een pleidooi voor de drie schippers, die „over ontrent 16 a 17 maenden geleden van Uwe Ede. officieren ende caapvaerders buyten styll van recht syn aengehaelt, welke schippers om haere schepen en goederen, in het Rijck van Denemarcken haer noch onthouden, op hoope yder het sync weder terugh te crygen, ende dispenderen alsoo noch daer by (alhier in armoede) haer weynigh overschott, en is tot noch toe geen recht over hun saken utgesproken, maer is hun vorder aengeseyt noch geen aparentie daer toe te wesen, hetwelcke vreemde proceduren syn, dat buyten de christelycke regieringe is".

Het laat zich denken, dat deze afscheidsbrief de gal deed overloopen bij de Deensehe rijksraden ¹⁾. Ook in de Staten-Generaal vonden enkele leden, dat de admiraal te ver was gegaan. Onder de „poineten van consideratie, getrocken uyt het rapport van den admirael Witte Wittensz. geweest in de Sont a^o. 1645 ²⁾”, treffen wij althans het volgende aan: „alsoo eenige harde brieven by den admirael geschreven soo aen den ryex-admiraal Nicolaes Grollee ³⁾ den 8 July, als aen de ryexraden den 11 Nov. 1645 en andere, off die niet te desavoueren, om daer over in tyt en wylen geen verwyte te hebben ⁴⁾”.

Overigens toonde men zich tevreden met de wijze, waarop

1) „Denselven (de With) heeft aen de heeren ryckxraeden eenen brief geschreeven weegen de particuliere saecken van schippers ende andere vry wat hardt daerover de heeren ryckxraeden hun houden geoffendeert elagende myn seer daerover”. (Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 18 Nov. 1645).

2) Te vinden in Journ. de With 1645.

3) Zoo noemt ook de With hem, maar het moet zijn Trolle. Zie Garde: pg. 165.

4) Uit den brief van den 8sten Juli is een uittreksel moegedeeld in het vorige hoofdstuk. De brief van den 11den Nov. is de afscheidsbrief, hierboven vermeld. Het „desavoueren” der beide brieven bleef uit.

de With zich van zijn taak had gekweten en vereerde hem een gouden keten, met een gouden medaille, „ende dat tot recognitie van synen goeden dienst geduerende de voyage naer Dennemarcken met sync onderhebbende vloote gedaen.”

HOOFDSTUK IX.

Kentering in de Noordsche politiek van de Republiek. — Het verdrag met Denemarken van 1647. — Het »redemptie-tractaat» en de »alliance-defensyf», met Denemarken in 1649 gesloten.

Zoodra het tractaat was gesloten, haastten de Nederlandsche gezanten zich naar hunne haardsteden terug te keeren. De koning van Denemarken, die het aan de houding der Republiek weet, dat hij bijna het vierde deel ¹⁾ zijner landen had moeten afstaan, gevoelde geen lust de heeren tot een afscheids-audientie toe te laten en gaf te kennen, dat hij het volstrekt niet euvcl zou duiden, wanneer zij vertrokken, zonder hun opwachting te hebben gemaakt. Alzoo stelden de gezanten zich er mede tevreden aan Christiaan IV schriftelijk de noodige betuigingen van dank en eerbied te zenden, gepaard met de beste wenschen voor de „herstellinge ende vermeerderinge van alle goede nabuyrlycke vruntschap ende onderlinge correspondentie ²⁾.” Bij hun aankomst in het vaderland zullen zij wel op nieuw hebben ondervonden, dat men daar slechts matig genoeg nam met den uitslag der onderhandelingen. Toch slaagden zij er in hun gedrag te rechtvaardigen en door mondelinge ophelderingen begrijpelijk te maken, waarom zij niet waren blijven aandringen op herstel van het erf-tractaat van Spiers. Het gedane rapport werd althans door H. H. M. aangenaam verklaard ³⁾. Ook zij, die het beleid der gezanten niet ten volle konden goedkeuren, zullen hebben ingezien, dat het beter was in het gebeurde

1) Aitz. VI pg. 37, 183. „Man (hatte) nicht notig gehabt, auch ein fus breit landes den Sweden abzutreten, wan diese armirte mediatic von diesem Estat, es nicht veruhrsachet hette.” (Uit de Remonstr. v. Tancken aan H. H. M. dat. 20 Aug. exhib. 26 Sept. 1645. In portef. Denem. 1645.)

2) Zie dezen brief bij Aitz. VI pg. 36, 37.

3) Res. Sw. en Denem. 30 Sept. en 2 Oct. 1645. De gezanten gingen ook naar het leger te velde, om aan Z. H. rapport uit te brengen. (Res. Sw. en Denem. 4 en 5 Oct. 1645.)

te berusten, dan na te pleiten in een verloren geding. Nu de vrede van Brömsebro de machtsverhouding der staten van het Noorden zoo aanmerkelijk had gewijzigd, noodzaakte het verloopende getij tot verzetten der bakens. Behoud van het staatkundig evenwicht tusschen Zweden en Denemarken was het doel, waarop de Noordsche politiek der Staten-Generaal koers zette. Na 1645 dreigde de schaal naar de zijde van Zweden over te slaan: wilde de Republiek dit beletten, dan moest zij de bovenhangende partij „troosten met haar stalen kling.”

De Deensche resident Tancken begreep in dezen tijd van kentering krachtig te moeten optreden voor het belang van zijn koning. Het was hem bekend, dat de vrijdom van tol, welke bij het jongste tractaat ook aan de Zweedsche onderdanen in Lijfland en aan de steden van Pommeren en Mecklenburg was toegestaan, vele Nederlanders ongerust maakte over de mededinging dier bevoorrechte Oostzeehavens. Deze vrees kon een reden zijn om aan het tusschen Denemarken en de Republiek gesloten verdrag de bekrachtiging te onthouden. Vandaar, dat Tancken een uitvoerige memorie bij H. H. M. indiende, waarin hij trachtte aan te toonen, dat de Nederlanders zulk een concurrentie niet behoeften te duchten, daar zij veel meer kennis van de scheepvaart hadden dan de Oosterlingen en met zoo weinig onkosten voeren, dat zij, ondanks den Sont-tol, „evenwel noch meer profyt doen, dan de selve Oosterlingen.” Bovendien was de Sont-tol, in vergelijking van vroeger, thans zoo laag gesteld, dat hij den handel dezer landen weinig of niet kon bezwaren. Niet van die zijde dreigde het gevaar; veeleer had men het oog te richten op de tollën, geheven in de Oostzee-havens, welke door Zwedsch garnizoen waren bezet. Het steeds klimmende bedrag van deze heffing kon te recht zorg baren. ¹⁾

1) „Redenen uyt de welke den Resident syner Con. Mat. van Denemarken beslyt, dat de totale exemptie in de Orisontsche tollën voor Lyfflandt aen de Sweetsche onderdaenen ende de exemptie voor het meerrondeel van Pomeren en Meeekelenburch aen de Inwoonderen der Oostersche steden, beyde by dit laetste tractact toegestaen, den oostervaerders van de vereenichte Nederlanden, die daertegens seeckeren toll in den Orisontd betaelen in sulcker voegen niet en can prejudicieren, dat d'selfde daeromme jegens den Sweeden en Oosterlinghen niet en souden connen vaeren.” — (In portef. Denem. 1645. Zie ook Res. Sw. en Denem. 19 Oct. 1645.)

Dit laatste thema werd door Tancken verder uitgewerkt in een tweede betoog, dat eveneens schriftelijk aan H. H. M. werd toegezonden¹⁾. Terwijl de eerste memorie wilde voorkomen, dat de ratificatie van het tractaat met Denemarken uitbleef, had deze de strekking om de Nederlanden terug te houden van de bekrachtiging der Ligue-Guarantie met Zweden. In de eerste werden de mogelijke nadeelen van het tractaat in de schaduw gelaten; de tweede wierp het volle licht op de bevoorrechte stelling, welke Zweden weldra zou innemen ten opzichte van den Oostzeehandel. Vandaar een tegenstrijdigheid in den betoogtrant, welke echter meer schijnbaar dan werkelijk is. De inhoud der laatste memorie worde hier in het kort opgenomen; zij bevat niet te versmaden bijdragen voor de kennis van den Oostzeehandel, en de voorspellingen, waaraan de schrijver zich waagt, zijn voor het meerendeel uitgekomen. Vroeger — dus luidt de aanhef — waren de Denen vrij van alle lasten in Zweden, en omgekeerd de Zweden in Denemarken. Daarom heeft de Zweedsche regeering op de Nederlanders en op andere volken geen hooger lasten willen leggen dan op haar eigen onderdanen: immers, een dergelijke maatregel ware ook den Denen ten goede gekomen. Het tractaat van Brömsebro heeft een einde gemaakt aan de gelijkstelling der Denen met de Zweden, en omgekeerd. In het vervolg kan men in het laatste rijk dus alle andere natiën bezwaren en eigen onderdanen bevoordeelen, o. a. door de bepaling, dat goederen, in Zweedsche schepen²⁾ geladen, minder betalen dan wanneer zij in vreemde schepen waren geladen. Die volkeren, welke de uitvoerproducten van Zweden niet kunnen missen — daartoe behooren in de eerste plaats de Nederlanders, — zullen deze waren het voordeeligst door Zweedsche schepen kunnen laten vervoeren. Het aantal dier vaartuigen zal dus sterk toenemen ten koste van de scheepvaart van andere rijken. Een ander nadeel van de opheffing der genoemde bepaling is dit:

1) „Redenen uyt dewelcke den Resident zyner Coninckl. Mat. van Denemareken vermeynt, dat de onderdanen van zynen aldergenadichsten Heer ende Coninek, mitsgaders den Ingesetenen van dese landen, indien niet geheel immers ten meestendeel door dit laetste tractaet uyt het vaerwater der Oostzee geset ende verder door de ligue guarantie geset connen werden.” (In portef. Denem. 1645. Zie ook Res. Sw. en Denem. 19 Oct. 1645).

2) Met Zweedsche schepen bedoelt hij hier schepen, in Zweden gebouwd.

de Deensche kooplieden, die in Zweden zaken deden, handelden vaak in compagnie met Nederlanders, of met Nederlandsch geld, omdat de eersten ook naar het platteland mochten gaan, de jaarmarkten bezoeken en met edelen en boeren handel drijven, wat aan de laatste natie was verboden. Aangezien de Deenen dit recht hebben verloren, raken ook de Nederlanders hun aandeel in de winst kwijt. Maar het meest van alles is te vreezen de uitbreiding van Zwedens heerschappij over de Oostzeehavens. Zoolang Lijfland en Riga aan den koning van Polen behoorden, had deze geen macht om er den geringsten tol te heffen. Nauwelijks waren ze aan Zweden gekomen, of het vorderde daar hooge rechten bij in- en uitvoer en belemmerde op andere wijzen den handel van vreemde natiën. In alle havens van Pommeren en van Mecklenburg, zoowel in die, welke veroverd zijn, als in die, welke slechts gedurende den Duitschen oorlog Zweedsch garnizoen toelaten (Stralsund, Stettin e. a.), zijn wederrechtelijk de „Spieringhse tollén 1)“ langzamerhand ingevoerd, en bij de laatste onderhandelingen is duidelijk aan den dag gekomen, dat Zweden geen plan heeft de eens bezette plaatsen weer te verlaten, maar „den gantschen ommeereyts der Oostzee“ wil beheerschen. De opbrengst der tollén stelt tevens Zweden in staat om garnizoenen in die verschillende havens te onderhouden; zoo verstrekken de andere volken uit eigen kas de middelen, waardoor zij worden benadeeld. Wanneer de Republiek nu de ligue-guarantie met Zweden bekrachtigt, zal zij dit rijk stijven in zijn heerschezuchtige plannen en er zelf het slachtoffer van worden.

Het indienen der bovengenoemde geschriften had niet dadelijk de gewenschte uitwerking; zelfs werden zij, „als niet aennemelyck, om eenige clausulen die daarin steecken“, aan den resident teruggezonden 2), en de ligue-guarantie met Zweden verwierf — al was het dan ook laat — de goedkeuring van H. H. M. Maar het beoogde doel werd niet geheel gemist. Den regenten der Republiek gingen de

1) Zoo geheeten, omdat zij ingevorderd werden met hulp van oorlogschepen, uitgerust door Spiering, een broeder van den Zweedschen resident te 's Hage. Zie Arend (Brill), 3de deel, 5de stuk, pg. 143.

2) Res. Sw. en Denem. 19 Oct. 1645.

oogen open voor de verandering, welke in het Noorden plaats stond te grijpen: de koningen van Denemarken hadden de heerschappij over de Oostzee slechts gebruikt als een middel tot stijving hunner eigen schatkist; de regeering van Zweden was het bovenal te doen om haar onderdanen de winsten te verschaffen van handel en scheepvaart in het Noorden van Europa en andere natiën daaruit te weren.

Doch loopen wij het verhaal der gebeurtenissen niet vooruit. Het duurde geruimen tijd alcer het verdrag met Denemarken ter Generaliteit werd bekrachtigd. Al weder was het Zeeland, dat het nemen van een besluit het langst tegen hield ¹⁾. Maar ook een andere reden vertraagde het afzenden der ratificatie. H. H. M. verlangden daartoe niet over te gaan, vóórdat zij in het bezit waren van de tollijst, welke in het jaar 1628 door Christiaan IV was uitgevaardigd voor de havens van Noorwegen. Reeds is gemeld, dat de resident van Cracauw, op verzoek van de gezanten, moeite had gedaan deze lijst van de Deensche regeering te verkrijgen, maar tevergeefs. Op nieuw spoorden de Staten-Generaal hem daartoe aan ²⁾; er verliepen echter nog eenige maanden eer van Cracauw het verlangde stuk kon sturen. Het schijnt, dat de Deensche regeering zoo lang wachtte met deze aangelegenheid, omdat zij niet recht wist, wat de Republiek in het schild voerde. Toen, ook na het vertrek van de With, de Nederlandsche schepen geen tol in de Sont betaalden, begon zij wellicht te vreezen, dat de Republiek zich voor goed van die belasting wilde ontslaan ³⁾. De vaart was wel gering in de wintermaanden en de tollenzouden weinig hebben opgebracht; maar het ging niet zoozeer om de knikkers, als wel om het recht van het spel. Christiaan IV had gemakkelijk de betaling kunnen afdwingen, vooral toen op het laatst nog slechts één Nederlandsch oorlogschip in de Sont lag ⁴⁾; doch dit begeerde hij klaarblijkelijk niet ⁵⁾. De

1) Res. Sw. en Denem. 17, 18, 23, 28 Nov., 13, 18, 20, 22, 23, 28 Dec. 1645.

Res. St. Gen. 5, 27 Dec. 1645, 4, 6 Jan., 19 Febr. 1646.

2) Res. Sw. en Den. 12 en 14 Oct. en 17 Nov. 1645.

3) Arend (Brill) III^s pg. 587. Zie ook de volg. pg. noot 2.

4) Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 13 Jan. 1646.

5) Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 23 Nov., 2 Dec., 30 Dec. 1645 en 13 Jan. 1646.

onzekerheid hield aan, daar de bekrachtiging van het tractaat langer uitbleef, dan de gestelde termijn toeliet. Eerst half December kreeg van Cracauw het gewenschte exemplaar in handen ¹⁾. Bij onderzoek bleek hem, dat de lijst niet geheel in orde was: sommige goederen waren in 1628 minder belast, dan in deze lijst stond aangegeven. Van deze bevinding gaf hij kennis aan de Staten-Generaal; de zaak scheen hun echter van te weinig gewicht te zijn om de bekrachtiging, welke eindelijk door de provinciën was goedgekeurd, nog langer achter te houden, vooral nu de Deensche regering herhaaldelijk haar ongenoegen te kennen gaf over het talmen van H. H. M. ²⁾. Alzoo machtigden zij hun

1) Het volgende briefje ontving van Cracauw tegelijk met de tollijst van 1628:

„Monsieur

La lyste du peage de Norweegen a este donne et livree a vostre serviteur, vous m'escriues qu'en a bien tarde a la donner, mais quand vous voules sans passion juger des procedures de l'admiral Wit Wittesen, en ce Royaume, ou de droict il n'avoit rien a commander, vous ne vous estonneres pas de ce qu'on ne la pas enuoyee plus tost, c'est une matiere, qui vault mieux estre oublice, qu' examine, parquoy ie la passeray sans en plus rien mentioner.

de l'autre affaire touchant la paye des grains, quand on contentera sa Mate de sa gabelle deune de cest annee passee au Sondt, alors ceuluy, qui pretend paye de ses grains sera contente. L'eternel vous conserve ensemble toute vostre maison.

Vostre affectionne pour

monsieur,
Copenhagen le

vous servir
N. N.

4/14 de Decembre 1645.

(Bovenstaand briefje als bijlage bij de miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 30 Dec. 1645. Met „l'autre affaire” wordt bedoeld de vergoeding, welke de koning van Denemarken moest betalen voor een lading Dantziger rogge, welke hij uit een Nederl. schip had laten lichten. „N. N.” is, blijkens bovengen. miss. v. 30 Dec., „een hooch minister des con.”)

2) Dit ongenoegen blijkt vooral uit de miss. v. Chr. IV aan H. H. M. dat. 10 April 1646 (portef. Denem. 1646), waarin hij bericht eindelijk de ratific. ontvangen en tegen de zijne uitgewisseld te hebben, „off wel deselve eenige maenden naer een daertoe aengestelden ende beyder syts beliefdem termyn sy ingenomen, De Heeren oock eenen tyt herwaerts sulcke proceduren gedreven hebben, dat wy derselve intentie halven, waerhenen die gericht is, in twyffel staen moeten”. (Uit het transl. v. bovengen. miss.)

resident de ratificatie tegen die van Denemarken uit te wisselen, doch tegelijk protest aan te teekenen tegen de overgezonden tolrol ¹⁾. Dit geschiedde in April 1646. Van Deensche zijde hield men vol, dat de lijst juist was: de kleine afwijkingen waren het gevolg van knoeierijen tussehen de beambten, die den tol hadden gepacht, en de schippers ²⁾. Gaarne was men bereid deze en andere geschilpunten uit den weg te ruimen en verzocht, dat de Staten-Generaal iemand daartoe zouden afvaardigen. Want ook de koning van Denemarken had nog vorderingen ten laste van de Republiek. In het vorige jaar was beloofd, dat hem uit de opbrengst van het veilgeld zou worden vergoed, wat hij te kort was gekomen door het niet betalen van tol in de Sont ³⁾: deze penningen wenschte Z. M^t. thans wel te ontvangen. Vandaar dat bovengenoemd aanbod — afdoening der overblijvende geschillen door een nieuw gezantschap — telkens werd herhaald ⁴⁾. Te eerder was Christiaan IV geneigd de quaestie op vriendschappelijke wijze af te doen, daar zijn grootste grief was vervallen. Op bevel van de Staten-Generaal had van Cracauw den schippers der „groote vloot”, die in het begin van Mei 1646 door de Sont wilden varen, aangezegd, dat zij tol moesten betalen volgens het accoord, in het vorige jaar getroffen ⁵⁾: een concessie aan Denemarken, welke voor de Nederlandsche kooplieden drukkend was, omdat de heffing van het veilgeld nog werd voortgezet. Wel

1) Miss. v. Crac. aan H. H. M. dat. 13 April 1646. Res. St. Gen. 19 Febr. 1646. Aitzema VI pg. 227, 228.

2) Miss. v. van Crac. aan H. H. M. dat. 31 Maart, 7 April 1646.

3) Zie boven pg. 207 en Extr. Res. St. Gen. 17 Juni 1645. (Komt niet voor in Res. Sw. en Denem. maar in portef. Zweden 1645).

4) Miss. v. van Crac. aan H. H. M. dat. 31 Maart, 7, 13 April, 5 Mei 1646.

5) De „groote vloot”, zoo noemt men de koopvaardijvloot, welke in het voorjaar uit het Vlie naar de Oostzee stevende. In zijn miss. v. 5 Mei 1646 aan H. H. M. bericht van Cracauw, dat hij den schippers het bevel van H. H. M. had meegegeeld, „t welck de schippers een donderslach was in haer ooren.” Het schijnt dus, dat zij er niet op voorbereid waren. In het vaderland hadden zij nog veilgeld betaald: deze heffing toch werd voortgezet tot in den zomer van het jaar 1646.

(Nog in miss. v. v. Cracauw aan H. H. M. dat. 14 Juli 1646 lees ik, dat hij eenige schippers had betrapt, die geen veilgeld hadden betaald.)

een bewijs dus, hoezeer de stemming ten opzichte van Denemarken sinds het vorige jaar was veranderd.

Daarvoor bestonden gegronde redenen. In de eerste plaats was het de heffing van het veilgeld, welke de vriendschappelijke betrekkingen tusschen Zweden en de Republiek had doen verkoelen. De genoemde bijdrage toch werd niet alleen van Nederlandsche schepen gevorderd, maar ook van vreemde schippers, die uit Nederlandsche havens voeren. Wel is waar had admiraal de With slechts zorg te dragen voor de belangen van de Nederlandsche handel en scheepvaart. Intuschen viel het niet te ontkennen, dat ook andere volkeren, in de eerste plaats Zweden, voordeel trokken uit de omstandigheid, dat de scheepsmacht der Republiek de vaart door de Sont open hield. Aldus meenden H. H. M., dat zij alle iets konden bijdragen in de kosten der uitrusting. Deze redeneering vond geen ingang bij de raadsheden van koningin Christina, en de Zweedsche resident Spiering liet niet na, sinds het begin der heffing, protest aan te teekenen tegen het feit, dat ook Zweedsche schepen veilgeld moesten betalen, en wel meer dan de Nederlanders of andere natiën. Het veilgeld — dus betoogde hij — was slechts een andere naam voor den Sont-tol, en daarvan waren Zweedsche schepen en goederen vrijgesteld ¹⁾. Dat H. H. M. de vaart op de Oostzee met een dergelijk recht bezwaarden paste hun evenmin als wanneer by. de Zweedsche regeering een last zou leggen op de vaart op de Zuiderzee. Daarom verzocht hij de bezwarende verplichting op te heffen, of althans te gedoogen, dat voorloopig slechts „aanteekoning” werd gehouden van hetgeen de Zweedsche schippers aan veilgeld hadden te betalen. Maar, hoezeer hij aanhield, de Staten-Generaal waren niet gezind hem te gemoet te komen, al gaf Spiering ook te kennen, dat hij op uitdrukkelijken last zijner regeering handelde. Evenmin baatte het, of de Nederlandsche gezanten, na hun terugkeer, op verzoek van den kanselier Oxenstjerna de zaak weder ter sprake brachten. H. H. M. bleven bij de meening, dat het niet onbillijk was, die mogendheid, welke de meeste reden had zich over het uitzenden der

1) Bij dit betoog vergat de Zweedsche resident, dat „sy (nl. de Zw. schepen) nochtans geduyrende desen oorloch geheel onvry in de Sontt waren ja geheel confiscabel.” Aitz. VI pg. 183.

Nederlandsche vloot te verheugen, een deel van de kosten dezer expeditie te laten dragen ¹⁾.

Op haar beurt — misschien als represaille voor de heffing van het veilgeld — ging de regeering van Zweden over tot het maken van bepalingen, welke zeer nadeelig waren voor de Republiek. Reeds sinds 1634 of 1636 werd van Zweedsche schepen, bij in- en uitvoer daar te lande, slechts half zooveel belasting van schip en lading gevorderd als van vaartuigen uit andere landen ²⁾. Onder Zweedsche bodems werden verstaan schepen, die aan ingezetenen van dat rijk behoorden, al waren zij ook elders van stapel geloopt. Doch in 1645 ging men verder en stelde vast, dat schepen, die in Nederland waren gebouwd, al behoorden zij ook aan Zweedsche onderdanen, in 't geheel geen vrijheid van tol meer zouden genieten, noch voor het schip, noch voor de lading ³⁾; „daerom (creech) Sweeden een grooten aenwas van scheepen, hoewel de schippers meest met vrouw en kinderen in Neederlandt wonen ⁴⁾.” Op den handel werd hetzelfde stelsel van bescherming toegepast als op den scheepsbouw en de scheepvaart. Aan kooplieden, die uit vreemde landen naar Zweden kwamen om daar handel te drijven, werden, nog meer dan vroeger ⁵⁾, allerlei moeielijkheden in den weg gelegd, o. a.

1) Zie over bovengenoemde zaak: miss. v. Spicing aan H. H. M. dat. 1 Juni exhib. 8 Juni en dat. 6 Dec. lect. 6 Dec. 1645 (portef. Denem. 1645).

Res. Sw. en Denem. 17 Juni, 3 en 11 Juli 1645.

Res. St. Gen. 22, 24, 30 Mei, 3, 8, 15, 19, 28 Juni, 7, 19, 26 Juli, 2 Aug. 12 Sept. 4, 27 Oct. 3, 9, 15, 20, 25 en 30 Nov. 1645.

Zie ook miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 3 Maart 1646.

Aitz. VI pg. 183.

2) Res. St. Gen. 21 Juni 1644 (waar wordt meegedeeld een request van de kooplieden, handelende op Zweden, en de reeders der schepen, varende op dat land).

Zie ook „Deductie van verscheyden kooplieden over de Oostersche negotie” (1646) bij Aitz. VI pg. 301—306.

3) Een uitzondering werd alleen gemaakt voor Louis de Geer, aan wien „de voorsz. vryheyd toegelaten was met thien of twaelf van syn eygen schepen schoon die in Hollandt gebouwt waren”. Zie Aitz. VI pg. 302.

4) Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 7 Juni 1646.

5) Zie boven pg. 244.

moesten zij „na een gewisse taxt van quantiteit vercoopen” en werd „gepractiseert” om den duur van hun verblijf tot zes weken te beperken ¹⁾. De oprichting van verschillende bevoorrechte handelscompagniën was mede een middel om den vreemdeling te weren ²⁾. Reeds in het voorjaar van 1646 vertrokken dan ook „alle Nederlandsche Schotsen coop-luyden en dienaers uyt Sweeden, claegende dat wegen de negotie daer niet langer en deucht ³⁾”.

Nadat Zweden zijn grootsten staatkundigen tegenstander in den laatsten oorlog had overwonnen, maakte het dus aanstalten om zijn scherpsten handelseconcurrent, de Republiek der Zeven-Provinciën, uit de Oostzee te verdringen. Een toeleg, die te meer kans op slagen bood, sinds het aantal havens, die onder Zweedsche heerschappij of bescherming stonden, gestadig toenam, en overal de eigen onderdanen boven de „vreemden” konden worden bevoordeeld. En met die „vreemden” werden steeds bedoeld de Nederlanders, gelijk omgekeerd deze aan de Zweden hoofdzakelijk dachten, toen zij, bij de heffing van het veilgeld, „vreemde” schepen en goederen hooger hadden belast dan inlandsche ⁴⁾.

Zoo laat het zich verklaren, dat de Republiek de banden, waarmede zij sinds 1640 aan Zweden was vastgekoppeld, begon los te maken. „Foedera non servantur propter charitam, sigilla et juramenta, sed propter utilitatem et necessitatem ⁵⁾.” Nu het niet noodzakelijk, allerminst nuttig was, dat de Nederlanden de grootheid van hun bondgenoot hielpen bevorderen, werd het tijd uit te zien naar een nieuwe verbintenis, met een mogendheid, welke, evenals de Republiek, verlangde te beletten, dat Zweden de heerschappij over de Oostzee kreeg.

1) Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 13 Jan. 1646.

2) Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 7 Juni 1646.

3) Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 10 Febr. 1645.

4) In zijn miss. v. 6 Dec. 1645 aan H. H. M. (Portef. Zw. 1645) protesteert Spiering tegen de heffing van 't veilgeld en vooral hiertegen, dat de schepen „die vromde reeders hebben”, of „die vromt goet in hebben” meer moeten betalen dan Nederl. schepen of lading, „connende door vromde reeders of vromt goet niet anders als utheemsche, ende in deselve hare C^v. May^{ts} ingezetenen en derselven goederen of int geheel of int moeren-deel verstaen werden.”

5) Aitz. VI pg. 134.

Niet van de Staten-Generaal behoefde de eerste stap daartoe uit te gaan. In Denemarken zelf begreep men de oude politieke gedragslijn niet langer te moeten volgen. Vooral door toedoen van den rijkshofmeester Cornifitz Ulfeld werd Christiaan IV, op den laten avond zijner regeering, overgehaald om zijn vorigen bondgenooten het afscheid toe te roepen, om niet langer steun te zoeken bij Spanje en den keizer of in de bres te springen voor de reeds verloren zaak van Karel I. Frankrijk en de Republiek, vooral de laatste, dienden gunstig te worden gestemd voor een nadere verbintenis met Denemarken. Onmiddellijk na het sluiten van den vrede te Brömsbro, toen de Thuillerie nog een tijd lang in Denemarken bleef vertoeven, was met hem daarover reeds gesproken¹⁾. Een goede gelegenheid tot het aanknoopen van nieuwe onderhandelingen met de Staten-Generaal bood het nog hangende geschil over de tollén in Noorwegen. Reeds is meegedield, dat de Deensche staatslieden aan van Cracauw hadden verzekerd, dat men gaarne die zaak wilde afdoen, zoo het H. H. M. slechts geliefde iemand daartoe af te vaardigen. Toen de Staten-Generaal niet zoo spoedig aan dien wensch gehoor gaven, nam Christiaan IV het initiatief en ondertekende den geloofsbrief voor Cornifitz Ulfeld, als buitengewoon gezant naar de Republiek. Inmiddels was ook ter Generaliteit tot een bezending naar Denemarken besloten, ten einde de quaestie over de Noordsche tollén uit te maken en tegelijk aan te dringen op het weder stellen van seinvuren en bakens. De hiertoe reeds afgevaardigde heeren bleven echter te huis, op het bericht, dat de rijkshofmeester Ulfeld naar de Nederlanden kwam en door zijn koning gelast was om alle hangende geschillen af te doen. Opdat goed zou uitkomen, hoezeer zijne gevoelens tegenover de Republiek veranderd waren, bewees Christiaan IV haar groote eer: zijn gezant vertrok met een aanzienlijk gevolg en werd door drie oorlogschepen overgebracht²⁾.

1) Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 25 Nov. en 16 Dec. 1645.

2) Credent. voor Ulfeld dat. 1 Juni 1646.

Miss. v. H. H. M. aan Chr. IV dat. 16 Juni 1646.

Miss. v. Chr. IV aan H. H. M. dat. 28 Juni 1646.

Miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 23 Juni met p. s. v. 30 Juni 1646.

(Alle in portef. Denem. 1646).

Zie ook Aitz. VI pg. 228, 229, 295.

De rijkshofmeester was de aangewezen persoon voor de hem opgedragen taak, niet alleen wegens zijn groote bekwaamheid als staatsman, maar ook omdat juist hij had aangeraden de oude veeten met de Nederlanders bij te leggen¹⁾. Al dadelijk gaf hij aan H. H. M. te kennen, dat het voornaamste oogmerk van zijn vorst was alle hinderpalen, welke een bestendige vriendschap tusschen Denemarken en de Republiek in den weg stonden, op te ruimen. Later liet hij daarop volgen, dat hij tevens gaarne de vergoeding wenschte te ontvangen voor den tol, welke in 1645 en in het voorjaar van 1646 aan koning Christiaan was ontgaan. De Gedeputeerden uit de Staten-Generaal, die met hem in onderhandeling traden, stelden daar tegenover hunne klachten betreffende de tollijst in Noorwegen en aangaande enkele handelingen van de tolgaarders in de Sont, welke met de bepalingen van het laatste tractaat in strijd waren²⁾. Wat het laatste betreft, gaf Ulfeld toe dat de „tollenaren somtyts oock exorbiteerden ende geen kerk-meesters en waren”; over het eerste punt bleef men geruimen tijd in besprek, totdat in Februari 1647 de zaak werd beklonken. De schepen, welke uit Noorwegen hout kwamen halen, zouden slechts één tol betalen, lastgeld geheeten. Alle vroeger geheven tollenen- en bijtollen vervielen; het lastgeld werd gesteld op een rijksdaalder het last, met dien verstande, dat slechts $\frac{4}{5}$ van het aantal lasten, die den inhoud werkelijk uitmaakten, mocht worden berekend. Opdat geen misverstand meer zou rijzen over de wijze van meten, werd nauwkeurig vastgesteld hoe die zou geschieden. Van Deensche zijde werd — voor de zooveelste maal — beloofd, dat men zorg zou dragen, dat de beambten te Helseneur hun bevoegdheid niet te buiten gingen

1) In zijn miss. aan H. H. M. dat. 28 Juli 1646 getuigt van Cracauw aangaande Ulfeld: „synde denselven seer begeerich de eere te hebben alle de differentien tusschen U. H. M. en S. Mt. te vergelijken en aff te handelen, synde denselven oock daertoe een bequaem instrument, als synde verstandich, welgeleert en welervaeren en de tweede persoon naest den coninck die alles werdt toe vertrouwt en groote autoriteyt is hebbende.”

2) In zijn miss. aan H. H. M. dat. 29 Mei, 16 Juni, 7 Juli 1646 had van Cracauw ter kennis van de Staten-Generaal gebracht, in hoeverre reeds inbreuk werd gemaakt op het tractaat van 1645. Van heel veel belang was het echter niet; de reden er van was uitsluitend de inheligheid van de tolgaarders.

en zich stipt hielden aan de bestaande bepalingen omtrent den Sont-tol. De tonnen, vuren en bakens zouden weder worden geplaatst tegen een kleine bijdrage, van elken schipper te heffen. Ten slotte kreeg Christiaan IV 120000 rijksdaalders als vergoeding voor den vroeger niet betaalden tol. Deze vergoeding was reeds beloofd tijdens het verblijf van admiraal de With met zijn vloot in de Deensche wateren. Het is echter geoorloofd te betwijfelen, of de Staten-Generaal hunne belofte zouden zijn nagekomen, wanneer de stemming ten opzichte van Denemarken niet zoozeer veranderd was in de laatst verloopene jaren.

Hiermede was de rekening vereffend. Ulfeld verlangde echter meer. Tot nog toe had de onderhandeling bestaan in een loven en bieden, en voor zulk koopmanswerk was de overkomst van den rijkshofmeester niet noodig geweest; maar in den tusschen-tijd had hij het vuurtje van den naijver op Zweden behendig weten aan te stoken ¹⁾. Zijn werk was het, dat verscheidene kooplieden een deductie bij H. H. M. indienden, waarin breedvoerig werd aangetoond, hoe het stelsel van bescherming, door Zweden ten bate van eigen handel en scheepvaart ingevoerd, op het verderf der „negotie op Oosten” moest uitloopen ²⁾. Het eenige redmiddel — dus beweerden zij — was een nieuw tractaat met Denemarken te sluiten en den tol in de Sont af te koopen tegen een vaste jaarlijksche bijdrage.

In hoeverre deze voorslag tegen Zweden gericht was zou spoedig blijken. Voorloopig stelde Ulfeld zich er mee tevreden, dat hij bij den handel de vijandige stemming tegen Zweden had verscherpt. Thans riep zijn plicht hem naar Frankrijk om het verbond van vriendschap, reeds ontworpen tijdens het verblijf van de Thuillieric te Kopenhagen, te doen bekrachtigen. Bij zijn terugkeer hoopte hij de vruchten te plukken van het uitgestrooide zaad. De bijzonder groote eerbewijzen, welke hem van de zijde der Staten-Generaal vóór zijn vertrek ten deel vielen, gaven hem het recht hooge verwachtingen te koesteren ³⁾.

1) Daarin werd hij geholpen door den gezant van Polen, welk rijk er eveneens belang bij had, dat Zweden niet te machtig werd. Aitz. VI pg. 300.

2) Zie boven pg. 249, noot 2.

3) Zie daarover Aitz. VI pg. 365 en 366. Ulfeld werd op zijn ambassade vergezeld door zijn vrouw. Deze beviel in den Haag van een zoon,

Gedurende Ulfelds afwezigheid bleef de gewone vertegenwoordiger van Denemarken, de resident Tancken, voor de belangen zijner kroon optreden. In 't bijzonder bepleitte hij de zaak van den aartsbisschop van Bremen, die, sinds het overlijden van zijn ouderen broeder Frederik, ook kroonprins van Denemarken was geworden ¹⁾ en wiens heerschappij in Bremen en Verden door de Zweden werd bedreigd. Maar Tancken bleef niet lang meer op zijn post. Zijn invloed hier te lande was nooit zeer groot geweest ²⁾, en thans was hij bezig zich onmogelijk te maken door het voeren van een proces „tegen eenige voorname personen credyt hebbende in de Regeringh ³⁾”. Ulfeld, die toch reeds in geen goede verstandhouding met hem stond, was beducht, dat dit proces een nader verbond tusschen Denemarken en de Republiek zou kunnen tegenwerken. Daarom zorgde hij, dat Tancken als resident werd vervangen door Christiaan Roch, die in Mei 1648 hier aankwam. Zijn geloofsbriefven waren onderteekend door de rijksraden van Denemarken. Christiaan IV toch was den 28sten Februari van hetzelfde jaar overleden, en er verliepen eenige maanden alear Frederik III de regeering aanvaardde ⁴⁾. Onder den nieuwen koning werd ten opzichte van de Republiek dezelfde staatkunde gevolgd, welke in de laatste levensjaren van Christiaan IV was op touw gezet. Ulfeld kwam in Maart 1649 weder naar den Haag, om de vruchten te plukken van den najver op Zweden, tevoren door hem gezaaid en aangekweekt. De stemming van Holland ten opzichte van dat rijk was niet verbeterd, sinds de bepalingen van den Westfaalschen vrede de macht van Zweden nog aanmerkelijk vergroot en

die, op verzoek van de Staten-Generaal, den naam Leo Belgicus kreeg. H. H. M. wilden hun petekind vereeren met een lijfpensioen van 1000 Carolus gld. jaarlijks; doch op verzoek van Ulfeld deden zij dit niet, maar begiftigden hem met een compagnie soldaten te voet. H. H. M. moesten dus dispensatie verleenen van „de generale ordre van de generaliteyt medebrengende dat jonge kinderen met egeen compagnien in dienst van de generaliteyt mochten worden ghebeneficieert.”

1) Arend (Brill) III⁵ pag. 740 noot 5.

2) Zie boven pg. 46.

3) Aitz. VI pg. 592.

4) Aitz. VI pg. 510, 592.

al weder een kuststrook van de Oostzee aan zijn gebied toegevoegd hadden. Derhalve leende de genoemde provincie een gewillig oor aan den voorslag van den Deenschen gezant om tweederlei verdrag te sluiten: een „alliance-defensyf” en een „tractaat van redemptie der tollén.” Ondanks de tegenkating van verschillende gewesten wist Holland zijn wil door te zetten, en beide verdragen kwamen nog in het jaar 1649 tot stand. Het redemptie-tractaat bepaalde in hoofdzaak, dat schepen van ingezetenen der Vereenigde-Provinciën en hunne ingeladen goederen, van welken aard deze waren of aan wien zij ook behoorden, vrij en onbelemmerd door de Sont mochten varen, zonder cenigen tol of vuur-, tonnen-, baken- en havengeld te betalen. Deze tol werd afgekocht voor een jaarlijks te betalen som van 350000 gulden, terwijl de koning van Denemarken nog een aanmerkelijk bedrag als voorschot ontving: 100000 rijksdaalders terstond en 200000 rijksdaalders na ontvangst der ratificatie. Om deze penningen bijeen te krijgen zou in de Nederlandsche havens een belasting geheven worden van alle schepen en goederen, naar de Oostzee bestemd, of vandaar naar de Republiek gekomen. Hierdoor liet men alle natiën mede betalen aan de vereischte som, „maer het eygenlyck secreet van dese handelingh bestont daerin dat men door dese redemptie indirectelyck mede de Sweetsche kreegh onder den tol, wel waer synde dat de Sweeden in de Sont vrij waren, maer hier te lande komende, soudén mochten deselve betalen onder de naam van redemptie-penningen, die geheven wierde op alle waren van en na Oosten varende. Dit was by Hollant seer smaekelyck.” 1)

In verschillende opzichten was dit tractaat een misgreep; doch de uiteenzetting daarvan valt buiten de lijst van dit werk 2).

De ratificatie liet lang op zich wachten: eerst den 3den Maart 1651 bekrachtigden de Staten-Generaal het verdrag van afkoop, dat maar korten tijd van kracht bleef. Reeds een paar jaren later werd het vernietigd en keerde men

1) Aitz. VI pg. 700.

2) Men kan hierover nalezen: v. d. Hoeven, Bijdr. tot de geschd. v. d. Sonttol pg. 101—107.

terug tot de tractaten van 1645 en 1647. Volgens dezen grondslag zijn de Nederlanders en bijna alle handeldrijvende volken van Europa geruimen tijd in den Sonttol aangeslagen geweest: aan die omstandigheid ontleent het verdrag van Christianopel zijn bijzondere beteekenis.

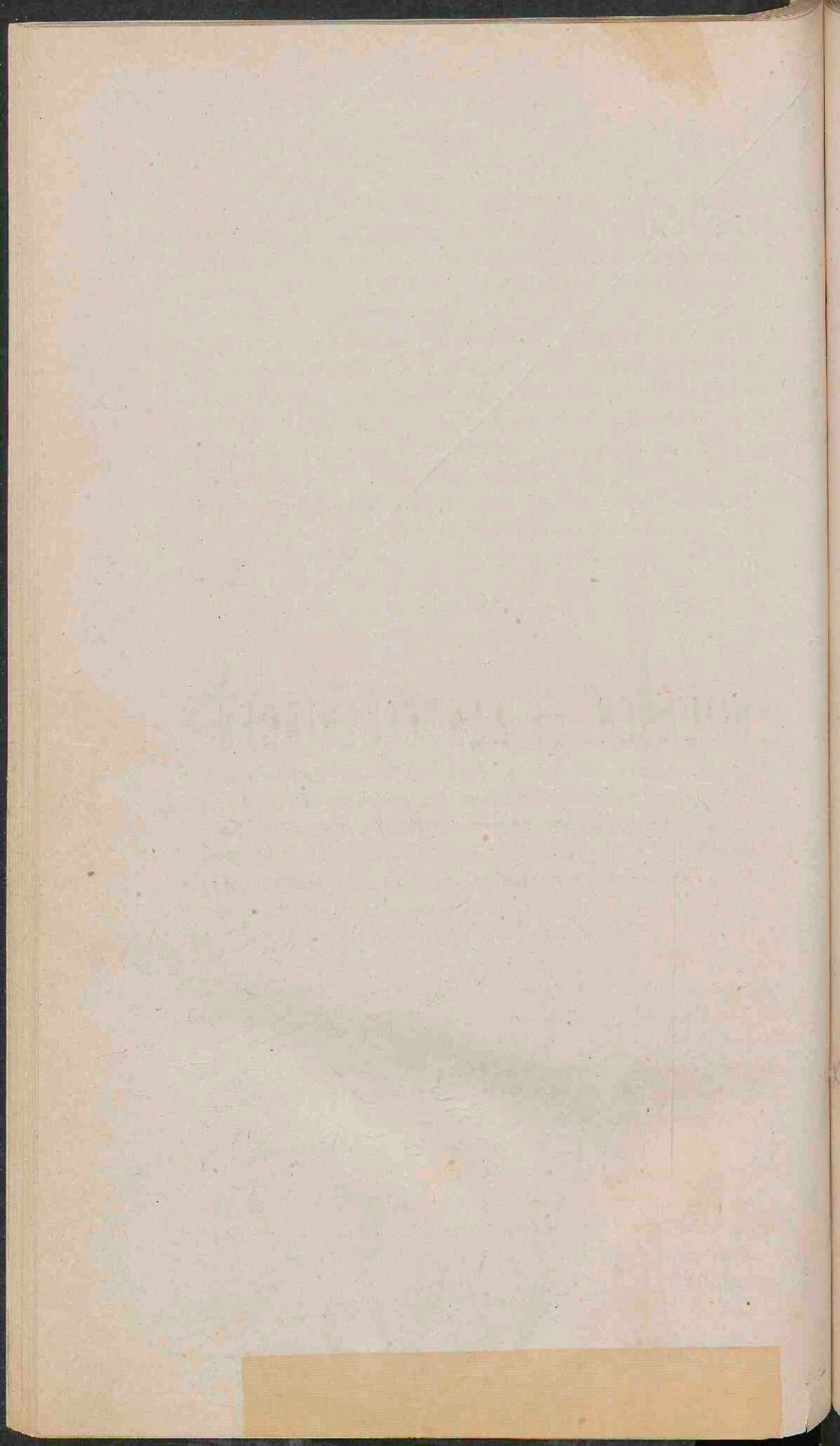
Was het redemptie-tractaat van korten duur, niet aldus de „alliance-defensyf.” Door haar kwam de Republiek tot Denemarken in een betrekking, welke inniger was dan die, waarin zij tot Zweden had gestaan door het verdrag van 1640. Zoo één der bondgenooten werd aangevallen — dus luiden art. 4 en 5 van deze „alliance—defensyf” —, was de ander verplicht, hem binnen den tijd van drie maanden 4000 man troepen ter hulp te zenden of een daaraan evenredige macht ter zee, desverkiezende ook geld of krijgsammunitie ¹⁾.

Dit verbond bleef langen tijd de grondslag der staatkundige verhouding van Denemarken en de Republiek. Vrees voor de wassende macht van Zweden veranderde de voormalige vijanden in bondgenooten. Die vrees bleek niet ongegrond, toen Karel X Gustaaf den troon van Zweden beklom en al spoedig er naar begon te streven om de kusten der Oostzee onder zijn macht te brengen, de tolln naar zijn welgevallen te verhoogen „ende op de commercie nae (syn) believen de wet te stellen ²⁾.” Dat dit streven slechts gedeeltelijk met goed gevolg werd bekroond was te danken aan de krachtige wijze, waarop de Republiek de bedreigde vrijheid van den Oostzeehandel in den zoogenaamden „Noordschen oorlog” verdedigde.

1) Zie over de beide tractaten van 1649: Aitzema VI pg. 698—715. v. d. Hoeven: Bijdr. tot de geschd. v. d. Sonttol pg. 95—110.

2) De Witt aan Nieupoort, 23 April 1655. (Brieven van de Witt dl. III pg. 47).

BIJLAGEN en AANTEEKENINGEN.

I.

STATISTIEK van de scheepvaart en van den handel der Nederlanders op de Oostzee in het jaar 1645.

Achter het Journaal, door admiraal Witte Korn. de With van zijn tocht naar de Sont in 1645 gehouden, vindt men twee registers, bevattende:

1. „Examen, en verclaringe van de schippers, aen ons gedaen, passerende door den Droogen naer de Oostzee, comende soo ut ons vaderlant, als andere Quartieren”. (is gehouden van 25 Juni—16 Nov. 1645).
2. „Verclaringe en examen van de coopvardyschippers comende utt de Oostzee en passerende de Sondt naer ons vaderlandt, als oock naer ander Quartieren”. (is gehouden van 26 Juni—14 Nov. 1645).

Zooals vroeger verhaald is, moesten alle schippers, die de Sont in- of uitvoeren — die van vreemde natiën zoowel als de Nederlandsche —, aan boord van de With komen om aldaar mede te deelen: hun naam, de lading, de haven van herkomst en van bestemming, en — voor zooverre zij uit de Nederlanden waren gezeild — de plaats, waar zij veiligeld hadden betaald, en het bedrag daarvan. Een enkel willekeurig gekozen voorbeeld tot opheldering:

„4 Aug. Claes Aelbertse van der Schelling een gaillioot comt van Enchuysen geladen met 14 last haringh gemunt naer Oosten, heeft den 30 July 1645 tot Enchuysen veylgelt betaelt f 49”.

Aan de nauwkeurigheid der registers behoeft niet ge-

twijfeld te worden ¹⁾, en de bewaking van de doorvaart was zoo scherp, dat geen enkel schip zich aan het onderzoek kon onttrekken. Men vindt hier dus een niet te versmaden bijdrage tot de kennis van den handel en de scheepvaart op de Oostzee, en ik meende geen onnut werk te doen, wanneer ik deze registers zorgvuldig naging en er aan ontleende, wat voor mijn doel dienstig scheen. Tevens achtte ik mij verplicht, niet slechts het resultaat van mijn onderzoek, maar ook de methode, die ik daarbij volgde, hier bloot te leggen.

De eerste lijst begint met de volgende verklaring:
„Juni 1645.

Eerst is de gcheele Commercyvloot van onsen Staedt, gemunt naer Oosten, op den 19 deser door den Droogen geconvoeert, die in ons Landt t'veylgelt hadden betaelt, sterck over 300 zeyllen” ²⁾.

Dit zijn dus de koopvaarders, die tegelijk met de With uit het Vlie gezeld zijn. Over lading, herkomst, bestemming enz. vernemen wij hier niets. Doch in het tweede register vinden wij ze terug op hunne thuisreis en zullen daar gelegenheid hebben de hier ontbrekende gegevens op te sporen.

Nu volgen, van 25 Juni tot 16 November, 735 schepen, die door de Sont naar de Oostzee varen. Daarvan worden 7, omdat zij geen veilgeld hebben betaald, aangehouden en naar ons land teruggezonden ³⁾. Van 34 andere is de opgave onvolledig: of de lading, of de plaats van herkomst en

1) De Gedeput. van H. H. M., belast met het onderzoek van de Withs rapport, stelden dan ook voor, dit „Examen enz.” te gebruiken als contrôle tegenover de boeken der ontvangers van het veilgeld. (Zie „pointen van consideratie, getrocken uyt het rapp. van admiraal Witte Wittensz. geweest in de Sont A0. 1645. Exhibitum 19 Febr. 1646. Volgens H. H. M. resolutie van 5 Dec. 1645”, te vinden in Journaal de With 1645.

2) Dit aantal wordt ook genoemd in het „Journaal de With 8 Juni” en in „Extr. en memorie”. In zijn brief v. 15 Juni aan de amb. spreekt de With van „naer gissinge 350 Coopvschp.” Beneden zal blijken, dat er waarschijnlijk 300 geweest zijn.

3) Vijf van deze schepen kwamen uit Zierikzee. Zie boven, pg. 184 en 185 over de tegenwerking van Zeeland. Daar dit gewest niet had toegestemd in de uitrusting der vloot, meende het, dat de Zeeuwsche schepen ook geen veilgeld behoeften te betalen.

van bestemming, of beide zijn niet vermeld; daarom nam ik deze niet op in mijn statistiek. Zij komen alle uit havens van de Republiek. De overblijvende 694 zijn verdeeld als volgt:

Uit vreemde havens komen 49 schepen, en 34 daarvan zijn bestemd naar Dantzig: uit Londen 11, Newcastle 2, Aberdeen 2, Ipswich 2, Dover 1, Yarmouth 1, Dieppe 1, Embden 3, Bremen 5, Hamburg 2, Noorwegen 3, Maesterland 1. Verder komen 15 schepen uit St. Ubes, Fransche en Engelsche havens, Hamburg, Noorwegen, koers zettende naar Lubeck, Rostock, Stralsund, Stettin, Koningsbergen, Libau en Stockholm.

De overige komen alle uit Hollandsche havens, en wel

uit		naar DANTZIG						
		geladen met 1)						
		haring.	stukgoed.	zout.	diverse ballast.	totaal		
					waren.			
Amsterdam 129	} veilig. Amsterdam.	19	47	9	15	50	140	veiligd Amsterdam.
het Vlie 10								
Harlingen 1								
Enkhuizen 31	} veilig. Enkh.	40	1	5		1	47	" Enkhuizen.
het Vlie 8								
Amsterdam 7								
Hoorn 1								
Hoorn 5	} veilig. Hoorn.	1				5	7	" Hoorn.
het Vlie 1								
Amsterdam 1								
2 Medemblik	} veilig. Medemblik.					2	4	" Medemblik.
2 het Vlie								
1 Amsterdam	} veilig. Monnikd.						2	" Monnikendam
1 het Vlie								
het Vlie 1 (veiligd Zaandam)							1	" Zaandam.
het Vlie 1 (veilig. Edam)							1	" Edam.
Amsterdam 1 (veilig. Nieuwendam)							1	" Nieuwendam.
Harlingen 9	} veilig. Harl.	1		3	5	4	13	" Harlingen.
het Vlie 2								
Amsterdam 2								
het Vlie (veilig. aan de Direct. op het Vlie)							1	" het Vlie.

1) Onder diverse waren wordt verstaan een combinatie v. versch. waren, bv.: zout en stukg., haring en stukg., en ook weinig voorkomende waren, zooals: steen, groene kaas enz.

uit naar DANTZIG
geladen met

		haring.	stukgoed.	zout.	diverse waren.	ballast.	totaal							
Rotterdam 7 le Maas 6 Medemblik 1	} veilg. Rottrd.	13				1	14	veiligeld Rotterdam.						
le Maas 3 Schiedam 2								} veilg. Schiedam	5				5	" Schiedam.
le Maas 1														(veilg. Maassluis)
le Maas 2	(veilg. Delftshaven)	2					2	" Delftshaven.						
Totaal		21				1	22							
v. de vorige pag.		60	49	30	20	58	217							
Tezamen		81	49	30	20	59	239							

uit naar RIGA
geladen met

		haring.	stukgoed.	zout.	diverse waren.	ballast.	totaal																			
Amsterdam 60 Hoorn 2 Medemblik 1 het Vlie 9 Hinlopen 1	} veiligeld Amsterdam	6	13	5	3	33	60	} veilig. Amst. 73.																		
									} 9				1	2												
															} 1				1	1						
																					} 1				1	1
Enkhuizen 13 het Vlie 5 Amsterdam 2 Hoorn 1	} veilg. Enkh.	10	1	2			13	} " Enkh. 21.																		
									} 1		4		1	5												
															} 1		1		1	2						
																					} 1		1		1	1
het Vlie 2 Medemblik 1	} veilg. Medemblik			2			2	} " Medemblik 3.																		
									} 1			1		1												
Hoorn 10	(veilg. Hoorn)	1		3	2	4	10	" Hoorn 10.																		
Edam 1 Amsterdam 1 het Vlie 1	} veilg. Edam			1			1	} " Edam 3.																		
									} 1		1			1												
															} 1		1			1						
het Vlie 2 Amsterdam 1	} veilg. Monnikdm.			2			2	} " Monnikendam 3.																		
									} 1			1		1												
het Vlie 1 Amsterdam 4	} veilg. Zaandam.			1		3	1	} " Zaandam 5.																		
									} 1			1		4												
het Vlie 1	(veilg. Nieuwendam)			1			1	" Nieuwendam 1.																		
het Vlie 4 Harlingen 1 Amsterdam 1	} veilg. Harl.			4			4	} " Harlingen 6.																		
									} 1		1			1												
															} 1			1		1						
Amsterdam 1	(veilg. Schiedam)					1	1	" Schiedam 1																		
Totaal		18	14	41	6	47	126																			

uit naar KONINGSBERGEN

geladen met

		haring.	stukgoed.	zout.	divers.	ballast.	totaal	
Veilg. Am-sterdam. }	Amsterdam	3	13	6	7	5	34	} 46 veilg. Amsterdam.
	het Vlie		3	8			11	
	Medemblik			1			1	
Veilg. Enk-huizen. }	Enkhuizen	19		1	1		21	} 26 " Enkhuizen.
	het Vlie			4			4	
	Amsterdam	1					1	
Veilg. Hoorn. }	Amsterdam	2				1	3	} 15 " Hoorn,
	het Vlie			3			3	
	Hoorn			4	1	4	9	
Veilg. Medemblik. }	het Vlie			6			6	} 9 " Medemblik.
	Medemblik			1		2	3	
Veilg. Edam :	Edam					1	1	" Edam.
Veilg. Monniken-dam. }	Amsterdam		1	2			3	} 4 " Monnikendam.
	Monnikendam			1			1	
Veilg. Zaan-dam. }	Zaandam		1			1	2	} 7 " Zaandam.
	het Vlie			3			3	
	Amsterdam	1				1	2	
Veilg. Nieuwendam. }	Amsterdam			1			1	} 2 " Nieuwendam.
	het Vlie			1			1	
Veilg. Harl. }	Harlingen			1	1		2	} 3 " Harlingen.
	het Vlie			1			1	
Veilg. Hinlopen :	het Vlie			1			1	" Hinlopen.
Veilg. Stavoren :	het Vlie.			1			1	" Stavoren.
Veilg. Rotterdam :	Rotterdam	4					4	" Rotterdam.
Veilg. Schiedam :	de Maas	1		1			2	" Schiedam.
Totaal		31	18	47	10	15	121	

uit naar STOCKHOLM

geladen met

		haring.	stukgoed.	zout.	divers.	ballast.	totaal	
Veilg. Amstrd. }	Amsterdam	2	6	3	1	2	14	} 15 veilg. Amsterdam.
	Texel			1			1	
Veilg. Enkh. :	Enkhuizen	2					2	" Enkhuizen.
Veilg. Hoorn :	het Vlie			6			6	" Hoorn.
Veilg. Medembl. :	het Vlie			1			1	" Medemblik.
Veilg. Zaandam :	het Vlie			2			2	" Zaandam.
Veilg. Schiedam :	de Maas			1			1	" Schiedam.
Totaal		4	6	14	1	2	27	

uit naar LUBECK
geladen met

		haring.	stukgoed.	zout.	divers.	ballast.	totaal
Veilg. Amsterdam	Amsterdam	3		5	3	2	13 } 15 veilg. Amsterdam.
	het Vlie	1				1	
Veilg. Enkh. :	Amsterdam	2					2 " Enkhuizen.
	Veilgeld Edam 1)			1			1 " Edam.
Totaal		6		6	3	3	18

uit naar „OOSTEN”
geladen met

		haring.	stukgoed.	zout.	divers.	ballast.	totaal
Veilg. Amsterdam	Amsterdam	1				1	2 } 5 veilg. Amsterdam.
	het Vlie	1		2			
Veilg. Enkhuizen.	Enkhuizen	3		1			3 } 4 " Enkhuizen.
	het Vlie						1 } 1 " Hoorn.
Veilgeld Hoorn :	Hoorn			1			1 " Monnikendam.
Veilg. Monnikendam :	het Vlie			1			1 " Zaandam.
Veilg. Zaandam :	het Vlie			1			1 " Zaandam.
Totaal		5		6		1	12

uit naar KOPENHAGEN
geladen met

		haring.	stukgoed.	zout.	divers.	ballast.	totaal
Veilg. Amsterdam :	Amsterdam		9		1	1	11 veilg. Amsterdam.

uit naar STETTIN
geladen met

		haring.	stukgoed.	zout.	divers.	ballast.	totaal
Veilg. Amsterdam.	Amsterdam		2	2	1		5 } 7 veilg. Amst.
	Enkhuizen			1	1		
	het Vlie			1			
Veilg. Enkh. :	het Vlie	1		2			3 " Enkh.
	Harlingen 2)	1					1
Totaal		2	2	5	2		11

1) Haven van uitzeilen niet vermeld.

2) Plaats, waar 't veilgeld betaald is, niet vermeld.

uit

naar KOERLAND.
geladen met

		haring.	stukgoed.	zout.	divers.	ballast.	totaal	
Veilg. Amsterdam. }	Amsterdam het Vlie		2	2	1	1	5 } 2 }	7 veilg. Amst.
Veilg. Enkh. :	Enkhuizen	1					1	" Enkh.
Veilg. Hoorn :	het Vlie			1			1	" Hoorn.
Veilg. Monnikdm. :	Amsterdam			1			1	" Monnikendam.
Veilg. Harlingen :	het Vlie			1			1	" Harlingen.
	Totaal	1	2	5	1	2	11	

uit

naar ELBING.
geladen met

		haring.	stukgoed.	zout.	divers.	ballast.	totaal	
Veilg. Amstrd. :	Amsterdam	2	2		1	2	7	veilg. Amstrd.
Veilg. Enkh. :	het Vlie	2					2	" Enkh.
	Totaal	4	2		1	2	9	

uit

naar REVAL.
geladen met

		haring.	stukgoed.	zout.	divers.	ballast.	totaal	
Veilg. Amstrd. }	Amsterdam het Vlie		3	2	1		4 } 2 }	6 veilg. Amstrd.
Veilg. Hoorn :	het Vlie			1			1	" Hoorn.
Veilg. Nieuwendam :	het Vlie			1			1	" Nieuwendam.
Veilg. Harlingen :	Harlingen			1			1	" Harlingen.
	Totaal		3	5	1		9	

uit

naar STRATSUND.
geladen met

		haring.	stukgoed.	zout.	divers.	ballast.	totaal	
Veilg. Amst. :	Amsterdam	1	1	3	1		6	veilg. Amstrd.
Veilg. Enkh. }	Amsterdam Enkhuizen	1					1 } 1 }	2 " Enkhuizen.
	Totaal	3	1	3	1		8	

uit

naar POMMEREN.
geladen met

		haring.	stukgoed.	zout.	divers.	ballast.	totaal	
Veilg. Amst. :	Amsterdam		2		2		4	veilg. Amstrd.
Veilg. Enkh. }	Amsterdam het Vlie	1					1 } 3 }	4 " Enkhuizen.
	Totaal	4	2		2		8	

uit

naar CALMAR
geladen met

		haring.	stukgoed.	zout.	divers.	ballast.	totaal	
Veilg. Amst. :	Amsterdam			1	1		2	veilg. Amsterdam.

Ten slotte blijven nog over 33 schepen, die uit de Nederlanden zeilden naar verschillende minder bezochte Oostzechavens, en wel:

Uit Amst. (veilg. Amst.)	naar	Kuyck,	1	schip,	geladen met diversen.	
"	"	"	"	"	"	
"	"	"	"	"	"	
Uit Enkh. (veilg. Enkh.)	"	Wyborg	1	"	" zout.	
Uit Amst. (veilg. Amst.)	"	Wismar	2	"	" haring.	
"	"	Rostock	2	"	" "	
"	"	Memel	3	"	" (1 har. en 2 div.)	
Uit Enkh. (veilg. Enkh.)	"	Libau	1	"	" zout.	
Uit Amst. (veilg. Amst.)	"	Windau	1	"	" ballast.	
"	"	Pernou	2	"	" (1 zout en 1 stukg.)	
"	"	Preston (?)	1	"	" diversen.	
"	"	Oesel	2	"	" (1 ball. 1 stukg.)	
"	"	Narva	1	"	" diversen.	
Uit Hoorn (veilg. Enkh.)	"	Hoogenwacht	1	"	" "	
Uit Amst. (veilg. Amst.)	"	Helsingförs	2	"	" "	
Uit Medemblik (vg. Amst.)	"	Abo	1	"	" zout.	
Uit Amst. (veilg. Amst.)	"	Nyköping	3	"	" (stukg. 2 zout 1).	
"	"	Norrköping	6	"	" { stukg. 2 zout 1 div. 3	
Uit het Vlie (vg. Zaandam)	"	"	1	"	" zout.	
Uit Amst. (veilg. Amst.)	"	Westervik	1	"	" ballast.	
"	"	Barsund	1	"	" ballast.	
				Totaal	33	
				}	zout	7
					stukg.	6
					har.	5
					ball.	4
					divers.	11

Van deze 645 schepen waren dus 170 geladen met zout, 164 met haring, 136 met ballast, 114 met stukgoed en 61 met diversen.

Gaan wij thans over tot het 2^e register, waarin de schepen genoemd worden, die uit de Oostzee terugkeeren. Tusschen 26 Juni en 14 November worden er 793 vermeld. Wij kunnen ze verdeelen in 5 catagorieën:

- a. Schepen, die onder convooi van de With den 9den Juni uit het Vlie waren gezeld.
- b. Schepen, die na 9 Juni uit de Nederlanden waren gekomen.

- c. Schepen, die uit de Nederlanden gezeild waren, vóór het heffen van het veilgeld.
 d. Schepen, uit Oostzeehavens naar de Nederlanden varende, die aldaar niet thuis behooren.
 e. Schepen, van vreemde natiën uit Oostzeehavens naar andere landen varende.

De schepen, onder *a* genoemd, maken tezamen uit de vloot, die onder convooi van de With was uitgezeild. Hun aantal, 300, stemt overeen met het op pg. 260 genoemde cijfer. Natuurlijk blijft de mogelijkheid bestaan, dat een enkel schip nog achter bleef in de ééne of andere Oostzeehaven. Ik heb deze vloot van de andere koopvaarders kunnen onderscheiden, daar bij elk der bedoelde schepen vermeld wordt „heeft voor syn laetste t'zcyllgaen, synde den 9 Juny 1645 tot Amsterdam” (of een andere stad) „veylgelt betaelt” enz. Na rangschikking verkreeg ik de volgende uitkomst:

uit DANTZIG zeilden

naar	geladen met			totaal.
	granen.	hout.	diverse lading.	
Amsterdam (veilgeld Amst.)	48	1	8	57
Amsterdam (veilg. Enkhuizen)		1		1
Amsterdam (veilg. Medemblik)	1			1
Amsterdam (veilg. het Vlie)	1			1
Amsterdam (veilg. Zaandam)	1			1
Amsterdam (veilg. Harlingen)	1	1		2
Amsterdam (veilg. Rotterdam)	1			1
Enkhuizen (veilg. Enkhuizen)	3			3
Harlingen (veilg. Amsterdam)	2			2
Harlingen (veilg. Harlingen)	5			5
Rotterdam (veilg. Rotterdam)	2			2
1) totaal	65	3	8	76

1) Bij deze lijst is: granen = rogge, tarwe, boekweijt en gerst.

hout = hout, claphout, plancken en deelen.

gemengde lading = granen en stuckgoet, granen en pottas, saet en salpeter, granen, huyden en wol.

naar	uit RIGA zeilden			
	hout.	stukg.	granen.	geladen met diverse lading.
Amsterdam (veilig. Amsterdam)	27	12	13	5
Amsterdam (veilig. Enkhuizen)	2	1		1
Amsterdam (veilig. Medemblik)	2	1		
Amsterdam (veilig. Hoorn)	3		1	
Amsterdam (veilig. Zaandam)	1	1	2	
Amsterdam (veilig. Edam)	2			
Amsterdam (veilig. Harlingen)	4			1
Amsterdam (veilig. den Briel)	1			1
Enkhuizen (veilig. Enkhuizen)	4		2	1
Enkhuizen (veilig. Hoorn)				1
Enkhuizen (veilig. Amsterdam)	2			
Medemblik (veilig. Medemblik)	1			
het Vlie (veilig. Harlingen)	1			

1) totaal | 50 | 15 | 18 | 10

naar	uit KONINGSBERGEN zeilden			
	hout.	granen.	stukg.	geladen met diverse lading.
Amsterdam (veilig. Amst.)	12	5	7	3
Amsterdam (veilig. Enkhuizen)	1			1
Amsterdam (veilig. Medemblik)	2	1		
Amsterdam (veilig. Hoorn)	2			
Amsterdam (veilig. Monnikendam)		1		
Amsterdam (veilig. Edam)		1		
Amsterdam (veilig. Nieuwendam)			1	1
Amsterdam (veilig. het Vlie)		1	1	
Amsterdam (veilig. den Briel)	1			
Enkhuizen (veilig. Enkhuizen)	1	1		
Enkhuizen (veilig. Medemblik)	1			
Enkhuizen (veilig. Zaandam)	1			
Hoorn (veilig. Enkhuizen)	1			
Hoorn (veilig. Edam)	1			
Zaandam (veilig. Amsterdam)	1			
Harlingen (veilig. Amsterdam)		1		
Schiedam (veilig. de Maze)	1			

2) totaal | 25 | 11 | 9 | 5

naar	uit STETTIN			
	hout.	granen.	stukg.	geladen met diversen.
Amsterdam (veilig. Amst.)		2		
Amsterdam (veilig. Enkh.)				rogge en wol 1
Amsterdam (veilig. Edam)				granen en wolsacken 1

totaal | | 2 | | 2

naar	uit STRALSUND			
	hout.	granen.	stukg.	geladen met diversen.
Amsterdam (veilig. Amst.)		3		
Amsterdam (veilig. Enkh.)				granen en wolsacken 1

totaal | | 3 | | 1

1) Bij deze lijst is: hout = hout, claphout, wagenshot, vathout (soms enkele gecombineerde granen = rogge, haver, gerst, hennip en vlas (gewoonl. enkele gecombineerde gecombin.)

diverse lading = één der graansoorten + hout, of pottas, of stukg. onzuiver.

2) Bij deze lijst is: hout = hout, plancken, claphout, wagenshot.

granen = rogge, tarwe, weijt, gerst, linsaat, hennip en vlas.

diverse lading = granen en as (pottas of weedas), hout en as, rogge en stukgoed.

naar	uit REVAL geladen met			diversen	totaal
	hout	granen	stukg.		
Asterdam (veilig. Amst.)		5	1	granen en teer 2	8
Schuyzen (veilig. Enkh.)				" " " 1	1
totaal		5	1	3	9
naar	uit WIJBORG				
Asterdam (veilig. Amst.)				teer 6	6
Asterdam (veilig. Zaandam)				peck en teer 1	1
Asterdam (veilig. Medemblik)				{ teer 5 peck en teer 1	6
totaal				13	13
naar	uit PERNOU				
Asterdam (veilig. Amst.)	2	3			5
Asterdam (veilig. Edam)	1				1
totaal	3	3			6
naar	uit NOERKÖPING				
Asterdam (veilig. Amst.)			1		1
Asterdam (veilig. Medemblik)				tarwe, deelen, yzer 1	1
totaal			1	1	2
naar	uit STOCKHOLM				
Asterdam (veilig. Amst.)				{ iser 1 iser en cooper 1 iser en teer 7 iser en stukgoed 1 teer 1	11
Asterdam (veilig. Zaandam)				{ iser 1 teer en iser 1 masten, deelen en iser 1	3
totaal				14	14
naar	uit CALMAR en CALMARSUND				
Asterdam (veilig. Amst.)				{ steen 1 steen, deelen en teer 1	2
naar	uit NIJKÖPING				
Asterdam (veilig. Amst.)				iser en coogels 2	2
naar	uit SÖDERKÖPING				
Asterdam (veilig. Medemblik)	1				1
naar	uit ÅHUS				
Asterdam (veilig. Amst.)				cooper en ballast 1	1
naar	uit ABO				
Asterdam (veilig. Medemblik)				peck, teer en iser 1	1
naar	uit GREIFSWALD				
Asterdam (veilig. Amst.)		1			1
naar	uit WINDAU				
Asterdam (veilig. Amst.)				rogge, gerst en teer 1	1
naar	uit LIBAU				
Asterdam (veilig. Edam)		1			1
naar	uit KOERLAND				
Asterdam (veilig. Amst.)	5	3			8
naar	uit ELBING				
Asterdam (veilig. Amst.)		2			2
naar	uit ABURGH				
Asterdam (veilig. Amst.)				teer en peck 1	1
naar	uit MEMEL				
Asterdam (veilig. onbekend)		1			1
Verder behooren tot de door de Wijk geconvoiceerde vloot nog de volgende schepen, die niet naar de Nederlanden terugkeeren.					
schip van Riga naar 't Vlie					
schip nae Bordeaux (veilig. Amst.)	1				1
schip v. Dantzig naar Dover				hout en potasch 1	1

Schip v. Dantzig naar	hout	granen	stukg.	div. lading
Newcastle				meel en ballast 1
" " " " Bremen		1		

Eindelijk nog een schip met houtwerck, naar Amsterdam (plaats v. uitzeylen onbekend)
 Een boot met rogge, van Dantzig naar de Nederlanden (bestemming niet nader aangeduid)
 en ten slotte: „Jan Pieterse van Oldenborgh een fluyt comt van Dantsigh met de Ed.
 Heer en Grave van Donhoff van Polen gemeent hebbende nae Vranckryck
 is met ons den 9 Juny 1645 uyt Vlie geseylt en heeft den 30 Mey 1645
 tot Amsterdam veylgelt betaelt”.

Wij weten dus thans uit welke Oostzeehavens de schepen, die den 9den Juni met de With uit de Nederlanden zeilden, terugkeerden, en waarheen zij bestemd waren op die terugreis; wij kennen den aard der lading, welke terug werd gebracht, en de plaats, waar het veilgeld, vóór het uitzeylen, betaald is. Trachten wij thans ook gegevens op te sporen, die betrekking hebben op de heenreis.

Mogen wij aannemen, dat deze koopvaarders terugkeeren uit dezelfde havens, waarheen zij bestemd geweest waren? Om dit te beslissen, ging ik nauwkeurig een serie van 100 schepen na, die na 9 Juni uit ons land vertrokken, en waarbij dus voor uit- en tehuisreis de verschillende gegevens voorhanden zijn. Immers, met eenige moeite kan men de schepen van het 1^e register terugvinden in het 2^e register, bij hun terugkeer (met uitzondering natuurlijk van diegene, — hun aantal bedraagt ruim 300 —, die op 14 November nog in de Oostzee waren achtergebleven). Ik verkreeg tot resultaat, dat van deze 100 schepen 87 terugkwamen uit dezelfde haven, waarheen zij bestemd waren geweest op de uitreis.

Wij zullen dus geen groote onjuistheid begaan door aan te nemen, dat ook de hierboven bedoelde schepen voor verreweg het grootste gedeelte terugkeerden uit de havens, waarheen zij op de heenreis bestemd waren.

Ten slotte blijft nog over na te gaan, of wij ook iets kunnen vernemen over de lading der vloot bij de heenreis. Het is mij gelukt op de volgende wijze die vraag te beantwoorden:

Van de 300 schepen dezer categorie wordt van 266 in het 2^e register (dus op de terugreis) vermeld, hoeveel veilgeld zij in de Nederlanden bij het uitzeylen betaalden; van 34 wordt het niet opgegeven, en deze sluit ik dus uit van mijn onderzoek. Reeds dadelijk viel het mij op, dat bij de meeste als bedrag van het veilgeld f 23—10 stuivers voor-

kwam. Van de 266 schepen is dit met 177 het geval; van de 89 overige zijn er 30, die iets minder betaalden dan f23—10; 27, die tusschen f23—10 en f30 betaalden; 12, waarvan het veilgeld tusschen f30 en f100 ligt, en 20, waarvan het boven f100 stijgt. Nu blijkt, bij onderzoek van het 1^e register, dat de schepen, die geballast uit ons land vertrokken, aan veilgeld (alleen voor het schip dus, zonder ingeladen goederen) f23—10 betaalden, bij voorbeeld:

„8 Octobris. Dirck Cornelisz. Swaegh van Leeck een fluyt ongemonteert comt van Amsterdam, geballast naer Ryga, heeft tot Amsterdam veylgelt betaelt f23—10”.

In het 1^e register komen de koopvaarders van 9 Juni — zoo noem ik verder korthheidshalve de schepen van catagorie a — weer voor, als zij, na terugkeer van hun eerste reis, voor de 2^e maal uit de Nederlanden zeilen, bij voorbeeld:

14 Sept. Allert Jacobse van Stavoren een fluyt ongemonteert comt van Amsterdam geballast, gemunt naar d'Oostzee, heeft tot Amsterdam op syn laest incoomen voor de ingelade goederen over veylgelt betaelt f432—10
voor 't schip jongst voor incoomen en uytgaen 47— 0

Deze schipper is op 9 Juni met de vloot van de With uitgezeild; is geladen teruggekeerd uit de Oostzee (voor die ingeladen goederen betaalt hij f432—10 veilgeld), komt nu 14 Sept. voor de 2^e maal in 't jaar 1645 weer door de Sont, en staat vermeld als „geballast” vertrokken uit Amsterdam. Hij heeft „voor 't schip jongst voor incoomen en uytgaen f47” betaelt, d. w. z. als veilgeld voor het schip, bij zijn terugkeer van de 1^e reis, en bij het uitzeilen voor de 2^e reis; dat veilgeld is natuurlijk elk van die beide keeren even groot en bedraagt dus de helft van f47 of f23 en 10 st. Dit stemt overeen met het straks aangehaalde voorbeeld, nl. dat f23—10 de prijs is, betaald door een geballast schip, als veilgeld bij het uitzeilen. Bij elk schip, dat voor de 2^e maal uit de Nederlanden gaat, vinden wij die som van f47 vermeld als veilgeld voor „incoomen en uytvaeren”. Men ziet alzoo, dat voor elke reis naar de Oostzee heen f23—10, en voor elke reis uit de Oostzee naar ons land terug eveneens f23—10 aan veilgeld, alleen voor het schip, zonder lading, betaald wordt. Is het schip geladen, dan wordt er afzonderlijk bij vermeld: „voor syn laeste ingebrachte goederen” zooveel betaald.

Wat blijkt hieruit nu? dat van de op pg. 260 vermelde schepen $177 + 30^1) = 207$ geballast uit ons land vertrokken waren, ja, ik aarzel niet ook de 27 schepen, die tusschen f23—10 en f30 aan veilgeld betaalden, er aan toe te voegen (zij zullen iets meer betaald hebben, wegens grooter inhoud van 't schip), en verkrijg dus een aantal van 234 schepen, die met ballast waren uitgezeild. De 12, die tusschen f30 en f100, en de 20, die meer dan f100 betaalden, zijn geladen uitgezeild; vandaar dat zij ook „voor ingelade goederen” moesten betalen. Over den aard dezer lading kunnen wij natuurlijk geen verdere bijzonderheden vernemen.

CATAGORIE *b*.

Deze schepen zijn van de andere uit het 2^e register te onderkennen door de toevoeging: „heeft in ons lant veilgelt betaelt” enz. Het bedrag van 't veilgeld wordt niet vermeld: dit was onnoodig, daar het reeds geschiedde in het 1^e register, op de heenreis. Bij de schepen van catagorie *a* wordt altijd vermeld „heeft voor syn laeste t'zeyllgaen, synde den 9 Juny enz.” (zie pg. 267).

Deze datum ontbreekt bij de schepen van catagorie *b*. Van de 3 volgende catagoricën zijn zij, zooals men later zal zien, gemakkelijk te onderscheiden. Hun gezamentlijk aantal bedraagt 356. Al deze schepen zijn in de statistiek op pg. 261—266 reeds opgenomen bij de heenreis. Wij treffen ze nu aan op de terugreis. Dat hun aantal niet grooter is, moet hieraan toegeschreven worden, dat, bij het vertrek van de With uit de Oostzee, nog ruim 300 schepen in de Oostzee waren achtergebleven ²⁾.

Nog een enkele opmerking, vóórdat ik het resultaat van mijn onderzoek meedeel. Bij deze schepen staat alleen vermeld „heeft in ons lant veilgelt betaelt”, zonder aanwijzing van de plaats, wáár dit geschied is. Vandaar dat in de volgende statistiek alleen de plaats van bestemming genoemd kan worden, en niet daarbij de stad, waar 't veilgeld betaald is.

1) (De schepen, die minder dan f23—10 betalen, waren natuurlijk eveneens geballast uitgelopen; zij betaalden minder, omdat hun inhoud kleiner was, dan die der gewone schepen.)

2) Zie Journ. de With 17 Nov. 1645.

naar:	Uit Dantzig geladen met:				Totaal.
	hout.	granen.	stukg.	diversen.	
Amsterdam		93	3	6	102
Enkhuizen		6			6
Hoorn		1			1
Harlingen		9			9
Rotterdam		9			9
Schiedam		3			3
Delftshaven		1			1
de Maas		3			3
Embden		1			1
1) Totaal	0	126	3	6	135

	Uit Koningsbergen				Totaal.
	hout.	granen.	stukg.	diversen.	
Amsterdam	32	15	6	15	68
Enkhuizen	6	7		1	14
Hoorn	3				3
Zaandam	1				1
Harlingen		1			1
het Vlie	1				1
Rotterdam		1			1
de Maas	2				2
2) Totaal	45	24	6	16	91

	Uit Riga				Totaal.
	hout.	granen.	stukg.	diversen.	
Amsterdam	16	12	15	8	51
Enkhuizen	6	1	1	2	10
Hoorn	1				1
het Vlie	1	1			2
Harlingen	1	1			2
3) Totaal	25	15	16	10	66

1) In deze lijst is : granen = rogge, tarwe, gerst, weyt, saet, (verreweg het meereendeel rogge en tarwe).
diversen = asch, wol en granen en stukgoed.

2) In deze lijst is hout = hout, elaphout, wageschot, pijphout, deelen en planken.
granen = rogge, gerst, hennip, boekweyt, lynsaet.
diversen = teer, as, weedasch, steen, seep, en combinaties daarvan met hout en granen.

3) hout = hout, elaphout.
granen = rogge, garst, saet, hennip en vlas.
diversen = as, poittas, teer en comb. met hout en granen.

		Uit Koerland.					
naar:		geladen met					
		hout.	granen.	stukg.	diversen.		Totaal
Amsterdam		1	1	1	1		4
Enkhuizen			1				1
1) Totaal		1	2	1	1		5
Uit Stettin							
Amsterdam		1	4		2		7
Hoorn			1				1
2) Totaal		1	5		2		8
Uit Stockholm							
Amsterdam					3	}	6
					2		
					1		
Ameland					1		1
Totaal					7		7
Uit Rostock							
Enkhuizen			1				1
Uit Elbing							
Amsterdam		2	7				9
Uit Wismar							
Amsterdam			1				1
Uit Stralsund							
Amsterdam			1				1
Uit Narva							
Amsterdam			2				2
Uit Calmar							
Amsterdam					1	}	2
					1		
Uit Cortemunde (?)							
Amsterdam			mout 1				1
Uit Greifswald							
Enkhuizen			1				1

- 1) hout = hout, claphout.
 granen = rogge, garst, saet, hennep en vlas.
 diversen = teer + graan.

- 2) diversen = rogge en hout + iser + veere.

naar:	Uit Hoogewacht geladen met				totaal.
	hout.	granen.	stukg.	diversen.	
Amsterdam	1				1
Uit Norrköping					
Amsterdam	1			steen, deelen en tarwe steen en deelen iserschut	1 1 1
Uit Kopenhagen					
Amsterdam		1			1
Uit Reval					
Amsterdam		2		rogge en teer	3 5
Uit Lubeck					
Amsterdam	1	1			2
Uit de Belt					
Amsterdam		1			1
Uit Pernau					
Amsterdam	1	1			2
Uit Barsund					
Amsterdam	1				1
Uit Femern					
Amsterdam		1			1
Uit Libau					
Amsterdam		2			2
Uit Wyborg					
Amsterdam				teer	1 1
Uit Holbeck					
Amsterdam		1			1
Uit Kuyck					
Amsterdam				gerst en nooten	1 1
Uit Westervik					
Amsterdam				masten, deelen, teer en iser	1 1

Hierbij komen nog 2 schepen, die niet naar ons land, maar naar vreemde havens terugkeerden, nl. een schip met rogge, van Dantzic naar Noorwegen, en een schip met hout, van Riga naar Bordeaux.

Beschouwen wij thans de schepen, behoorende tot categorie c. Hun aantal bedraagt 39. Bij 28 wordt vermeld: „heeft in ons lant noch niet geweest” (nl. in dit jaar 1645) of wel „niet uyt ons lant geseylt”. Het zijn dus Neder-

landsche schepen, die in het vorige jaar, of vroeger, ons land verlaten hebben. Een gedeelte is dadelijk doorgevaren naar de Oostzee; een ander deel heeft eerst een reis gedaan naar andere landen en is vandaar naar de Oostzee gestevend. Bij twee er van wordt dan ook vermeld: „heeft in 2 jaeren in ons lant niet geweest” en „heeft al over een jaer uyt Holland geweest”; van een derde heet het „is te winter ut Spangien achterom gecomen.” — Van sommige wordt opgeteekend waarheen zij eerst uit ons land gezeild zijn, bv. „is 24 December 1644 ut Texel naer St. Tubes geseild” en vandaar dus naar de Oostzee; of wel „is over 24 weken ut Texel naar Spangien omme Sout geseild”, en eveneens dus vandaar naar de Oostzee. Zulke schepen werden „deurgaensvaerders” genoemd, daar zij, bij terugkeer uit Spanje of Portugal, ons land niet meer aandeden.

10 zijn „vóór het heffen van het veylgeld uyt ons lant geweest”; zij zijn dus in het voorjaar van 1645 uit Nederlandsche havens vertrokken. Van 3 dezer schepen blijkt, dat zij eerst naar buitenlandsche havens (Newcastle, Bremen, Lissabon) zijn gezeild, en vandaar naar de Oostzee.

Ten slotte blijft nog over een schipper „Goosen Heyndriksen van Amsterdam, een fluit comt uyt de stralsont met een nieuw schip dat daer gemaect is” enz. Hij vinde bij deze catagorie een plaats, hoewel het niet zeker is, of hij vóór het heffen van het veylgeld uit ons land vertrok.

Bovengenoemde 39 schepen waren geladen en bestemd als volgt:

Van Dantzig naar Amsterdam, geladen met	{	graan	9
		weet en as	1
” ” ” het Vlie	”	graan	1
” ” ” Harlingen	”	”	1
” ” ” Rotterdam	”	”	1
		iser	1
” Stockholm ” Amsterdam	”	iser en teer	2
		iser en schut	1
		iser, cooper en teer	3
” ” ” ?	”	iser en teer	1
” Greifswald ” Amsterdam	”	graan	2
” Wyborg ” ”	”	teer	2
” Koerland ” ”	”	graan	2
” Kolberg ” Amsterdam, geladen met	”	elaphout	1
” Stralsund ” ”	”	graan	1
		totaal	29

Van Reval	naar Amsterdam,	geladen met	van de vorige pg. 29	
			graan en teer	1
" Riga	" "	" "	graan	1
" Norrköping	" "	" "	canon	1
" Lubeck	" "	" "	graan	2
" Stettin	" "	" "	graan	1
" ?	" "	" "	graan	1
" Rugenwald	" "	" "	graan	1
" Elboorn	" "	" "	nooten	1
" Kuyck	" "	" "	stukgoed	1
			Totaal	39

De nog overblijvende catagoriën (*d*) en (*e*) zijn schepen, die niet in de Republiek thuis behooren en die uit Oostzeehavens naar ons land (*d*) of naar andere landen (*e*) bestemd zijn. Deze schepen, die niet uit Nederlandsche havens reeds uitgezeild waren, kunnen hierdoor van de andere onderscheiden worden, dat er niets bij vermeld wordt omtrent het betalen van voelgeld, terwijl ook de aanwijzingen, die wij bij cat. (*e*) vonden, ontbreken.

CATAGORIE *d*.

18 schepen van vreemde natiën, uit de Oostzee naar Holland.

Van Dantzig	naar Amsterdam :	{ graan	4	Totaal
		{ deelen	1	
		{ weedas	1	7
		{ weedas, pottas	1	
		{ en deelen	1	
" Koningsbergen	" Amst. :	pottas, weedas, hennep en claphout	1	1
" Stralsund	" Amst. :	mout, rogge, wolsacken	1	1
" Lubeck	" Amst. :	(ballast	1	2
		(rogge en wolle	1	
" Riga	" Amst. :	hout en assen	1	1
" Riga	" Harlingen :	claphout	1	1
" Helsingförs	" Amst. :	teer	1	1
" Stockholm	" Amst. :	iser	1	1
" Greifswald	" Amst. :	graan	1	1
1) Verder nog 2	schepen naar Amsterdam,	in dienst van		
		Louis de Geer	2	
		Totaal	18	

1) Luytje Vineke schipper op een veroverd Deensch schipp gemonteert met 28 stukken komt van Stockholm toebehoorende S^r. Lowys de Gueer geladen met iser en messen draet en cooper gemunt naar Amsterdam heeft in ons lant noch niet geweest.

Gerrit Frerickx schipper op een pynas gemonteert met 24 stukken komt van Stockholm geladen met iser en schut gemunt naar Amst. den gemelten schipper is van Monsr. de Geere uytgerust als een schip van oorlooge en door de belt gepasseert en was volgens zyn confessie als doen geballast.

CATAGORIE e.

SI Schepen van vreemde natiën, uit Oostzeehavens bestemd naar havens buiten de Nederlanden

		Totaal	
Uit Dantzig	naar Leith	{ vlas 6 wageschot 1 hout, vlas en peck 1 meel 1	9
	" Aar (Schotland)	pijstaven	1
	" Glasgow	{ iser, hennip en claphout 1 claphout 1	2
	" Newcastle	meel	1
	" Yarmouth	hout	1
	" Londen	{ peck en teer 1 vlas 1	2
	" Dieppe	peck en vlas	1
	" Marseille	Pruysische delen en stukg.	1
	" Livorno	{ hout 1 pyperduigen 1	2
	" Embden	rogge	3
	" de Wezer	graan	3
	" Bremen	{ rogge 5 huyden, weedas, peck en hars 1 huyden en gerst 1	7
	" Oldenburg	rogge	1
	" Hamburg	{ rogge 1 peck en hennip 1	2
	" Gothenburg	rogge	1
	" Noorwegen	hout en iser	1
	" Toningen	rogge	1
	totaal		39

		Totaal.	
Uit Ko- nings- bergen.	naar Bordeaux	claphout	1
	" Dover	{ haver 1 claph. en hennip 1	2
	" Londen	{ pottasch, hennip en peck 2 hennip en pottas 1 riemen, claphout en hennip 1	4
	" Hull	{ vlas en hennip 1 peck, vlas en teer 1	2
	" Leith	{ vlas en hennip 1 vlas en claphout 1	2
	" Hamburg	haver	1
	" Bremen	{ pottas en claphout 1 hennip en rogge 1	2
	totaal		14

			Totaal.	
uit Riga	} naar Londen	{ hennip 1	3	
		{ hennip en pottas 1		
		{ hennip, was en iser 1		
	} " Hamburg	rogge, hennip en vlas	1	
			totaal <u>4</u>	
uit Stral- sund	} " Hamburg	rogge en mouth	1	
		" Bremen	rogge	1
		" Gothenburg	rogge en mouth	1
			totaal <u>3</u>	
uit Lubeck	} " Bergen	{ rogge 1		
		{ rogge, vlas en hennip 1	3	
		{ rogge, mout en bier 1		
	" Drontheim	ballast	1	
	" Helmstad:	rogg en mouth	1	
" Mallegom (?)	pypeduigen	1		
			totaal <u>6</u>	
uit Libau	} " Londen:	pypeduigen	3	
		" Yarmouth:	pypstaven	1
			totaal <u>4</u>	
Uit	Wijborg	naar Bremen:	teer	2
"	Elbing	" Hull:	vlas	1
"	Pernau	" Livorno:	deelen	1
"	Kuyck	" Leith:	mout	1
"	Gothland	" Bremen:	teer	2
"	Oesel	" Hamburg:	rogge	1
"	Stockholm	" Newcastle:	teer en peek	1
"	Zweden	" Landskroon:	rogge	1
"	Zweden	" Lissabon:	barckoenen en deelen	1
				totaal <u>11</u>

totaal van catagorie e = 81.

Inhoud van het 1 ^e Register.	}	Nederl. schepen, door de With ge-	
		convooieerd =	300 schepen.
		aangehouden Nederl. schepen =	7 "
		onvolled. opgaven v. Nederl. schepen =	34 "
		schepen uit vreemde havens =	49 "
		schepen uit Nederl. havens na 9 Juni	
		uitgezild =	645 "

tezamen 1035 schepen,
die van 19 Juni tot 16 November 1645 door de Sont
naar de Oostzee varen.

Inhoud van het 2 ^e Register.	Catagorie a	300 schepen.
	” b	356 ”
	” c	39 ”
	” d	18 ”
	” e	81 ”
	tezamen	794 schepen, die, tusschen 26 Juni en 14 Nov. 1645, uit de Oostzee komende, door de Sont passeeren.

Op 17 November waren, volgens de berekening van admiraal de With, nog 312 Nederl. koopvaardij-schepen in de Oostzee achtergebleven. (Journ. de With 17 Nov. 1645).

Volgens Resol. van H. H. M. van 19 April 1645 zouden de onkosten der „equipagie naer Oosten met den aenhang van dien”, (voor zoover zij de gewone som, voor de beveiliging der zee bestemd, overtroffen) gevonden worden door te heffen een „veylgeldt by taxatie over de schepen ende coopmanschappen, gaende naer Oosten ende Noorwegen, ende van daer respectivelick comende, sonder eenige veranderinge, ofte alteratie in 's Lants uytgaende ofte incomende recht van convoy, noch oock van het directie gelt, noch oock van 't geen geconsenteert is ten behoeve van de Cruyssers”.

Het bedrag van dit veilgeld was voor olk schip gelijk aan de som, die als tol zou moeten worden betaald in de Sont, volgens den voet van het jaar 1641. Op die wijze traden H. H. M. in de plaats van den koning van Denemarken en gebruikten de belasting, die anders door hem geheven werd, tot uitrusting eener vloot, bestemd om de Deensche aanmatigingen tegen te gaan.

Dit veilgeld werd geheven door beambten, „by de Generaliteyt met behoorlicke last ende commissie directelick by H. H. M. aen te stellen”; het moest gestort worden in de stad, waar het schip uitzeilde, of waar het geladen werd. Vandaar, dat in de registers van de With de plaats, waar het veilgeld betaald werd, soms een andere is dan de haven, waar het schip uitzeilte. Vele schepen, die uit Amsterdam uitzeilten, worden bv. geladen te Enkhuizen, Hoorn enz. Daarom nam ik, bij mijn eerste statistiek, de plaats, waar het veilgeld betaald werd, tot grondslag van verdeeling, en niet de haven waar het schip uitzeilde; het kwam mij van meer belang voor, te letten op de plaatsen, waar de

lading gehaald werd, dan op de havens van vertrek. 1)

In de bovengenoemde registers van de With wordt van bijna alle schepen vermeld, hoeveel zij hier te lande aan veilgeld betaalden.

1. De koopvaardijvloot, welke de With door de Sont voerde, bestond uit 300 schepen. Van 266 daarvan wordt het veilgeld vermeld, tot een gezamenlijk bedrag van	Gld. St.	11585—19
Van de 34, waarbij de som niet genoemd is, zal het veilgeld, volgens gemiddelde berekening, bedragen hebben		1481— 0
2. De 367 schepen, die na 9 Juni 1645 voor de eerste maal uit een Nederlandsche haven naar de Oostzee zeilden, betaalden te zamen In 't geheel waren er 392 schepen, die na 9 Juni voor de eerste maal uitzeilten. Van 6 wordt het veilgeld niet vermeld; volgens gemiddelde berekening kan dit echter geschat worden op		82723—17
19 schippers hadden geen veilgeld betaald; 7 daarvan hadden dit opzettelijk verzuimd, en werden daarom teruggezonden, en de 12 andere waren „doorgaensvaerders.”		1356— 0
Deze schepen betaalden dus veilgeld voor het schip + de ingeladen goederen; evenals de		
	Transporteere f	97146—16

1) Als bewijs, dat bovendien de onderlinge verhouding daardoor niet verandert, diene de volgende statistiek:

Van 645 schepen, die na 9 Juni ons land verlieten (zie pg. 279), betaalden 372 veilgeld te Amsterdam, 118 te Enkhuizen, 41 te Hoorn, 25 te Harlingen, 18 te Rotterdam, 17 te Medemblik, 17 te Zaandam, 11 te Monnikendam, 9 te Schiedam, 6 te Edam, 5 te Nieuwendam, 2 te Delftshaven, en te Maassluis, in het Vlie, te Hinlopen en te Stavoren elk 1.

Rangschikt men deze 645 schepen naar de plaats van uitzeilten, dan voeren uit Amsterdam 360, het Vlie 118, Enkhuizen 76, Hoorn 30, de Maas 15, Harlingen 15, Rotterdam 11, Medemblik 10, Edam 3, Zaandam 2, Schiedam 2, Monnikendam 1, Hinlopen 1, Texel 1.

Men ziet, dat de volgorde bijna geheel dezelfde blijft, doch als uitgezeld uit het Vlie en de Maas worden hier vele schepen gemeld, die in een der Noord- of Zuid-Hollandsche steden veilgeld betaalden.

Transport *f* 97146—16

schepen van serie 1; maar aangezien van de genoemde 300 schepen de meeste geballast waren, kan het veïlgeld voor de lading daar maar weinig hebben bedragen. Zoo is het dan ook te verklaren, dat de 367 schepen van serie 2 ruim 7 maal zooveel betalen als de 300 schepen van serie 1.

3. 294 koopvaarders, die voor de 2^e maal in 1645 uit een Nederlandsche haven naar de Oostzee zeilden (en 9 hiervan zelfs voor de 3^e maal) betaalden aan veïlgeld voor: 1°. „incoomen en uytvaeren van 't schip”, 2°. „voor de laeste ingebrachte goederen”, en 3°. voor de „ingelaede goederen”, waarmede zij weer uitzielden, een gezamenlijk bedrag van 168928— 6

f 266075— 2

Dit bedrag moet echter nog vermeerderd worden met een belangrijke som. In de eerste plaats hiermede. Van de 685 schepen ¹⁾, die in 1645 voor de eerste maal uitzielden, gingen slechts 294 ook een 2^e of 3^e maal uit; van deze 294 is het veïlgeld, dat zij bij hun terugkeer van de eerste reis betaalden, vermeld op die plaats van het eerste register, waar hun 2^e of 3^e uitzielden bericht wordt. Niet aldus van de 685--294 = 391 schepen, die geen tweede reis deden. Van deze 391 schepen is niet vermeld het veïlgeld, dat zij, bij den terugkeer van de eerste reis, voor schip en lading hebben betaald. Zoo men het bedrag bij benadering wilde schatten, zou men in een groote fout kunnen vervallen. Daarom geschiedt dat hier niet.

Verder nog dit: de 294 koopvaarders, die een 2^e of 3^e reis deden, hebben bij hun terugkeer van die reis weer veïlgeld moeten betalen voor schip en lading, en ook dit bedrag is in de registers van de With niet genoemd. Door het gemis van deze cijfers blijft de berekening dus zeer onvolledig. Dit is te meer te betreuren, daar het veïlgeld van

1) Het getal is eigenlijk 692, maar ik trek daarvan af de 7, die in de Sont aan werden gehouden, omdat zij geen veïlgeld hadden betaald.

1645=Sonttol 1641 is; zoo men het juiste bedrag van het eerste kende, zou daardoor ook cenig licht worden geworpen op de vermoedelijke opbrengst van den Sonttol.

Bij bovenstaande berekening heb ik onderscheid gemaakt tusschen *a*) de schepen, die nà 9 Juni voor de eerste maal uitzielden, en *b*) schepen, die nà dien datum nog een tweede of derde reis deden. Mij rest te verklaren, hoe ik deze grens kon trekken. Bij de schepen van soort *a*) wordt eenvoudig vermeld: „heeft voor veylgelt betaelt” enz.; bij die van soort *b*) echter vindt men opgegeven: „heeft betaelt voor incomen en uytvaeren, voor sync laeste ingebrachte goederen, en voor de ingelade goederen.” — Dat er 9 schepen voor de 3e maal uitzielden is mij bij opzettelijk onderzoek gebleken; een bepaalde aanwijzing ontbrak, en ik moest dus schip voor schip nagaan. Een enkel voorbeeld ter toelichting van de gevolgde methode.

Register 2. — 12 July 1645. Jacob Douwensz. van der Schellingh, schipr. op een fluyt, comt van Courlant, geladen met gerst, gemunt naer Amsterdam is voor 't heffen van 't veylgelt ut ons Landt geweest. (Daarom kan hij in Register 1 nog niet voorkomen bij het eerste passeeren van de Sont).

Register I. — 24 Aug. 1645. Jacob Douwensz. van der Schellingh een fluyt ongemonteert comt uyt 't Vlie geladen met stuckgoederen en eenige haringh gemunt naer Coerlant heeft tot Amsterdam den 12 Augustus 1645 in 13 posten veylgelt betaelt (d. i. dus voor zijne nieuwe lading) f 159—15 st. voor 't laeste incoomen betaelt f 560—0 st. (d. i. dus veilgeld voor 't schip + veilgeld voor de ingebrachte goederen).

Hij is de eerste Hollandsche schipper, die voor de 2e maal door de Sont naar de Oostzee voer in dit jaar.

Register 2. — 11 Sept. 1645. Jacob Douwes enz. comt uyt Coerlant geladen met rogge gemunt naer Amsterdam heeft in ons lant veylgelt betaelt. (Het bedrag daarvan wordt niet vermeld, daar het reeds in het 1e register op 24 Aug. is geschied). Nu komt hij dus voor de 2e maal uit de Oostzee door de Sont.

Register 1. — 11 October 1645. Jacob Douwes enz. komt van Amsterdam, geballast gemunt naer Coeurlant heeft voor 't schip tot Amsterdam veylgelt betaelt f28—10. (Alleen voor 't schip, en niet voor lading, want hij vertrok geballast). Voor syne laeste ingebrachte goederen f189—19. Nu komt hij dus voor de 3e maal door de Sont. Verder wordt hij niet genoemd. Daaruit volgt, dat hij nog niet teruggekeerd was op 14 November; immers op dien dag sloot de With zijn 2e register.

Hieruit, en uit andere gegevens, door mij op dezelfde wijze verzameld, leid ik af, dat er tusschen elk uitzeilen uit ons land gewoonlijk 7 à 8 weken verloopcn. Vandaar, dat zoovele schepen een tweede reis, en enkele een derde kunnen maken. Hiermede heeft men wel rekening te houden bij de opgave van getallen over de Oostzeevaart. Het getal Nederlandsche schepen, die de Sont passeeren, is natuurlijk grooter dan het aantal Nederlandsche schepen, die geregeld op de Oostzee varen, daar elk schip meer dan één reis doet. Volgens het register van de With zeilen 979 Nederl. schepen tusschen 19 Juni en 16 Nov. door de Sont naar de Oostzee; maar hiervan doen 285 tweemaal en 9 driemaal de reis, dus feitelijk is het getal schepen slechts $979 - 303 = 676$. Bovendien lette men er op, dat in het jaar 1645 de vaart op de Oostzee pas 9 Juni (datum waarop de With uitzeilde) geopend werd. In gewone tijden zeilden de schepen reeds in Maart en April uit; en daar zij, zooals boven bleek, binnen 2 maanden uit en tehuis konden zijn, mag men aannemen, dat verreweg de meeste gewoonlijk drie of vier reizen deden. Dit was in 1645 niet mogelijk; evenmin in 1644, toen de koopvaarders eerst 7 Juli zee kozen, daar zij tot zoolang hadden moeten wachten op het vertrek der ambassadeurs. In 1644 zeilden op 7 Juli ruim 700 schepen tegelijk uit het Vlie: men houde daarbij echter in het oog, dat er een gedeelte van naar Noorwegen ging (zie pg. 75); hoeveel is ons niet bekend.

In het „Staatkundig en Staathuishoudkundig Jaarboekje voor 1854” vindt men een artikel van A. Elink Sterk Jr. over „Neerlands scheepvaart en scheepsbouw, in den ouden tijd”. Reeds daar wordt er op gewezen, dat de getallen,

die verschillende schrijvers voor de Oostzeevaart opgeven, vrij wat uiteen loopen, en dat men zeker dikwijls rekening moet houden met de omstandigheid, dat het aantal schepen, die door de Sont voeren, verward is met het aantal schepen, die aan de vaart op de Oostzee deelnamen. Tot stellige resultaten komt de schrijver echter niet. Een statistiek van de Oostzeevaart zou natuurlijk het best opgemaakt kunnen worden uit de boeken van de tolontvangers in de Sont. Het is mij echter niet bekend of deze bewaard zijn. Voor enkele jaren kan men bepaalde getallen vaststellen — zooals ik boven gedaan heb voor de jaren 1644 en 1645 — uit gezantschapsberichten, scheepsjournalen enz., welke in Nederlandsche archieven zijn bewaard. Er bestaat echter nog mogelijkheid om tot een statistiek van de Oostzeevaart te komen, welke over een vrij groot tijdvak loopt, en wel op deze wijze. De Nederlandsche resident te Helseneur zond wekelijks, soms tweemaal in de week, berichten naar de Staten-Generaal. Aan hem was de taak opgedragen te zorgen, dat de koopvaardij-schepen, die uit de Oostzee terugkwamen, met behoorlijk convooi en in admiraalschap naar het vaderland vertrokken. Van de brieven van den resident Carel van Cracauw heb ik een gedeelte doorgelezen, nl. van begin 1640—het laatst van 1646. (21 Sept. 1646 is hij gestorven). Daarin wordt telkens vermeld, hoeveel schepen hij naar de Nederlanden heeft afgezonden, en zóó kan men dus opmaken het aantal der Nederlandsche koopvaarders, die jaarlijks uit de Oostzee door de Sont voeren. Mijn onderzoek over de jaren 1640—1647 leverde de volgende uitkomst:

Voor 1640 verkreeg ik geen resultaat, daar tal van missiven uit dat jaar verloren zijn gegaan, althans op het Rijksarchief te 's Hage niet aanwezig zijn.

Voor 1641 vond ik een gezamenlijk aantal van 844 schepen, terwijl in één brief gewaagd wordt van „een groote vloot”, die naar het vaderland is afgezonden. Bij vergelijking met het aantal schepen der andere vloten blijkt het, dat een „groote vloot” althans uit 100 of 150 schepen bestond. Zoo komen wij dus tot circa 1000 koopvaarders. Er waren er echter meer. Ook in de portef. Denem. 1641 zijn niet alle brieven van den resident van Cracauw voorhanden. Men kan dit met zekerheid zeggen, omdat van Cracauw telkens in het begin zijner brieven herinnert, op welken dag

hij zijn vorigen verzond. Uit het jaar 1641 zijn althans 6 brieven verloren gegaan. Zoo is er b.v. tusschen de miss. van 5 Oct. en van 19 Oct. één brief zoek geraakt. Dit is te meer te betreuren, daar van Cracauw in zijn miss. v. 5 Oct. 1641 schrijft: vele koopvaardij-schepen moeten hier blijven liggen, daar zij wachten op de komst van een convoier. Juist in den verloren geganen brief kan dus het afzenden van een groote vloot bericht zijn. Het aantal van 1000 schepen moet dus zeker nog met eenige honderden vermeerderd worden, doch het is moeielijk te ramen met hoeveel.

Het jaar 1642 is gunstiger voor het onderzoek, daar slechts twee brieven uit dat jaar verloren zijn gegaan. Ik verkreeg hier een getal van circa 1200 schepen, die uit Helseneur in admiraalschap of met convoi naar het vaderland vertrokken. Men bedenke hierbij, dat bovendien nog menig schipper — ondanks het verbod — zonder convoi vertrok, als hij te lang moest wachten op de komst van een oorlogschip, of als er te weinig koopvaarders nog waren om in admiraalschap te vertrekken. De brieven, die verloren zijn gegaan, waren geschreven, de eerste op 12 Juli 1642, de laatste op 8 Nov. 1642. Op het eerste tijdstip was de vaart reeds aan den gang, op het laatste waren er nog veel schepen in de Oostzee. Het is dus mogelijk, dat in beide het afzenden van een vloot is bericht. Ver zullen wij daarom niet van de waarheid af zijn, als wij het voor 1642 gevonden aantal van 1200 schepen nog met 100 vergrooten. Zoo krijgen wij dan een getal van 1300 koopvaarders, die de Sont passeerden. Dit kan niet het gewone getal geweest zijn, daar de vaart in het jaar 1642 niet zeer druk was. Reeds 3 Mei 1642 schrijft van Cracauw: „waarschijnlijk zal het een slecht jaar voor de schepen wezen, wegens de kleine vrachten”; in zijn brief van 5 Juli 1642 lezen wij: „De vaert ende commercie op Oosten is tegenwoordich seer slap, de vrachten cleyn, Ende in de waren ende coopmanschappen weynich te doen, door den grooten overvloed van alle Oosterse waren in Neederlandt, Ende in deselve weynich ofte geen trek”. Op den 14den Sept. 1642 bericht de resident dan ook: „hier coomen geen meer scheepen van Oosten, synde het daer weegen de vrachten seer slecht, connende de schippers tot Danzick niet meer te vracht becoomen als 8 a 9 Guldens p^r. Last, dat met de schippers veel oover stuyr is”.

Voor het jaar 1643 valt geen statistiek te maken, daar te veel brieven ontbreken.

De brieven van het jaar 1644 vermelden slechts een gezamenlijk getal van ruim 700 schepen, doch in den brief van 10 Dec. 1644 schrijft van Cracauw nog: „Oostwaert syn noch veel scheepen die ick daegelicx verwachte”. De tusschen Zweden en Denemarken gevoerde oorlog maakte de Oostzee onveilig (zie o. a. boven pg. 90), en dit moet een slechten invloed hebben uitgeoefend op de vaart. Dezelfde omstandigheid kan ook nog in 1645 zich hebben laten gevoelen. Voor dat jaar heb ik reeds een statistiek opgemaakt uit de registers van de With; het zou trouwens ook niet mogelijk zijn dit te doen uit de brieven van van Cracauw, daar, tijdens het verblijf van de With in de Sont, niet de resident, maar de admiraal zorgde voor het afzenden der koopvaarders naar het vaderland, zoodat van Cracauw daar over niets kon melden. Bij het vertrek van de With waren nog 312 Nederlandsche koopvaardij-schepen in de Oostzee achtergebleven; blijkens de brieven van van Cracauw uit de maanden November en December keerden, vóór het einde van het jaar, daarvan ongeveer 240 nog terug.

Voor het jaar 1646 is geen berekening te maken: de laatste brief van van Cracauw is gedateerd 1 September. Hij overleed den 21sten van die maand. Carel van Cracauw Jr. geeft in zijn brief van 13 Oct. 1646 aan H. H. M. kennis van den dood van zijn vader, en zegt, dat hij voorloopig het ambt van den overledene „sal continueeren, soo in 't affvaerdigen van scheepen als in andere saccken”. Er zijn echter in de portef. Denem. 1646 geen brieven van hem voorhanden, waarin hij bericht hoeveel schepen hij verder afzond.

De uitkomst van mijn onderzoek over de jaren 1640—1647 is dus vrij pover. Dit neemt echter niet weg, dat een onderzoek, ingesteld over alle jaren, uit welke brieven voorhanden zijn van de verschillende residenten te Helsenaur, naar mijn oordeel tot stellige resultaten moet leiden. De tijdruimte, welke ik voor het schrijven van mijn dissertatie beschikbaar kon stellen, was te klein, dan dat ik zelf deze taak kon volvoeren.

De gegevens, welke ik uit de registers van de With voor het jaar 1645 verzameld heb, zijn gedeeltelijk in het eerste hoofdstuk van dit werk gebruikt. Voor de volledigheid laat ik hier echter volgen, welke slotsom uit die cijfers nog is op te maken:

Van alle steden, die aan den Oostzeehandel deel nemen, spant Amsterdam verreweg de kroon. Van 645 schepen¹⁾, die tusschen 25 Juni en 16 November door de Sont voeren, kwamen alleen uit Amsterdam meer dan uit de overige tezamen. Dan volgen — in rangorde van het aantal schepen, die er uit zeilden — Enkhuizen, Hoorn, Harlingen, Rotterdam, Medemblik, Zaandam, Monnikendam, Schiedam enz. De verhouding wordt voor Amsterdam nog gunstiger, wanneer men de statistiek der terugkeerende schepen nagaat. Van de 300 vaartuigen, die de With in den zomer van 1645 door de Sont had geleid, keerden 260 terug naar Amsterdam; van de 356 schepen, die na 9 Juni uit ons land vertrokken, waren op de terugreis 278 naar Amsterdam bestemd. Volgens mijn meening moet dit zóó verklaard worden, dat Amsterdamsche reeders of kooplieden hunne schepen soms naar een andere plaats zonden om geladen te worden, bv. naar Enkhuizen om haring in te nemen. Vandaar dat schepen, die te Amsterdam thuis behoorden, dikwijls in een andere haven veiligeld betaalden en vandaar uitzeiliden; maar bij den terugkeer uit de Oostzee waren zij bestemd naar Amsterdam, waar de reeders van het schip en de belanghebbenden in de lading woonden.

Rotterdam heeft slechts weinig deel aan de Oostzeevaart, en de andere steden aan de Maas nog minder. De enkele schepen, die van daar uitzeiliden, zijn geladen met haring. De steden van het Noorderkwartier daarentegen en ook Harlingen zijn met goede getallen vertegenwoordigd. Uit de statistiek van pag. 261—267 zijn voor elke stad de juiste getallen op te maken.

Van de uitgevoerde waren zijn zout, haring en stukgoederen de voornaamste. Het zout werd voornamelijk uit Fransche, Portugeesche en Spaansche havens gehaald. De haring

1) (Zie pg. 279). Dit aantal 645 verkrijgt men, door van de 735 gepasseerde schepen af te trekken 49 schepen uit vreemde havens, de 7 aangehouden koopvaarders en de 34, die ik van mijn onderzoek uitsloot.

werd door de haringbuizen eerst naar ons land gevoerd en daar in de „Oostvaarders” geladen ¹⁾. Van de eigenlijke producten van 't Zuiden: wijn, olie, vruchten, vond ik geen spoor. Kunnen zij zijn opgenomen onder de stukgoederen? Opmerkelijk is ook het groot aantal schepen, die met ballast uit het vaderland uitzelden: een bewijs, dat van de Oostzeelanden meer werd gehaald, dan er aan werd toegevoerd. Bij de terugkeerende schepen immers is geen enkel geballast. Hunne lading bestaat hoofdzakelijk uit granen en hout. Van 688 schepen ²⁾ (catagorie a, b en c van het 2^e register), die naar de Nederlanden terugkeerden, waren 355 geladen met granen, 168 met hout, 132 met diversen en 53 met stukgoed. Met granen worden bedoeld: rogge, tarwe, haver, gerst, boekweit, mout, lijnzaad, hennip en vlas. Rogge en tarwe komen het meest voor. Gewoonlijk echter bestaat de lading uit verschillende graansoorten bij elkaar. Dantzig is de groote uitvoerhaven van granen: van bovengenoemd aantal 335 waren 204 schepen uit Dantzig uitgezeild. Daarentegen kwamen maar 3 schepen met hout daar vandaan. Bij Riga en Koningsbergen is de verhouding omgekeerd: uit Riga kwamen 75 schepen met hout en 34 met granen, uit Koningsbergen 70 met hout en 35 met granen. Onder hout is te verstaan: klaphout, wagenschot, vathout, planken, delen, masten, sparren, spieshout en pijphout.

Met diverse waren geladen zijn 132 schepen. De lading bestaat uit een combinatie van granen, hout, stukgoed en de volgende waren: potasch, weedasch, salpeter, huiden, wol, veeren, zeep, uit verschillende havens; teer en pek uit de Finsche havens Wyborg en Abo, uit Reval, en uit Zweedsche havens, zooals Stockholm en Calmar; ijzer, koper, koperdraad, geschut, kogels en steenen hoofdzakelijk

1) Blijkens het register van de With werd soms, in volle zee, de haring verkocht en overgeladen in schepen, die dan dadelijk naar de Oostzee voeren. Dit mocht echter niet: zie Luzac, Holl. Rijkdom II pg. 263 vv.

2) Het gezamenlijk aantal dezer drie catagorieën is eigenlijk 695, maar daarvan voeren 7 naar vreemde havens terug.

uit Stockholm, Norrköping, Nyköping, Calmar, Westervik, Ahus enz.

Hoezeer ten slotte de scheepvaart der Nederlanders die van andere volken overtrof, blijkt afdoende hieruit: van de 1035 schepen, die tusschen 19 Juni en 16 November 1645 uit de Noordzee in de Sont aankwamen, waren slechts 49 uit vreemde havens, alle overige uit de Nederlanden uitgezeld.

II.

Gabriel Marcelis — een tegenhanger van Lodewijk de Geer. (Zie pg. 8, 35, 54, 55, noot 2 van pg. 79).

Herhaalde malen is in dit werk gewag gemaakt van Gabriel Marcelis en van de diensten, door hem aan de kroon Denemarken bewezen. Ik wil thans nog enkele gegevens omtrent de familie Marcelis mededeelen, welke ontleend zijn aan verschillende stukken, die mij, bij het bewerken van dit proefstuk, onder de oogen kwamen.

Uit de miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 18 Dec. 1639: Er zal te Glückstadt een Oost-Indische Compagnie worden opgericht (door eenige kooplieden te Hamburg, o.a. Gabriel Marcelis en eenige kooplieden te Amsterdam), „dewelcke met de Deensehe Oost-Indische Compagnie tot Coppenhagen soude eens syn”.

Uit de miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 13 Febr. 1640: Ik heb vernomen, dat Gabriel Marcelis de Jonge, koopman te Amsterdam (wiens vader, te Hamburg woonachtig, ook genaamd is Gabriel Marcelis), afgevaardigd is naar de Sont door de kooplieden, die geïnteresseerd zijn bij den aangehouden salpeter (zie daarover pg. 32, noot 1). Hij heeft daarover een contract met Zijne Ma^t. gesloten; hij zegt, dat Z. Ma^t. den salpeter heeft teruggegeven voor 70000 Rd., maar eenige hooge officieren hebben mij verteld, dat de restitutie van den salpeter niet 70000, maar 60000 Rd. kost, nl. 10000 Rd. in contant geld, en dat Marcelis' zwager te Hamburg (Albert Barentsz. genaamd) voor de resteerende som aan Z. M^t. twee of meer oorlogschepen zal leveren (te Nieuwstad, in Holstein, gebouwd). Marcelis heeft deze geheele zaak afgedaan, zonder mij er

conigszins in te kennen, „soo respecteeren de cooplyden (voor dewelcke ick soo veel hebbe gedaen ende noch doe) U. H. M. oude dienaers”. Als ik voor de gëinteresseerde kooplieden was opgekomen, zou het misschien niet half zooveel geld gekost hebben.

Uit de miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 20 Febr. 1640: Er loopen hier vreemde geruchten over de salpeterzaak. Marcellis zou gezegd hebben, dat, zoo de gëinteresseerde kooplieden met zijn accoord niet tevreden waren, dat hij den salpeter dan zelf wou houden en voor zijn rekening naar Duinkerken of naar Spanje zenden. Sommigen zeggen, dat de twee schepen, die den salpeter overbrengen, met passsen van den koning van Denemarken naar Engeland zullen varen, „twelek soo geschiedende soude groote apparentie geeven recht gemunt te syn op Duynkercken”. Te Duinkerken draagt men al kennis van deze twee schepen en, zoo ze zonder convooi naar Holland gaan, zullen de Duinkerkers er wel op loeren.

Geloofsbrief voor Gabriel Marcellis, afgegeven door Frederik, hertog van Sleeswijk—Holstein (in portef. Denem. 1640). De hertog bericht, dat hij „Gabriel Marcellum ausz unser stadt Hamburg” heeft opgedragen „in Holland zu unser eigen Behuff einmahl hundert tausendt pfund Luntten ein zu kauffen und selbige anhero zubringen verordnung gethan” enz. Het stuk is gedagteekend 15 Juli 1640.

Uit Verb. Ambassade Denemarken 1641: Den 4/14 September kwamen de Landdrost van 't Stift Bremen en „Gabriel Marchelis, Nederlantse coopman tot Hamburch woonende, ende des Coninx Facteur”, bij ons. Zij hebben met ons gesproken over onze bezwaren in zake Noorwegen, Spitsbergen en Cola.

Uit de miss. van Christiaan IV aan H. H. M. dat. 17 Aug. rec. 22 Sept. 1642 (portef. Denem. 1642). „Wir haben den Ehrnamen unszern lieben getreuwen Gabriel Marseliszen den Jungern, zu Ambsterdamb wohnend, fur unszern bestendigen factorn in den Vereinigten Niederlanden gnedigst bestellt undt angenommen, zumaszen wir bereits zuvohr in unterschiedenen unszern verrichtunghen seinen getreuwen fleysz und aufrichtigkeit gespuhret, auch unsz gäntzlich verstehen, dasz er aller freyheit gleich anderen

derogleichen Königlichen bedienten bey den herren und sonsten werde genieszen können". Tegelijk hiermede dragen wij hem op 390.000 pond lonten in de Nederlanden te koopen en ons toe te zenden; wij verzoeken, dat deze nu, en ook in 't vervolg, vrij van tol mogen passeeren; wij accrediteeren onzen voornoemden factor ook in 't vervolg voor dergelijke zaken ¹⁾.

De verzochte uitvoer van deze 300.000 pond lonten werd toegestaan, blijkens Res. St.-Gen. 22 Sept. 1642.

Op pg. 35 van dit werk is gesproken over het contract, tusschen Spanje en Denemarken gesloten, betreffende den uitvoer van zout; aldaar is vermeld, hoe Christiaan IV ten slotte zijn recht op 80000 cahizes zout aan Gabriel Marcellis verkocht. Bij de miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 27 Dec. 1642 vinden wij als bijlage: „Conditieën van het contract gemacet tusschen S. M^t. van Dennemarcken ende Gabriel Marcellis de Jonge Coopman tot Amsterdam cum sociis weegen het afhaelen van S^t. Lucar ende Cadiz in Spaignen van het gecontracteerde sout." De korte inhoud daarvan luidt: Gabriel Marcellis zal 80000 cahizes zout binnen vier jaar uit Spanje afhalen; voor de vier cahizes zal Marcellis betalen vijf rijksdaalders, „in allerhande spetien, als scheepen amunitie ende wapenen", te betalen drie maanden na het advies, dat het zout in Spanje geleverd is; het zout zal tolvrij door de Sont passeeren en in het geheele rijk Denemarken vrij zijn van alle bestaande en toekomstige tollën; wanneer het in het rijk Denemarken niet van de hand kan worden gezet, zal het, zonder dat er eenige belasting van wordt genomen, naar „Oosten" of „Westen" mogen worden geschcept; Zijne Ma^t. zal dan convooi meegeven.

Uit de miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. Hoorn 26 Sept. 1643. Van Cracauw vertoefde toen hier te lande en schreef in dezen brief, wat hem uit Kopenhagen bericht was in een miss. dat 12 Sept., welke o. a. het volgende

1) Voor zulke zaken maakte de koning van Denemarken ook gebruik van de diensten van Johan von Pylen, blijkens een memor. v. Tancken aan H. H. M. dat. 13/23 Aug. 1642 (portef. Denem. 1642), waarin de Deonsche resident o. a. verzoekt: vrijen uitvoer voor musketten en pieken, ten behoeve van Denemarken te Amsterdam ingekocht door den koopman Johan von Pylen.

inhiel: „Pieter Marcellis (soone van eenen Gabriel Marcellis geweest coopman tot Hamburch onlangs ooverleeden) in der Moscou woonende is als Gesanter van den Grootfurst met een suite van 15 personen eerst tot Coppenhagen gecoomen ende voorts by den Coninck van Dennemarcken tot Gluckstadt treffelyck ontvangen.” Hij kwam onderhandelen over het huwelyk van Graaf Waldemar ¹⁾ met een dochter van den Grootvorst.

Op pg. 54 en 55 van dit werk is gesproken over het aandeel van Gabriel Marcellis (te Amsterdam) in het huren, koopen en uitrusten van schepen en krygsbenoedigheden voor Denemarken, in het voorjaar van 1644. In de memor. van den Zweedschen resident Spiering aan H. H. M. dat. 3 Juli 1645 (portef. Zweden 1645) lezen wij daarover nader: op 1 Maart 1644 heb ik aan H. H. M. kennis gegeven, dat het oorlogschip, door Marcellis voor den koning van Denemarken gekocht, zich gereed maakte uit te zeilen; den 4den Maart 1644 heb ik bericht, dat genoemd oorlogschip in het Vlie zeilklaar lag; dat nog drie schepen, met ammunitie geladen, zich gereed maakten tot uitzeilen; dat Marcellis te Amsterdam een galjoot en te Enkhuizen twee bociers liet laden met kruit en met ammunitie; in mijn memorie van 14 Maart 1644 heb ik voorgedragen, dat „bij de Deensche bedienden boots-volck aengenomen ende den vond gepractiseerd werde van” de osseschepen met twee à drie dubbel bootsvolck te bemannen, ten einde dit aan den koning van Denemarken te doen toekomen; in mijn memorie van 18 Maart 1644 heb ik er op gewezen, dat Marcellis dertig schepen had afgehuurd, onder voorwendsel van ossen af te halen, maar met de bedoeling om bootsvolck naar Denemarken te brengen.

Eindelijk is op pg. 79, noot 2 een plaats aangehaald, uit de miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 9 April 1644, waaruit blijkt, dat Gabriel Marcellis uit Amsterdam het eerst aan Christiaan IV bericht zond over de uitrusting van Lodewijk de Geer in de Nederlanden.

1) Waldemar was een zoon van Christiaan IV en Christina Munk. Zie over haar: Holberg II pg. 912.

De genoemde plaatsen leiden dus tot de volgende resultaten omtrent de familie Marcelis:

Gabriel Marcelis, de vader, is in 1639 als koopman te Hamburg gevestigd. Met andere kooplieden, ook enkele uit Amsterdam (en daarbij waarschijnlijk zijn zoon Gabriel) wordt hij genoemd als oprichter van een Oost-Indische Compagnie te Glückstadt, die met de O.-I. Comp. te Kopenhagen samen zou werken. In 1640 komt hij, als gelastigde van Frederik, hertog van Sleeswijk—Holstein, naar Holland om 100000 pont louten te koopen. In 1641 treedt hij op als „facteur” van den koning van Denemarken en is één van de twee afgevaardigden, die met de Nederlandsche gezanten te Glückstadt komen spreken over de bezwaren van den Nederlandschen handel. In 1643 overlijdt hij. Verder maken wij kennis met twee zijner zonen: Gabriel en Pictor. Gabriel Marcelis de Jonge is de „factor” van den koning van Denemarken te Amsterdam, en levert hem oorlogschepen, bootsvolk en tal van krijgsevenoodigheden. In het jaar 1644 speelt hij tegenover Denemarken dezelfde rol als Lodewijk de Geer ten opzichte van Zweden. Ook treedt hij op als bemiddelaar tusschen de Nederlandsche kooplieden, die met den koning van Denemarken in proces liggen wegens den aangehouden salpeter, en koopt later Christiaan IV het Spaansche zout af, waarmede deze vorst geen weg wist. Tevens vestig ik de aandacht er op, dat zijn naam reeds genoemd wordt door d’Estrades Tome I pg. 26—29, in de bekende zaak van het buskruit, uit Amsterdam naar de Zuidelijke Nederlanden gezonden.

Pieter Marcelis, wonende te Moskou, komt in 1643 als gezant van den Grootvorst van Moscovië naar Denemarken, om te onderhandelen over een huwelijk tusschen een zoon van Christiaan IV en een dochter van den grootvorst. Scheltema, Rusland en de Nederlanden enz. (pg. 170, 177, 178, 229, 230) vertelt van hem, dat hij een der eersten was, die met de exploitatie van bergwerken in Moscovië begon; dat hij daar met zijn zwager Thomas Kellerman fabrieken van geschut, ammunitie, stafijzer en gietwerk opzette; dat hij voor den Czaar in de Nederlanden harnassen en degens kocht; op pg. 229 van dl. 1 schrijft Scheltema: „Pieter Marcelis wordt doorgaans voorgesteld als van Deensche afkomst, doch in Moscow geboortig”; maar op pg. 378 van

dl. IV voegt hij daaraan toe: „Hieromtrent is ons later gebleken, dat zijne voorouders voorheen te Antwerpen in grooten luister leefden, blijkens het gedenkteeken in de kerk der predikheeren nog overig; die voorzaten zijn van daar naar Amsterdam verhuisd. Zijn vader had zich te Moscow neergezet en was waarschijnlijk deelgenoot in het voornamen huis van Hendrik van Ringen, met wien de zoon ten minste in eenige betrekking stond”. Deze mededeeling is in zooverre onjuist, dat Gabriel Marcelis — de vader — niet te Moscou, maar te Hamburg was gevestigd als koopman.

Garde: Den Dansk-norske Sömagts Historie 1535—1700 pg. 208 en 209 spreekt over het aankopen van schepen in Holland, ten behoeve van Denemarken, en laat daarop volgen: „Ved Ordningen af disse forskjellige Forhold benyttede man isaer Hollaenderne Marselius virksomme mellemkomst og fra disse nedstammer den endnu hos os blomstrende friherrelige Familie Güldencrone” = Bij dergelijke opdrachten maakte men vooral gebruik van de krachtdadige tusschenkomst van den Hollander Marselius. Van dezen stamt af het nog bij ons bloeiende vrijheerlijke geslacht Güldencrone”.

Ten slotte wordt in de meegedeelde plaatsen nog gewag gemaakt van Allert Barentsz., een zwager van Gabriel Marcelis Jr., woonachtig te Hamburg.

III.

Aanschrijvingen van Christiaan IV aan den Ambtman op Kroonenburg en de Ambtmannen in Noorwegen. (Zie pg. 78, noot 1). Als bijlagen bij de miss. v. van Cracauw aan H. H. M. dat. 4 Juni 1644.

„Translaet uyt den Deenschen in Neederlands van des Coninecx brieven gesonden aen den heer amptman hier op Croonenburch ende aen de amptluyden in Noorweegen volgens de Resolutie by syne Mat. genoomen op de propositie van den resident Cracauw.

Christian de Vierde. etc. onse gunste te vooren wy bidden u en genaedichst willen dat ghy al het Hollandsche goet soo in den Sondt aencomt in Danziaker Coninecx-berger en andere neutraele plaetsen scheepen Insgelyckx oock soo daenige scheepen van Hollandt en tot de gem. plaetsen heen willen en in soo daene vreemde scheepen voor vreesse van de Duynkerekers te moogen hobben ingescheept dat ghy het voor die Tolle als de Hollanders van suleke waeren pleegen te geeven laet passeeren en repasseeren maer dat die suleke goederen voeren met richtige en noodige certificatie bewyssen deselve goederen geen andere als Hollanders toe te coomen. Haffniac den 21 Martij 1644 Christian.

Christian de Vierde etc. onse gunste te vooren wy bidden u en genaedichst willen dat ghy eenige wyse verstandige mannen in u Leen toehoudt die op een jaerstyt voor deese onse briefs dato comen meeten alle de Hollandsche scheepen als sy aencoomen en niet te vooren van onse visiteuren mocte opgenoomen syn en sullen deselve op een bequaeme plaetse op yeder schip een brandtteecken op des schips last en drechticheydt werden gegeeven en daerenbuyten den schipper een ceedel op selve syn last meedegegeeven, waerby men een ander mael can erwaeren het brandtmerek niet te weesen verandert offe eenigen bedroch daeronder begaen.

van welke brandtmereken en uytgegeeven ceedels een richtich boeck en register gehouden sal werden. De visiteuren sullen doch niet gemeent weesen haer officie daermeede beswaert te sullen syn. Haffniae den 21 Martij 1644 Christiaen.

Translaet uyt den Deenschen in Neederlandts van des conineckx brieven gesonden aen den heer amptman hier op Croonenburch onde aen de amptluyden in Noorweegen, volgens de resolutie by Sync Ma^t, genoomen op de propositie van den resident Cracauw.

Christian de Vierde etc. onse gunst te vooren weet naedien ons van den Hollandschen resident soo in onse coopstadt Helseneur resideert onderdanichst is voorgebracht, dat een goet deel Hollandsche schipperen sich hoochlicken beclaegen van onse tollenaers visiteuren en andere onder officieren dickwils onbehoorlick te werden getracteert en bejeegent, alsoo sy verscheyden tyden werden dan van den eenen dan van den anderen gevisiteert haer kisten en andere opgeslaegen, om onbillick schryffgeldt voor tollecedels van de tollschryvers en haer dienaers (daerin onse mandaeten niet werden geacht) quellen en met andere onbehoorlicke procedure haer tot groote schaede ophouden en tribuleeren. Derhalven willen wy genaedichst dat hen (?) deese anordninge doet, dat de Hollandse scheepen soo eenmael gevisiteert syn niet weeder van eenige andere als van onsen generael visiteur sal werden gevisiteert ten waere daerby eenige wisse kondtschap van eenich bedroch en onrecht bevonden wierde. Soo dat ghy oock vlytich opsicht hebt dat alle en een yeder soo met de tolle in u Leen yets te doen hebben, sich selfs alsmeede haere dienaers, sich nae onse mandaeten en beveel reguleeren en niet daerteegen, gem^e. Hollanders ofte andere vreemde coopluyden om eenige onbillicke uytgiften quellen ofte haer packen en kisten sonder eenige oorsaecke laeten opslaen, maer dat sy veel eer met discretion met haer handelen en ommegeaen. Ingevalle die de coopluyden oover sulcke onbehoorlicke proceduren oorsaecke te claegen geeven, niet daervoor will toegedacht syn behoorlicken te sullen werden gestrafft ende gy selfs die daermeede op onsentweegen behoorde opsicht te hebben in syn tyt ons te rechte te staen. daermeede geschiet onsen wille. Haffniae den 21 Martij 1644 Christian[?].

IV.

Maarten Thijssen in het Listerdiep. (Zie pg. 90 en 91).

In de Bijdragen van prof. Fruin, N. R. VII pg. 103 — 135 is de vertaling opgenomen van een verhandeling van den heer Chr. Bruun te Kopenhagen, getiteld: „Christiaan IV in het Listerdiep, 1644”. Bruun deelt in dat artikel den inhoud mede van een brief, door admiraal Thijssen naar Nederland gezonden, volgens een afdruk, beschreven in de Bibl. v. pamfletten van Meulman, No. 2691. Ook in de Kon. Bibliotheek te 's Hage (catal. Knuttel, eerste deel, tweede stuk No. 5084) bevindt zich zulk een afdruk; deze verschillen echter onderling en vermelden bovendien niet hetzelfde als de oorspronkelijke missive, welke op het Rijksarchief te 's Hage wordt gevonden. Daarom laat ik deze hier in haar geheel afdrukken.

Wgb. grootgachte heer.

Mynen laesten was van den xxj daerinne ick zyn Ed. van het desein ende andere gelegtheden int brede hebbe geadviseert. Resteert wadt sich omtrent onser vlote sedert tot dato deser toegedraegen heeft. Nacmentlyek dat op den 23 Mey hier vergate van het lysterdiep gecoomen zyn, negen koninckl. Denemarekse schepen van oorloge, den admiraelsschip der dryvuldicheit. den vice admirael den lindeworm, den reste mede swacre scheepen gemonteert met 44 metaele stucken, schieten 24 32 en 36 pd. coegelen gel. wy well geproeft hebben, om ons het vuytloopen van t'gat, en voorgenoomen deseyn te beletten. zynde deselve schepen daermede syn Ma^{tt}. in persoon nacr Gottenburgh was ver-trocken; ende alsoo des anderen daoghs well te passe de 700 musquetiers gecoomen, ende die op de byhebbende schepen verdeelt (die wyle den heer schoout by nachte met

syn Esquadren van 7 om te cruyssen uytgesonden noch niet was weder gecoomen) syn wy met de reste van de schepen te weten 13 op den 26 Mey met een taemelycke coelte en goeder resolutie t'gat ut, en recht op den vyandt aenge-loopen doch weert ondertuschens soo still dat wy met 2 boots ons schip mosten honscheerden naer den vyandt, den admirael van den vyandt brocht oock een langh werp uyt om ons te beter te naecken, en met syne swaere verreecyl canoon te begrooten, Den Denschen admirael schoot den corsten schoote, ende weert geantwoort met een coegel van zes pondt dattet clapte recht in hem ende soo begost het speel harder en harder, In voegen dat den vyandt naer langh en groot canoncercens op den anderen de lust scheen te verliesen en het hascvell begon aan te trecken want alsoo het doen weer watt coelden sette ick furieuselyck op hen aen en kregen se in volle vlucht, altyt in syn waeter synde, quaemen hem seer in en soude dadelyck aen boort gegaen hebben, maer synde den vyandt dat hy maer vervolgt wiert van dry schepen principalen. als van my de heer vice admirael en Brouwer, soo cregh hy nieuwe courage, kerde hem om en crygende den louff van ons, camen gelycklyck op ons aen ende gaven ons niet weinich om de ooren, doen gink t'werck eerst te degen aen, ende weert soo furieuselyck geschooten in voegen dat ons schip gulde swaen soo geschooten en doorschooten is, dattet een wonder is om sien. de groote mast twee mael door en door de fockereede in 2 stucken, t' roer beschadigt, boechspriedt, want zeylen en anderss. zeer beschadigt, in voegen dat wy noch iegenwoordich doende syn om de groote mast met dewangh staende te houden, ende alsoo ick soodanich getracteert synde, teenemael buyten weer van zeylaegh ende defensie was, synde oock verscheyden stucken onder de voet geschooten well vierendertich van de matroosen soo doot als swaerlyck gequetst, armloosz en beenloosz, daeronder ousen luytenant van de swaen een fijn cloeck man den rechten arm dicht aen de schouwer aff, 21 soldaeten soo doot alss swaerlyck gequetst, de goeden heer overste Lawhousen, met een capitein 3 vendricken en een sargant doot ick sprecke van dien op myn schip waeren, vont ick my in geen cleyne perpleexiteit, niet by manequ van courage, maer dat ick my vond geengageert int midden van den vyandt, ende niet en wiert gesecondeert van veele van die trouweloose capiteinen, dowelcke haest een myle waters

van my waeren, doen cam de heer vice admirael ende dede eenen braven mannelycken actie want synde dat ick sodanich gestelt gematteert ende omset was, boet kloecklyk den vyandt het hooft, met oock capitein Brouwer die sich mede well queet welcke doen den heelen storm op hun vleesch oregen den vyandt alderwegen werck leverden tot dat ick my allenskens wat uyt de Beerbytinghe gereddet hadde, en soo quyterde ons den vyandt sonder vorder vervolghen alsoo hy oock sonder schade niet geweest is, want syn swaere poorten met swaere kettens tot dryter syn ons coomen toedryven den schout by nacht van den vyandt de stenge aff en saeghen den Admirael geduerig pompen, soo dat hie mede well getrefft is, en geen oorsaek hebben om te roemen want hie niet ons maer wij hem eerst geattaqueert hebben, segge rondelyk tot eeren van de heer vice admirael, dat soo hy my desen dienst niet gedaen en hadde, zoude my ontwyffelyk in de gront gemoffelt hebben, 't schip van de heer vice admirael is oock niet weenich beschadigt den grooten Dolphien namentlyk, soo in zyn groote mast als alle elders heeft van syn schipsvolck doet en gequetst 24 persoonen daeronder capitein Spanbroock die hem well heeft gedraegen, en dode en gequetste soldaten mede 24 — Eergisteren is de hr. Schout by nacht met syn 7 schepen weder by ons gecoomen, Godt loff, haddet godt beliefft dat hij in dese actie bij ons hadde geweest, ditto schout by nacht relateert, hou hy de 9 scheepen daertegens wy te doen hebben gehadt, heeft sien loopen naer Schaegen alsoo hie op den 27 deses des avonts die heeft syn loopen oover rieffhooren, dat Sr. schout by nachte op woonsdach 25 deses heeft gesproocken met een hamborgher, commen van Danzwyck, rapportcoeren op den 23 deser hadde gesproocken met 13 coninck densche scheepen tussehen Schaegen ende Gottenburgh, die daer cruysten houdende voor vast dat die 9 scheepen hun met de andere mochten conjungcoeren, ditto hamborgher seyde mede datter ses conineks schepen van Denen hun in de Boelt syn houdende ende dat noch In de droogen omtrent Coopenhaegen 14 Coninck densche scheepen van oorloch laegen, detto hamborgher was selfs aen boort van heer schout by nachte, ende seyde voor warachtich en secker dit alsoo te wesen alsoo op den 21 deser uyt de zont was vertrocken, myne menige was oouer 2 daegen, (alsoo wy al te saemen weder watt hadden gerepareert) naer ons dessein te hebben go-

loopen maar door de tijdige en rapport van de heer schout bij nachte die oock geen fabel was want tenseluen daege 17 coonincks schepen weder omtrent de gathen gesien hebben, daeraff elff by malcanderen hielden, ende de wall aff en aenliepen, ende anderen meer dweers van ons in somma datt die elff in ons gesichte omtrent 2 mylen van ons gesett liggen, zynde vast en seecker dat een vyandt legghe op ons en past om ons te volghen, waer dat ons descin is en 't selve waert 'mooglyk vruchteloos te maecken, ick ligge met de vloote in 't Lysterdiep, ende de cooninck die daegen door brillen en toegesonden . . . (onleesbaar) watt best te doen is met syne Exic sende daedelyck onse jacht t' harderinetien naer den hoeck van Schaegen, pour prendre langue, alles te voornemen, watt daer, en daer omtrent passeert, ende hoe het daer gestelt is, ende soo niet anders hebbende voor de tyt: Zo naer groctonisse uwe Ed. de protectie des allerhochsten beveelen, blyve

van uw Ed. ootmodighe Dienaar
Marten Thyssen.

schip gulde Swaen
den 31 May 1644.

Bovenstaande missive, gedagteekend 31 Mei 1644, is in de Lias Deutschland 1644 vastgekoppeld aan een miss. v. d. resident te Hamburg, Schrassert, aan H. H. M., dat. 11/21 Mei en rec. 28 Mei 1644, maar behoort daar natuurlijk niet bij, als zijnde van later datum. de Geer: Lodewyk de Geer pg. 74 noot 1 noemt als bron de miss. v. M. Thyssen van den 31sten Mei 1644 aan den resident van H. H. M. te Hamburg, Schrassert. Ten onrechte zegt hij echter, dat de brief aan Schrassert geadresseerd was. Hij kwam zeker tot dat vermoeden, omdat de miss. van Thyssen in de Lias Deutschland vastgekoppeld is aan de genoemde miss. van Schrassert, maar in geen enkelen brief van het jaar 1644 maakt Schrassert melding van het schrijven van Thyssen, hetgeen hij toch zeker zou hebben gedaan, wanneer hij dat schrijven, als bijlage bij één zijner brieven, aan H. H. M. had opgezonden. Aan wien het rapport van Thyssen dan wel geadresseerd was, blijkt uit niets.

De brieven van Schrassert aan H. H. M. vermelden overigens het volgende aangaande de vloot van Maarten Thyssen: Miss. dat. 20/30 April rec. 6 Mei 1644: „Van de 17 à 18 oorloescheppen soo d' Sweetsche vuyt Hollant alhyer beneden Gluckstadt op te Elve hebben gebracht, worden alhyer

allerhande discoursen geformeert, synde sommige van advis, dat dessein souden hebben van t' Stift Bremen van Holstein tho separeren, en de vaert op Noorwegen tho belotten, en sommige van opinie, dat daermede Gluckstadt sullen bloequeeren en verhinderen dat genen tol meerder aen d'zelve werde betaelt, en anderen dat aldaer zyn gecomen om meerder schepen by zich tho verwachten, en hunne volckoren int Stift Bremen en Lant van Holsteyn aen de hant tho gaen."

Miss. dat. $\frac{27 \text{ April}}{7 \text{ Mei}}$ rec. 14 Mei 1644: De bovengenoemde

schepen zyn, daar die van Glückstadt op hen schoten, „van Burchdorff d'Elve onderwaerts, ontrent Sitzebuttell gescendeert". Van dat kanonvuur hebben zij lang zooveel niet geleden, als de Denen beweren, maar de Denen pochen altijd zeer, als zij maar het minste succès hebben.

Miss. dat 4/14 Mei rec. 25 Mei 1644: „Die voor desen gemelde Sweetsche schepen, soo in Hollant zyn aengenomen, en zich een tyt lanck op en voor d'Elve hebben opgehouden, meint men geseylt tho zyn nae Eyderstede; daervan zich d'Sweetsche almede meesters gemaeckt".

Miss. dat. 18/28 Mei rec. 3 Juni 1644: Men zegt, dat de uit Holland vertrokken vloot reeds bij Liperdiep is aangekomen.

Miss. dat. $\frac{25 \text{ Mei}}{4 \text{ Juni}}$ rec. 10 Juni 1644: „All ist dat men over

Lubeck en Gluckstadt alhier tydinge heeft, die oock die Deens gesinde vor gewis holden. dat zyne Majt. van Denemarcken classen Suecico—Hollandicam den 16 deser ontrent Ripen aengetroffen en 8 schepen daervan in den gront geschoten, 4 reddeloos gemaeckt, en die overige, soo onlanex tho bevorens met 1000 musquettiers, onder den genrl. majoor Wrangel souden zyn verstercket, bemachticht en geruineert: waer over dan der zelver dessein soo op Fuynen, als op te Ditmarsch ende Zelant gebroocken: soo worde ick nochtans van onpartidigen bericht, dat vyff schepen van voors. vlote zich vuyt Listerdiep hebben gepresenteert tegens die coninckse, in Riperdiep liggende en also d'zelve wegens het subyt changeren der wint, van de andere Sweetsche vlote soo haest nyet en konden gesecondeert werden, van hoochgedachte zyne Majt. dermaten souden zyn ontfangen, dat meestendeels souden zyn in den gront geschoten, en die gansche

Sweetsche vlote zich in der Listerdiep te retireren genootdrückt geworden: off nu den coninck met zyne grote sware schepen, die zeer dyep gaen, d'zelve sal connen bycomen, ende wadt verder tusschen beyde vloten is voorgelopen, en can men noch ter tyt alhyer eygentlick nyet gewaer worden".

Miss. dat. 1/11 Juni rec. 17 Juni 1644: „Gelyck de victorie omtrent Ripen nergens nae soe veel tho beduyden heeft, als wel die Deensehe zich geimagineert en hebben vuyt gestroyt; alsoo is het oock gelegen met die tho vergeeffs getenteerde verstoppinge des havens voor Gottenburch; alwaer die, nyet sonder grote kosten, opgeworpene schansen en blockhuysen wederom zyn geraseert, door ordre van den coninck: die nae dat 7 van zyne schepen gedestineert voor Listerdiep, om daer door die Sweetsche het vuytlopen tho beleften, met d'reste zich soude hebben begeven naer de Sondt, off nu op Coppenhagen gegaen, alwaer zyne Maj^l. verwacht wierde, ofte om die vuyt Sweden in zee gelopene hooftvloete, daermede tho bejegenen, is als noch onbewost."

Miss. dat. 8/18 Juni rec. 24 Juni 1644: „al ist schoon dat men het alhyer daer voor is houdende, dat in de laetste reneontre ¹⁾ by Ripen, 7 Sweetsche schepen souden zyn geruincort en in den gront geschoten, en 14 verovert, daer van het volck soude gevanckelik wech gevoert zyn, soo heeft men nochtans alhyer daervan zeer weynich zeeckerheys: meldende die jonexste advisen, van goeder handt, den 8 Junij st. v. vuyt Hadersleven ges. wel dat den genrl. Veltmarchal Torstnzhon selffs in persone van daer nae Ripen was gegaen, om d'Sweetsche vlote tho besichtigen, en dat d'zelve bevindende te liggen in eene plaetze, daer d'zelve lichtelick konde beschadicht worden, ordre heeft gegeven ancker tho lichten en opte 12 a 13 Deensehe schepen, omtrent eene myle weegs daer van daen liggende, los tho gaen; gelyck oock geschyet, en ten beyden zyden dapper op den anderen is geschoten; item dat aldaer die tyding was gecomen, dat d'zelve schepen door tempeest van den anderen waeren geraeckt;

1) In deze, en in de volg. miss. schrijft Schrassert over het tweede treffen in het Listerdiep.

maer nyet een wort van Sweetsche nederlage, hoewel ick nyet en twyffel off u Doorl. Ho. Mog. sullen daer van die zoeckerheyt over water alrede hebben becomen."

Miss. dat. 22 Juni st. vet. rec. 8 Juli 1644: „De con. (heeft) eenige schepen voor Listerdiep gelaten, en met d'andere 15 oorloeschepen is gearriveert tot Coppenhage”.

Miss. dat. $\frac{15}{25}$ Juni rec. 1 Julij 1644: „Soo men my vuyt Coppenhage ende elders bericht, soo soude het gevecht tusschen d'Deensche on Sweetsche vor Ripen en Listerdyep nergens nae soo veel tho beduyden hebben, als men vor desen heeft geroepen, hebbende d'zelve wel tot twee diverse malen van verren op den anderen geschoten, dan noyt geentertert, terwylen die Deensche schepen zeer groot, en met vele halve cartouwen gemonteert zynde, zich so nyet en lieten aentasten, en die Sweetsche lichter en behendiger zynde, op gene ondiepe plaetzen van de Deensche konden gevolcht worden, zynde wel die meeste schade; dat die Sweetsche daer door verre van den anderen gestroyt, soo dat zyn Maj^t. d'zelve soeckende nyet meer als vyff branders tot Listerdyep heeft gevonden, alwaer d'zelve den 5/15 deses noch met syn volck is geweest”.

Bovenstaande plaatsen kunnen dus gevoegd worden bij de andere berichten over de slagen in het Listerdiep, welke de heer Chr. Bruun in zijn reeds genoemd artikel heeft verzameld.

Uit de miss. van den resident van Cracauw vernemen wij weinig bijzonderheden over de gebeurtenissen in het Listerdiep. Hij was dan ook niet zoo dicht bij het tooneel van den strijd, als Schrassert te Hamburg. In de miss. van v. Cracauw aan H. H. M. dat. 12 Juni 1644 vindt men een beschrijving van den eersten slag in het Listerdiep, welke overeenkomt met het verhaal bij Bruun (Fruin, Bijdr. N. R. VII pg. 106—108); doch van Cracauw laat er op volgen, dat „er veel leugens (van) werden versiert.” — In de miss. v. 18 Juni vertelt hij, hoeveel ophef de Denea van hunne overwinning maken, dat in de kerken dankzegging is geschied en dat het gevecht te Kopenhagen in druk is uitgekomen „met veel leugens.” Hiermede bedoelt hij ongetwijfeld het „waarachtig verhaal” enz., in uittreksel te vinden in het aangehaalde artikel van Bruun. Over het latere ge-

vecht in het Listerdiep schrijft van Cracauw niets. Daaruit mag men afleiden, dat er te Kopenhagen niet veel gewicht aan werd gehecht.

Nog enkele opmerkingen naar aanleiding van Bruuns artikel. Dat, — zooals Slange vermeldt, maar Garde en Bruun ontkennen —, Christiaan IV tusschen het eerste en het tweede gevecht te Kopenhagen is geweest, wordt ten overvloede weersproken door de brieven van v. Cracauw, die het vertrek van 'den koning met de vloot uit Kopenhagen bepalen op 1/11 April, zijn terugkeer op $\frac{21 \text{ Juni.}}{1 \text{ Juli.}}$

Op pg. 119 bericht Bruun, dat Offue Gedde den 5/15 Mei van Kopenhagen vertrok en den 10/20 Mei te Flekkerö aankwam, waar hij Protz Mundt aantrof. Dit wordt weersproken door de miss. v. van Cracauw, die bericht, dat beiden gelijktijdig op 7/17 Mei uit Kopenhagen zeilden. In de miss. v. 7 Mei 1644 ¹⁾ aan H. H. M. schrijft van Cracauw eerst: „In de vorige week is hier door (d. i. voorbij Helseneur) naar Kopenhagen gezeild Offue Gedde, admiraal van Noorwegen, met vier Noordsche oorlogschepen, tot versterking van Z. M^{ts}. vloot voor Kopenhagen meebrengende, naar ik hoor, omtrent 1000 bootsgezellen, zoodat Z. M^t. nu redelijk wel daarvan voorzien is.” In de miss. v. 21 Mei 1644 aan H. H. M. lezen wij verder: „17 Mei zijn van hier (d. i. van Kopenhagen) derwaarts (d. i. naar de vloot van den koning) gezeild 10 oorlogschepen in twee eskaders, en wel 6 kloeke oorlogschepen onder commando van Prost Monck, en 4 Noordsche oorlogschepen onder den admiraal Offue Gedde.”

Op pg. 134 van zijn artikel laat Bruun het in het midden, of Thijssen met zijn gansche vloot naar Holland terugkeerde, of dat hij slechts eenige schepen terugzond en zelf met den rest in het Listerdiep bleef liggen. Deze laatste onderstelling is op zich zelve reeds verwerpelijk, daar men zou kunnen vragen, waarom de Denen dan Thijssen niet waren blijven insluiten in het Listerdiep. Dat echter — zooals ook Garde, Den Dansk-norske Soemagts Historie pg. 192 aanneemt — de geheele vloot van Thijssen naar Nederland is teruggezeild, blijkt uit een memorie van den Deenschen resident Tancken

1) Ik herinner nog eens, dat, waar door mij één datum genoemd wordt, steeds de nieuwe stijl is bedoeld.

aan H. H. M. dat. 2 Augustus 1644 (portef. Denem. 1644), waar wij lezen: „unlängsten aber, wie die gantze feindliche vlotta wieder ins Vlie eingelauffen gewesen” enz.

Over het aantal schepen van Thijssen, die aan den eersten slag in het Listerdiep hebben deelgenomen, luiden de berichten, bij Bruun aangehaald, verschillend. Het komt mij voor, dat wij vertrouwen kunnen hechten aan het getal, door Maarten Thijssen genoemd in zijn brief, hierboven afgedrukt. Ook staat het, volgens mij, vast, dat hij zelf den aanval is begonnen en dat zijn houding in den strijd bewondering verdient. Verder vestig ik de aandacht er op, dat hij een aantal buitgemaakte Deensche koopvaarders mee naar het vaderland terugvoerde: althans bij de memor. v. Tancken aan H. H. M. dat. 2/12 Aug. 1644 (portef. Denem. 1644) vindt men als bijlage een lijst van elf Deensche schepen, door de Geers schepen geroofd en naar Amsterdam en het Vlie opgebracht. In zooverre had de tocht van Maarten Thijssen dus eenig succes gehad.

Het verhaal van de gebeurtenissen in het Listerdiep bij I. L. W. de Geer: Lodewijk de Geer pg. 72—74 is onjuist; bij Pierre de Witt: Louis de Geer pg. 71 eveneens. De laatste schrijft trouwens dikwijls het eerste werk na. Voor dit gedeelte had de schrijver — althans de vertaler, de heer Kolléwijn — echter gebruik kunnen maken van het artikel van Bruun, dat in Fruins Bijdragen reeds was opgenomen, voordat het boek van Pierre de Witt uitkwam.

V.

Berichten over den oorlog ter zee, tusschen Zweden en Denemarken, in het jaar 1644, ontleend aan de missiven van den Nederlandschen resident te Helseneur, van Cracauw, aan H. H. M.

Miss. dat. 9 Juli 1644: De koning van Denemarken is eergisteren (dus 7 Juli) sloop gegaan om met zijn armade, sterk 40 oorlogschepen (groot en klein), naar de Oostzee te gaan en de Zweden op te zoeken. In den Droogen blijven nog eenige oorlogschepen liggen tot bewaring van de passage. In Noorwegen heeft zijne Ma^t. nog 14 à 15 oorlog- en compagnieschepen achtergelaten.

Miss. dat. 19 Juli 1644: „Deese bygaende is duplicata van mynen laetsten van den 9^{en} deeser oover Landt U. H. M. toegesonden, maer den post is eerst den 15 dito van Copenhaegen vertrocken, off hy sal connen voortcomen, werdt aen getwyfelt, alsoo de Sweeden het eylandt Feemeren (in de Beldt geleegen dicht aent vaste landt van Holsteyn) hebben ingenoomen, Eerst waeren 2 a 300 soldaeten van de Sweedsche armee daer aen landt geworpen deweleke van de inwoonders en Deensche soldaeten meest wierden doot geslaegen, daernae wierde meer Sweedsch volck daer aen landt gesmeeten, die het eylandt in naemen, doot slaende al die jeenige die in waepenen wierden bevonden, de Deensche soldaeten int leeven gebleeyen mosten haer opgeeven op genaede en ongenaede wordende met eenige inwoonders op de Sweedsche sloopen verdeelt.

Den $\frac{1}{11}$ deeser syn de Deensche ende Sweedsche armaden onder Feemeren by malcanderen gecoomen, des anderen daechs raecten sy met malcanderen slaechs.

Syne Mat. van Dennemarcken hadde syne armaede sterck als in duplicata gemelt met 2 brandtscheepen, gedeelt in drie esquadras commandeerende oover de eene Syne Mat. selfs, oover de tweede den heer ryckxadmirael, oover de derde de heer Prost Monck een deensch edelman ¹⁾. de Sweedsche armaede (niet geheel by malcanderen) hadde den heer admirael Flemming verdeelt in verscheyden esquadras elk esquadra van 5 capitale scheepen, denselven hadde de louf, den Deenschen ryckxadmirael Jurgen Windt, wat vooruyt synde, worde aen getroffen van een der gem. Sweedsche Esquadras, ende dapper gevochten. Sulckx denselven rijckxadmirael seer gequotst, veelo doot, en t'schip genaemt Patientia seer doorboort ende beschaedicht wierde. Het groote Deensche oorloeschip St. Soffia hem te hulpe coomende wierde het gevecht noch grooter maer den ryckxadmirael gelibereert meenende den coninck anders niet off t'selve schip soude syn genoomen worden. Syne Mat. met desselfs esquadra vocht oock geweldig. Een coegel van een Sweedsch oorloeschip quam door een poort van syn schip in op een groff stuck, daervan eenige stucken vloogen doodende de heer Eylerdt Ulefeldt geweest Deensch resident in Spaignen broeder van den heer ryckxhoffmeester, syn broeder de heer hoffmaerschaleck den eenen arm wechnemende, den coninck (staende alle drie by malcanderen) gequetst wordende aen syn eene oor aen syn kin ende onder het eene ooge vallende met de andere twee ter needer maer strackx weeder opstaende seyde couragie matroozen tis geen noot ick ben noch hier, brengt deese twee wech sy syn gestorven in hun debvoir, daer wierde gevochten van s'middaechs ten 10 uyren tot s'avondts ten 8 uyren chargeerende met esquadras d'eene nae d'anderen op malcanderen. De Decnen seggen den coninck maer met 13 oorloeschepen te hebben gevochten connende met de heele armaede niet by de Sweedsche coomen om de schaersheydt van de windt dat denselven met syn armado omtrent de plaetse vant gevecht bleef leggen ende de Sweedsche hun retircerden. Synde 2 a 3 van de selve op Focmeren gestrandt ende een schip genaemt de Groene Papegey in de grondt geschooten met 18 metaele stucken

1) Garde pg. 194 heeft een andere verdeling.

dat nae het gevecht de Deensche officieren souden aen boort syn gecoomen van het coninckx schip ende syne Mat. seer ernstich versocht sich te willen uyt het pericul houden ende begeeven in een seeckere plaetse vertrouwende deselve officieren toe dat sy haer souden houden als goede ende getrouwe onderdaenen van Syne Mat. daerop denselven soude hebben geantwoort niet gesint te syn uyt de armaede te gaen tsy victorieus ofte Doot. De Deenen spargeeren dat de Sweedsche armaede sich soude hebben getireert in de engte by Christiaenprys ende dat syne Mat. deselve daerin soude hebben beset maer geen gewissheydt. Desgelyckx datter weeder een gevecht tusschen beyde de gem. armaeden soude syn geweest maer vant succes werdt hier niet geroemt synde de couragien hier vry wat needer geslaegen. De particulariteyt van alle de gevechten werdt hier niet geopenbaert. Myn is geadvyseert dat int eerste gevecht op de Deensche armaede wel soude gebleeven syn over de 600 man maer de Deenen laeten maer in druck uytgaen van 80 dooden en 150 gequetsten verswygende wel de reste om wat oorsaecke can men wel gedencken het voorgeme. schip Patientia is seer beschaedicht met den heer ryckxadmirael seer gequetst met veel dooden ende gequetsten tot Coppenhaegen ingecoomen wordende de dooden al nae geraeden begraven elck nae syn qualiteyt sonder dat men het rechte getal noch kan weten" 1).

Tusschen de miss. v. 19 Juli en de volgende is er één verloren gegaan, van den 21sten Juli.

Miss. dat. 6 Aug. 1644: Z. M^t. ligt met zijn geheele armade in den inham van Kiel, hebbende de Zweedsche armade daarin gelooopen ter reparatie; hij kan niet dicht bij de Zweden komen wegens de sterke vesting Christianprijs, waar hij voorbij zou moeten. „Den selven heeft geschreeven vandaer niet te willen scheyden, voor dat desselfs of de Sw. armaede sal syn geruyneert en te niet gemaect.” De rijks-admiraal Jurgén Windt is gestorven aan de bij Femeren bekomen wonde. Zoowel in Zweden als hier te lande is in de kerken dankzegging gedaan over de victorie bij Femeren; het aantal

1) Een hiermede overeenstemmend relaas, maar böknopter, vindt men in het Verb. Denem. op 15 Juli en in den brief v. Amb. Denem. aan H. H. M. dat. 16 Juli 1644. Uit de laatste missive heeft Aitz. V pg. 747—748 zijn verhaal geput. Het Verb. Zweden bevat niets over dezen slag.

dooden en gewonden aan beide zijden is zeer onzeker. Torstenson trekt zijn volk van alle kanten samen: hij ligt gekampeerd op de Cropperheijde tusschen Rensburch en Dannewerck, sterk 9000 ruiters en 4000 man te voet, behalve 4 regimenten, die hij in Jutland heeft gelaten. Gallas ligt met zijn armee gekampeerd in Oldesloo. Men meent hier, dat gebrek aan proviand bij beide legers hen zal doen resolveeren tot een bataille. Vóór den slag bij Femeren hadden de Zweden het eiland Femeren genomen, maar zij hebben het weer verlaten.

Miss. dat. 6 Aug. 1644: „Eergisteren quam tot Coppenhaegen schrijven van syne Ma^t. van Dennemareken, meldende dat denselven by Christianprys 1000 man aen Landt geset heeft, met een deel stucken op een baterye doen stellen om de Sweedsche armaede te canonneeren, dewelcke van proviandt qualick soude syn voorsien, en in Holsteyn is niet ten besten, derhalven men meent dat deselve door mangel van proviandt sal moeten delogeeren, voor dat tselve geschiet sal syne Ma^t. niet van daer gaen.”

Miss dat. 14 Aug. 1644: Het retranchement by Christiaanprys is door de Zweden genomen; het meeste volk er in is gedood, geschut en ammunitie namen zij weg en raseerden het retranchement. Daarop is zijne Ma^t. met zijne vloot uit Kieler-inham naar zee gegaan; de Zweedsche armade is hem gevolgd, men hoort nog niet van een slag.

Over den tocht van Maarten Thijssen door de Sont zijn verschillende aanhalingen uit de missiven van v. Cracauw reeds afgedrukt in de noten bij pg. 100 en 101. Vgl. ook aldaar over de terugkomst van Christiaan IV te Kopenhagen.

Miss. dat. 11 Sept. 1644: Eenige kapiteins, daaronder eenige oude edellieden, die zich niet vroom hebben gedragen in den slag bij Femern, zijn voor de admiraliteit in Kopenhagen geciteerd en eenige gecondemneerd om onthoofd te worden. Zijne Ma^t. excuseert niemand; ten hove wordt beweerd, dat de Zweedsche armade geslagen zou zijn, wanneer de Deensche kapiteins hun plicht hadden gedaan.

Miss. dat. 1 Oct. 1644: Den 21sten September zijn, op order van zyne Ma^t., 20 oorlogschepen van Kopenhagen naar de Oostzee gezeild (blijvende twee oorlogschepen bij de pramen in den Droogen), onder commando van den admiraal

(bij provisie) Prost Monck, een Noordsch edelman. De Denen beweren, dat de Zweedsche vloot dezen herfst niet uit de Scheeren op de Oostzee zal komen en dat er eenige ontevredenheid is onder het bootsvolk van Thijssen over de betaling.

Miss. dat. 18 Oct. 1644: Uit Stockholm wordt bericht, dat de Zweedsche armade is „opgeleyt”, behalve 12 middelbare oorlogschepen met zwaar geschut en wel voorzien, die naar Calmar gaan om te conijungeeren met de vloot van Thijssen. Zij hebben twee à drie brandschepen bij zich. Tezamen zijn ze dan sterk 32 oorlogschepen, behalve de branders. Als admiraal daarover zal commandeeren de heer Ruyning, gouverneur van Lijfland. Men zegt, dat de Deensche vloot in de Belt is.

Van voorg. miss. is een duplicaat, met een p. s. van 22 Oct. 1644, waarin het volgende: Eenige schepen, van Oosten gekomen, refereeren geweest te zijn bij de Zweedsche armade, sterk 36 zeilen, en dat deze een tijd lang onder Møen gelegen heeft en, na door een oorlogschip des konings pramen en bijliggende oorlogschepen gerecognosceerd te hebben, teruggekeerd is naar de Oostzee om Z. M^{ts}. armade te zoeken, die zij meenen te vinden onder Bornholm.

In de miss. dat. 29 Oct. 1644 vindt men een beschrijving van den tweeden slag bij Femern. (De eerste slag, op 1/11 Juli, wordt ook wel genoemd de slag op Colberger-heide, in de bocht van Kiel). Deze beschrijving stemt overeen met die, welke voorkomt in de miss. amb. Denem. aan H. H. M. dat. 4 Nov. 1644 en in de miss. amb. Denem. aan amb. Zw. dat. 8 Nov. — Aan de laatste miss. is het verhaal ontleend bij Aitzema V pg. 756. — Daarom is het niet noodig de miss. van v. Cracauw dat. 29 Oct. in haar geheel hier af te drukken; alleen vermeld ik daaruit het volgende, dat Aitzema niet heeft: Hier in Kopenhagen heerscht groote alteratie over deze nederlaag. Gisteren (dus 28 Oct.) zijn twee Deensche oorlogschepen, die bij 't gevecht waren geweest, te Kopenhagen gekomen, genaamd 't Lam en de Pelicaen, onbeschadigd, de twee slechtste schepen van de vloot, elk maar 18 stukken voerende. Gisteren zijn de pramen en de oorlogschepen (daaronder 5 à 6 capitale schepen, de rest heeft weinig te beduiden) uit den Droogen voor Kopenhagen gebracht, zoodat de passage door den Droogen nu vrij is. Men zegt,

dat Z. M^{ts} armade gebrek aan bootsvolk had; dat wel 1600 bootsgezellen ziek aan land liggen en velen gestorven zijn. Daarentegen zou de Zweedsche armade te Wismar juist 1500 soldaten hebben ingenomen. — Bij deze missive is gevoegd als bijlage:

Lyste der conincklike Deonsche schepen soo by die op d'Oostzee nyet wyt van Femeren gehaltenen slach gevangen gestrandet verbrant en doorgegaen syn

Patientia	49	
Oldenburch	36	
Drie Leuwen	36	
Stormarn	28	
Fides	28	
Neptunus	26	
Netelblat	24	
Twe Leuwen	22	
Kroonvisch	16	
Seepeerdt	16	
	<u>31</u>	1) gevangen
Somma schepen—10—stukken	281	
Lindeworm	38	
Pellicaen	26	
Somma schepen 2 stukken	64	verbrandt.
Delmenhorst	26	
Lamm	18	
schepen 2 stukken	44	gestrandet
Meerkat	14	
Holtrop	8	
Galliot	6	
	<u>26</u>	2) durghegangen
schepen 3 stukken		

Gurt 3) admirael op t schip patientia doot admirael Grabow op t schip Lindeworm gevangen d'vice admiral Jasmund op 't schip Oldenburch gevangen vice admiral Corbitsch Ulevelt op te drie Leuwen dootlick verwont en gevangen. Daerby over die 1000 menschen samt officieren gevangen.

1) Hoe dit getal 31 er hij komt, begrijp ik niet. Bovendien is dan de som niet 281, maar 282.

2) Er staat 26, in plaats van 28.

3) Dit woord is niet te lezen. Er moet staan Mundt.

De Pelikaan en het Lam worden hier vermeld als verbrand of gestrand, terwijl van Cracauw in zijn miss. van 29 Oct. (zie boven) zegt, dat zij in Kopenhagen zijn teruggekomen. In de miss. v. 10 Nov. 1644 aan H. H. M. bericht hij verder: men meent, dat in het geheel negen of tien Deensche oorlogschepen veroverd zijn, nl. het admiraalsschip Patientia (bij de 50 metalen stukken), de 3 Leeuwen, het Netelblatt, Oldenburch e. a. schepen genomen, Delmerhorst gestrandt en in brandt geraeekt en meer andere, insgelijx het schip Lintworm, ook een off twee gesprongen, soo dat van de Deensche armade 20 cloecke wel gemonteerde oorlogschepen sterck niet meer als 2 à 3 van de slechtste en miust gemonteerde oorlogschepen als het Lam en de Pelicaen weder tot Coppenhaegen syn gecoomen.

De amb. Zw. schrijven aan H. H. M. in hun miss. v. 6 Nov. 1644: „dat van de 17 Deensche schepen 10 verovert, 2 verbrant en 3 gestrandt zyn, en dus maer 2 ontkomen gelyck alle het selve ons vanwege de Regieringe gisteren is bekend gemaect.”

Het verhaal van Garde op pg. 206 vv. wijkt in enkele opzichten af van het door van Cracauw meegedeelde.

In het verb. Zw. (copie) op 6 Nov. en in de miss. v. amb. Zw. aan H. H. M. dat. 6 Nov. 1644 wordt, als de dag, op welchen de slag geleverd is, eerst 31, later 24 Nov. genoemd. De ware datum — 13/23 October — wordt meegedeeld in het Origin. Verb. Amb. Zw.. In de miss. v. Amb. Denem. aan H. H. M. dat. 27 Oct. 1644 — dus ook bij Aitzema V pg. 756 — is ten onrechte de duur van den slag op twee dagen gesteld.

Over de gebeurtenissen na den slag: zie hiervóór pg. 108 en 109.

VI.

Voorstel, door Bicker en Stavenisse, bij hun terugkeer uit Zweden, aan H. H. M. namens koningin Christina van Zweden gedaan. (Zie pg. 138 en 139) Overgedrukt uit verb. amb. Zw. 1644.

Sacrae Regiae Majestatis Dominae nostrae elementissimae Resolutio altera, data Legatis ad se, celsorum et potentium Dominorum Ordinum Generalium Uniti Belgii amicorum et confederatorum suorum, illustribus magnificis et generosis dominis Jacobo de Witte, Andreae Bicker et Cornelio à Stavenisse.

Acceptissimus Sacrae Regiae Majestati fuit praeterita aetate adventus in hoc Regnum Dominorum Legatorum, et placuere admodum hortatus amici Dominorum Ordinum Generalium, ad pacem cum rege Daniae renovandam, et componenda dissidia bellaque exorta, nec minus grata fuit Celsitudinis eorundem oblata interpositio; Equidem exoptasset S. R. Maj^{tas}. ut quantocius Tractatus institui ac via concordiae tentari potuisset; ideoque ne quid in se merito desiderari posset, sine tergiversatione ac mora Tractatibus ac interpositioni adsensit; Et haecenus quid animi haberet Rex Daniae expectavit; Lente huc usque ex parte Dani processit negocium, et multa interea acciderunt, quae alienum eiusdem a pace affectum perspicuis indiciis declarant, ut S. R. M^{ti}. non defuit iustissimae causae, quid in posterum agendum, altius cogitanti, verum ne qua occasio praeterlabatur pacificandi Borealem hunc Tractum, ac praesertim haec regna Evangelica, ac commerciorum usum suae libertati restituendi, hand putat praesentium temporum conditioni convenire, si ista nimis accurate ponderentur; quin potius acquum censet eadem, si modo aliquis tergiversandi finis sit, publicis utilitatibus condonare;

cumque rex Daniae paucis ante septimanis pressus urgentium mediatorum instantiis, visus sit Tractatibus adsentiri, atque jam et praeliminaribus coeptum sit agi, spesque facta de illis brevi conventum iri, Sacra Regia Majestas suos commissarios ac plenipotentarios habebit paratos, qui constituto tempore ac loco adsint, et rem Serenissimae Regiae Majestatis nomine adgrediantur ac peragant.

Dum haec aguntur, dicti Legati Celsitudinis Dominorum Ordinum institere, ut Serenissima Regia Majestas suos deputaret, qui cum illis communicarent et conferrent consilia, quo modo commercia ac navigationes pristinae libertati restitui, foederi nostro mutuo suus vigor conservari, si quid inter nos, atque hostem conclusum statutumque fuerit, firmiter ac inviolabiter servari queat, imprimis id rogavere, ut Serenissima Regia Majestas, si ad Tractatus pacis cum Rege Daniae perventum foret, secundum proprias suas lites, cum dicto Rege componendas etiam habere rationem, interesse Dominorum Ordinum Generalium, neque prius ad finalem conclusionem descendere velit, quam suae Celsitudini quoque sit satisfactum. Ab hisce postulatis, serenissima Regia Majestas pro eo amore ac affectu, quo confoederatos suos et imprimis Dominos Ordines Generales prosequitur, non erat aliena, verum cum ipsa sola bellicis oneribus periculisque implicetur, et plurimis aliis difficultatibus ab omni parte sit subjecta, id in se suscipere, atque facta obligatione se obstringere iniquum duxit, nisi Serenissimae Regiae Majestati constaret, Dominos Ordines ex praescripto foederis mutui arma secum pro libertate commerciorum ac navigationis in mari Balthico et Septentrionali, transituque per fretum Oresonticum jungere velle; sicuti res enim hactenus acta est, belli onera et pericula Serenissimae Regiae Majestati soli incumbunt; Rex Daniae ex arbitrio perturbat commercia hujus Regni, portus elaudere confoederatis et amicis hujus Regni, nullo habito horum respectu, ex usu suo satagit, non sine summa ac intolerabili injuria quam Serenissima Regia Majestas hactenus tulit, in favorem et honorem amicorum et confoederatorum brevi mutatura, nisi ejus remedium tempestive adportetur. Nihil vero magis Sacram R. Mtem. permovet, quam quod Cels. Dom. Ord. Gen., licet paterentur suos cives abstinere commerciis et navigatione in portus huic Regno subjectos, Regi tamen Daniae, turbatori Commerciorum, in freto Oresontico dari permiserunt adeo grande et acquitatem transcendens vectigal, ut inde bellum

adversus nos gerere, si alia media deessent, posset. Multa quoque nostrarum navium adparatui Amstelodami injecta sunt impedimenta, captae a nostratibus naves, mercesque hostiles arresto detentae, et hosti contra praescriptum foederis nostri plurima indulta, adeo quidem ut, si cuncta recte ponderentur, Domini Ordines Generales hoc anno Regi Daniae media nos infestandi tribuerint, quibus destitutus facile ad aequas pacis conditiones perduci quiret; postquam vero Legati Dom. Ord. Gen. contestati fuissent Celsitudinem principalium suorum id sibi in mandatis dedisse, ac Ser. Reg. Majtē suo nomine adsecurare jussisse quod foederi icto inhaerere, et si tractatus hi pacis oblatis aut rejicerentur a rege Daniae ant exoptatum eventum non nanciscerentur, tum illico processuros ad executionem foederis ex praescripto et vi articuli secundi; quod vero hactenus se adversum Regem Daniae amicus gesserint, id factum ob intermissam a parte Reg. Majtē communicationem tabulis foederis praescriptam, et quod prius tentandam concordiae viam putarent quam ad arma descendere fas esset; excusatis ac declaratis caeteris, imprimis quod crederent aequum esse nihil in praesens committere, quod interpositionis rationem turbaret; —

Hisce hinc inde actis agitatisque tandem visum est utrinque eo consilia conferre, ut Ser. R. Majtas Celsitudinis Dom. Ord. Gen. interesse in futuro cum Rege Daniae pacis tractatu susciperet peragendum, neque ad conclusionem finalem descenderet suarum controversiarum ac postulatorum, nisi Dominis Ord. Gen. simul foret satisfactum; ac vicissim si vel S. R. Mtis vel Dominorum Ord. Gen. justis postulatis a parte adversa non satisfaceret, atque inde bellum foret continuandum, ut Domini Ord. Gen. se ex praescripto foederis S. R. Mtis viribus omnibus terra marique jungerent, bellumque susciperent et continuarent, donec utrisque satisfactum et libertati commerciorum ac navigationis satis provisum foret. Cum vero ex hisce et quae inde dependent Ser. R. Majtas. pertractari et concludi cuperet, Dom. Legatis autem suorum principalium propensionem contestantibus, ast se ob defectum mandati excusantibus, visum fuit utrinque ex usu, ut Dom. Legatorum bini, remanente tertio, pro continuandis promovendisque pacis tractatibus, se domum conferrent, cuncta Celsitudini Dom. Ord. Gen. communicarent, et necessariam ac convenientem negotii magnitudini resolutionem tempestive procurare et

adportare conarentur, ut hac ventura hieme et ad ultimum ante exitum februarii proxime futuri in loco tractatum haberi et Legatis Dominorum Ord. Gen. de potestate ac mandatis pertractandi ac concludendi cum Ser. Reg. Majt^{is}. plenipotentiaris provideri posset, sive Celsitudini Suae Dom. Ord. Gen. visum sit eosdem aut alios remittere, sivi eos qui in loco ad pertractandum ac concludendum firmare et munire;

Hisce itaque ad eum modum, uti dictum, mutua communicatione tractatis, Ser. Reg. Majtas. abituris Dominis Legatis non tantum felix iter ac reditum ad suos comprecatur, sed pro uberiori eorundem informatione de Suae Majestatis intentione haec voluit caeteris adjungere, videri sibi consultum ut Celsitudo Dom. Ord. certo statuatur ac Ser. Reg. Majt^{is}. communicent sui postulati fundamentum suaeque intentionis ac destinati resolutionem, an praesentibus pactis inhaerere an illa lenire ac mitigare in animo habeant potius et priusquam bello se involvi pati velint, ut, collatis inter se principiis, utriusque causa facilius judicari possit, de eventu ac iss quae eo tendunt;

Deinde, si vel Ser. Reg. Majt^{is}. vel Celsitudini Dom. Ord. non fuerit satisfactum, ut de bello gerendo ac Regem Daniae ad justas leges acceptandas impellendo certi aliquid statuatur, quod non videtur commodius fieri posse quam Si Ser. Reg. Majtas. terra marique exercitum classemque apparet, illo territoria ejus insideat hae ex parte Maris Balthici ad ostia Canalis Danici prope Haffniam praestituto tempore subsistat, Celsitudo Dom. Ord. contrahant classem suam quam possunt maximam, et ferant secum 8: aut 10000 militum, atque anchoras jaciant circa idem tempus ad Cronoburgum cum quavis classe commissarii aut Legati mittantur ad Regem Daniae cum legibus pacis inter Ser. Reg. Majtem. et Celsitudinem Dom. Ord. ante pertractatis et conclusis, quae si fuerint acceptae, deducantur in effectum et executionem; Sin minus, uterque cum classe et exercitu eundem hostiliter aggrediatur et cogat, prout super eo amplius inter utrumque Ser. Reg. Majtem. et Dominos Ord. Generales constitutum fuerit.

Quodsi vero Rex Daniae Sive tractatibus pacis -- quorum spes facta est -- sive postmodum armis inductus ad justas pacis leges et libertatem commerciorum adsenserit, necesse videtur ut Ser. Reg. Majtas. et Celsitudo Dom. Ord. certi aliquid inter se constituent, quomodo, ut Rex Daniae promissis stet neque aliquid in contrarium aut unius alteriusve

praejudicium moliri possit, adigi et contineri queat, praeter alia vero quae in considerationem venire possunt, de strictiori foedere inter nos cogitandum; Haec praecipue sunt quae in praesens veniunt in considerationem uberius declaranda, ex utraque parte. Interim Ser. Reg. Majtas. non dubitat Celsitudinem Dom. Ord. ea quae sunt congrua foederi nostro mutuo strictae et studiose observaturam, imprimis curaturam ne quid Dano in praedictum Ser. Reg. Majtas. et foederis indulgeatur, aut emendis comparandisve navibus aut pulvere tormentario aliisque ammunitio generibus, tum ne quae naves aut commercia in ejus subjectas divisiones aut ad fretum Oresonticum navigent ac transportentur, antequam scitum fuerit quo tractatus pacis inclinent ac desinant, et quid sperandum sit; praesertim ne quid vectigalis Regi Daniae in fretis pendatur ante exitum tractatus, sed ut ea potius integre serventur, quae S. R. M^{ti}. ut foederatae debentur; navium et nantarum, militumque conscriptio libera permittatur; si quid hosti ademptum fuerit in provinciis ac portibus Cels^{ditis}. Dom. Ord. distrahere liceat sine mora et impedimento, sicuti S. sua R. Majtas. plane confidit D^{nis}. Ord., uti confederatis suis; ejusque Legatis in Belgium redituris haec benigne et clementer recommendant, responsura pari benevolentia et ex occasione D^{nis}. Ord. Gen., et si quid favoris D^{nis} Legatis praestari poterit, S. R. M^{tas}. benigno affectu eos prosequi non intermittet.

Actum Stockholmiae, die 5ta Novembris 1644.

Nomine S. R. M^{tis}. subscribere ejusdem ac Regni Sueciae respective Tutores et Administratores.

Petrus Brahe Comes
in Wissingsborg.
R. S. Droszetus.

Axelius Oxenstierna
R. S. Cancellarius.

Jacobus de la Gardie
R. S. Marsch^{us}.

Carolus Guldenhielm.
Regni Ammiralius.

Gabriel Oxenstierna. L. B. in Moreby et Lindholm.
R. S. Thesaurarius.

Gulden Clau.

VII.

Resolutiën van Christiaan IV betreffende de bezwaren, door de Nederlanders te berde gebracht wegens den handel op Noorwegen. (Zie pg. 161). Overgedrukt uit Verb. amb. Denem. 1644—1645.

Copia

Konigl. Dennemarkische schreiben,
an hr. Hannibal Sehestetten, Stat-
halteren in Norwegen.

Christian der Vierdte

Unser gunst zuevoehr, nachdem die Hollandische Gesanten alhie laszen anbringen, wie den Hollandischen Eingesessen in unseren reich Norwegen in ihr handlung daselbst grosze hinder, schade und unvermuthlicher auffhalt geschehe und zuefuget werde, alsz. gebieten wir dir und wollen gnädigst, das du daruff guetes einsehen haben sollest, damith erwehnten holländern in ihrem gewerb daselbsten unter deinem ambt nach diesem jederseit schiedtlich und wohl begegnet, auch von selbigen nichtes weiters gefordert noch geheijschet werde, alsz in unseren getruckten Zolrolle enthalten: wirdt sichs befinden, das eteliche in vorbenantem ambte daruber in diesem zue wieder einige auflagen ihnen auffgeburdet oder sie besweret, wollen wir gnadighst, das du diselve daruber besprechen, und ernstlich abstraffen sollest, so fern du nicht selbst dartzue wilt antworten oder zue rechte stehen damit geschicht, unszer will und wir befehlen dich Gott, geben auff friedrigsburgh den 3 Januarij 1645.

Copia

Konigl. Dennemarekische Schreibens
 an h^r. hannibal Sehestetten Stat- Christian der Vierdte.
 halteren in Norwegen.

Unser sonderliche gunst zuvohr, dienmach unsz von den Holländischen ietzo alhie residerende gesandten vorgebracht, das so wohl in direm ambt alsz anderen Orthen in unszern Reich Norwegen, denen daselbst negotijrende holländern in vorscheinern sommer vier und ein viertheil von jedem hundert mehr, alsz unsere getruckten zollrolle gestattet seij abgefordert, wie solches ab bey gefugten beweysen und Documenten weitters zuefahren, wan aber solches unbillig und wieder unszern gnädigsten willen und meinungh geschehen ist, so befehlen wir euch und wollen gnädigst, das ihr dieselbe, so ewern ampte hieiran befunden werden, gebührlich besprechen und verfolgen, auch da es ihnen überwiesen, anderen zuem Exempel ernstlich straffen laszet, so fehrn ihr nicht selbst der zue wollet antworten und zue rechte stehen: Da sichs auch befindet, das ein gleiches in den andern Ambtern sich zuegetragen wollen wir gnädigst, das die Ambtleuthe jeden Orthes dafur von unszern twegen sollen belanget und urtheil daruber gesprochen werden, ob sie nicht pflichtig, selbst dafur zue antwortten, angesehen, sie selbst die Zollner einsetzen und wir keinerleij weijse wollen, das solches ungestraffet soll hingehen, oder sich jemandt erkuhen durffe, auszer unszern gnädigsten willen und anordnung neue zöll oder gerechtigkeit von einigen menschen zuefordern oder ein Zuenehmen, damit geschicht unser will und befehlen euch Gott friederichsburg den 4 Januarij 1645.

Copia

Koninekl. Dennemarekische schreibens,
 an H^r. Hannibal Zehestetten Stat- Christian der Virdte.
 halteren in Norwegen.

Unser gunst zuvohr demuach beij uns die Hölländische gesandten laszen anbringen, wie das den trafficquirenden holländern in unszern Reich norwegen ein merchlicher schade in ihrem handel daselbst werde zuegefuegt, in demc sie genötiget, von den Königs und jungkeren dehlen mehr dan gebrauchlich, auch dieselbe weit hoger, alsz sie werth sein

können, einzuelahden, maszen ab beijgefugten dero angeben
weitter zuevernehmen, so gebietten wir dir und wollen
gnädigst, das die ein fleissiges einschen haben sollest, damit
so wohl gedachten Holländren alsz allen andern frembden
daselbst hinauff unser Reich handlenden Schifferen, keinerleij
wijse auffgetrungen werde, mehr konigs- oder jungkern
dehlen, alsz von altershero gewöhnlich gewehsen, zue kauffen
oder einzuenehmen, oder dieselbe höher zuebezahlen, alsz
sie werth sein, dafern du nicht, wan nach diesem einige
bestendige klagen deshalven werden einkommen, selber dartzue
antwortten und dafur zue rechte stehen wilt, darin geschicht
unszer wille, und wir befehlen dich Gott, In Friederichs-
burch den negenden Januarij 1645.

VIII.

*Staat van de With's vloot in het jaar 1645, overgedrukt uit
het Journ. de With 1645.*

Staet van de schepen en fregatten mitsgaders de namen en capiteynen
sorterende onder de vlagge van den Admiraal de With.

M A Z E.

Schepen.		Coppen	Stucken.
Brederode	Admiraal de With	183	51
Geeroonde lieffde	Cap ⁿ . Cornelis van Houtten	98	33
Prins Hendrick	Cap ⁿ . Jan Claesz. Bom	86	23

Admirali^{ts}. schepen van AMSTERDAM.

t Huys van Nassau	de Heer Vice Admiraal Cats	130	36
De goude Maan	Schouth bij Nacht van Gaelen	100	34
De goude Son	Commandeur van Salingen	100	33
't Wapen der Goes	Commandeur Willem Nyhoff	101	32
Gelderlant	Cap ⁿ . Liederkercke	100	32
Zutphen	Cap ⁿ . Jan de Lapper	100	32
't Jaertsvelt	Cap ⁿ . Hoppesack	86	30
Prins Hendrick	Cap ⁿ . Hendrik Schrevels	100	30
Bommel	Cap ⁿ . Uytenhout	80	30

Oude directie van AMSTERDAM.

De Burght	Cap ⁿ . Gerrit van Limmen	81	24
Prinses Royale	Cap ⁿ . Jacob Thyssen Nievelt	90	28
Hollandia	Cap ⁿ . Maerten de Graeff	86	26
De Valck	Cap ⁿ . Jan Egbertsz. Prins	83	23
De Jonge Prins	Cap ⁿ . Pieter Jansz. Veltmuys	90	28
De Wakende Boey	Cap ⁿ . Jan Meykes	85	26
De Drommedaris	Cap ⁿ . Claes Lastdrager	85	24
't Wapen Medemblick	Cap ⁿ . Gerrit Huybrechtsz. Goethart	85	25

Nieuwe Directie van AMSTERDAM.

Schepen.		Coppen.	Stuck
Sint Andries	Cap ⁿ . Adryaan van Leeuwen heeft 10 jongens sloop.	74	30
De grooten Jupiter	Cap ⁿ . Claesz. Corstyaenz. heeft 10 jongens	90	30
De fortuyne	Cap ⁿ . Jacob Schrieck heeft 10 jongens.	100	28
Den Godt Mars	Cap ⁿ . Reynier Egbertsz. 10 jongens.	82	26
Sint Jacob	Cap ⁿ . Dirk Woutersz.	87	26
Patientia	Cap ⁿ . Cornelis Jansz. Poort 9 à 10 jongens.	71	26
't Wapen Genua	Cap ⁿ . Arent Jacobsz. Habrake 10 à 12 jongens.	102	36
Den cleynen Jupiter	Cap ⁿ . Hendrick Christyaenz.	84	22
Venctia	Cap ⁿ . Jacob Syvertsz. heeft 8 à 9 jongens.	78	32
Abrahams Offerhand	Cap ⁿ . Reyndert Claesz.	—	—
Coninck van Sweden	Cap ⁿ . Claes Sipkes	60	26
Den Swarten raven	Cap ⁿ . Jan Versteegen heeft 8 à 10 jongens.	78	30
De rechte Iyeffde	Cap ⁿ . Jacob Swartt heeft 10 à 12 jongens.	71	26
De goude leeu	Cap ⁿ . Adryaen Houttuyn	85	24
Admiral ^{ts} . schepen van 't NOORDERQUARTIER.			
De hoope	Cap ⁿ . en Schout bij Nacht Halffhoorn	96	26
't Wapen Alemaer	Cap ⁿ . Jan Waruaertsz. Coppelman	80	24
't Wapen Hoorn	Cap ⁿ . Claes Tesselaar	87	24
Medenblick	Cap ⁿ . Gabriel Anthonisz	80	26
Sampson	Cap ⁿ . Schellinckhout	92	28
	¹⁾ Cap ⁿ . Arent Direxsz.	80	26
Oude ende nieuwe Directie van ENCHUYSEN.			
Getrouwen harder	Cap ⁿ . Gijsbert Malcontent ²⁾	100	34
Den haen	Cap ⁿ . Pieter Harmensz.	105	34
Den dolphyn	Cap ⁿ . Thijs Huybrechtsz.	98	28

1) Niet ingevuld in het journaal van de With.

2) Dit is waarschijnlijk de kapitein, bedoeld op pg. 25.

Schepen.		Coppen.	Stucken.
Oude ende Nieuwe Directie van HOORN.			
Den swarten beer	Cap ⁿ . Jacob Pietersz. Houck	81	24
Den jongen prins	Cap ⁿ . Jan Pietersz. Baes	78	24
Den Dolphyn	Cap ⁿ . Aldert Taemsen	85	34
Coninck Davith	Cap ⁿ . Jan Baessen	92	30

MEDENBLICK.

De coninck Davidt	Cap ⁿ . Jan Pietersz. eenarm	97	28
-------------------	---	----	----

HARLINGEN.

Prins Wiulcm	Cap ⁿ . Andries Douwes	90	28
--------------	-----------------------------------	----	----

IX.

*Consideratiën op de Instructie van admiraal de With enz.
(Zie pg. 195, noot 1). Overgedrukt uit het Journ. de
With 1645.*

De St. Gen. der Vereenichde Nederl. hebben gecombineerd de Memor. bij den admir. Witte Corn. de Witte aen H. H. M. den 26 Aprilis ende 7 deses resp. overgelev., houd. consider. op de Instr. enz., ende hebben dienvolgens nae voorg. deliber. op yeder pt. der voors. memoriën geresolv. 't geene hier naer voor yeder in margine van dien geteekent staet.

1.

Deze passagie wert golaeten ter discretie ende directie van den adm. sampt synen crychs-raedt.

Eerstelick off den droogen door de Zont, daer de schepen moeten passeeren onbruyckbaer was gemaect off men in die ongelegentheynt door de Belt niet en soude moogen passeeren.

2.

De schepen sullen by den adm. werden aangetast daer hy deselve sal vinden, sonder te wachten tot hare wedercomst off volle ladinge, ende 't volck van dese schepen affgenomen

Item schepen bejegenende die uyt dese landen voor den 19 deser syn uytgescylt off men alsulcke schepen datelyck sal aentasten ende opsenden dan off men deselve daernaer

ende andere in plaetse van dien gestelt hebbende sal deselve te rugge opsenden aan 't coll. ter adm. in het quartier daer soodan. schepen syn uytgevaren.

3.

Hot placeaet hierbesyden gementioneert daer van syn verscheyden exemplaeren aan den adm. albereyts verhandreyekt, gelyck aan hem oock het gedesir. schryvens door den griffier van H. H. M. copie-lick is overgelevert.

Item versoecke aan U. H. M. dat my 't placeaet v. d. 11 Meert 1632 op het stuck van 't formeeren v. d. admrlschappen o.a. geemaneert, als oock U. H. M. aenschryven van 2 Febr. 1627 op dat subject aen de resp. coll. ter adm. daerbevoorens affgegaen.

4.

Sullen werden opgesonden herwaerts nae dese landen onder die resp. Coll. ter adm. resid. in 't quart., van waer dat uitgevaeren sullen syn die schepen die de verovring der voors. schepen enz. sullen hebben.

Item met de wederpartij in 't gevecht comende, ende gebeurende dat wij eenige van ons partij vermoesteren dat God wil geven soo sulex geschiet, waer men de veroverde schepen en volck sal laeten off doen brengen.

5.

Dit versouck oordeelen H. H. M. voor alsoech te praematuur te syn maer dat daerop sal worden geresolv. in cas van rupture.

Item te mogen hebben acht beseylde hantsame schepen met twee decx ende tot yder een biscaysche chaloup ende soo veel materiaelen als nodich syn, om tot Branders by gelegenth. te gebruycken, om met deselve de schepen van ons party (die machtich zyn)

te beeter affhandich te maekken, ende soo men d'selve schepen niet van doen en heeft kunnen onbeschadicht weder te rugh comen.

6.

Op dit pt. can niet verder worden getreden, maer wert gelaeten by de leeninge en 't remplacement resp. v. d. onderhebb. schepen van den adm. de Witte, vice-adm. Cats en Lieven de Zeeu schout by nacht, volgens H. H. M. voorg. resol. diesaeng. genomen.

Item off het niet best en ware dat men een Dosyn Capitaale schepen ut het Esquader van den Lt. Admir. Tromp in leeninge soude gebruycken tottet exploit nac Oosten, welverstaen dat hunne plaetse weeder met gehuurde schepen soude gesuppleert worden.

7.

Den inhoud van dit neffensstaende 7^e pt. wert goet ende dienstich geoordeelt ende sullen de Galiots daerby gementioneert met gauw bootsvolck worden gemant en om sulcx ten spoedichsten te doen ten laste van het veylgelt sullen by miss. v. H. H. M. versocht en begeert worden de Direct. van 't Extr. ord. convoy op Oosten en Noorwegen residerende binnen Amsterdam.

Item vereytsche oock twee gouwe Gallioten tot het Exploit, om in 't Cattewater ende de Beldt ende door de Sondt comende, deselve te gebruycken om altyt vooruyt te doen seylen, ende om alles wel gauw aff te doen diepen.

8.

Dit is in cracht van H. H. M. resolut. van den 7 deses ge-effect. ende sullen dienvolgens aen den adm. de Witte geleverd worden.

Item dat de art. brieven voor myne onderh. schepen gedrukt my moogen toecomen.

9.

Wert gestelt ende geconf. aen den adm. ende die van synen crychsraedt.

Item de volcomen Judicature over de capiteynen ende officieren van de vloot.

10.

De H. H. St. v. Holl. ende W. Vr. werden ingevolch van H. H. M. voorg. resol., mits desen nochmaels versocht dat deselve sonder eenich verder uytstel ofte dilay soodan. ordre willen stellen ende die voorsieninge doen ten eynde dat de offic. ende matrosen dienende op het onderhebb. schip v. d. adm. Witte Corn. de Witte nae behooren worden betaelt ende onderhouden, geconsider. dat derselver maentgelden, als oock het geheele schip met den vorderen aaneleven van dien by den staet van oorloch te water staat gerepart. ten laste van opgemit. prov. v. Hollant.

Item voere U. E. H. M. te gemoet dat ick op gisteren in de vergader. in 't coll. ter adm. tot Rotterdam hebbe binnengestaen ende haer Ed. te gemoet gevoert, dat myn onderhebb. schip gisteren uyt de Maes was geseylt, met last op 't spoedichste binnen Goeree te loopen om aldaer in te nemen myn rest. canon, victualie en behoefden, 't welck met weer en wint noch 6 à 8 dagen tyt heeft, hebbe oock de gemelte heeren tegemoet gevoert ofte daer gelt tot betalinge van ons gemeene scheepsvolk in voorraet mocht wesen, tot antwoord geeregen dat er geen gelt in voorraet tot betalinge van ons gemeene scheepsvolk was ende dat hare Ed. tot alsulke betalinge oock geen raet en conden schaffen ten ware de hooge Regier. gelt daertoe gelieffde te furneren.

11. 1)

Dewyle men tegemoet siet dat dese verandering retar-

Item dat ick een predi- cant in plaets van mynen

1) Dit verzoek is later toegestaan: zie Res. Sw. en Denem. 17 Mei 1645.

dmt. soude veroorsaecken ende sieckentrooster sloop mach bericht ende geïnform. werden hebben. de dat den sieckentrooster in het voorst. pt. gement. oock bequaemheyt heeft om het predickampt te bedienen, sal dese saecke daerby werden gelaeten.

12.

Toegestaen. In plaetse v. Item versoucke aan U. E. H. M. dese 30 sullen 30 anderen ge- met alle eerbiedicheyt dat ick licht ende onderhouden worden de 30 geordonn. soldaten, die (ten laste van het veylgelt); ick met kennisse van S. Doorl. soolang de voors. 30 sold. H. al sloop heb, mach be- uytblyven, sullen de laetste houden, te meerder alsoo ick 30 dienst doen op het schip geen gelegenth. ende weet om van oorl., dat in plaetse van geoeffende sold. ter see te be- 't onderhebb. schip v. d. adm. comen, die voor een hoofd- de Witte, tot besettinge van officier die voor moet gaan ten de cust van Vlaenderen ende hoochsten van nooden syn. cruyslinge van de nauwe zee sal worden geleverd, volgens en in conformité van voorg. resolut.

13.

Toegestaen. De soldy en Item, alsoo het onderheb- costgelden v. d. 20 matrosen bent nieuwe schip van den voorn. de Witte van meerder sullen comen ten laste v. h. swaerte ende cracht is, als 't affgeleyde is geweest, ver- bewuste veylgelt. soeckt hy aan U. H. M. met alle eerbiedicheyt dat hem 20 matrosen boven syn ordinair getal mach toegestaen worden.

14.

De deliberatie op dit nef- Item soo der extraordinaris

fensst. pt. alsnoch een weynich te vrouch synde, wert mits desen uytgesteld totdat de saecke ryp sal weesen.

crychsvolek (om te lande te gebruycken) mede sal gaen, dienen daertoe oock eenige groote fluyten gehuyrt om des bequamer 't selfde volck met haer Treyn over te brengen, te meerder alsoo in de schepen van oorloch niet veel bergingh voor hun Treyn ende 't gemelte crychsvolek sal wesen.

15.

Dit is bij den adm. albereyts verricht oock van syne bevindinge den 7 deses rapport gedaen.

Item voere U. E. H. M. te gemoet off niet geraetsaem en is dat U. E. H. M. my met acten gelasten dat ick een keer in aller haest naer Amsterdam ende in 't N. Qt. sal hebben te doen, ende aldaer besicht. ende visiteren de schepen die tot d'aenst. reyse naer oosten sullen werden gebruyckt.

16.

Den adm. sal den schryver hier besyden gemont. wederom voor Secret. gebruycken ende wert oversulex syne gagie mits desen vermeerdert ende geaugment. ter somme van 55 gld. ter maent inganck te nemen met den dach van het uytzeylen uyttet Goer. Gadi ende dat hieronder begrepen ende gedoot blijft 't geene hy ter saecke v. extraord. in het voorl. jaer soude mogen voorwenden te pretend. off albereyts voorgewent soude mogen hebben.

Item H. M. Heeren, soo ick mynen schryver dese aenst. reyse voor Secret. sal gebruycken, gelyck ick hem desen voorleden soomer gedaen hebbe, die daertoe bequaem is, versoucke aen U. E. H. M. dat denselven met eenige meerder gagie mach werden verhooght soo voor syne Extr. ord. dienste v. d. voorl. somer als voor de Extr. ord. dienste, die by hem dese aenst. reyse sullen werden gedaen, te meerder, alsoo denselven maer een sober gagie voor schryver tot noch toe is treckende.

17.

De seynbrieff by den adm. overgelevert, wert albereyts in cracht van H. H. M. resol. van 7 deses ter nombre van 1500 à 1600 exemplaren gedruckt ende sullen aan den adm. verhantruyckt worden om bij hem daer van de distributie gedaen te worden als nae behooren.

Item dat dese nevensgaende seynbrieff mach werden gedruckt, ende deselve aen alle de schippers, die onder myn bescherminge sullen seylen van my ter handt mogen worden gestelt, dat ten hoochsten nodich is, ende dat daerby aen yeder schipper werde gelast myn bewys in de Sont te doen, off d'selve behoort. alhier heeft vertolt, opdat onsen staet daer by niet en wert gefraudeert.

18.

De schepen hierbeseyden gement. het veylgelt binnenslants niet betaelt hebbende, sullen in cracht van H. H. M. plac. van 7 deser en in conform. van dien herrewaerts werden opgesonden, soo haest desolve sullen syn geattrappeert ende naedat het scheepsvolck daerop vaerende sal syn overgenomen ende verandert.

Item alsoo het op myne aenst. roysc dickwils sal gebeuren dat haringjagers ofte andere coopvdschepen sullen soucken te eschapperen, sonder behoorlycke veylgelt betaelt te hebben, off niet best en was dat men alsulcke schippers bejegenende deselve in de Sont veylgelt opvordert en ontfanckt, welverst. daarvan pertinente staet over te leveren, soo sulcx mach geschieden sal 't landt syn gerechticheyt hebben, ende die meenen 't eschapperen, doen betaelen, soo 't anders geschiet, soude beswaerlyck wesen alsulcken onvertolde schepen op te houden door welck ophouden de coopluysden groote schade soudent comen te lyden, ende soo sulcx sal geschieden, behoore daer eene lyste van te hebben.

Dit pt. wert gelaeten aan de discretie voorsichticheyt ende goet beleyt van den adm. sulcx hy deses aengaende 't syner wedercomste nae goot soldaet- ende zeemanschap sal willen ende moeten verantwoorden.

Item als wy den Sont, den Droogen, off de Beldt gepasseert syn, sal alsdan genootsaeckt syn de schepen gemunt hebbende naer Dantzick, Riga, Revel ende vordere quartier, deselve te doen convoyeren, welcke convoyers de gem^{te}. schepen geconv. hebbende in de Oostzee, met weer ende wint gestadich behooren te cruyssen ende de gemelte Oostzee te veylen, vooral degeene die de schepen van onsen staedt affbreuck soecken te doen, geve U. E. H. M. in bedencken off ick met de rest. schepen niet en behoorde 't onthouden omtrent den Droogen ofte omtrent de plaetse daar S. M^{te}. schepen v. Den. haer onthouden om op deselve altyt een waeckent oog te houden. Soo sulcx geschiet, gelyck ick vertrouwe jae, soude in die gelegentheyt noch een cloeck esquader haer behooren 't onthouden tusschen Elsenburch en Elseneur, om te passen op scheepen, die uyt ons landt mochten comen, gemeent hebbende naer Oosten, met meeninge dat al sulcke commercy-schepen van dat esquader tot door den Droogen in goede verseeckerheyt werde geconvoyeert, dat gem^{te}. esquader sal oock een waeckent ooch moeten houden op Deensche

schepen , die uyt Noorw. mochten comen , opdat al sulcke Deensche schp. onse commerey schp. niet en verrassen noch niet en overvallen.

20.

Den adm. ende die van syne onderhebbende vloot sullen haer deses aeng. gedraegen als naer onder gewoonte in cas als hier besyden by hem wert voorgesteld.

Item soo 't gebeurt dat ick come te bejegenen schepen van de Croon Sw. ende Den. ende haer vertoonen als vrient, wat respect dat ick aen deselve sal hebben te doen, als oock aan 't casteel Croonenburch ende Coppenhage.

21.

Den inhoud van dit nef-fenst. pt., sal worden geschreven aen de resp. coll. ter adm. oock directeurs van het Extraord. convoy op Oosten ende Noorw. desbehoorende, met expressen last ende begeerte dat sy de schepon van hunne resp. beleyt ende directie, met eenige leggers met ysere banden sullen doen versien om daerin water te connen bewaren voor 8 à 10 weecken nae proportie van het volck dat op soodan. schepen sullen vaeren.

Item dat aen de resp. coll. ter adm. ende directie mach werden geschreven, dat al hun schepen op den dach van 't zeyl gaan uyt het Vlye zyn gevictual. voor 4 maenden, ende ten minsten voor 8 à 10 weecken water voor haer scheepsvolck.

22.

Het is H. H. M. aengenaem dat Syne Hoochheyt aengenomen heeft den admir. de Witte, den vice-adm. Cats en

Item van U. E. H. M. te verstaen off ick een nieuwe commissie tot dese aenstaende reyse behoore te hebben.

den schout-by-nacht Lieven de Zeeu elex in syn regard resp. te versien met nieuwe commissie tot de aenstaende reyse nae Oosten.

23.

Den adm. sal syn onderh. schip soo haest doent. nae 't Vlie senden, alwaer het Generael Rendevous volgens II. H. M. voorg. resol. is gestelt ende geördonn. oock sulcx alomme daer 't behoort aengeschreven.

Item off ick myn schip naer betalinge, naer 't Vlije mach senden, dat ten hoochsten nodich is.

24.

De adm. sal hem hebben te houden in termen van neutraliteyt tot ter tyt toe dat desen staedt met de croone Den. sal syn gebroocken, na welck breecken hy sich met de Sw. sal hebben te vougen naer luydt van het tract. tusschen de croon Sw. ende desen staedt in den jare 1640 mits echter altyts een waeckent ooge houdende op de schp. v. comm. deser landen ten eynde dat de selve ogeen pericul en coome te loopen, maer behoerl. beschermt moge werden ende blijven.

Item off de Croon Sweeden secours van myn versocht, off ick d'selve mach assisteren en off ick de D. togens de Sw. sach vechten, wie ick sal mogen helpen.

Onder stont U.E.H. M. onderd. dien. ende was ondert.

Witte Corn. de Witthe.

Aldus gedaen ende gearrest. ter vergader. v. d. Hoochgemte H. H. St. Gen. den 9 Mey 1645.

X.

De Sleutels van de Sont.

Een enkel woord naar aanleiding van den titel van dit werk. In de Bijdr. enz. N. R. VI pg. 214—216 vindt men een stukje van prof. Fruin, waarin hij de onjuistheid aantoonst van het verhaal, volgens hetwelk van Beuningen aan Karel X van Zweden zou hebben toegevoegd: „Ik heb de houten sleutels van de Sont in de haven van Amsterdam zien liggen”. Prof. Fruin geeft als zijn meening te kennen, dat de woorden gesproken moeten zijn in 1644 of 1645, niet door „van Beuningen, maar (door) een ander, even fier als hij, en wel niet rechtstreeks tegen den koning van Denemarken, maar veelmeer tot bemoediging zijner landgenooten”. Dit komt mij zeer waarschijnlijk voor, al heb ik de uitdrukking zelve ook niet vermeld gevonden in de stukken uit de genoemde jaren, welke mij onder de oogen kwamen. Dat de beeldspraak echter reeds gebruikt werd, blijkt uit de volgende plaats, uit een miss. van Schrassert, resident te Hamburg, aan H. H. M. dat. $\frac{31 \text{ Aug.}}{10 \text{ Sept.}}$ 1644 (Lias Duitschland 1644): „(U. H. M. sullen al hebben vernomen) dat die Sweetsche Gerische vloete, sonder sich door die Deensehe pramen (so met gene gehele maer alleene met halve cartouwen beset geweest) tho laten ophouden, met eene goede resolutie ende wint d'Sont is gepasseert, tot verwondering van vele meynende dat daervan den sleutel alleen in Dene-marcken is tho vinden”.

XI

Opgave van de bronnen, waaruit geput is.

ARCHIEFSTUKKEN.

Portefeuilles Denemarken 1640—1647. (Rijks-archief's Hage.)
Deze portefeuille's bevatten o. a. de vaak aangehaalde missives van den Nederlandschen resident te Helseneur van Cracauw.

Portefeuille's Zweden 1640—1647. (R. A. 's Hage).

Resol. St. Gen. 1640—1647. (Utrechtsch archief).

Acten ende Resolutien van haer Ho: Mog. genomen in saecken van Sweeden en Denemarcken, t'sedert den 21^{en} October 1644 tot den 10^{en} Janÿ 1646. (R. A. 's Hage).

Resolutiën van haer Ed. Groot Mo: genomen op te tweevoudige ambassade aen de Croonen van Sweden ende Denemarquen soo deselve in het Secreet Register van haer Ed. Groot Mo: syn gestelt. (R. A. 's Hage).

Index op 't Register der Instructien, gemaect by haer Ho: Mo: op de ambassaden ende andere besendingen aen diversche coningen, prinsen, beginnende met den jaare 1640 tot den jare 1649. (R. A. 's Hage).

Secreete Resolutiën 1634—1646 en 1646—1653. (R. A. 's Hage).

Rapport van H. H. M. Ambass. Legatie aen den koninek van Denem. 1639. (Utr. Arch).

Verb. van de H. H. Willem Boreel, Alb. Sonck en van Aylva, H. H. M. Extr. Ord. Gedep. en Amb. naar Zweden 1640. (R. A. 's Hage).

Verb. van de HH. Willem Boreel, Alb. Sonck en Johan van Weede Commiss. Amb. op de conferentie binnen de stad Stade en aan den kon. v. Denem. 1641. (R. A. 's Hage).

Verbaal ofte Recueil, gehouden bij de H.H. Gerard Schaep, Albert Sonck ende Joachim van Androé, als Extr. Amb. naar D. en Sweden 1644—1645. (R. A. 's Hage).

Verb. v. d. Gezantschaps-Secretaris v. d. Heyde 1644. (R. A. 's Hage).

Verbael van de H.H. de Witt, Bicker ende Stavenisse, van hare Ambassade aen de coninginne ende croone van Sweeden 1644—1645. (R. A. 's Hage).

Verbael van d'Heer de Witt van syne Ambassade by de croonen Sweeden ende Denemarcken t'sedert het vertreck van de heeren Bicker ende Stavenisse. 1644 ende 1645 (R. A. s Hage).

Verbael gehouden by de heeren de Witt, Schaep, Sonck ende Andree, van de besoignes by deselve als extra-ordinaris Ambassadeurs aen de croonen van Sweeden ende Denemarcken gedaen, zedert het ontfangen van haere naerder Instructie, wesende den 10en Mey 1645. (Utr. Arch.) Dit verb. is aangehaald als „Gemensch. Verb. 1645”.

Journal van Witte Korn. de With, 1643—1644. (Scheeps-journaal No. 37). (R. A. 's Hage).

Journal van Witte Korn. de With 1644—1645. (Scheeps-journaal No. 38). (R. A. 's Hage).

Rapport ende Journal van de voyagie ende t'gepasseerde onder Witte Wittenssen als admirael over de Vloete naer Oosten ende in de Zont, A^o. 1645. (Scheepsjournaal No. 39). (R. A. 's Hage).

Liassen Duitschland 1644 en 1645. (R. A. 's Hage).

Origineele brieven van de Amb. Denem. en Zw. aan H. H. M. (R. A. 's Hage).

Consider. van Witte Corn. de Witte op syne Instr. den 21 Aprilis 1645 gearresteert als admirael over de vloot van Convoy ende defensie naer oosten. (Secrete Casse Denem. R. A. 's Hage).

Gedrukte stukken en Historische Werken.

LIEUWE VAN AITZEMA: Historie of verhael van Saken van Staet en Oorlogh enz. — 4°. — deel 5 en 6. In 's Gravenhage, 1660 en 1661.

ALTMEEJER: Histoire des relations commerciales et diplomatiques des Pays-Bas avec le Nord de l'Europe. — 1840.

- AREND (BRILL): Algemeene Geschiedenis des Vaderlands.
- BERG: De Nederlanden en het Hansaverbond. 1833.
- BILDERDIJK: Geschiedenis des Vaderlands. (ed. Tydeman).
- Chr. BRUUN: Slaget paa Kolberger Heide den 1 Juli 1644 og de derefter følgende Begivenheder. Kjöbenhavn. 1879.
- BUSKEN HUET: Land van Rembrand. 2e druk. 1886.
- ALEX. v. d. CAPELLE: Gedenkschriften. 1777.
- COMMELIJN: Frederick Hendrick van Nassauw, Prince van Orangien, zijn leven en bedrijf. Utrecht 1652.
- DE LA COURT: Aanwysing der heilsame politike Gronden enz. 1671.
- G. DROYSEN: Gustaf Adolf. Leipzig 1869—1870.
- d'ESTRADES: Lettres, mémoires et négociations. La Haye 1719.
- R. FRUIN: Tien jaren uit den tachtigjarigen oorlog. (De uitgaaf van 1861 is aangehaald, maar de aangehaalde plaatsen zijn vergeleken met den laatsten druk).
- FRUIN: Bijdragen voor Vaderl. Geschiedenis en Oudheidkunde.
- GARDE: Den dansk-norske Sömagts-Historie 1535—1700. Kjöbenhavn 1861.
- DE GEER: Lodewijk de Geer. 1841.
- GEYER: Geschichte Schwedens. (In de „Geschichte der Europäischen Staaten von Heeren und Ukert“).
- GIDS (de).
- GROEN VAN PRINSTERER: Archives ou Correspondance inédite de la maison d'Orange-Nassau.
- GROOT-PLACAET BOEK. 's Gravenhage a^o. 1658.
- v. d. HOEVEN: Bijdrage tot de geschiedenis van den Sonttol. Leiden 1855.
- HOLBERG: Dänische Reichs-Historie, ins Deutsche übersetzt. 1743.
- HOLLAND (Register van).
- de JONGE: Geschiedenis van het zeewezen. 2e druk.
- de JONGE: Verhandelingen en onuitgegeven stukken.
- KNUTTEL: Catalogus pamfletten Kon. Biblioth. 's Hage.
- KOENEN: Voorlezingen over de geschiedenis des Nederlandschen handels.
- KOENEN: Voorlezingen over de geschiedenis van scheepsbouw en zeevaart.
- KRONYK van het Historisch Genootschap te Utrecht.
- LUZAC: Hollands Rijkdom. Leiden 1780—1783.
- S. MULLER Fz.: Geschiedenis der Noordsche Compagnie. Utrecht 1874.
- PAMFLETTEN uit de Kon. Bibliotheek te 's Hage.
- VAN REES: Geschiedenis der Staathuishoudkunde in Nederland I. 1865.
- VAN RIEMSDIJK: De Griffie van H. H. M.
- SCHELTEMA: Gesch. en Letterk. Mengelwerk.
- SCHELTEMA: Rusland en de Nederlanden. 1817.
- SCHERER: Allgemeine Geschichte des Welthandels. Leipzig 1852—1853.

- SLANGE: Den stormaegtigste Konges Christian den Fierdes Historie. Kjöbenhavn. 1749.
- STAATKUNDIG en Staathuishoudkundig Jaarboekje voor 1854.
- TEGENWOORDIGE STAAT van alle volkeren. Te Amsterdam, bij Isaak Tirion.
- THORBECKE: Historische schetsen.
- VEEGENS: Historische Studiën. 's Gravenhage 1885.
- VELIUS: Chronyk van Hoorn (ed. Centen, vierde druk, Hoorn 1740).
- VREEDE: Inleiding tot eene Geschiedenis der Nederlandsche diplomatie. Utrecht 1856—1861.
- VREEDE: Nederland en Zweden. Utrecht 1841 en 1844.
- WAGENAAR: Vaderl. Historie.
- WAGENAAR: (Bijv. en aanm. op).
- DE WITT: Louis de Geer. (vertaling van Kolléwijn, Amersfoort 1885).
- DE WITT (Brieven van).

Atlas en Kaarten.

G. MERCATORIS et J. HONDII atlas novus a^o. 1633.

De nieuwe lichtende zee-columne ofte zeespiegel. Amsterdam, omstreeks 1650.

Pascaart vant Schager-Rack en de Belt van d'paternoster tot in de Oostzee. Op nieuws verbeterd door Joannes Loots in de Nieuwe Brugsteeg in de Jonge Lootsman. (Biblioth. van het Departmt. van Marine te 's Hage).

A chart of the two channels going into the Baltique sea one through Catte Gat and the Sound and the other through the Belt, by John Sellar Hydrographer to the king. (Biblioth. van het Departmt. van Marine te 's Hage).

VERBETERINGEN.

pg. III regel 4 v. b. staat: Kaperman, lees: Gont.

pg. 64, regel 5 v. o. staat: pleegden, lees: plachten.

pg. 148, regel 12 v. b. staat: zou worden gesteld,
lees: zou worden.

pg. 155, noot 1, staat: tollateur, lees: tollatur.

pg. 166, regel 7 v. b. staat: dien, lees: die.

pg. 174, regel 11 v. o. staat: hare, moet vervallen.

INHOUD.

HOOFDSTUK I pag. 1—41

Schets van de vaart en den handel op de Oostzee en op Noorwegen in 't midden der 17de eeuw. — Overzicht der moeielijkheden wegens den Sonttol na het tractaat van Spiers (1544). — Diplomatieke betrekkingen van de Republiek der Zeven-Provinciën met Denemarken en Zweden, vooral na 1639. — Toelichting der geschillen, welke over de tolheffing in de Sont en in Noorwegen rezen. — Inval der Zweden in Holstein (December 1643).

HOOFDSTUK II pag. 42—80

Denemarken tracht te beletten, dat de Republiek zich bij Zweden aansluit. — De Deensch—Zweedsche oorlog is Frederik Hendrik niet welkom: hij bewerkt, dat de Staten-Generaal hunne bemiddeling aanbieden tot herstel van den vrede. — Zweden roept de hulp der Nederlanden in, krachtens het tractaat van 1640. — Christiaan IV zendt zijn kamerscretaris Gunther om de Republiek daarvan af te houden. — Uitrusting der convooivloot. — Het uitloopen der koopvaardij-schepen naar Oosten en Noorwegen tijdelijk verboden. — De osseschepen. — Levering van contrebände aan de oorlogvoerende partijen. — Lodewijk de Geer rust in de Nederlanden een hulpvloot uit voor Zweden. — De instructie voor de gezanten vastgesteld. — Zij vertrekken met de convooi- en de koopvaardijvloot. — Welke gezindheid in Denemarken jegens de Republiek bestond.

HOOFDSTUK III pag. 81—110

Torstensohn trekt op uit Holstein en verovert Jutland. — Horn valt in Schonen. — Krachtige maatregelen van Christiaan IV tot tegenweer. — De landing op de eilanden wordt belet. — De keizerlijke veldheer Gallas stelt zich in beweging naar Holstein en noodzaakt Torstensohn om Jutland te ontruimen. — Christiaan IV met de vloot vóór Gothenburg. — Maarten Thijssen in het Listerdiep. — Hij moet naar het Vlie terugkeeren. — De Zweedsche vloot verschijnt in de Oostzee. — Slag bij Femern. — Wrangel ontsnapt uit Kieler-Fjord. — Maarten Thijssen forceert de Sont. — Christiaan IV aan 't hoofd van een leger naar Schonen. — Er wordt geen slag geleverd. — De Deensch vloot bij Femern vernietigd. — De Zweden trachten niet -- zooals de Denen vreesden -- te landen. — Overzicht van de krijgsg gebeurtenissen van het jaar 1644.

HOOFDSTUK IV pag. 111—139

Aankomst der Nederlandsche gezanten in Denemarken. — De koopvaardijvloot passeert de Sont. — De oorlogsvloot blijft kruisen tusschen Schagen en Gothenburg. — Aan de gezanten wordt audiëntie verleend door den kroonprins van Denemarken. — Christiaan IV komt te Kopenhagen terug. — De bemiddeling aangenomen. — Christiaan IV vertrekt naar Schonen; in zijne afwezigheid staan de onderhandelingen stil. — Schaepe en Andréé zoeken den koning in de legerplaats op. — De praeliminairen gerageld. — Terugtocht uit Schonen. — De aanvang der onderhandelingen telkens uitgesteld. — Aankomst der Nederlandsche gezanten te Stockholm. — De bemiddeling aangenomen. — Zweden weigert de belangen der Republiek bij de onderhandeling ter sprake te brengen, tenzij deze deel neemt aan den oorlog tegen Denemarken. — De gezanten zijn niet gelust de te beloven. — Bicker en Stavenisse gaan terug naar het vaderland, om de meening van II. H. M. over een gewichtig voorstel van koningin Christina in te winnen.

HOOFDSTUK V pag. 140—169

De gezanten in Denemarken worden onkundig gelaten van het voorstel, dat Bicker en Stavenisse, namens koningin Christina, aan H. H. M. overbrengen; evenmin krijgen zij kennis van de afspraak om de onderhandelingen te rakten. — Vermoedelijke reden daarvan. — Aankomst der afgevaardigden te Calmar en te Christianopol. — Begin der onderhandelingen. — Heftige stukken van weerszijden gewisseld. — De Zweden formuleeren hunne eischen. — Dubbelzinnige rol, door de Nederlandsche gezanten vervuld. — Denemarken tracht de Republiek over te halen tot een afzonderlijke onderhandeling. — De Nederlandsche gezanten ontvangen een gewijzigde instructie van H. H. M.

HOOFDSTUK VI pag. 170—189

Buitgemaakte Deensche schepen door de Zweden in Nederlandsche havens opgebracht. — Spiering verzoekt, dat Zweedsche koopvaarders, onder bescherming van Nederlandsche oorlogschepen, door de Sont zullen worden gebracht. — Nader voorstel van Holland ten opzichte van Denemarken en Zweden. — Het wordt aangehouden wegens de terugkomst van Bicker en Stavenisse. — „Groot oorloch-desseyne” voor het jaar 1645. — De politiek van den stadhouder komt in botsing met die van Holland. — Een schikking getroffen. — Resolutie der Staten-Generaal van 19 April 1645. — Nadere instructie voor de gezanten vastgesteld. — Uitrusting der vloot.

HOOFDSTUK VII pag. 190—218

„De sleutels van de Sont.”

De oorlog te land en de toerusting ter zee, in het laatst van 1644 en het begin van 1645. — Tocht van Witte Korn, de With naar de Sont. — Hij geleidt de koopvaardijvloot naar de Oostzee zonder dat tol wordt betaald, en zorgt, dat ook in het vervolg de vaart door de Sont vrij blijft. — De With ankert met 28 schepen vlak vóór de hoofdstad. — In Denemarken heerscht groote ontevredenheid over zijn optreden. — De regering van dit rijk tracht uit te vorschen, welke de houding van de With zal zijn bij een treffen tusschen de Zweden en de Denen. — De Zweedsche vloot nadert tot dicht vóór Kopenhagen. — De vrede wordt gesloten.

HOOFDSTUK VIII pag. 219—241

De Republiek treedt in een afzonderlijke onderhandeling met Denemarken. — Tractaat van Christianopol. — Vrede te Brömsebro tusschen Zweden en Denemarken gesloten. — Beoordeeling van het beleid der Nederlandsche gezanten. — Holland is niet tevreden met de bepalingen van het tractaat van Christianopol. — Admiraal de With verlaat zijn ankerplaats vóór Kopenhagen, maar blijft aan den ingang van de Sont liggen en belet, dat van de Nederlandsche schepen tol wordt gecischt. — Dit verwekt in Denemarken groote ergernis. — de With naar het vaderland teruggeroepen.

HOOFDSTUK IX pag. 242—256

Kentering in de Noordsche politiek van de Republiek. — Het verdrag met Denemarken van 1647. — Het „redemptie-tractaat” en de „alliance-defensyf”, met Denemarken in 1649 gesloten.

Bijlagen en Aanteekeningen.

- No. 1. Statistiek van de scheepvaart en van den handel der Nederlanders op de Oostzee in het jaar 1645 pag. 259—290
 „ 2. Gabriel Marcellis — een tegenhanger van Lodewijk de Geer. „ 291—296
 „ 3. Aanschrijvingen van Christiaan IV, aan den Ambtman op Kroonenburg en de Ambtmannen in Noorwegen . . „ 297—298

No. 4.	Maarten Thijssen in het Listerdiep	pag. 299—307	*
"	5. Berichten over den oorlog ter zee, tussehen Zweden en Denemarken, in het jaar 1644, ontleend aan de missive van den Nederlandschen resident te Helsenour, van Cracauw, aan H. H. M.	" 308—314	
"	6. Voorstel, door Bieker en Stavenisse, bij hun terugkeer uit Zweden, aan H. H. M. namens koningin Christina van Zweden gedaan	" 315—319	
"	7. Resolutiën van Christiaan IV betreffende de bezwaren, door de Nederlanders te berde gebracht wegens den handel op Noorwegen	" 320—322	
"	8. Staat van de Withs vloot in het jaar 1645	" 323—325	
"	9. Consideratiën op de Instructie van admiraal de With enz.	" 326—335	
"	10. De sleutels van de Sont	" 336	
"	11. Opgaven van de bronnen, waaruit geput is	" 337—340	
	Verbeteringen	" 341	

STELLINGEN.

I.

De oorlog, door Zweden in het laatst van 1643 tegen Denemarken begonnen, was in strijd met de beginselen van het volkenrecht.

II.

Op het beleid van de bevelhebbers der Deensche zeemacht in het jaar 1644 kunnen gegronde aanmerkingen worden gemaakt.

III.

Het verdrag van Christianopel was niet, zooals Vreede het noemt (Inleiding tot eene Geschiedenis der Nederlandsche diplomatie, II¹ pg. 135), „een glorie-rijk tractaat”.

IV.

Het is te wijten aan Frederik Hendrik, dat de Republiek, bij het verdrag van Christianopel, geen beter voorwaarden heeft kunnen bedingen.

V.

In de eerste helft der zeventiende eeuw was de vaart op de Oostzee van meer belang voor de Nederlanders dan de vaart op Indië.

VI.

De bewering, dat, in de eerste helft der zeventiende eeuw, de Oostzee jaarlijks door ruim 4000 Nederlandsche schepen werd bevaren, is onjuist.

VII.

De gunstige invloed, door Agnes Sorel op Karel VII uitgeoefend, is vaak overschat.

VIII.

De meeste geschiedschrijvers zijn onrechtvaardig geweest jegens Lodewijk XI.

IX.

De beeldenstorm was niet tevoren beraamd.

X.

Het zoogenoemde „heldenfeit” van Pieter van den Broecke is door hem zelve verzonnen.

XI.

De redenen, welke Gustaaf Adolf bewogen aan den dertigjarigen oorlog deel te nemen, waren niet van kerkelijken aard.

XII.

François Aerssens, heer van Sommelsdijk, wordt, als staatsman, door Groen van Prinsterer te hoog gesteld. (Groen, Archives etc. 2ième Série, Tome III pg. XLI - CXLIV en Tome IV pg. LXXI - LXXXVII).

XIII.

Busken Huet's Land van Rembrand munt niet uit door de bewerking van het zuiver historisch gedeelte.

XIV.

Sp. Histor. III, 7, 44, vs. 11 en vs. 25, lees „metten dien”, in plaats van „mettien”.

XV.

Sp. Histor. I, 3, 20, vs. 14, lees „int enghe van Termoflee”, in plaats van „int ende van Termoflee”.

XVI.

Nieuwe Rechtsgel. Bijdr. V: Willekeuren van Amsterdam, ed. Pijnacker Hordijk, titel LV, § 21:

„Item en ghien molenair en zal noch en moet des nachtes malen, alzet vier reve ghezwichte wayet, alsoe twisschen der zonnen onderganc, totdat men die dachelocke luydet, bij XL sc. Hollans”.

In deze paragraaf beteekent de uitdrukking: „alzet vier reve ghezwichte wayet” = als het zeer hard waait.

XVII.

Ferguut vs. 264, lees „geheten” in plaats van „geweten”, schrap de komma achter „geweten” en plaats die achter „knape”.

XVIII.

Quellen und Forschungen, dl. XVIII, Flandrijs, ed. Franck. De vraag, op pg. 152 gedaan, naar aanleiding van fragm. 3, vs. 107, heeft geen reden van bestaan.

XIX.

De veredelende invloed van het tooneel op het volk mag worden betwijfeld.

XX.

De methode, door D^r. Th. Swart Abrahamsz. gevolgd in zijn studie over Multatuli, leidt tot een billijk oordeel over dezen schrijver.

XXI.

Het is te betreuren, dat litteratoren bovengenoemde methode gaan navolgen.

XXII.

Het Calvinisme heeft de kunst geschaad.

XXIII.

Er bestaat geen reden om, met Jonckbloet, de Gudrun-sage in Nederland te localiseeren.

XXIV.

De Angelen zijn niet identiek met den Saksischen stam van de Engeren.

